

365479

UTAZÁS
A
BALT-TENGER
VIDÉKEIN.

IRTA

HUNFALVY PÁL.

Erdélyi Jován

MÁSODIK KÖTET.

PEST, 1871.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ráth Mór kiadásai:

A Nibelung-Ének.

Ó-német hőskötemény.

Fordította **Szász Károly**. Karolsfeldi Schnorr Gyula
rajzaival.

10 füzet, legnagyobb negyedréti diszkiadásban, legfinomabb
vastag velin-papíron 52 iv, mintegy 70 nagyobb rajzzal,
számos disz-kezdőbetűvel (initiale) s ékitménnyel.

Ára füzve 9 frt. 40 kr. Gótizlésü, a rajzokhoz illő pompás
diszkötésben 12 frt.

Tompa Mihály összegyűjtött költeményei

életrajzzal és jegyzetekkel.

Kiadják:

Arany János, Gyulai Pál, Lévai József, Szász Károly.

Diszkiadás 6 kötetben, a költő arcképével.

Ára füzve 7 frt. 20 kr. Pompás 6 diszkötésben 12 frt.

Kemény Zsigmond tanulmányai.

Kiadja

G y u l a i P á l.

2 kötetben. Ára füzve 4 frt. 60 kr. Angol diszkötésben
6 frt.

UTAZÁS

A

BALT-TENGER

VIDÉKEIN.

írta

HUNFALVY PÁL.

MÁSODIK KÖTET.

Oma maa mansikka,
muu maa mustikka.

Azaz:

A haza eperj,
a külföld szederj.

Finn közmondás. *)

PEST, 1871.

KIADJA RÁTH MÓR.

TARTALOM.

I.

Viborg. Imatra.

(Lapsz. 3)

Lassu hajó. A viborgi tengeren az orosz hajó-had gyakorlódik. — Finnország fekvése, nagysága; hegyei; vizei; felosztása; lakossága, szám és vallás szerint. — A lappok és cigányok. A finn népnek két ága van. Az orosz birodalom kezdete nagy részben finn; azután elszlávosodik. — A svédek meghódítják Finnországot 1157-től 1293-ig. A reformatió terjed. A Vászanemzetiség uralkodása. Fleming és a csép-háború. Gusztáv Adolf. Krisztina. — A reductio. — Nagy Péter hódít. Nystadti békekötés. — Åboi békekötés. Anjalai szövetség. — Az 1808-ki orosz háború és hódítás. Borgái országgyűlés. — Finn isteni tisztelet Viborgban. — Mallénus. Krohn. — Kirándulás Mon Repos-ba és Herttualába. Egy viborgi családnak nyári laka. — A Saimacsatorna. Lauritsala. Finn gazdaság. Imatra és Vuoksen folyó. Visszatérés Viborgba.

II.

Útban vett értesülés. Helszingforsz.

(Lapsz. 48)

Finn altenger-nagy. Orosz birtokos. Orosz emancipatio. Külömbség az orosz és finn parasztok közt. Jyväs-kyläi gymnasium.

Érkezés Helszingsforszba. Gottlund. Kúti kert. — Helszingsforsz történetei; népeisége; főbb épületei. Az egyetem. Egyetemi könyvtár. Az első finn újtestamentom. A finn egyetem tanuló-sága. A nyelvtörvény rendelkezése az egyetemre nézve.

III.

Finnország politikai léte. (Lapsz. 85)

Az 1734-ki polgári és büntető törvény. Birtoki viszonyok. XI. Károly katona-tartási rendszere. Törvénszékek. Megyék. Városok. Négy országos rend. A svéd nyelv hivatalos volt. 1872 elejétől fogva a finn lesz hivatalos. — Új országgyűlési rend. Képviselők választásai. Országgyűlési bizottságok, ülések, tárgyalások. Finnország fináncziáji. Hadi pénztára. Katonai telkek. — Snellman. Finn bank. Senatus. Főkörmányzó. Prokurator. Tartományi kormányzók. A megyék koronai biráji.

IV.

Helszingsforszi ismeretségek; irodalmi társaságok.

(Lapsz. 141)

Nem finnes nevek. A svéd szellem alaposabban hatott a finnekre, mint a német szellem a magyarokra. A finn társadalom svédes; a viborgi kerületben az előtt német vala. — Sjögren utazásai, munkáji. Ahlqvist utazásai és munkáji. Snellman. Cygnæus. — Finn irodalmi társaság; keletkezte előtt gyenge volt az irodalom. — A társaság kiadásai. Pénzereje. — Finn tudományos társaság. Runeberg. Nemzetiségi igény.

V.

Lönnrot és a Kalevala. (Lapsz. 178)

A finn hónapok. Arégítizenhárom hónapos esztendő. Lillgusz és egy svéd gazdaság. Szép termés. Válságos nap. Utazási mód; kényelem, olcsóság. Tavalában hálás. — Lönnrot ifjúsága, ké-

születei, utazásai. — A Finn irodalmi Társaság keletkezése. Kalevala és más gyűjtemények kiadásai. Lönnrot háza, gazdagsága, életmódja. — A finn hitregékből első és azután mind nagyobb közlések. Porthán megismerteti a finn költészetet. Becker. Topelius. A kalevalai runók honnan kerültek elő? Hol lehet ezeknek hazája? Eredeti-e a finn költészet?

VI.

Tavaszhusz. Tammerforsz. (Lapsz. 234)

Elbucuzás Lönnrottól s azután Ahlqvisttől. Koskinen családja Loppiban tölti a nyarat. A loppi-i lelkész. Finn hó-talpak. Scritfinnek. Vähikkälä és a község iskolája. Hattelma hegyről szép kilátás Tavaszhuszra. Rabbe úr. Tavaszhuszi város és vár. Birger meghódítja a hämeieket. Ezek mai jelleme. Gúnyoló mesék. — Onkkaala. Szabott árak. Kangasala-harja és zsilipje. Liuksiala és Meurman. Tanyás rendszer. A földbirtok különbsége szerint különböző az adó. — A tulságos iparmozgalomra bukások következnek. Tammerforszi találkozás. Tammerforsz hamar fejlődő iparos város. Összehasonlítás Tammerforsz és Kuopio között. — A tammerforszi környék. — Paraszt lázadás 1596 és 1597-ben. — Kyrö. Rosendal. Finnországban nincs ügyvéd. Kétféle örökségi jog. A végrendelet kellékei. A finn birtoklási jogban az ősiségnek tetemes nyomai vannak.

VII.

Abo vagy Turku. (Lapsz. 282)

Satakunta. Nagy egyház Tyrväsban. A finn hitregékből sokat tartott meg a mai nyelvszokás. A finn Mana azonos a magyar Manóval. — Az aratás kezdődött. Punolában egy gazda a finn-magyar nyelvrokonságról tud. Orippää; Aura folyó. Åboba érkezés. Régi csillagvizsgáló épület; Argelander csillagász. Fő egyház. Porthan emléke. Kupitsa-kút. Olvasó-szoba és hírlapjai. — A finn gymnasiumok, a melyekről az egyetemre mehetni.

A régi vár. Åbo-nak finn neve; a helynevek ragozása. Åbonak történetei. Az egyetem megnyitása 1640-ben. A tűzvész 1827-ben. Porthan munkái. Emléksobrának leleplezése 1864-ben. Visszapillantás Finnország multjára és jelenjére.

VIII.

Stockholm. Upsala. Göteborg. (Lapsz. 325)

Nyugtalan tenger. Stockholmban régi ösmerős vár minket és szállásra segít. Stockholm fekvése; részei; lakossága. Jarl Birger alapította. A királyi vár; a várhegy. III. Gusztáv szobra. Miklós egyháza. Skeppsbro. XIV. Károly szobra. Riddarhuset. Riddarholmi egyház. Gusztáv Adolf-tér és szobor. XII. Károly szobra. Nemzeti Múzeum. Lappok. Országos levéltár. Svéd pénz. Djurgard. Drottningholm. Gripsholm. — Svédország történelmi földrajza. Götek és Sveak. Upsala upsalai egyetem; főegyháza; Linné; egyetemikönyvtár. Fűvészkert. — Gamla Upsala. Skokloster. Sigtuna. Vízi közlekedés a Balt- és az Éjszaki tengerek közt. Utazó társaság. Göta-csatorna; Gróf Platen. Vetter tava. Jönköping. Herliunga. Venersborg. Trollhätta. Hajózás a Göta-elfen. Göteborg. Gusztáv Adolf-szobra. Berszerker birkózók. Göteborg fejlődő nevezetessége. Háborgó tenger. Halmstadt. Helsingborg. Helsingör. Szép dán part. Kopenhágába való érkezés.

IX.

Kopenhága. Az őskor vizsgálóji.

(Lapsz. 389)

Az őskor vizsgálóinak gyűlése. A történelmet előző régiségek tudománya Dániában és Svédországban keletkezett. A gyűlés megnyitása. Worsaae. Madvig. Westergaard. Oppert Gyula. Kopenhágának leírása. Ünnepeles előadás a színházban. Thorwaldsen és a thorwaldseni múzeum. — IV. Keresztély. Rosenborg. Christiansborg. Az éjszaki régiségek múzeuma. A kő-, vas- és bronz-korok jellemzése. Az ethnographiai múzeum.

Kirándulás Sölagerbe; kjökken-mödding. Kirándulás Helsin-görbe; jätte-stue; Fredriksborg; Kronborg; Maria-lyst. — A kőkor emberei mifélék voltak? Az emberi nem koponyák és nyelvek szerinti különbsége. A kőkorban több fajta tűnik elő, tehát a turán nyelvűek nem előzték meg az árjanyelvűeket. Skandinaviának ős lakosai lappok és finnek. A finnek a vas használatát és az írást nem a skandináv germánoktól tanulták el. — Egy kopenhágai közép-iskola. Utazás Lundba. Kopenhágából Lübekába.

*) A jelmondatul idézett finn közmondásnak szó-szerinti értelme: A saját föld eperj, más föld afonya.

UTAZÁS
A
BALTTENGER VIDÉKEIN.

I.

Viborg. Imatra.

(Lassu hajó. A viborgi tengeren az orosz hajó-had gyakorlódik. — Finnország fekvése, nagysága; hegyei; vizei; felosztása; lakossága, szám és vallás szerint. — A lappok és cigányok. A finn népnek két ága van. Az orosz birodalom kezdete nagy részben finn; azután elszlávosodik. A svédek meghódítják Finnországot 1157-től 1293-ig. A reformatió terjed. A Vászanemzetiség uralkodása. Fleming és a csép-háború. Gusztáv Adolf. Krisztina. — A reductio. — Nagy Péter hódít. Nystadti békekötés. — Åboi békekötés. Anjalai szövetség. — Az 1808-ki orosz háború és hódítás. Borgái országgyűlés. — Finn isteni tisztelet Viborgban. — Mallénus; Krohn. — Kirándulás Mon repos-ba és Herttualába. Egy viborgi családnak nyári laka. A Saimacatorna. Lauritsala. Finn gazdaság. Imatra és Vuoksen folyó. Visszatérés Viborgba.)

Nyárhó 17-kén délelőtti 9 s fél órakor indul majd a Grefve Berg (gróf Berg) nevű gőzös Pétervárból Finnország felé. Batyunkat tehát a hajóra vitetvén, mint mondtam, Kunik társaságában és vezetése alatt a Sz. Izsák tetejére sietünk föl, onnan akarván búcsúzni az orosz fővárostól és vidékétől. Bár korán fogtunk hozzá, s bár elég gyorsan szaladgáltunk volt, a tetemes távolság miatt mégis majd el késtünk. Annál kellemesebb érzéssel foglalánk

helyet a gőzösön, s nézők a távozó várost, melyből az Izsák kupolája csak annál magasabbra nyúlik vala ki, mennéljobban haladt kifelé a hajó. Ez ugyan nem issiet; az utazó társaságban már is türelmetlenkedő hangok emelkednek a hajó lassu járása ellen: Mert ime a Victoria nevű gőzös, mely félórával utóbb indult ki Pétervárból, már Kronstadt előtt ére utól, s mintha gúnyolásunkra tenné, egy szempillantás alatt repüle el mellettünk. „Délég ér ez Viborgba, mi meg aligha este ott leszünk,“ így szólala fel a boszús társaság, mely azonban senkire sem haragudhaték azért, hogy a Grefve Bergre szállott, mikor a Victorián is utazhatott volna. Kellemetlen a duzzogás, ezt a hajó kapitánya is érezni látszék; de úgy tetteté magát, mintha semmit sem hallana: hisz úgy sem lehet változtatni a dolgon.

A kronstadti kikötőben most többféle hajó horgonyoz vagy mozog vala. Mogorva külsejű monitorokból, mintha rossz lelkiösméret buktatná víz alá, nem látszik egyéb, mint öreg vas torony, melyből vész pislog ki mindenfelé; a füstölgő gőzösök ipar-szülte és ipart szülő sebességgel ajánlkoznak; míg a vitorlás hajók, mint ártatlan nagy lepkék, kifeszített szárnyaikkal lebegnek a víz tükreán. — Kronstadtot elhagyván a hajó mind inkább az északi parthoz tartá magát. Délfelé és délután, élénkületni kezde a tenger, mert az orosz hajóhadnak nyári gyakorlata a viborgi tengeren áll vala. A hadi hajók közt vagy nyolcz monitor mutatkozik. A szél erős habokat vetvén, a kis dereglyéken ide-oda

siető hajóslegények fejeér sipkái jól mutatják magukat. A gőzösök füstölögnek; a vitorlás hajók föl vannak vitorlázva, mintha az induló jelt várják. A mi hajónk, mint nem siető vendég, lassan halad a mozgáson keresztül, időt engedvén nekünk, megnézni, a mit a hajók külsejéből látni lehet.

Viborg egy éjszak-keletre benyúló tengeröböl végén fekszik. Az öbölbe fordulván, a sok fás sziget közt hamar elvesztők a tengert. Általában az a különbség van az Eszt- és Finnországi partok közt, hogy emez végig szigetekkel van mintegy beszegve, amaz pedig nincs. A szigeteken deszkarakományok és kiácsolt fákat látunk, jele, hogy a viborgi kereskedésnek fő tárgya a fa. Eszembe juta most a revali polgármester állítása, mely szerint a finn erdők, legalább a déli részeken, hamarabb nőnek meg, mint az Esztországiak. „Nekem is van oda által erdöm, úgymond, tehát tudom azt.“ Revalban egy kötél (Faden = 7 láb) hasábos tüzi fa, melynek hossza 3 láb, csak 3 rubel, azaz 3 frt 96 krajczár pénzünk szerint; a leveles vagy lombos pl. nyirfának a kötele $4\frac{1}{2}$ —5 rubel. A finn partokon tehát a fa bizonyosan még jutányosabb, mint erről alkalmunk lesz meggyőződni. — Viborgba az ország belsejéből hozzák a fát, s vizik innen Helzingforszba, Åboba (Obu-ba), onnan pedig finn hajók nemcsak Angliába és Franciaországba, hanem Spanyolországba is hordják.

Viborghoz közeledvén szemébe tűnik az utasnak egy régi várféle erősség. Gőzösünk délutáni

6 óra felé köte ki, s mi a Társasági házban (Societäten-Haus) keresünk szállást. A Társasági ház részvényesek fogadója, s ilyet nemcsak itt, hanem Helsingforsban és Åbóban is találunk. Viborgban azonban az nem adhatta nekünk szállást, mert minden helyisége el vala foglalva. De a fogadós, egy igen bőbeszédű ember, ki valaha Pesten is pinczéreskedett volt, s a ki, úgymond, minden európai nyelven beszéll, még a magyarból is legalább a „tessék” szót tudja, szerez nekünk szállást. Egyik külvárosban új fogadója készül, abban már lakni lehet, oda viszen tehát minket. E készülő új városrészben, a régi városi kőfal és árok helyén szép sétányt ültetnek; szállásunkkal szemközt csinos mulatóház van; abban ma estve „bal champêtre” lesz, úgymond a fogadós, ha mulatni akarnánk. Mi egyelőre azonban csak théat kérünk és nyugalmat óhajtunk. Félóra múlva — mert mindenért be kell menni a városba — elhozák a théat leggyönyörűségesebb edényekben és hófehér terítéssel, hogy öröm reá nézni. A lóto-futó fogadós még egyszer benéz hozzánk, s nem felejt el holnapra a „Mon repos”-t ajánlani. „Ez világhírű kert, melynek látogatását el nem mulaszthatja az idegen. „Tessék csak parancsolni”, úgymond, s eltűnék.

Most magunkra hagyva, jól esik a csendesség, és tájékozódhatunk. Kezemnél van egy 23 lapnyi kis könyvecske: „Finnország földrajzának tankönyve; és térkép a föld vázlatának felmutatá-

sára.“ *) Igen alkalmas olyan tájékozásra, milyen az utazónak kell. Az olvasó eleibe nem tehetem a térképet, de akármely térképes kézikönyvben megtalálja Finnországot s azon kísérheti a tájékozó ismertetést.

Finnország az északi szélesség $59^{\circ} 48'$ és $70^{\circ} 6'$, meg a keleti hosszúság $38^{\circ} 10'$ és $50^{\circ} 25'$ között terül el; nagysága 6367 földirati $\square$ mfd. Egybe-hasonlítás kedviért tegyük ide Magyarország földirati fekvését és területét. Ez az északi szélesség $44^{\circ} 9'$ és $49^{\circ} 38'$, meg a keleti hosszúság $32^{\circ} 4'$ és $44^{\circ} 16'$ között fekszik és 5900 $\square$ mf. nagy. Finnország területe tehát felülmulja Magyarországét. Hel-szingforsz majdnem ugyanazon délkör alatt van, a mely alatt Kolosvár; Finnország ennél fogva mintegy 6 fokkal fekszik keletiebbre mint Magyarország. A két ország közti nagy különbséget azonban az északi szélesség teszi. Finnországnak legdélebb csúcsa $10^{\circ} 40'$ -cel fekszik északiabba mint Magyarországnak legészakiabb pontja, az pedig ropant sokat teszen. Hozzá járul még, hogy Finnország 10 szélességi fokon terül el, annak legészakiabb csúcsa tehát Magyarország legészakiabb pontjánál egész 20 fokkal van északiabba.

Ezen szélességi különbséget legjobban kitünteti a nyári napnak és téli éjnek illető hossza. Pesten pl. nyárelő 19-kén a nap reggel 4 óra 2

---

*) Suomen Maantieteen Oppikirja sekä kartta piirustami-sen osoitteeksi. Viipurissa (Viborgban), 1867.

perczkor támad és estve 8 órakor áldozik le; a leghosszabb nappal tehát 16 óráig tart. Helszingforszban nyárelő 19-kén a nap reggel 2 óra, 37 perczkor támad és estve 9 óra 25 perczkor áldozik le; ott tehát a leghosszabb nappal 19 óráig tart. Viszontag télelő hó 25-kén Pesten a nap reggel 7 óra 50 perczkor támad, s estve 4 óra 10 perczkor áldozik le; a legrövidebb nap tehát nálunk 8 óra 20 percz. Helszingforszban ugyanakkor a nap reggel 9 óra 8 perczkor kél, s délután 2 óra 53 perczkor megyen le; ott tehát a legrövidebb nap 5 óra 45 percz.

Helsingforsz Pestnél mintegy 11 fokkal északiabb, s ez a távolság teszi ki a nappal illető hosszának különbségét. Ámde a különbség Helsingforsztól éjszakfelé azután nem ilyen, hanem növekedő arányban szaporodik. Felső Torneo-n túl Avaszaksza nevű kis hegy van, közel a sarki körhöz, a melyről a leghosszabb nyári nappal azt lehet látni, hogy a leáldozó nap csak az ég aljáig ereszkedik le, de nem megyen alá. Természet szerint a télelő hó legrövidebb nappalán egyszer föl sem jő a nap. Pedig Helsingforsz és Avaszaksza közt csak $5^{\circ} 18'$ -nyi szélességi különbség van. Európának úgynevezett északi orma (Nordcap) csak $4^{\circ} 49'$ -nyi szélességi távolban van Avaszakszától, s ott már nyáron két hónapos nappal, s télen két hónapos éjjel van. — —

Finnországnak nincsenek magasra nyúló hegyei, de vannak emelkedő hátai; a finn nyelv így

is nevezi azokat, hogy selkä = hát. A Maan-selkä (ország-, vagy föld-hát) a fő és legmesszibbre nyúló hegysor, mely a skandináv hegyekből kiágazván, előbb határt von Norvégia és Finnország közt, azután Suola-selkä név alatt a finn lappföldön keresztül haladván az orosz határig ér, hol délre fordul határhegyül Finn- és Oroszország közt, s Miinala-hegy neve alatt Oroszországban folytatódik. Ebből két fő hegysor válik ki, úgymint a Miinalahegyből a Suomen selkä (finn hát), mely előbb nyugat felé, s azután nyugat-délfelé terjed a Botniai öböl, a Pohjan maa-t (éjszaki földet) Karjala-tól, Savotól, Hämehtől és Satakuntától választván el. A másik fő hegysor, a Salpaus-selkä (zár-hát), déliebbre hasonlóképen Oroszországban ágazik el a Lieksa hegycsomóból, s előbb dél felé, azután nyugat felé a Botniai öböl, mintegy félkört képezve halad. A Suomen-selkä és a Salpaus-selkä közt pedig éjszokról délre nyúló hátaak vannak, úgymint keletfelől kezdve, a Karjala-hát (Karjalan selkä), a Savo hát (Savon selkä) és a Häme hát (Hämeen selkä). Így a Salpaus-selkéből is délfelé futó hátaak ágaznak ki a tengerpartig.

Ezen hátaak, természetesen, irányozzák az ország vizeit, melyek öt vidékre oszlanak. Az éjszaki vízi vidék a Maanselkä déli és éjszaki lejtőin van, s a Fejér- meg Jegestengerbe ontja folyóit. Legnagyobb folyója a Teno vagy Tano-joki (Tano-folyó); legnagyobb tava az Inari tó. — Az éjszaknyugati vízi vidék a Maan selkä és Suomen selkä

közt van, s folyóit a Botniai öbölbe küldi. Nagyobb folyóji: a Tornio, mely a Muonio-t magába veszi; a Kemi és az Oulu (Uleå-borgi) folyó. — A nyugat-déli vízi vidék a Suomen-selkä, Hämeen-selkä és Salpaus-selkä közt van. Legnagyobb folyója a Kokemäen joki vagy Kumo-folyó, mely a Botniai öbölbe szakad. Az Aurajoki (Aura-folyó) Åbo mellett a Finn tengeröbölbe siet. — A déli vízi vidék a Hämeen- és Savon-selkä közt terül el; legnagyobb folyója a Kymi-joki (Kümi-folyó), mely a finn tengeröbölbe ömlik. — Végre a dél-nyugati vízi vidék a Savo és Karjala háta közt van; legnagyobb folyója a Vuoksen, mely a Ladogába foly. Ezen különböző vízi vidékek számos kisebb nagyobb tavakat foglalnak magokban, melyek egymásba öntik vizeiket és így eredeztetik a folyókat. A vizek át-törvén a hátakon, számos vízeséseket, vagy inkább viz-sellőket képeznek; a vízesésnek finn neve koski, svédül fors (l. I. 382. lapját). Ezek nagyon gátolják a vízen való közlekedést. A közmondás azt tartja, hogy Finnország tizezer tónak a földje, s hogy minden nagyobbacska hegyről (iso mäki-ről) hét tavat lehet látni. A legnagyobb tó a Ladoga, mely igazán tengernyi; de csak fele tartozik Finnországhoz.

A nagy tavat a finn nyelv järv(järve)-nek, a kisebb tavat vagy tócskát lamp(lampe)-nak nevezi; amannak a magyar ár, ennek a láp szó felel meg. A folyó finnül jok (joke), esztül jög, minek a magyar jó felel meg a Sa-jó, tulajdonképen Saj-jó, azaz Só-folyó (németül Salza, Salzwas-

ser), Berek-jó, Si-jó szókban (lásd I. 335. lapját). A víz finnül vet (vete, nominativusa vesi, I. I. 343. lapját).

Finnországnak, történelmi tekintetben, következő részei vannak: a tulajdonképi Suomi (Finn föld), Ahvenan maa (Åland szigetek), Satakunta, Uusmaa (Új föld), Häme (Tavaszt föld), Karjala (Karelia), Savo (Savolax), Pohjan-maa (éjszaki föld) és a Lapp föld. De a mostani igazgatás nyolcz tartományra vagy kormányzóságra osztja, melyek:

Uusmaa (Ujföld), svédül Nyland, melynek fővárosa Helsinki = Helsingfors az országnak is fővárosa, 25,500 lakossal;

Turun ja Porin lääni (Åbo és Björneborgi kormányzóság), melynek első városa Turku (svédül borg vásár) = Åbo, ejtsd: Obu, az ország régi fővárosa, 18,000 lakossal. Az Åboi tartomány volt a tulajdonképi finn föld, melyről utóbb az egész ország vette a „finn“ nevet. — Pori = Björneborg, a Kokemäen joki = Kumo folyó mellett, a régi Satakuntában van. Jeles kereskedő város, 7200 lakossal. — Ehhez a kormányzósághoz Ahvenan maa = Åland-szigetek is tartoznak.

Hämeen lääni (Tavaszt-föld), melynek főhelye Hämeen linna = Häme-vár, svédül Tavastehus, 3100-nál több lakossal.

Viipurin lääni (Viborgi kormányzóság), mely a régi Karjalát és Savonak egy részét foglalja magában. Főhelye Viborg, 8700 lakossal.

Mikkelin lääni = St. Mickels (Sz. Mihály kormányzóság) a régi Savo-nak középső és Häme-

nek keleti részéből. Fő helye Mikkelin = Sz. Mihály, 830 lakossal.

Kuopion lääni (Kuopio kormányzóság), mely a Karjala, Savo és Hämehek éjszaki részeiből áll. Fő helye Kuopio, 5100 lakossal.

Vaasan lääni (Vásza kormányzóság), magában foglalja a Pohjanmaa (éjszaki föld) déli részét, mely az országnak legnagyobb síkja, továbbá Savonak kelet-éjszaki, s Hämehek nyugat-éjszaki részét. Fő helyei: Vásza, most Nikolai kaupunki (Nicolaistad = Miklós-város), 4500 lakossal; Joensuu = folyó-szaj, azaz folyó torkolatja, svédül Ny Karleby = Új Károlyfalva, 1000 lakossal, és Kokkola, svédül Gamla Karleby = Ó Károlyfalva, 2500 lakossal. Ezek mind parti városok. A belföldön, a Hämehek részben, Jyväskylä van 1160 lakossal.

Oulun ja Kajanin lääni (Uleåborgi és Kajani kormányzóság). Ez nagysága szerint az ország felét foglalja magában, ámde éjszaki felét, melynek lakossága igen vigályos. Fő helye Oulu = Uleåborg, 7600 lakossal, nagy kereskedést üzö város. A belföldön Kajana; Tornio vagy Torneå pedig a Botniai öböl éjszaki végiben van, 740 lakossal.

Finnország összes lakossága 1.843,253. Ezek közt a legéjszakiabb részeken vagy 1000 lapp él; svéd nyelvü lakosai 125,000 Ahvenanmaaban vagy az Åland-szigeteken, Uusmaaban (Új földön) és az éjszaki föld déli részén; orosz 8000, leginkább a Viborgi kormányzóságban, s mint kereskedők itt-ott a városokban; német 1000 leginkább Viborgban;

sőt cigány is vagy ezer kóborol az egész országban; a többi mind finn nemzetiségű.

Hitvallásra nézve luteránosok; de az oroszok és igen kevés finn a keleti egyházhoz tartoznak, együtt vagy 40,160-an. A katolikusok alig számbevehetőek.

1865-ben 500 egyházi községet számlálnak. Ezek közt a luterános 472, a görög vagy orosz 25, a katolikus 2 (Helsingforsban és Viborgban *) vala. — Ezen geographiai és statistikai tájékozódás után vessünk egy pillantást a finn történetekre is.

Az ország eredeti lakosai a lappok és finnek. A lappok *sabme, same* (olv. *szabme*), a finnek *suomi* (olv. *szuomi*) népnek nevezik magokat. Ez a név is rokonságát bizonyítja a két népnek: a nyelvek meg is határozzák azt. A lapp nép a finn éjszaki földön most már kevés számu, mintegy 1000 lélek. Hajdan déliebb részeken is tanyázott. Miveltség tekintetében az a különbség áll fen mai napig a lapp és finn közt, hogy amaz gulyás vagy nyáj-őrző nép, mely iramszarvasaival helyről helyre jár; s a hol az iramszarvas-tartás nem táplálja, halász és vadász; a finn meg régi időtől fogva földmivelő.

---

*) Renseignements sur la Population de Finlande. Par C. E. F. Ignatius, chef par int. du Bureau de Statistique de Finlande. Helsingfors. (Publiés aux frais de l'État.) 1869.

A mint a finn eke tovább-tovább terjede, úgy vala kénytelen a lapp odább költözni nyájával, s most már ott szorong, a hol a földmivelés lehetetlenné válik. Ha hozzá szokik a földmiveléshez, az természetesen a terjedő finnek közt történik, s elfinnesedik.

A lappot némileg megveti a finn; az tehát olyan viszonyban áll hozzá, milyenben nálunk a cigány a többi lakosokhoz. Mégis nagy különbség van a lapp és cigány között. Amannak nyájai vannak, vagy mint halász és vadász tengeti életét, tehát a természet-adta életmódok egyikének birtokában van, s a föld természetes viszonyaihoz képest az emberiség társadalmának egy kiegészítő tagját képezi. A cigány ellenben mindenütt, úgy szólván, számon kívül áll. Annyi idő ólta könnyen válhatott volna földmivelővé köztünk, de inkább elpusztúl, hogysen azzá legyen. Pedig a cigány csakúgy árja, mint akár az angol vagy német, a kik árja eredetökre annyira büszkék, hogy az árjaságban találják a teljesebb miveltségre való hivatást. Világos, hogy az eredet egy maga nem teszen olyféle különbséget a nemzetek közt, mint sokan gondolják, hanem hogy bizonyos miveltető tényezők, a melyeket talán nem is ösmérünk, járulnak ahhoz, hogy mivelhetővé váljék az ember. Ezek hatása nélkül a legárjaiabb ember is cigány marad.

Egyébiránt is nagy különbség van a cigány és lapp közt. Ez igen vallásos, szeret olvasni; vannak könyvei; kátéját, bibliáját, imádságos és éne-

kes könyveit jól ismeri. A cigányról nem hallottam még, hogy könyvei volnának. Becsületére válik az a lappnak, de tiszteletére környékezetének is, a mely gondoskodik lapp könyvekről. Minthogy Finnországban is kóborolnak cigányok, kiket ott mustalaiset = feketék-nek neveznek, nagyon érdekes volna tudnunk, elvetődnek-e a lappok között is, s alkalmazhatók-e a vadászatra és halászátra?

A finn nép maga két ágra szakad, a hämei (tavaszi) és a karjalai ágra. Ez az ország éjszakeleti, az a nyugat-déli részét bírja. A Vásza kormányzóság éjszak-nyugati szögletéből az Uus-maa (Uj föld) délkeleti szögletébe húzott vonal elválasztaná a két ágot. A hämei ágnek azon részét, a mely a mostani åboi kormányzóságban letelepedett, nevezték volt hajdan szuomi-nak. Evvel ismerkedvén meg először a svédek, általok a szuomi vagy finn név lassankint az egész országra és annak egész népére kiterjesztetett, mely a foglalás előtt több részre volt szakadva, egységes kapcsolat nélkül.

Mert a finnek is nem magok jó szántából, hanem győzőjiktől kényszerítve fogadják el a keresztyén hitet. Már mind keleti mind nyugati szomszédjaik keresztyének valának, amazok a keleti vagy konstantinápolyi, ezek a nyugati vagy római egyházhoz tartozván; melyiknek jutnak majd a finnek? A viszonyok látszólag eleinte az orosz birodalmat kínálák meg a finn hódítással, hisz annak alapítói leginkább finnek közt hatalmasodtak volt el. Rurik t. i. a Volchov folyó torkolatjánál a La-

doga partjain hámeiek közt; Szineusz a Valgedjäv (Fejér-tó, Bjelosero) mellékein vepsziek közt; végre Truvor a Pejpusz déli partján, Iszborszokban az esztek szélén szállának meg. Az új hatalom kezdete tehát inkább finnes, hogysen szlávós vala. De testvéreinek holta után Rurik Novgorodba költözék; legközelebb utódja, a kiskoru fija Igor helyett uralkodó, Oleg pedig Kievbe tev é által a fejedelmi széket. E szerint a keletkez ő orosz birodalom mind inkább eltávozott a finnektől. Nagy Vladimir fija Jaroszlav (1015—1054) Dorpatot alapítá ugyan az esztek között 1030-ban (lásd I. 130. lapj.), s Olaf svéd királynak Ingergerd nevü leányát vevén feleségül, annak Ladoga várost és vidékét, melynek azért Ingria lett neve, hitvesi birtokul rendel é ugyan: mind a mellett az orosz fejedelmek hatása nem nagyon érdekl é a finneket. Novgorod is, mely jókor hatalmas keresked ő várossá lett, s mely többnyire a karjalaiakkal közlekedik vala, beéré a kereskedés hasznával, s nem terjesztgeté a keresztyénséget.

El volt tehát határozva azon végzetben, mely a népek sorsát intézi, hogy mind a liv és eszt, mind a finn nyugatról kapják meg a keresztséget. A sor először a finnet érte, szerencsésebben is, mint déli rokonait, a liveket és eszteket.

Svédországban csak az imént győzött volt a keresztyén hit a vitézséget magasztaló Odin hitén, s már IX. Erik saját országán kívül a finnek közt is terjesztetni akarja a keresztséget. 1157-ben tehát haddal mene által a tengeren, vele lévén az uppszalai

püspök Henrik, s az Aura folyó partján szálla ki, a hol várat kezdé építeni, a mai áboi várat. A keresztyén had győz, s a keresztelés kezdődik. Nem tudjuk, mi viszontagságok közt történt a svéd győzelem; nem tudjuk, mint védelmezték magokat a finnek, mert itt nem találkozék olyan író, milyenek az úgy nevezett Lett Henriket láttuk (l. I. 301 stb. lapj.); tehát nem is ismerjük közvetlen tudósításokból a finnek társadalmi viszonyait a svéd hódítás idejében. Csak annyit írnak a krónikák, hogy Erik király még az évben hazatért, Henrik püspök pedig ott maradván, s térítéseit a Kumofolyóig terjesztvén, egy finn ember által öletett meg 1158-ban. Mind Erik király, mind Henrik püspök azután az egyház szentjei közzé számíttattak, s amaz Svéd- ez meg Finnországnak védő szentjévé lettek. Finnországban 1857. nyárutó hava 18-kán a hálás emlékezet a finn keresztyénség 700-dik évfordulóját ünnepelvén, azt a rozsanó kis házat is a Kumo mellett nyolcszegletű téglaházba foglalá, a melyben, a monda szerint, Henrik prédikált és keresztelt volna.

Az első pápai levél, a mely az új keresztyén egyházzól emlékezik, 1171-ből való, s arról panaszkodik, hogy a finnek, valahányszor ellenségeik szorongatják, mindenkor keresztyén tanítókat kérnek, de a veszély elmúltával üldözik azokat. A finnek ellenségeit nem nevezi meg a pápa, de azok nyilván a még pogány hámeiek lehettek. A hanyatló új finn egyházat az angol születésű Tamás püspök

szilárdítá meg. Bizonytalan az év, a melyben püspöki széket elfoglalta, de abban 1245-ig ült nagy erővel. Szándéka vala olyan egyházi hatalmat szerezni magának, melyet kor-társa, a rigai püspök Albert, foglalt el (l. I. 40—43. lapj.) a livek és esztek közt: a finnek nagy szerencséjére az nem sikerült neki. Tamás idejében 1240-ben hadjáratot intézének a pogány finnek és a velök szövetkezett novgorodiak ellen, azomban Nevszki Sándor nagy győzelmet vón rajtuk (l. I. 396. lapj.).

Eddig a püspöki hatóság s a svéd védelem csak a dél-nyugati finnekre volt kiterjedve. Tamás utódja, Bero püspök, és XI. Erik király idejében a hatalmas Jarl Birger kijebb terjeszté a svéd hódítást és a keresztyénséget. 1249-ben új hadjáratot intézvén a pogány finnek ellen, a hämei vagy tavasztehuzzi várat épité. Utóbb 1293-ban Knutson (= Knutfi) Torkel a karjalaiak ellen is hadakozván és győzvén, a viborgi várat épité. Így a svéd hatalom és finn püspök igazgatása alá az egész ország került a Botniai öböltől fogva a Ladogáig. Azomban a svéd hódítás más természetű vala, mint a keresztes urak hódítása a livek és esztek közt. A finn nép nem rabszolgája, hanem ugyanazon törvényben és igazgatásban részesülő társa lett a svédnek. Már 1300-ban a finn születésű Magnus vala püspök, ki a püspöki széket Rantamäkiből Åboba tette által; mert a IX. Erik által épített vár közelében lassankint város keletkezett, mint másutt mindenütt szokott történni. 1306 ban az or-

szág három részre osztaték az igazgatás végett; a kormányzók az áboi, tavaszi és viborgi várakból parancsolván illető kerületekben.

Svédország történeteiben a Vásza nemzetség (1523—1654) kitünő helyet foglal; általa a finnek is nagyobb szerepre jutnak. I. Gusztáv (1523—1560.) a reformatio mellett buzgólkodván, az Finnországban is felkapott. Särkilahti vala az első prédikátor 1525-ben, a ki Wittenbergában tanult volt. Skytte Márton püspök alatt (1528—1550) akadály nélkül terjede az új tan. A püspök költségén egymásután több ifju finn tanult Wittenbergában, köztök Agricola Mihály, ki Skytte utódja lett az áboi püspökségben, s ki 1548-ben a finn nyelvre fordított új testamentot adá ki; meg Juusten Pál, ki előbb az újdön felállított viborgi püspökséget igazgatván, Agricolát követé az áboi széken, s ki a finn püspökök krónikája *), valamint orosz követsége által híresedett el. **)

Gusztávnak három fija vala: Erik, János és az atyja halálakor még kiskorú Károly. XIV. Erik királlyá, János pedig finnországi herceggé lett, s Auguszt Zsigmond lengyel királynak Katalin nevű hűgát feleségül vevén, Áboban kezde lakni. De a

*) M. Pauli Juusten Chronicon Episcoporum Finlandensium adnotationibus et apparatu monumentorum illustratum. Disputationibus academicis proposuit Henr. Gabriel Porthan. Lásd Henrici Gabrielis Parthani opera selecta. Pars prima. Helsingfors, 1859.

***) Porthani opera selecta. Pars tertia.

testvérek közt viszály törvén ki, János fogságba kerüle s katolikussá lőn, e hitben neveltetvén fel fiját Zsigmondot is. Az örült Erik után János svéd királylyá (1568—1592); fija Zsigmond pedig 1587-ben, Báthori István után, lengyel királylyá lőn. János nagy fejedelemséggé tevé Finnországot, egyéb-iránt katolikus volta által nyugtalanságot okoz a svédek és finnek közt. Ez még növekszik halála után, mert fija, mint a svéd koronának örököse, lengyel király, s a jezsuiták vezetése alatt helyre akarja állítani a római egyházat (l. I. 52. lapj.). Nagybátyja Károly, buzgó protestans, az ország gondviselője lévén, az ország elfordúl Zsigmondtól, s IX. Károlyt (1604—1611-ig) ismeri el királynak. Azon viszályban, mely Károly és Zsigmond közt lobog vala, Finnország különös helyzetbe juta. Itt Zsigmond helytartója, Fleming Miklós, a svéd rendek határozatait nem akará elismerni s nagyon nyomá a finn parasztokat, kik hijában keresének orvoslást Károlynál s a svéd rendeknél. Lázadásban törnek ki 1597-ben, melyet Nuija sota-nak, azaz buzogány- vagy csép-háborúnak neveznek. Fleming vérrel fojtá el; ez vala azon időszak, melyben a finn nemesek szokatlan erő-hatalomra kaptak. De Károly győzelme lassankint helyre hozá a törvényes rendet.

IX. Károly fija a hires II. Gusztáv (1611—1632) sokszor fordult meg és időzött Finnországban. 1616. télhava 22-kén országgyűlésre hívá össze Helsingforszba a finn rendeket, úgymint a nemeseket

személyenkint, s a katonaságból a főbb tiszteket; a püspököt, a káptalan két követjét, s minden kihlakuntából (megyéből l. I. 309. 310. lapj.) egy papot; a városok polgármestereit és egy-egy polgárt; végre minden kihlakuntából két parasztot is. Rokona, Zsigmond lengyel király, meg az oroszok ellen szerencsésen hadakozván, nemcsak a Liv-hercegséget szerzé el a lengyel koronától, hanem az oroszokkal Stolbovában 1617. télutó hava 27-kén kötött békeség által Ingriát és a Käkisalmi (Keksholmi) kerületet is Finnországhoz csatolá, mely ez által legnagyobb területéhez jutott. Ez új tartományok miatt, a melyekben a görög egyház uralkodik vala, a viborgi püspökséget újra felállítá 1617-ben. — A nagy német (harmincz éves) háborúban a finnek legvitézebb katonáji valának a svéd seregnek.

II. Gusztáv lánya Krisztina kiskoru lévén, 1644-ig országos gondviselők uralkodának, köztök a híres Oxenstjerna Axel. Finnországot Brahe Péter kormányozgatá igen jelesen; indítványára a gondviselők 1640-ben Åbóban akadémiát, vagy egyetemet alapítának, kezdetben 11 tanárral. Az egyetemi consistorium azután 1642-ben az első nyomdát is szerzé Finnországba.

Krisztina 1654-ben lemondván az uralkodásról, nagybátyja, a Kéthidi palatinus X. Károly, kinek anyja Gusztáv Adolf huga vala, következik (1654—1660). Ez a lengyel Vászával, II. János Kázmérral, hadakozván szövetségbe hívá II. Rákóczy

Györgyöt, s így okozója vala a szerencsétlen lengyel hadjáratnak 1658-ban, mely annyira sujtotta Erdélyt. X. Károly, s fija XI. Károly (1660—1697) alatt a reductio (lásd I. 53. 54. lapj.), a mely arányban gyengíté a nemességet, abban növelé a királyi hatalmat, a melylyel azután XII. Károly (1697—1718) korlátlanul sőt esztelenül élvén, a svéd politikai túlsulyt semmivé tevé, s Finnországra iszonytató szenvedéseket árasztta. Nagy Péter mindjárt az éjszaki háború elején elfoglalá Ingriát, s kezdé Pétervárárt építeni; a pultavai csata után pedig 1710—1714 egész Finnországot elfoglalá, melynek szomorú emlékezete „iso viha = nagy vész“ nevezete alatt él a nép között. A háború pusztításait éhség és döghalál, melyet a nép „iso kuolema = nagy halás“-nak nevez, követék. 1714—1721-ig orosz kormányzás alatt álla az ország, míg a Nystädti (Új városi) békekötés 1721. őszelőhava 10-kén Ingriát, a viborgi kerületet és Kareliának egy részét az orosz birtokban meghagyta, a többi Finnországot pedig visszaereszté a svéd kormány alá. Az elszakított rész (a voitta maa = hódított tartomány), egyházi tekintetben a Baltitartományokhoz csatoltaték, miért is a viborgi kerületben az egyházi igazgatásban és a felsőbb iskolai tanításban a svéd nyelv helyét a német foglalta el. A svéd finn rész számára a volt viborgi püspöki szék helyett Borgå-ban (Porvoo) egy új püspökség állíttaték fel.

Svédországban és a vele egyesült Finnországban XII. Károly halála után 1772-ig az úgynevezett szabadság ideje, azaz a királyi hatalom korlátozása és a nemesség uralkodása, tart vala. A nemesség pedig két felekezetre, a sapkák és kalapok felekezetére oszlott, amaz az orosz, ez a francia és angol udvarok hatása és vesztegetései alatt működvén. A kalap-felekezet 1741-ben hebehurgyán háborút kezd Oroszország ellen, oly készületlenül, hogy az orosz fegyverek hamar elfoglalák egész Finnországot, de kimélve vagyont és embert, mert Erzsébet czárnő Finnország elszakasztására is gondol vala. Ezt a háborút a nép „pikku viha = kis vész“-nek nevezi. Az åboi békekötés 1743. nyárhava 7-kén a Kymi folyóig bővíté ki az orosz hódítást. Most Szveaborgot kezdék erősíteni, hogy Oroszország ellen őrizze a határt.

1753-ban befogadák a Gergelyféle naptárt; a hétéves háború idejében pedig a finn katonák Pomeraniából a burgonyát vivék be Finnországba.

III. Gusztáv (1771—1792) államcsíny által forgatá fel a nemesség hatalmát s eleinte Finnországra nézve is bölcsen kormányozgata. Ez országot 1775-ben 6 tartományra osztá, a törvénykezést jobb lábra állítá. De a nemesség közt folyton nőtt az ellenségesködés; a finn nemesség közt azért is, mert Gusztávtól több jótéteményt várt az országra nézve, mit nem tapasztalván, kész vala el is szakadni orosz segítséggel. Az elégedetlenség lázadássá fajula, midőn az orosz ellen indított háborúban

1788. nyárutó hava 17-kén, az úgy nevezett Anjalai *) szövetség, melynek lelke a finn nemes Sprengtporben Magnus György vala, az engedelmességet felmondta. Végre is 1792-ben összeesküvők bálban lövék agyon a királyt.

III. Gusztáv fija, IV. Gusztáv Adolf (1792—1809) 1802-ben Finnországban jára, s alapkövét tevé le az åboi új akadémiának, melynek akkor Porthan H. Gábor, Franzén, Tengström és mások, híres tanárai valának. Szeszélyes hajthatatlanság háborúba keveré Oroszországgal, mely 1808-ban 60,000 emberrel Finnországot megtámadta, s azt elfoglalta. A Fridrichshammi békekötés 1809. őszhava 17. egész Finnországot és az Åland-szigeteket Oroszországnak szerzé meg.

Sándor czár már az évnek tavaszelő 25-kén Borgå-ba összehitta volt a finn rendeket, nekik válásukat, politikai és egyéb jogaikat biztosítván, s 50 évig mentességet engedvén a katonáskodástól, és saját kormányzást állítván fel. 1811-ben alakult meg a finn bank; 1812-ben a régi hódoltság (Viborg stb.) visszacsatoltaték Finnországhoz. A fő kormány Åboból Helszingsforszba téteték által, a hol a császári senatus 1819. őszhava 1-sőjén tartá meg első ülését. Az åboi égés után az egyetem is ide költözék 1828-ban. 1831-ben nyolcz tartományra vagy kormányzóságra, s 1850-ben három (åboi, borgái

---

*) Anjala és Elimäki híres birtok, közel Loviisa-hoz, melyet most Mencsikov herczeg bír.

és kuopioi) püspökségre osztaték az ország. Egyéb újabb történeteket mind Miklós czár (1825—1855), mind a most uralkodó II. Sándor czár idejéből alkalmas helyeken lesz jó felhozni.

Vasárnapra virradánk (nyárhó 18-kán). A csendesség oly nagy körülöttünk, mintha falun volnánk; mert a házban, mely egy új útczának szélén van, rajtunk kívül alig van még valaki szállva. Tíz óra felé a városba menék. A német-svéd luterános egyház tornyos és tetszetős helyen áll; az orosz meg orosz fénynyel tündöklök, s tornyából folyvást szól a harang. A finn egyház nagy, de szerény kőépület; ide megyek be, hogy lássam a finn isteni tiszteletet Viborgban, melyre, úgy gondolhatom vala, bizonyosan legszámosabb község gyűl. A templom belseje külsejének felel meg; nagyon távol van a revali eszt templomnak kellemes tisztaságától s némi nagyszerűségétől. Az ajtatos községen is mintha komorabb szín vonulna végig, mely azomban a sötétebb falaktól is származhatnék. Egyébiránt a nem kicsi egyháznak minden zege zuga teli van mind felül a karzaton, mely három oldalát fogja be az épületnek, s a melyen magamnak nem találhaték helyet, mind alul, hol a járó közök is be vannak lepve, s az oltár előtti nyílt térre is állók és földön ülők sűrűdnek. Nincs orgona, kántor vezet az éneklést; azt gondolnám, vidéki magyar

reformatus templomban vagyok, ha az oltár előtt imádkozó papnak ruhája inkább katolikus papi ruhát nem mutatna. Itt látom tehát először, hogy a finn evangélikus lelkészek papi öltözete az isteni tiszteletnél nagyon különbözik attól, mely nálunk van szokásban, s a melyhez az eszt evangélikus lelkészeké is hasonlít. Az legott arra emlékeztet, hogy a svéd és finn reformatiót a királyi hatalom vitte keresztül, mely sokat hagyott meg a katolikus egyházból, jelesen a püspöki czimet és méltóságot, s az egyházi rendnek képviseltetését az országgyűléseken. Az oltári tisztelet után megint ének következék, mely azomban, bár nagy község zengette, koránt sem olyan mint az eszt éneklés a revali egyházban; az orgona hiját pedig épen nem pótolhatá. Az ének után egy más lelkész lépe fel a szószékre. A finn énekes könyvekben nemcsak az isteni tiszteletnél előforduló imádságok, hanem az evangéliumok és epistolák is ott vannak. A lelkész idézvén a felolvasandó szöveget, azt a hallgató község nyomban fölkeresé, s a pappal együtt felszóval olvasá el; a mi ülve történt. Az imádságot is olvasák, de azt többnyire, nem mindnyájan, térdelve tevék. Látszik, hogy múlni kezd a térden való imádkozás. A pap is az oltár előtt térdelve mondta volt el az imádságot, de a másíknak prédikációja alatt abban a padban ülven, melyben én is valék, nem térdelt le imádkozni.

Legközelebb szomszédom élém nyujtván az énekes könyvet, abban levelezgeték, hogy milyen

részekből áll. Hozzám fordul a könyv tulajdonosa, e kérdéssel, ha először vagyok-e Viborgban, s ha pétervári ember vagyok-e? Mert idegen létemet ha külsőmből nem is, de kiejtésemből bizonyosan mindjárt észrevette. Feleletemre, hogy pesti vagyok, elcsudálkozék, hogy értem a finn nyelvet. Könyvekből is lehet annyira mennyire megtanulni, viszonzóék. — Az igaz, mégis különös, úgymond. — Kérdém azután, hogy hány ezeret számlál a viborgi finn község? — Nyolcz ezeret, válaszolá. — Ezen meg én gondolkozám el: de ha igaz, hogy Viborgnak 8700 lakosa van, lehet, hogy a nem-finn nyelvű lakosság csak 700 teszen; lehet hogy vidéki finnek is a városi községhez számíttatnak.

Tizenkettőkor lőn vége a fő isteni tiszteletnek, mely után még az úrvacsora következék, melyet mind a két pap osztott. Kimenvén a templom környékét megtekinteni, két ember tartá felém, kiknek egyike megszólíta, hogy én vagyok-e a Pestről érkezett idegen? Igenlő válaszomra, a megszólító Malléniusnak mondá magát, ki Koskinen által volna megkérve, hogy segítségemre legyen. Mallénius úr csak finnül és svédül beszéllvén, sokszor felakadék finn tudásommal; mert mikor valamely nyelvet csak könyvekből tudunk, az első gyakorlati használatkor a legközönségesebb dolgokban is elhagyá a tudomány. Megköszöném azonban Mallénius szivességét, ki tovább is értesíte, hogy Krohn úr, ki 4—5 versztnyire tölti a nyarat, mult héten várt itt Vi-

borgban; de meghagyása szerint azonnal érte küld, estig itt lesz. Szállásomra elkisérvén, azonnal elbucszúzik tőlünk. Ekkor a fogadós lépe be, bennünket a közös asztalhoz (table d'hôte) híván ebédre, melyet benn a városban tart. Félkettőre elmenvén, a vendégek közt egyik revali ösmerősömet, Aspelin urat találám, ki, úgymond, esztorzági tapasztalásait és észrevételeit rendezi. Ebéd után egy mellék-szobába vonulánk, s ott az egyik vendég, viborgi kereskedő, egyetmást beszélt Viborgról, az ottani ügyekről és személyekről. Mallénus úr 25 év óta Hakmann kereskedőnél, kit vagyonsága miatt viborgi királynak neveznek, könyvvezető, talpig becsületes ember a város közvéleménye szerint, s a finn nemzetiségért és irodalomért sokat áldozó férfi. Viborgban finn irodalmi társaság is van, mely könyveket ad ki. Krohn úr, úgymond továbbá emberem, gazdag, a Hakmann házzal rokonságban van, mert hűgát az ifjú Hakmann feleségül bírja; Krohn egészen a finn irodalomnak él, egyébiránt docens a helszingforszi egyetemnél. Viborgban tetemes kereskedés foly, 400 idegen hajó is fordul meg évenként a kikötőben, kiváltképen fáért és deszkáért, melyet Angliába és Spanyolországba hordanak.

Délután sétálgatánk a városban és azon kívül, az öreg várnál, a melyet Knutson Torkel 1293-ban épített, s a melyből Karelia hódított meg. Visszatérvén a kikötőbe, ott terme Mallénus egy szép sugár férfival, a ki magát Krohnnak mutatá be s azon-

nal kalauznak ajánlkozáék a Saima-csatornára és az Imatrához; s minthogy tudja, hogy csak rövid ideig szándékozunk itt mulatni, mindjárt egy sétát javasol Mon repos-ba, s ha telik az idő, még máshová is. Hosszú a nap, sokat lehet tenni 11 óráig, míg sötét lesz. Hamar meg lett a tery, s Mallénus úr két kocsit állítván elő, Mon repos-ba sieténk.

Vanha Viipuri-nak, azaz (vén) Ó-Viborgnak nevezik finnül a Mon repos-t. A finn név azt mondja nekünk, hogy ott a vár építésekor, mely mellé azután a város keletkezett, már volt némi helység; francia neve meg annak tanusága, hogy gazdája újkori előkelő birtokos. Ez pedig a Nikolai család. Az idegen látogatóktól belépti díjt szednek. — Egy nagyszerű kertet találunk erdővel és kősziklával. A lakóház gyönyörűen fekszik egy szelid domb oldalában, melynek teteje erdő, s melynek lábát egy nagy tó mossa. Virágos ágyak és edények ékesítik a ház elejét; a legaggodalmasabb gondviselés látható mindenben, nemcsak a bokrokon, fákon, virágokon, utakon, a tó sajkájin stb., hanem még az erdőn is. Egy sziklás magaslaton vár, vagy inkább várszerű egyház magaslik, a hová a család tagjait temetik. Egy regényes szikla-zugban egy gipsz-szobor áll, mely Väinämöinent, a finn költészet és zene istenét vagy feltalálóját, ábrázolja. Ha a szobor szépsége el nem ragadja is a nézőt, de a helynek regényessége annál meglepőbb, s dicsérni lehet a birtokost, a ki Väinämöinenre gondolt. Itt van hát először alkalmunk finn erdőt, de

különösen finn tavat látni. Nem tudom, feltalálta-e nyugalmát az, ki a lakó-házat, a sziklás városzerű templomot építette s a tónak és erdőnek természetes szépségeit jó renddel és gonddal fokozta: de a látogatóra nyugalmat lehel Mon repos (= az én nyugalmam).

Szinte fáradásig járkálván az igen nagy terjedtségű és változatos kertben, Krohn még egy látogatást ajánl Herttuaia-ba, így hijják Hakmannék nyaralóját, mely a Mon repos-val határos. Vissza kellvén menni a város felé, mert kerüléssel juthatni innen Herttuaia-ba, Mallénus elhagy minket, s Krohn egyedüli kalauzunk. A szép út mellett egy roppant kőszikla merededik: az emberi ipar nem sokára elhordandja. Épületi köveket vágnak és fagnak belőle. Az út erdőben halad el, kis idő múlva épületek jönnek előnkbe, s már egy udvarfélébe hajtunk be, hol egy tágas veranda alatt egy társaságot uzsonánál találunk. Krohn bemutat minket Hakmann úrnak és nejének, meg az összes társaságnak. Ez német, legalább Hakmannék öregei németek; de az ifjúság finn. Utóbb Helszingforsban is tapasztalám, hogy a viborgi emberek sokkal jobb németek, mint mások. E tüneményt a politikai viszonyok fejtik meg. Tudjuk, hogy a viborgi kerület vagy tartomány Nagy Péter hódítása óta orosz föld volt, s hogy az a győző által az egyházi és iskolai kormányra nézve, a Balti tartományokkal egyesített, a melyekben német vala az igazgatási nyelv. Emlékezzünk arra is,

hogy a Dorpati egyetem alapítására Viborg városa is adakozott (l. I. 210. lapját). Ennélfogva Viborgban a német nyelv szinte kitolta a svédet a felsőbb iskolákból és a tartományi kormányzásból. 1812-ben visszacsatoltatott ugyan a tartomány Finnországhoz: de a német nyelv az újabb időig marada kormányzási nyelvenek. Ekkor (az évet nem tudom) a svéd nyelv állíttaték vissza, mi ellen megint az ébredni kezdő finn nemzetiség tesz kifogást, azt vitatván, hogy a történt változásnak a finn nyelv javára kellett volna esnie, az utolsó törvény szerint a finn nyelv válván lassankint kormányzásivá. Csakhogy ama változás megelőzte volt az újabb törvényt.

Előttünk, kik Magyarországon bőven részesülünk a nemzetiségi mozgalmakban, kik jól ismerjük az abbeli vitatkozások természetét, s azt is tudjuk, hogy a társadalmi változás nem sokat gondolva a politikai követeléssel, vagy a parancsoló törvényekkel, saját ösztöne szerint folyik, előttünk más országok nemzetiségi mozgalmai is érdekesek. Jelesen itt már egész más viszonyok vannak, mint Eszt- és Liv-országban. Itt politikai jog-egyenlőség van a társadalmi osztályok közt, melyek azért nemzetiség szerint sem különböznek egymástól. A Finn öböl déli tartományaiban pedig a társadalom volt jogosultjai németek, az újdön feltörekvő osztály, a paraszt-osztály meg eszt és lett. Finnországban a nemzetiségi mozgalom mintegy az egyedi szabadsággal jár: Eszt- és Livországban az a társadalmi

osztályok korlátjai közzé van szorítva, melyek kevesebb helyet adnak az egyedi szabadságnak.

Még egy különösség van a viborgi tartományban, hogy azt is mindjárt megemlítem; itt jobbágyság van, mi a finn alaptörvényekkel ellenkötésben áll. Nagy Péter t. i. és utódjai a meghódított finn tartományban is adományokat osztogatának érdemes embereiknek, s az adományozott birtokok lakosai vagy parasztjai új uraik iránt jobbági tartozásokra köteleztetének. Nem volt alkalmam végig kitanulnom az ezen adományok által keletkezett viszonyokat, jelesen nem tudom, a jobbágyság vajjon csak arra kötelesek-e, a mit különben is a koronának tartoznának teljesíteni, vagy egyébre is? s úgy voltak-e földhöz kötve, mint az orosz parasztok, s 1819-ig az esztek, avagy szabad költözhetéssel bírtak-e? Annyit hallottam, hogy földes uraik akármikor kizavarhatják használt birtokaikból, mi azt látszik mutatni, hogy a törvény nem szabályozta a földesúr és jobbági közti viszonyt. Azt pedig bizonyosan tudom, hogy a finn országgyűlés eddig híjába igyekezett ezt a jobbágyságot megszüntetni, mert a földesurak, kik legnagyobb részben orosz katonák, nem hajlandók egyezkedésre s túlságos magosra csigázzák fel a váltság-díjat, melyre az országgyűlés nem gondol reáállhatni. Azomban egyes jószágokat megveszen s oda enged a volt jobbágioknak, mint látni fogjuk.

A Hakmann család kiváló tagjai német nyelven, még pedig nagyon szép nyelven, társalognán,

mi általában a műveltség jele, látogatásunk nem érezé azt a béklyót, melyet utóbb sokszor kellett éreznünk, valahányszor a társaság inkább svédül mint francziául, mi meg inkább így mint svédül beszélhettünk. Regényes környékben nagyon szép és tágas lakás van itt, melynek szobáji szinte fényesen, de még inkább ízléssel felbútorozvák, a melyekben déli növények diszlenek, mert a kertben nemcsak közönséges üveg-, hanem citromos és narancsos ház is van (Orangerie). A szobák falain jeles aczélmetszetü képek függnek, zongora, szép albumok stb. láthatók, mik egy vagyonos miveltséggel családnak mindennapias életéhez tartoznak. A szobákból a háznak tulsó oldalára lépván a gyönyörű kert tárul ki, olyan zöld selyem-gyeppelel, melyet éghajlatunkban alig lehetne nevelni, ha olyan vagy még szebb virágágyakat ápolhatnának is; azután némi távolban egy gyönyörű tó végzi vagy folytatja a kertet, mely már Finnország saját szépségéhez tartozik.

Megnézvén és gyönyörködven abban, a mit a természet és művészet, a pénz és izlés oly kelleme-sen egyesített, azután a kerti verandában hideg puncs és kitünő borok mellett folytatók az eleven társalgást, mely el is látszék felejtetni, hogy a leghosszabb este még Finnországban is múlik. Búcsúznunk kellett; Viborgban 11 órakor érénk szállásunkra.

Másnap reggel a Rauha (= békeség) nevű kis gőzösre szállánk, ismét Krohn társaságában. Tervünk a Saima-csatornán fölfelé menni a Saima-

tóig, azután onnan kocsin az Imatrához. A Saima-csatorna t. i. a Saima-tavat, mely a Sz. Mihály (Mikkeli) és Kuopio tartományok tavaival egybe van kapcsolva, a viborgi öböllel köti össze, s így a közlekedést az ország belsejéből Viborgba viszi. A Sz. Mihály és Kuopio tartományainak számos és nagy tavai a Vuoksen folyóban találtak ugyan kifolyást, de az, mint tudjuk, a Ladogába szakad. Midőn tehát csatorna-készítésről tanakodtak, sokan azt javaslák az orosz kormány emberei közül, hogy a csatorna a természet által kijelölt irányt követvén, a Ladogába vezetessék. A Finnország érdekeit jól ismerő finn állami férfiak ellemben Viborg felé ohajták azt vinni, jól tudván, hogy a ladogai irány csak Pétervár kereskedését emelné, s Viborg mellőztetnék. De nemcsak Finnország, hanem az általános kereskedés érdekei is a viborgi irányt javasolták, ez sokkal rövidebb út lévén amannál. Kicsiben olyan viszony van a ladogai és viborgi irány közt, mely volna nálunk, ha a Dunát a Balatonon és egy ásandó csatornán által az Ádriai tengerbe lehetne irányozni Fiuménál, s kérdés támadna, mi előnyösebb általában, vajjon a természet-adta út-e a Fekete tengerbe, vagy a tervezett út az Ádriai tengerbe? A választás bizonyosan az Ádriai tenger mellett nyilatkoznék, minthogy az közelebb ejtené az országot az európai nagy kereskedelmi fokokhoz, mint a Fekete tenger.

A Saima-csatornabeli vízi út Lavolától fogva Juustela, Särki, Rätti, Liet, Pälli és Nujjama nevű

tavakat köti össze a nagy Saima tóval. A tavak teli vannak kis szigetekkel (luoto).*) A vízből kinövő hosszú szálu fűvet akan hapset (asszonyhaj)-nak nevezik. A tavak partjain csinos nyári lakok vannak; itt pétervári gazdagok is töltik a nyári időt.

A Saima-csatorna a Salpaus-selkän = zárhátton keresztül eszközölvén a vizi összeköttetést, a hajókat fel és le kell szállítani, mit fokonként a számos zsilipek és csukók tesznek. A zsilipek gránitkőből vannak készítve; a csukók (sulki, suljet németül Schleisse) két szárnyu fakapuk, melyek szárnyai, mikor be vannak téve, a vízfolyás ellenében szöget képeznek. Ez által a víz nyomása nem éri oly nagy erővel a kaput, mint okvetetlen nyomná, ha a kapu igenes falat tenne; azután a szárnyak kinyitása is könnyebbé válik. Két-két csukó közt a zsilip medenczére tágul, egyebütt a zsilip keskenyebb, csak hogy elmehessen a hajó. Mi felfelé hajókázván, a mint az első medenczébe értünk, a hajó megetti csukó szárnyait összetevék, vagy összeereszték, melyek, mint mondtam, szöget képezvén élbe találhatnak össze. A szárnyak összetevése és kinyitása a partokon erősített vas forgatók által történik, mi könnyü erővel és hamar esik meg. Be

*) Luoto kis szigetet, saari nagy szigetet jelent. Krohn úr véleménye szerint a saari szó talán a svéd skära (ném. Scheere), a mely a svéd és norvég partok rovásait és szigeteit jelenti; mert a régi finn nyelv salo-nak nevezte vala a szigetet, lappul suollo. Azonban kissé bajos skära = saari, mert a svéd stor (nagy) se bizonyos, hogy = finn suuri (nagy).

lévén téve a hajó megetti csukó, a víz természetesen gyűl a medenczébe, s hogy azt megtöltse, a hajó előtti csukó két szárnyának ablakait nyitják fel, mi hasonlóképen forgatóval történik, mely a szárny párkányán van. A párkány olyan széles, hogy az ember elmehet rajta mint pallón. A nyíló ablakokon nagy erővel zuhog be a víz, s a medence megtelvén emelkedik a hajó, mely azonnal haladni kezd, mihelyt a víz forrása megszűnik a medenczében, mi annak jele, hogy nem lejt többé a víz szine. Néhol két-három ilyen csukós medence egymásután következik, a mikor tetemes magasságra hágunk fel. Lefelé utazván a hajó, természetesen a hajó előtti csukó szárnyainak ablakait nyitják fel. A víz kiömlik a medenczéből, s a hajó alább megyen. Egyensúlyban lévén a víz, kinyitják a csukó szárnyait, s a hajó kimegyen a medenczéből. Úgy tetszik nekem, vagy 27—30 ilyen csukós medence van Lauritsaláig, a meddig a csatornán mentünk. Büszkék a finnek erre a csatornára. Ezen zsilipes és csukós rendszert Svédországban a híres Götha-elfben alkalmazták volt először, s itt a Saima-csatornában utánozták. A nagyszerű munka Miklós czár alatt 1844-ben kezdődék, s elkészülvén, II. Sándor alatt 1856. őszhó 7-kén nyitatték meg a hajózásnak. A Saima tó előtt országút viszen keresztül a csatornán; itt a kapu falain felírás hirdeti a csatornai munkának kezdetét és bevégzését. Út közben is van egy emlékoszlopon e felírás: Kenraal Kuvernöri Ruhtinas

Menshikov pani tāmän mahtivan työn tekeelle = General-kormányzó herczeg Mencsikov kezdeté meg ezen nagyszerű munkát, — melynek költségét három millió ezüst rubelre határozták volt a fölvetésben.

Az utazás ilyen csatornán nem siető, de az idegenre nézve azért jó, mert megismerkedhetik a vidékkel. Ha kiszálltunk a hajóból s gyalog mentünk előre, egy felsőbb zsilipnél várandók meg a hajót, asszonyok, gyermekek bogyókat kínálnak nekünk csinos nyírhéj iskatulyákban. Leginkább földi epret (mansikka), fekete afonyát (mustikka) és szederféléket árulának. Ez a szeder vagy sárgás (suo-muurain = mocsári szeder) vagy veres (maa-muurain = földi szeder); ize olyan, mint a mi földi szederünké. Ezt nagyon szeretik itt: nekünk a földi eper ízlett jobban, mely mindenütt nagy mennyiségben van. A kertekben biszke (karva-marja = szőrös bogyó) és ribiszke díszlik.

A Saima kikötőjébe érvén elhagyók a hajót, s Krohn úr Lauritsalába vezetete, melynek birtokosa Hartmann ezredes, ki Hakmann veje, s buzgó gazda. Ha már előbb finnországi parasztok tanyáival ismerkedtem volna meg, melyek sok épületből állanak, s melyekben szőnyeges, virágos szobák is szoktak lenni: csak rendesnek találtam volna Hartmannék házáat, mert a mívelt, vagyonos ember szereti lakását kedvessé tenni; most még falusi fényűzésnek nézém, a mit láttam. Sok igen nagy szoba, fényes butor, pompás virág-álovolányok, szép képek;

a kertben üvegház, fürdőház stb. Ehhez járul a természet. A szobákból kilátás van a Saima-tóra, mely a délutáni nap sugaraiban fürdik; ha az erdő fenyves és nyíres nem volna, az ember a Lago Maggiore partjain hinné magát lenni. Azt legalább nem igen képzeltem volt magamnak, hogy ilyen falusi lakások is lehessenek Finnországban.

Hartmann ezredes úr buzgó gazda, azt tudtam már Krohntól. Ott hagyván most ezt az asszonyoknál, felkérém Hartmann urat, hogy mutassa meg nekem gazdaságát.

Megnézők tehát először a gazdasági épületeket. Az ólak ló, tehén, disznó számára mind erős kőépületek. Tart 8 lovat és 6 szolgát; 6 ekével szánt; az ekét csak egy ló húzza. Kétféle ekéje van, az egyiket skót, a másikat finn ekének hívják; talyiga nélkül mindegyike, a lovat a geredély végéhez fogják. A skót eke egészen vas, s evvel kisebb és nagyobb barázdákat lehet húzni. De könnyebbnek és a föld minőségéhez alkalmasabbnak találják a finn ekét, mely fából való; az ekevas helyett két vas foga, vagy inkább vastag agyara van, mely két—három ujjnyira elágazik egymástól. Ez ekével nem igen huzhatnak barázdákat, mert az alig fordítja a földet, csak felszaggatja. — Minden hat évben kétszer kap trágyát a föld. A teljes trágyázást az ugor kapja meg, mely rozs alá készül; azután harmadik évben fél trágyázást adnak. Vetnek rozsot, árpát, zabot, burgonyát, borsót; a kertekben mindenféle káposztát és répát.

Ez évben Hartmann úr összes vetése áll: 24 tonna *) rozból, 11 tonna árpából, 41 tonna zabból — a burgonya-mennyiséget elfelejtém följegyezni. Jó aratásnak tartják, ha a vetés 7 szemet ad, de fizet néha 8 szemet is. Az éleket szárító csűrökben szárítják előbb, azután csépelik ki, mint Liv- és Eszt-hercezségekben (lásd I. 248. lapj.). Az ily szárított gabona sok évig eláll; Svéd- és Norvégországban nagyon szeretik, a hol Vásza-rozs név alatt ismeretes a kereskedésben; mert Vásza, vagy Miklós(Nikolai-)városból történik leginkább a finn gabonának kivitele. A szárított gabonával kísérletet tesznek, ha nem veszett-e el csirázhatása, s vetésre csak csirázhatót tesznek el. — Hartmann úr szárító csürei jó félre állanak a többi épületektől.

A gazdasággal serfőzés van összekötve. Hartmannék árpából főznek sert; a serfőző bajor ember. Évente 90-szer főznek. A szükséges árpát a vidéken vásárolják. Ha egy tonna árpa 11 márka **),

---

*) A tonna, finnül tynneri, 63 finn kanna. Egy pozsonyi mérő, vagy két véka $23\frac{1}{2}$ finn kanna; ennél fogva egy finn tonna 5 véka $4\frac{1}{4}$ finn kanna, tehát majdnem $5\frac{1}{2}$ vékánk. — A finn holdat tynnerin alának, mintegy tonna-aljának nevezik, az pedig 1370 □ öl, tehát egy magyar holdnál nagyobb, mely 1200 □ öl.

***) A finn pénz márka szerint számítottatik; egy márka 100 finn penni, $247\frac{1}{2}$ penni egy osztrák forint; tehát $2\frac{1}{2}$ finn márka egy forintunk. Egy finn márka egyenlőnek vétetik egy frankkal; s négy márka egy rubellel. Egy tonna $5\frac{1}{2}$ véka lévén, látjuk, hogy a finn árpának vékája 2—4 franknyi, mi körülbelől egy a mi olcsó és drága árainkkal. Azonban mindenből azt ve-

felette olcsónak tartja a gazda, mert ilyen ár mellett nem boldogulhat. 15 márka a középár, a melyet a vevő szeret; de 20 márka olyan ár, melyet a termesztő dicsér.

Serfőzése lévén Hartmann úrnak, marha-tartása is nagyobb, mint talán különben volna. Tart 33 fejős tehenet, melyek egyremásra 99 kanna tejet adnak naponkint. A tejes pajta és edények tiszták, jó rendben állók. Vajat csinálnak, melynek fő piacza Pétervár. Hartmannál egy pud (= 40 font) vaj 40 márka; tehát 1 font 1 finn márka vagy 1 frank. Disznót sokat tart és hízlal is. Juha is van.

Sok marha lévén sok trágya is készül; azonban mindenképen szaporítják azt csontokból is, a minthogy csont-őrő is van itt. Legjobb trágyaszaporító pedig a fenyü-galy, a mivel alyaznak is. Összetördelik a fenyü-galyakat, földdel és trágyával keverik; s azt a keveréket (compost) két évig hagyják heverni. Az alatt összerothad a galy, s az így készült trágya legjobb itt; az neveli a televény földet.

Erdeje is van, mert sok fa kell mindenre. 30 év alatt nő meg a tűzifa. Hartmann a gőzhajókra is szállíttat, kötelét (7 láb) 4 márka 50 penniért, tehát mintegy 1 frt 80 kr. pénzünkben. De ő a maga erdejét kimélni akarván, mások erdejében veszi és

---

szem észre, hogy Finnországban a pénznek nagyobb becse van mint nálunk. Tudományos nyelven szólva, egy fél font ezüstért itt aránylag több munkát vagy értéket lehet szerezni, mint nálunk.

vágatja a fát. — A fa ára is, mely a revali árhoz képest is csekély, mutatja, hogy itt a munka és érték aránylag igen olcsó. Mert hol lehetne nálunk 2 forintért egy öl tűzifát szállítani és árulni?

Bátran kérdezgetvén, azt is szerettem volna megtudni, hogy Hartmann úr mi értékűnek tartja egész fekvő birtokát? s ő azt 150,000 márka érőnek mondá, mi pénzünk szerint 60,000 forint. Ettől összes adója 856 márkát 22 pennit teszen, vagyis 342 forintot 16 krajczárt. A 856 márka 22 penniből a korona- vagy ország-adóra 668 m. 12 p. megyen. A szives háziúr gazdasági könyveiből iratta ki számomra az adókat, melyek közt a papi tized is foglaltatik.

Beszéllgetés közben Hartmann úr azt is találá mondani, hogy a finnek büszkék arra, hogy a földmívelést és avval együtt a műveltséget lehetőleg messze éjszaki tájakon terjesztik. Valóban Finnország e tekintetben első helyen áll a föld kerekességén. A már idézett statistikai könyvecskének (Renseignements sur la Population de Finlande) 3-dik lapján ezt olvassuk: Finnország népesebb és műveltebb minden más országnál ugyanazon éjszaki szélesség alatt. 1865-ben népessége 1,843,253-at tőn, holott Svéd- és Norvégországnak a 60-dik fokon túli része, melynek területe 9,850 □ mf., tehát felénél nagyobb mint Finnország (mely 6367 □ mf.), csak 1,615,000 lakost, Oroszország pedig következő három kormányzóságában: Arkhangel, Olonecz és Vologda, melyek együtt 23,842 □ mf. tesznek ki, tehát három akkorák mint egész Finnország, csak

1.555,560 lakost számlált vala. Tudjuk pedig, hogy Ázsiában és Amerikában a megfelelő éjszaki szélesség alatt tartományok nagyon messze állanak e tekintetben az európai tartományoktól. [Finnországnak ezen elsőségét, a lakosok erélyén kívül, bizonyosan természetes viszonyai is elősegítik. De a lakosok derekassága mégis első helyen áll, mit e példa is bizonyít. A helsingforszi polgármester Zilliacus, a kivel utóbb vala szerencsém megismérvődni, s a ki a Ladoga mellékéről való, tehát a Viborg kerületéből származott, egy ide közel lévő birtokot ismer (talán a Zilliacusoké?), mely az előtt alig térítette meg a mivelési költséget; most 10,000 márka tiszta hasznót hajt. Abban 10 ló és 10 szolga van, — mi itt annyit teszen, hogy 10 ekével szántanak.

Be van már fogva számunkra; három lovat és egy két kerekű talyigát a posta, egy hintót Hartmannék szivessége ád; uzsonna nélkül pedig el sem eresztenének, pedig sietnünk kell, úgymond kalauzunk, mert jó darab utunk van még. Finnországban egy darab út még hosszabb, mint a magyar alföldön, itt a mélyföld is 10 versztnyi, holott a geographiai mf. csak 7 versztet teszen.

Elbucsúznak végre; ilyen búcsúzáskor nem mondhatván az ember, hogy „vizontlátásra!“ az elválás komolyabb, érzékenyítőbb.

Útunk most keleti irányba fordul, a Saima-tó balfelé maradván el. Erdős vidéken haladunk. Joutseno-ban, a hová 9 óra tájban értünk, lovakat váltunk, s azután is erdőn keresztül haladunk elég sebesen. Azomban az idő is halada s már 11 óra felé közeledik. Hanem már messzünnen tompa moraj ér figyelmező füleinkbe; mert ha a kocsik megállanak, siket csendesség van körülöttünk, legkisebb szél sem mozgatja a fákat. A moraj mind erősebbé de terültebbé is válik; az Imatra zugását halljuk. 11 $\frac{1}{2}$ órakor egy kerítés kapuján hajtunk be, az Imatra fogadójához érünk. Az Imatra zúgása szinte megdöbentő, de csábító is, hanem az első negyedben sütő hold már alantabban felhők alatt bujkál. Hives nedves a levegő; a thea felüdít, s az alatt Erikson Gusztáv (ilyen remek svéd nevü a fogadós) egyik házban szállást készít nekünk. A fogadó t. i. fa házak csoportja. Még az ágybeli is nedvesnek érzi a kéz; az nyilván az Imatra poros harmatjától van.

Nyárhó 20-kán fáradtan kelvén föl és reggelizvén, közben még az étterem ablakaiból a zuhatagokat is nézvén, a folyó partjához sieténk. Ezen hatalmas folyó a Vuoksi vagy Vuoksen folyó, mely számos tó *) vizeit egyesítvén, az ország legnagyobb délkeleti folyójává lesz, s több ágra oszolván a

---

*) Ide teszem némely tónak nevét és jelentését: Enonvesi = anyai bátya vize; Ori-vesi = csődörviz; Hauki vesi = csuka vize, Pihlaja vesi = berkenyefa vize, Saima, melynek tudtomra nincs jelentése. Ezen tavak a Savo- és Karjala-hátak közét mintegy kitöltik.

Ladogába szakad. Egyik ága Suvanto nevű, mi csendes vizet jelent. Ha áll a finn tudósok véleménye, hogy a Kalevala népe a Ladoga nyugati partjain, a Vuoksen mellékein lakott volna, a Vuoksen folyó a finn költészet által is híressé lett. S e vélemény mellett tanúskodik az, hogy a kalevalai fő hős, Väinämöinen, Suvantolainen-nak, azaz Suvantóba való-nak, is neveztetik.

A Vuoksen a Salpaus-selkä-t = zárhatat, áltörvén számos zúgót képez, a melyek közös neve Imatra vagy Imantra. Azon háton tehát, melyen a Šaima-csatorna sok zsilipjeivel és csukóival fölfelé halad lassankint, a nagy folyó itt rövidebb közön alárohan, nem egy, hanem több vizesést mint lépcsőket, alkotván. A legnagyobbak mellé épült a fogadó, mely az országé, mint a közel erdő is, hogy a magánbirtokos érdeke az erdő kivágásával a vidék regényességét el ne ronthassa. Az érdekesebb helyeket korlátok és padok jelölik ki. A hatalmas folyó habjai a sziklás gátakon mintegy felbőszülve, haragos tajtékkal törnek felfelé, s hol vizes por gyanánt szoródnak el, hol gyöngyökre sűrűdve, gyöngyeső gyanánt hullanak alá; hol sulyos hullámokban robognak szikláról sziklára. Ha sokáig nézi az ember, szinte felejt, hogy holt erő és suly okozza e haragosságot. A lezúgó víz két ellenkező irányba folyik. A lefelé siető víztömeget ukon virta = atya-folyónak, a visszakerülőt meg emän virta = anya-folyónak nevezik. A sok zuhatag és sellő a lágyabb köveket különbféle alakokra esztergályozza,

ezeket keträ, vagy kehrä kiviä-nek = orsó-pergetyűknek híjják. Szeretik gyűjteni e köveket s emlékül elvinni. A fogadós néhány csinos darabot ada nekem, ajándécul, úgymond, a magyar akadémiának. Megköszöném az ajándékot, el is hoztam Pestre.

A Vuoksen folyónak ezen vízeséseit a finn közmondás is magasztalja, mely azt tartja, hogy:

Három a veszedelmes zúgó:
Hämeében a Hälläpyörä,
Kainuban a Kaatra-zúgó;
Egy sem győzi le a Vuoksit,
Mulja felül az Imatrát. *) — —

Délfelé hagyók el e nagyszerű természeti jelenetet. A zugók felett kompon kelénk által a széles folyón, s azután annak balpartján menénk visszafelé. Jääski nevű faluban megint a másik partra tér az út. Jääskiben egy csinos templom van. Míg a komp a tulsó partról általjött értünk, addig a templomot, a község házát meg egy paraszt lakást nézünk meg. Ez sokban hasonlít az eszt lakáshoz (I. 246. stb. lapj.), csak kisebbek a szobák, kéményesek, s ki vannak padolva. Itt is a gabonaszárító csűr el van különítve a lakástúl. Egyébiránt itt is pajták és ólak

---

*) Kolme on koskea kova:
Hämeessä on Hälläpyörä,
Kaatrakoski Kainuhussa;
Ei ole Vuoksen voitanutta,
Ylikäynyttä Imatran.

környékezik azt. De déli és nyugati Finnországban sokkal különbek a finn parasztok házai. — Az aszszonyok szívesen mutogaták nekünk kenyeröket, ruhájikat, ékességeiket, melyek közt egy nagy melly-csat (solki) tűnik ki; szerszámaikat, teszem a szövőszéket (kangas puut) stb. Itt látám először azt a leveles vessző-csomót, melyet vihta-nak neveznek, s a melylyel magokat a fürdőben, az izzadság kifakasztására, veregetik.

Általevezvén a folyó jobb partján, ott ebédelünk; délután még Rautanen, Jäppinen vagy Jäppilä állomásokon váltván lovakat, estve 7 órakor érünk Viborgba.

Az alatt Mallénus holminkat már a hajóra szállította s általában mindenről gondoskodott volt, úgy hogy a kikötő melletti fogadóban, melynek neve Åbo, egész kényelemmel theázni ülhetünk le Krohn *) és Mallénus társaságában. Csak éjfél

---

*) Itt közlök Krohnról némely adatot. A finn tudósokról és írókról, kik majd mindnyájan a helsingforszi egyetemnek tanárai voltak vagy még most is azok, biztos tudósítást vehetni eme könyvből: Biografiska Auteckningar öfver det finska Universitetets Lärare, Embets och Tjenstemän, från dess Flyttning till Helsingfors år 1828 till nuvarande tid. Af Robert A. Renvall. Helsingfors 1869. = Életirati feljegyzések a finn egyetem tanítójáról, tisztviselőjáról és szolgájáról az 1828-ban történt áttételétől fogva Helsingforszba a mostani időig. 1869. — Krohn Gyula Lipót Fridrik született Viborgban 1835. Az egyetemnél 1862-ben lett docens a finn nyelvtudományban. Fordításain kívül, melyek közt Macaulay történetének 1 kötete. eredeti

után búcsuzának tőlünk, s mi a gőzhajóra menénk,
kabineinkben pihenni és alunni.

---

munkákat is adott ki eddig, mint: Suomen kielinen runollisuus Ruotsin vallan aikana. = Finn nyelvü költészet a svéduralkodás alatt. 1862. — Kertomuksia Suomen historiasta = Elbeszélések a finn történelemből. I—VII. Helsingforsz 1868. — Költeményeket Suonio név alatt, Helsz. 1865. stb.

II.

Útban vett értesülés. Helszingsorsz.

(Finn altenger-nagy. Orosz birtokos. Orosz emancipatio. Külömbőség az orosz és finn parasztok közt. Jyväs-kyläi gymnasium. Érkezés Helszingsorszba. Gottlund. Kúti kert. Helszingsorsz történetei; népessége; főbb épületei. Az egyetem. Egyetemi könyvtár. Az első finn újtestamentom. A finn egyetem tanuló-sága. A nyelvtörvény rendelkezése az egyetemre nézve.)

Reggeli négy óra felé mozgás, szólongás ébredés a hajó fedelén, hanem eső pattogása is hallatszik vala fent és oldalt. A hajókötelek horzsolása és lecsapkodása jelenté, hogy indulni fogunk, a mit a kerekek kezdő locsolása legott bizonyíta is. Mintha életemben kedvesebb érzést nem tapasztaltam volna mint most. Ha még alhatnék az ember, de föl kell öltöznie, mert nyomban indulni fog, még pedig szürkés, esős időben, mikor lába vízben tapos, s fejét, képét eső vágja: ez oly kellemetlen, nemcsak mikor tapasztalja az utazó, hanem még emlékezetében is, hogy annak ellenkezője kimondhatlanul jól esik. Most az álom kellemes izét nem kell elfojtani, a puha meleg ágyból nem kell az esőbe sietni, s mégis indulunk! Eszembe juta Szokratesznek egy nyilatko-

zása, melynek igazságát eddig még soha sem éreztem oly tökéletesen mint e pillanatban. Szokrateszt halála előtt kioldották volt bilincseiből. Felülvén tehát a nyugágyon s behúzott lába szárát kezével dörgölvén mondá: „Mi különös az, barátjaim, mit az emberek kedves érzésnek mondanak! Mi csudálatos viszonyban van látszó ellenkezőjével, a fájdalommal, miszerint egyszerre nem akarnak megférni az emberben. De a ki az egyik után jár, az szinte kénytelen a másikat is elfogadni; mintha ketten egy tövön függnének. S gondolom, ha Aesopus azt észre veszi, mesét csinált volna belőle: hogy az Isten a két ellenkező felet össze akarván békíteni, de nem bírván, összekötötte végeiket; azért van, hogy ki az egyiket tapasztalja, az utóbb a másikat is érezni fogja. S ez esetben vagyok én is most. Miután előbb a bilincstől fájdalmat éreztem, most a kedves érzés következik reá.“ *) — — Én annak a kedves érzésnek engedém ált magamat, hogy ágyban maradhatok, még álmodozhatom is, mikor oda kin az eső esik, s mégis haladok. —

Az utazó társaságnak férfi fele nagyobb részent fent van már, kávézik és szivarozik, s vastag csizma- vagy czipő-talpaival bátran jár fel s alá a vizes pallókon. A kifeszített sátor nem bírja úgy felfogni az esőt, hogy azt a szél be-be ne hajtsa. De a meleg kávé meg az égő szivar a szájban, s

---

*) Platon Phædonjában.

a vastag talp a lábon vitézzé, legalább tűrővé teszi a férfit. Rosszabbul van ilyenkor a társaság női fele. Előtörekszik ugyan ő is az alsó helyiségekből, de félénken húzódik meg a szárazabb zúgokban s hamar megyen vissza, hogy újra előtűnjék. Magában lenni nem szeret, a kávé pedig egy maga nem pótolhatja a jó csizmát, de kiváltképen nem az égő szivart. Oh a szivar nagy tényező a mi társaságainkban! Külömböző, talán ellenséges országokból találkozik két utazó, mindegyik szájában szivar van, sétálás közben egymásnak tartanak, az előre nyúló szivar mintha köszöntené egymást, s a szivarozók már is félig ismerősök. Most az egyik kis bókkal tüzet kér, a másik hasonló bókkal de még toldó kis mosolylyal oda nyújtja neki szivarát — s a két volt ismeretlen már ismeri egymást; legalább nem haragszik egymásra. Én azt hiszem, ha Pompejus és Julius Cæsar az Ádriai tengeren utazván egymással szivarozva találkoztak volna, talán más-képen is fordul a római birodalom végzete.

A Helszingsforszba hajókázó társaságban is van férfi, a ki talán nem szivarozik; egy felsőbb katonai hivatalbeli, legalább az a kis kör, mely körülveszi, s melynek ő kiváló középpontja, azt látszik mutatni. Maga óhajt velem megismerkődni. Ő Nordmann altengernagy (Vice-Admiral), Helszingsforszban lakik; a hadi hajók gyakorlatáról tér vissza. Felügyelete alatt áll, úgymond, az egész tengeri út Pétervártól fogva Torneå-ig, mert ő a

tengeri kalauzok és világító tornyok igazgatója. *) A számos kisebb nagyobb sziget, melyek a finn partokat végig kísérik, sok sekélyt okoznak. Ezeket a hajózás biztosítására ki kell jegyezni, s a jeleket rendben tartani. — A beszélgetés ide-oda csapongván, mint ilyenkor történni szokott, egy ismeretes finn dalra is taníta, hogy mondhassam, hogy azt egy öreg finn admiráltól tanultam. Így kezdődik: „Eivät ole ajat kuin olit ennen“ (= nem olyanok az idők mint az előtt voltak), s nagyon hasonlít az ismeretes magyar dalhoz: „Nem úgy van már mint volt régen.“ Egyébiránt inkább sajnálom, mintsem örvendek azon, hogy mind a finn, mind a magyar dal nem kevesbbé illik a tengernagyra mint magamra, ki már régen kenyeremnek javát megettem.

Eddig is egy szálás derék ember tünt volt szemembe; most közeledék azon körhöz, a melyben a finn tengernagy meg én, a finn és magyar dalt előhoztuk, mintha egyikünk a másiknak szivarán reágyujtana. Érdeklél hallgata minket, s így könnyen belévonaték a beszélgetésbe. Ő német eredetű, mint nyelve is nyilvánítja, s Oroszország belsejében, a Tveri kormányzóságban, földbirtokos. E körülmény más tárgyra irányzá a szó-váltást, melytől lassanként elhúzódeék a tengernagy. Az idegen, orosz

---

*) A Suomenmaan Valtiokalenteri vuodelle 1869 = a Finnország állami kalendáriumában az 1869-ki évre „Luotsi ja Majakka-laitoksen Ylihallitus“-nak neveztetik e hivatal.

földbirtokos lévén, bizonyosan jól ismeri, úgymondám, azon viszonyokat, a melyekbe az orosz parasztok a felszabadítás által jutottak. Hallván t. i. Pétervárott azt az állítást, hogy az orosz paraszt történt felszabadításán való örömében még mindig iszik s nem dolgozik, de hogy ha 10 évig ivott, azután majd dolgához fog látni, ha nem lesz késő reá nézve: az természetesen kíváncsivá tett, ha lehet, megtudnom az állapot mivoltát. A tveri birtokos szives készséget mutatván mindenre felelni, a mi kívánságomat kielégíthetné, s képesnek is gondolván magát arra, minthogy benne él a változásban: elég terjedelmesen, s úgy hiszem alaposan is adá elő az orosz emancipáció történetét és mivoltát.

II. Sándor czár mindjárt a párisi békekötés (1856. tavasz hava 30.) és maga koronázása után (Moszkvában, 1856. ősz hava 7.) az orosz parasztok felszabadításához komolyan hozzá kezdte látni, helyeslven a nemes testületeknek abbeli törekvését, a mely a felszabadítást célba vette volt, s azokat, a melyek önkényt nem akartak indulni, hasonló iparkodásra híván fel. A czár mintegy példával menvén elől, már 1858. nyár-utó havában nyilatkoztatá ki szabadoknak a korona és a császári család tagjainak parasztjait. Végre 1861. télutó hava 19-kén, vagy a mi naptárunk szerint, tavasz elő 3-kán hirdetteték ki a földhöz való kötöttségnek, vagyis

a rabszolgaságnak, megszűnése ott, a hol az törvényes állapot volt, jelesen a tulajdonképi Oroszországban. Mert pl. Finnországban soha sem volt; a Balti tartományokban pedig, mint tudjuk, már 1819-ben megszűnt; a hajdani Lengyelország tartományai-ban pedig csak az utolsó lengyeltámadás következtében változtak meg a volt paraszti viszonyok, melyek azomban különböztek vala az orosz viszonyoktól. Ezeknek sajátos és kiváló jelleme a községi birtoklás, s értesülésem csak azokra vonatkozik.

Lássuk előbb, milyen volt az orosz parasztnak állapotja 1861-ig?

A nemesi birtok, akár magán emberé, akár a koronáé, vagy a császári családé (apanage-birtok) volt is, rendszeren és szokás szerint úgy vala felosztva, hogy egy harmada a földes úr közvetlen használatában maradt, két harmada pedig parasztok használatába engedtetett; ezen két harmad a paraszti községnek lévén osztatlan birtoka.

Azt a község rendszeren minden kilenczedik évben egyenlően osztá ki tagjainak, vagy lélekszám, vagy pedig háznép-szám szerint. A hol lélek-szám szerint osztatott ki a föld, meg lévén határozva, hogy hány deszjatin *) vagy orosz hold jut egy-egy léleknek, minden gazda annyi földet kapott, a mennyit háznépének száma igényelt; tehát a több

---

*) Egy deszjatin = 3037 osztrák □' öl, tehát 163 □⁰ híján két osztrák hold, vagy körülbelül 4 porosz hold.

személylyel biró háznép több deszjatint kapott. A hol pedig háznépek (tjäglo) száma szerint osztották ki a földet, ott azt annyi egyenlő részre hasították, a hány háznép volt. Ez a mód csak néhol magán birtokokban divatozott; a koronai birtokokban kivétel nélkül személy szerint szokott történni a kiosztás; de mindenik módnál a sorshúzás határozott.

A birtok és az azt használó paraszt nép mintegy örökös kapcsolatban gondoltatott, úgy, hogy a paraszt nép a birtokhoz volt kötve. Ebből két jogi következés folyt a népre nézve; egyfelől mindnyájan, kik a birtokhoz tartoztak, annak alkotó részei gyanánt vétettek, tehát szabadon nem költözhetek egyik birtokról a másikra; másfelől az oda kötött személyek egyenlő használati igényt tartottak a paraszt földhöz, a melyből senkit sem volt szabad kizárni. Még a távollévő is akármikor beülhetett a neki jutó használatba.

De ha a paraszt nép kötve volt a birtokhoz, hogyan lehet valaki attól távol? A birtok s a vele járó nép a földesuré volt, a ki szabadon, sőt önkény szerint, bánhatott a maga tulajdonával. A földes úr tetszés szerint választotta ki személyeket, kik udvarában mint udvari cselédek vagy mesteremberek éltek; engedélyt is ada, a kinek tetszett, hogy akármit tanuljon, s városba menjen lakni. Mind az udvari cselédek, mind a városokban lakók, a kik folyvást a földes úr emberei maradván neki adót (obrok-ot) fizettek, mint távollévők megtartják

vala igényeiket a föld használatához, ha visszatérnének a faluba. Szükség esetében gondoskodni is tartozott rólok a földesúr, mint parasztjairól is. Azomban váltságért fel is szabadíthatá, azaz ki-eresztheté a jobbágyi kötelékből. Másfelől a városban (mint kereskedők, mesteremberek vagy művészek) meggazdagodott jobbágyai neki gazdag ezüstmányái is lehettek, kiktől obrok fejében nagy összegeket csikarhata ki, ha nem akartak visszatérni a faluba.

A falu rendesen a birtok közepén volt építve. A ház, istállók, meg egy kis kert az illető használók némi tulajdonában állottak. Fizettek ugyan ettől, a belső telektől, is obrokat a földes úrnak, de azért adták vették azt. A külső telek, vagy a szántóföldek nem voltak ilyen adás-vevésnek tárgya, mert azt osztáskor kapta ki az illető használó s csak új osztásig használhatta; azontúl a sorsvetés másnak juttathatja. A külső telek tehát vagy lélekszám vagy háznép-szám szerint egyenlő részekre lévén felosztva, a részek hosszú keskeny csikokban futottak a falutól, mint központtól kifelé. Azon elv, hogy mindegyiknek mindenféle, jó-rosz földből, egyenlő rész jut, szükségessé tett vala ilyen szélthasogatást. — Az erdő, legelő, halászat s egyéb haszonvételek, osztatlanul maradtak a községnél.

A földesúr tetszésétől függött, a paraszti használat alá engedett birtokáért robotot vagy obrokat (pénzbeli fizetést) követelni. A koronai birtokokban az 1840—50. években a robot vagy munkabeli

szolgálat pénzbeli fizetéssé vagy obrokká változék; ezekben tehát a jobbágyi tartozás már némileg hasonbérletté vált volt. A magánbirtokokban többnyire a munkabeli szolgálat divatozott. Ezt a szolgálatot alig szabályozta volt a törvény. Szokás szerint a paraszt hetenkint három napot dolgozott az úrnak, hármat magának; de áratás idejében, valamint egyébkor is, a szükség úgy hozván magával, hetenkint hat napot is szolgált az úrnak.

A felszabadítási törvény kettőt tőn: szabadokká tevé nemcsak a falusi parasztokat, hanem az udvari cselédeket meg a városokban lakó jobbágyokat is; azután lehetőséget nyujta a községeknek arra, hogy a használt községi birtokot tulajdonaikká tegyék, e mellett azt a jogot is engedvén nekik, hogy az eddig új-új felosztás alá került községi birtokot az illető használóknál örökössé tehessék, tehát hogy a községi birtoklás helyett az egyedi birtoklást hozhassák be.

Az udvari cselédekre nézve azt határozá a törvény, hogy még két évig vagyis még 1863. télutóhava 19-kéig, a régi viszonyban maradjanak, s addig szabadok legyenek az állami adótól és a katonáskodástól; a földes úr pedig meghatározott bért fizessen nekik. 1863. télutó hava 19-kén megszűnik előbbi viszonyuk, teljes szabadságba lépnek, még azok is, a kik földesuraik költségén tanultak volt mesterséget vagy művészetet, s szabadon telepődhetnek le akár falun akár városban. — Azok is, a kik a földesúri birtokon kívül lakván obrokot

fizettek, azt még két évig fizetik, férfiszemély 30, női személy 10 rubelt évenként. Azontúl nekik is teljesen megszűnik viszonyuk a volt földesúrhoz; de ennek kötelessége is elenyészik irányukba.

A telkes gazdákból álló községre nézve pedig azt határozá a törvény, hogy két év folytában egyezkedjék a földesúrral, ha kell, az arra kinevezett békebirák közbevetésével is. Az egyezkedés mind a külső mind a belső telket illeti. A község lép a neki áltengedett határnak örökös birtokába, még pedig vagy úgy, hogy örök áron megveszi a földesúrtól, vagy hogy neki meghatározott haszonbért (obrok) fizet, vagy avval egyenlő értékű robotot teszen.

Nagy kérdés vala először: ki tartozik jog szerint a községhez? ki lehet tehát részese a községi határnak? Erre a törvény azt felelé: mind az, ki az utolsó lélekszámláláskor (revisio) mint örökös szolgálta a falusi községhez számláltaték, habár azon kívül tartózkodott volna is, de joga vala abba visszatérni; továbbá, az udvari cseléd, a ki az uraság egyezésével a faluban letelepődött volt. Kizáratának azok, a kik 1861. február 19-ke előtt magukat megváltották.

Kérdés vala másodszor: mit tartozik a földesúr a községnek mint közös külső telket áltengedni? E kérdés annál bonyolodottabb vala, mert soha semmi törvény nem szabályozta volt a jobbágyi birtokot, továbbá ez sehol sem volt elkülönítve a földesúri birtoktól. Szokás szerint $4\frac{1}{2}$ deszjatin

(mintegy 9 osztrák vagy katastralis hold) járt vala egy lélekre, de nem mindenütt. A tjäglo-nak vagy háznépnek kijáró része még határozatlanabb vala. De ha tudva volt is, hány hold jut a léleknek, hány meg a háznépnek: azt nem tudja vala senki, hol van hát az a föld? Ezen ágas-bogas kérdésnek eldöntésére a törvény az egész birodalmat három zónára, s mindenik zónát ismét néhány környékre (regio) osztotta fel.

Az első zóna a gyep-földet (Steppenland) foglalja magában, mely 12 környékre osztatott. Itt meg van határozva, mennyi jusson egy-egy községi tagnak (teszem Rosztov mellett 3, Nikolajevszk mellett 8 deszjatin); de a földes úrnak kell, hogy a termő földnek fele maradjon meg.

A második zóna a fekete földet foglalja magában, mely 8 környékre oszlik.

A harmadik zóna azon földre terjed ki, mely se a fekete, se a gyepföldhöz nem számítatik, s az 9 környéket foglal magában.

E két zónában minden környékre nézve külön határozá meg a törvény, mi legyen a léleknek legtöbb, mi legkevesebb jutaléka. A lélekszámot a meghatározott deszjatinok számával sokszorozván, ki lehet kapni a községnek jutó területet, mely a minimumnál kisebb nem lehet; de a maximumot is csak ott érheti el, a hol a termő földnek két-harmadát felül nem múlja. Erdő nem lehet a községi területben, kivéve a fekete föld zónáját, a melyben erdőre is terjedhet az, de cseplyest számíthatni hozzá.

Meg lévén határozva, ki tartozik a községhez, s milyen nagy legyen a község határa, a fizetés kérdése állott elő. A község maga dönti el (két-harmadának megegyezése válik községi határozattá), hogy az örök árt fizeti-e ki, vagy csak az évi járandóságot szolgáltatja be a földesúrnak akár pénzben akár robotban. Mind az örök ár, mind az évi járandóság meghatározására bizonyos kulcsot fogad el a törvény, mely szerint Pétervár körül 25 versztnyire a maximum szerint kiadott részért évenként 12 rubelt; a pétervári, moszkvai, jaroszlavi és vladimiri kormányzóságokban 10 rubelt; Vjätka, Mohilev, Vitepszk, Olonecz, Kazan, Orel, Pensza, Pleszkó, Szmolenszk és Tambov kormányzóságokban 8 rubelt, Nagy-Oroszország többi részeiben pedig 9 rubelt kelljen fizetni.

A földesúrnak adója az egész község, nem a község egyes tagjai vagy az egyes gazdák. Figyelemreméltó, s az orosz szellemet különösen jellemző az, hogy egy község sem élt avval a szabadsággal, a melylyel a közös birtoklás helyett a magán birtoklást behozhatta volna; mindenütt az egyes gazdák csak időszerinti haszonvevői a községi földnek. Minthogy háromnegyedet tevő többség a községi földnek új felosztását követelheti, az egyesnek szorgalma örök béklyóba van verve. Ez a községi birtoklás tehát lehetetlenné teszi a haladást, mert elfojtja az egyedi iparkodást.

A kormány a megváltást könnyíteni akarván, olyan községnek, mely mind a belső mind a külső

telkeket örök áron megvette, az összegnek négyötödét, olyannak pedig, mely nem mindent váltott meg, csak háromnegyedét előlegezé, 5 $\frac{1}{2}$ száztóliért, úgy hogy a község 49 év alatt leróhassa tartozását. Az állam előlegezése a község határára táblázta-tott be, azért is az egész község, mint ilyen, felelős. S hogy a község ama felelőssége biztosítva legyen, a megváltáskor megvult tagjai még 49 évig a községhez vannak kötve. Addig az egyes gazda csak úgy léphet ki a községből, ha a reája eső tőkének felét előre kifizeti; sőt ezen feltétel teljesítése mellett is a paraszt gazdáknak csak egyharmada léphet ki, annyira hozzá van kötve megváltott határához a község. Ha új telepedők által pótoltatik a kilépők száma, új kilépésnek is van helye.

Előttünk nagyon föltetsző, hogy ezt a határozatot a viszonyok indokolták, a melyek arról látszanak bizonyosságot tenni, hogy az orosz nem szereti a földmivelést*), s attól könnyen megszökik.

---

*) Ezt a föltevést nagyon igazoltnak találom azon jellemzés által is, a melyet Friis az oroszokról és finnekről ekkép fejez ki: „A nehéz, egyforma munkára egészen képtelen az orosz, viszontag egynehány kopekával nagyobb kereset végett kész a birodalom egyik végétől a másikáig barangolni mint kereskedő. — Ellemben a finn embernek való a földmivelés és marhatartás. Mint maga ura szivesebben lakik a finn a kietlenben is, hogysen gond nélkül mint szolga másnak egye kenyérért. Mert azt tartja: Jobb otthon vizet inni nyírhéj pohárból, mint idegen helyütt sert ezüst korsóból. — Petermann, Mittheilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt. 1870.

Hasonlóképen föltetszik az is, hogy a törvény azon esetben, ha a község a földesurat földdel akarná kielégíteni, azaz, ha kevesebbel akarna beérni, mint neki jutna, s a többi részt fizetés fejében az uraságnak engedné vissza, a maximum felének megtartására kényszeríti.

A mely község nem váltja meg magát egyszerre, hanem évi fizetésre (obrokra) vállalkozik, az az első húsz év alatt nem változtathatja meg az obrokot, helyette robotolni akarván. — A mely község robotra egyezett meg a földesúrral, az egyezés csak három évre szólhat, melynek eltelte után ismét határozhatja, a robot mellett marad-e, vagy obrokra megyen által. De obrokról robotra térni nem szabad; valamint a robotozó községnek addig nincs joga magát megváltani, míg a robotot pénzzé nem változtatta.

Egyébiránt sok panasz van mindenfelé. Az orosz paraszt nem szeret dolgozni, azt mondják,

---

X. 362, 363. — A Friis által idézett közmondás tulajdonképen így szól:

Parempi omalla maalla
juoda vettä virsun alta,
kun on maalla vierahalla
kulta kupista olutta.

Azaz:

Jobb a maga földjén
vizet inni bocskor nyomából,
mintsem idegen földön
sert arany kupából.

annál többet iszik; a korcsma neki veszedelme. A marhatartás fogy, a földmivelés hanyatlik; a birtokosok munkások hijával küszködnek. Orosz írók is szomorú képet rajzolnak az orosz gazdasági állapotokról. A hanyatlás egyik szembetűnő jelensége az, hogy a föld becse nagyon alászáll. Volt eset, hogy birói eladáskor egy deszjatin föld 5 kopekáért adatott oda, melynek becs-ára 150 kopekánál több volt. *) Az idézett könyvben a híres Katkovnak is van egy levele, mely a Moszkvai ujságban 1866. télelő havában megjelent, s melynek tanúsága kifogást nem enged, mert Katkov épen a moszkvai szellemnek leghathatósabb vezére az utolsó lengyel támadás ólta. E levélben olvassuk többi közt: „Egy gazda sincs biztosítva az ellen, hogy holnap reggel nem hagyják-e ott valamennyi béresei, a nélkül, hogy megétették volna a marhát, s a nélkül, hogy elégedetlenségre bármi ok is forogna fen, hanem csak azért, mert 10—15 versztnyire a szomszédságban búcsú van. Mert Vanka azt mondta volt Fedkának: Pajtás, nálunk ünnep van, lesz mit inni, menjünk oda. Fedka után Sztepán is megyen; Jegor és Nikita pedig gyalázatnak tartanak más helyett dolgozni; ők is eltűnnek valamerre. Három-négy nap mulva térnek csak vissza, addig el is döglött a marha. De hogy a gazda igazságot

---

*) Lásd: Russlands ländliche Zustände seit Aufhebung der Leibeigenschaft. Drei russische Urtheile. Uebersetzt und commentirt von Julius Eckardt. Leipzig, 1870.

és kárpótlást találjon valahol, azt még csak gondolni sem lehet.“ — „Hétfőn senki sem dolgozik, se magának se másnak; minden ünnepet legalább három napig tartanak; a ki hónap-számra fogad munkást, 15 munka-napnál többre nem számolhat.“ Az ittassággal csak a tudatlanság vetélkődik az orosz parasztoknál. „Azon csudálkozik talán valaki, hogy meg nem említem a falusi iskolát, úgy ír Katkov. Ha azon helyről, a hol lakom, egy harmincz versztnyi sugárvonallal egy kört húzunk, az így körülírt területen egy falusi iskolát sem lehet találni. Legfelebb a hatósági jegyzőkönyvekben kerül elő egy-egy iskola, de azt ember szeme nem látta még.“ — Hogy mennyire hátra van nevelés tekintetében az orosz nép, azt legvilágosabban mutatja a karjalaiak példája, kik az éjszaki vidékeken részint luteránosok, részint az orosz egyház hívei. Orosz író jellemzi őket következőleg: „Minden luterános finn, minden felnőtt lapp Norvég-, Svéd- és Finnországban, olvasni, legnagyobb része írni is tud; vallásának hitágazatait mindenki annyira mennyire ismeri. De a 16.703 orosz hitű karjalai között, a kik a Kemi Ujeszdben laknak, s a kik a luterános karjalaiakkal egy nyelven beszélnek, csak 225 személy tud olvasni. Összes keresztyén tudományok pedig abban áll, hogy ezt mondhatják el oroszul: „Uram Jézus Krisztus, Isten fija, könyörülj rajtunk.“ (Tchubinski Sapiski dijä Steniä-ben 1867; Siderof Ruski Westnik-ben. Lásd a fentidézett Mittheilungen füzetében Friisnek Russisch-Lappland czikkét.)

Ha a multba is pillantunk vissza, azt látjuk, hogy az orosz nép rabszolgasága nem támadt az orosz birodalommal együtt; mert eleinte nem volt rabszolga. De a mongol hódítók, a kik 1225-től fogva két száz évnél tovább uralkodtak vala Oroszországban, a koronai jövedelmet biztosítani akárván, a koronai birtokok parasztjait állandóan telepíték azokra, hogy ne változtathassák lakhelyeiket. Az orosz birtokosok lassanként utánozák a mongolok rendjét, míg 1649-ben valamennyi paraszt sorsa egyenlővé lön a koronai parasztokéval. De a teljes rabszolgaság csak Nagy Péter idejében lön törvényessé.

Az utazó társaságban a Jyväs-kyläi gymnasiumnak egyik tanára is jelen vala, fiatal nejével és kis gyermekével. Jyväs-kylä azt tenné, hogy magvas falu. Nem tudom, ha termékeny földjéről vette-e nevét: azt tudom, hogy kicsi helység, melynek az utolsó népszámláláskor 1163 lakosa vala. De városi jogot 1837-ben nyert, s 1859-ben ott támada az első gymnasium, melynek tanítási nyelve a finn. Állami költségen tartatik, mint az ottani néptanítóképezde is. Az első finn nyelvü gymnasiumról értesítést vennem annál kedvesebb vala előttem, mert Jyväs-kylä-t bizonyosan nem fogom meglátogatni. A városka a Päijänne tó éjszaki végén fekszik; politikai igazgatási tekintetben a Vásza-kormány-

zóságba, egyházi tekintetben a borgá-i püspökségbe tartozik.

A jyväskylä-i gymnasium felső hatósága tehát a borgá-i egyházi tanács (consistorium); felügyelője a kerületi prépost. A gymnasiumnak, a hivatalos kimutatás szerint is, 5 lectora, 3 collegája és 5 tanítója van; így különböztetik meg ott a rangfokozatot. Az igazgatót a lectorok közül választják három évre. A gymnasiumi tanfolyam Finnországban is csak 7 évig tart. Tanítanak görög, latin, finn, svéd, német, francia és orosz nyelvet. Az oroszot annak előtte nagyon szorította volt a pétervári kormány; az újabb időben nincs reá kényszerítés; s úgy hallottam utóbb másoktól is, hogy nem nagyon tanulják. Bonsdorff, a kivel szerencsém vala beszélgennem, a matematikát tanítja mind a hét osztályban. A görögöt az V—VII. osztályokban Personius tanítja, a ki most igazgató tanár. Martinen és Hellgreen a latint tanítják, amaz a négy alsó, ez a három felső osztályokban. Corander, a finn nyelv tanára, a felső osztályokban a Kalevalából és Kanteletarból olvas és magyaráz. — Hirn a németet és francziát; Kahelin a természetrajzot mind a hét osztályban; Maçoni és Boucht a történelmet és földrajzot tanítják stb. — A gymnasiumhoz előkészítő osztály is tartozik, mely a vidéki ifjúságot a gymnasiumra előkészíti.

A néptanító-képezdében négy évig tart a tanfolyam; képeznek ott férfi- és nő-tanítókat. A képezdével össze van kötve egy gyakorló fiú- és

leány-iskola, továbbá egy gyermekkert. Ha itt a jyväskyläi gyermekkertet említjük, alkalmasint olyasmit nevezünk meg, mit sok híres magyar városban még nevérol sem ismernek, ellemenben azt hiszik bizonyosan, hogy finn ember mókusbörbe öltözött furcsa valami lehet.

Jyväskyläben aránylag sok tanító van, azok nyilván a helység színét teszik. Társadalmi életöröl is tudakozván, azt hallám többi közt, hogy együtt következő finn lapokat tartanak: Kuukaulehti (havi lap, tudományos tartalmu), Ilmarinen, Uusi Suometar (politikai lap), Turun Sanomia (äboi tudósítás), Hämäläinen, Tapio (mely Kuopio-ban jelenik meg), Kansalehti (néplap, Jyväskyläben adják ki) és Oulun viikko-sanomia (Uleåborgi heti tudósító). — —

A beszélgetés csalja az időt s rövidíti az utat. Az esős felhők eloszlának; a hajó a sok sziget közt mintha kertben úsznék oly változatosnak, kellemesnek látszik vala a vidék. A társaság is azt állitgatá, hogy a finn parton való hajózás Viborg-tól Åbo-ig a szebb tengeri utazásokhoz tartozik.

Sveaborg! mert a hajó jobb oldalán erősség tünék föl. Sveaborg, finnül Viapori, az äboi békekötés után (l. a 23. lapot) lett erősséggé, az elveszett Viborg helyett. Kikötője most az orosz hajóhadnak állomása. Sveaborg igen közel van Helszingforszhoz. Ez emelkedő parton, különösen magosra felálló evangelikus egyházával messzire kilátszik. A kikötő úgyszólván a város piacznán van; két oldalán

szép házsorok veszik körül. Kiszállunk, a parton dorpatí ösmerősöm, Svan és Koskinen urak fogadnak s a Társasági házba vezetnek, mely szemközt van a kikötővel, s legszebb kilátást nyújt erre. A második emeletben fogadunk szállást, s hamar helyre vergődünk.

Alig hogy elfoglaltuk szobáinkat, Gottlund lépe be, azon finn író, kinek neve legelőbb vált ismeretessé előttem. Gottlund t. i. Stockholmban már 1828-ban adá ki Otava nevü könyvének *) első részét, a melynek előbeszédében ifjúságáról és a finn nyelvbéli műveltségről néhány adatot előhoz, a melyek nagyon felvilágosítják az akkori finn állapotot, s a melyek bennem nem kevésbé szilárdították a finn tanulási kedvet. Az Otava tehát véletlen az első finn nyelvü könyv, a melylyel vesződtem; már ez is elég arra, hogy érdeklél viseltessem Gottlund iránt. Koros, de magát jól bíró ember. 1796-ban született; 1814-ben Åboban, 1816-ban pedig Upsalában tanúla. 1817-ben Svédország belső részeit járá be az ottani finn gyarmatok látogatása végett. Már 1818-ban „De proverbiis Fennicis dissertatio“ czimü értekezéssel lépett fel mint író, s mostanig irogat. Ő az elsőik közzé való, kik e században a finn nyelv művelését szóval és tettel ajánlgaták. Azomban — ilyen gyarló az ember általában és mindenütt — azt kelle csak hamar tapasztalnom, hogy közte és a szerencsésebb nyom közt,

*) Egész czime: Otava, eli Suomalaisia huvituksia, azaz Gönözlszekér, vagy Finn mulatságok.

mely utána következett, némi hidegség uralkodik. Kölcsönös panaszt is hallék. De nem lehetvén bíró a szélthúzóok közt, annál kevesebbé akartam részrehajló lenni. Örülék Gottlund látogatásán, s én is meglátogatám.

Gottlund után Donner is ott terme. Donner fiatal tudós, ki pályáját most kezdi az egyetemenél és az irodalomban. A német egyetemeken és Párisban készülvén, utazása Pestre is hozta volt; ez tehát pesti ösmerősünk. Egyébiránt már tudtam, hogy kevés embert találok Helsingforszban. Az egyetemi előadások tavaszutó végével szünnek meg három hóig. E nyári szünidőt mindenki, a kit hivatal vagy foglalatosság nem köt a városhoz, falun tölti.

Délfelé érkeztünk volt Helsingforszba. Az idő kiderült, azért az javasoltaték, hogy a Kúti kertbe mennénk ebédelni.

A Kúti kert a városon kívül van. Számos vendég látogatja és tölt itt fürdői szakot, de nem fürdők is eljárnak a városból, melyhez nagyon közel van. Szép és elég nagy ét-teremet találánk, a mely báli mulatságra is szolgál. Ismerőseinken kívül többen valának ott, a kiket most látánk először. Jelesen Akiander Mátyás egyetemi tanár, és a Finn irodalmi Társaságnak idei elnöke; Zilliacus Henr. János Vilmos, a város egyik polgármestere. Ebéd után a fekete kávé egy kerti asztalra vite-tők, s ott a szabadban a szép fák közt mulatánk.

A Kúti kert úgy, mint az egész város, kősziklákon terül. Mocsár és kőszikla volt nem régen, a mi most fürdő-hely. A kopasz sziklát egyengették, reá földet hordának, a mocsárt lecsapolák, s helyette termő kerti földet nyertek; fákat ültetének, a melyek itt hamar felnőnek. Úgy tudom, hogy e változás 1834—1838. években történt meg; a kert ültetése 25,000 ezüst rubelbe került. — Míg így keletkeztéről értesülünk a helynek, a hol vagyunk, az étterem ajtaján Ahlqvist lépe ki és lepe meg váratlan megjelenésével. Régi ösmerőstünk lévén Pestről, nagy örömünk vala őt saját hazájában üdvözölhetni. Vidékről siette be; megjelenése tehát valóban nagyon nevelé jó kedvünket.

Már hanyatlani kezde a nap, mikor a Kúti kertet elhagytuk, s kis látogatás után Donner lakásán, új szállásunkra tértünk.

Helsingforsz a Helszinge egyházi községnek a tengerbe nyúló fokán épült, a Helszing nevű kis folyó mellett. A név svéd, mely a finn kiejtéshez idomítva Helsinki-nek (helszinki) íratik és ejtetik. Helsingforsz, mint tudjuk, Helszingi vizesés vagy zuhatag. Restellem, hogy nem kérdezém, hol van az az esés vagy sellő, melyről a város neve lett. A helsing szó igen sokszor fordul elő Skandináviában. Így Svédországban egy régi tartománynak neve Helsing-land s a monda azt tartja, hogy onnan költöztek volt be azon gyarmatosok, a kik Helsingforszt kezdék lakni. Déli Svédországban Helsingborg a tengerszoros torkán épült, s áltellenében a

dán szigeten Helsingör város áll. Nagyon hihető, hogy a helsing szó a földnek föltetsző alakulását jelenti, melyet azomban az upsalai tudósok sem mondhattak meg, a kikkel utóbb találkoznom lehet.

Történelmileg bizonyos, hogy I. Gusztáv svéd király 1550-ben alapíta egy várost, a mostani helytől egy mélyföldnyire kelet-délfelé a Sand-hamm szigeten. Gusztáv egy kereskedelmi fokot akara teremteni, hová a Revalba és Novgorodba folyó kereskedést terelni lehessen. Parancsára Rauno, Björneborg, Ekenäs és Borgå városokból telepítének ide lakosokat; a hollandi és lubekai kereskedőknek is nagy előnyöket ígére, ha ide építenék áru-táraikat. Mind hijába. A lakosok más helyen kezdének építeni, a mostani várostól fél mélyföldnyire éjszak-kelet felé, a mely helyet most ó városnak neveznek. Helybe hagyá Gusztáv király, s az új városnak III. János király 1569-ben tetemes kiváltságokat engedé; sőt javára 1594-ben Borgå-t az áru-rakó jogtól (Stappelrecht) foszták meg. IX. Károly kiváltsága 1607-ben azon külföldieket, a kik Helsingforszban polgárjogot nyervén azután el akarnak költözni, vagyonuk egy harmadának odahagyására kötelezé a város javára. II. Gusztáv (Adolf) 1616-ban Helsingforszban tartá meg az országgyűlést.

Azomban szűk lévén a kikötő, Brahe Péter a várost 1639. őszhava 2-kán a mostani helyre költözteté által, a mely az előbbinél sokkal kedvezőbb. A kik Helsingforsz fekvését dicsérik, fél-

és környékező szigeteit Görögországhoz és az arkhipelagushoz hasonlítják;*) de a kik nem is akarják dicsérni, általában igen előnyösnek tartják, s méltónak arra, hogy ott legyen az ország fővárosa. S Helsingforsz azzá is lőn a régibb Åbo helyett. Már 1817-ben azt rendelé a császári kormány, hogy az ország igazgatása Åboból Helsingforszba tétessék által. Ennek következtében a császári senatus 1819. őszutó 1-sőjén tartá itt első ülését. Az egyetem is 1828-ban hozaték ide. Most Helsingforsz nemcsak az ország főkormányának s tudományos életének széke, hanem a legnagyobb finnországi város is. Gyors fejlődését a következő összehasonlítás mutatja. Åboban 1805-ben 11,300, 1840-ben 13,145, 1850-ben 17,178, 1860-ban 17,870, s 1865-ben 18,109 lakos volt, ellemben Helsingforszban 1805-ben csak 4237, 1840-ben már 16,592, 1850-ben 19,461, 1860-ben 21,698, végre 1865-ben 25,535 lakos találtaték. E század elején tehát Helsingforsz kicsike város vala Åbo mellett; de az ország fő kormánya és igazgatása, meg az egyetem onnan Helsingforszba költözvén által, ez hamar nemcsak utólérte, de felül is multa amaszt.

Helsingforsz új város; utczáji igenesek, jó kövezetüek, mi itt nem nagy dolog, a talaj köves lévén, s kőszikla sok helyütt daczolván az ember-

---

*) „Den halfö, der Helsingfors är beläget, liknar på kartan Grekland med dess arkipelag.“ Finland framställd i Teckningar. Texten af Topelius. Helsingfors, 1845. a 139. lapon.

rel. Így pl. Gottlund háza udvarában is egy nagy kőszikla úgy hever, hogy első pillantásra meglátja az idegen, hogy az a helynek régibb és makacs ura, s Gottlundék, vagy a kik a házat építették, csak kegyelméből kaptak teret az udvarépítésre.

Legkitetszőbb épülete a városnak az evangélikus nagy egyház, az úgynevezett Miklós-egyház, melyet az ország 1832—1852-ig építe. Ha szerzett tudomásom helyes, az építő költség 1.300,000 finn márkát tenne, mi pénzünk szerint 520,000 forint. Ez számszerint nem nagy összeg, de valóságos értéke szerint sokkal többet jelent; eddig is már észrevettük, hogy Finnországban a pénznek nagyobb értéke van mint nálunk. — Az épület fentartására az ország évenként 10,000 finn márkát fizet a városnak.

Az épület magas kősziklán épült, mely a városon mintegy uralkodik. Hosszu, szinte tulságig hosszú és magas kő-lépcsők vezetnek fel mind a négy oldalról. Az egyház kupolája az esztergomi székesegyházéhoz hasonlít, csakhogy ennél jóval kisebb. Négy sarkán négy kisebb torony van. Homlokán az apostolok szobrai állának czinkból, melyek a Thorwaldson híres apostolai után (a kopenhágai Boldogasszony-egyházban) készültek.

A Miklós-egyháznak nyugati oldalán egy hosszú igenes utcza hullámszik dombon fel és dombon alá. Déli végén a csillagda látszik; az egyházzal szemközt az egyetem épülete, s mellette az egyetemi könyvtár vannak, csinos nagy épületek. Az egye-

tem pitvarában a Laokoon-csoport áll gipszből, melyet az egyetemi ifjuság szerzett meg. A párkányokon domborművek jeleneteket ábrázolnak a Kalevalából. Az egyetemi diszterem (aula) félkörű, hátrafelé emelkedő padokkal. Az akadémiái tanács teremében az egyetemi kancellárok képei függnek. Most mindenkor a czári örökös (cezarevics) a Sándor-egyetemnek — ez a helsingforszi egyetem neve — a főkancellárja; jelenben Alexander Alexandrovics. Segédje gróf Armfelt Sándor miniszteri államtitkár, ki szinte Pétervárott lakik. Helyettese Helsingforszban most Indrenius senator. — Castrén és Wallin képei azon olvasó-teremben függnek, a melyben tanítottak. Runeberg, Porthan s mások képei is más teremekben láthatók. Én nagyon helyesnek találom, hogy a híres tudósok és tanárok képei a tanuló ifjuság szemei előtt vannak. Tiszteletet fejeznek ki az érdem iránt, s buzdító hatással lehetnek az ifjuságra.

Mind Castrén, mind Wallin, hogy csak ezekről legyen itt szó, kiváltképen érdemesek arra, hogy példái legyenek a törekvő ifjuságnak.

Castrén Mátyás Sándor a Kemi egyházi községhez tartozó Tervola fiókközségben 1813-ban született; ő tehát Finnországnak azon jelesei közzé tartozik, a kik az éjszaki részben jöttek világra. Helsingforszban bölcséleti magiszterré 1836-ban lőn. Nyelvészeti és néprajzi nyomozásait 1838-ki utazásával kezdé meg, melyet a Lappföldön, és 1839-ben keleti Finnországban és orosz Kareliában tőn. 1840-

ben a finn és óskandináv nyelvek magántanárává válván, 1841-ben Lönnrot társaságában a norvég, finn és orosz lappok közt utazgata; a következő években maga folytatá kutatásait az arkhangeli kormányzóságban és éjszak-nyugati Szibériában Obdorszkig. Visszatérvén bölcséleti tudorrá lön, s 1844-ben a pétervári tudományos akadémia megbízásából, s ennek, valamint a helsingforszi egyetem támogatásával nagy utazására készüle, mely 1845. télutó havától fogva egész 1849 télutó haváig tartott, s Szibériának úgyszólván minden népére kiterjedett Nercsinszkig, sőt kétszer a Sinai birodalom szélső tartományaiig. 1851-ben a finn egyetemenél a finn nyelv és irodalom tanárává lön, de már 1852-ben meghalt. Részint maga által kiadott, részint hátrahagyott munkáji Castrénnek bámulatos szorgalmát tanusítják. Zürjän, cseremisiz, osztják nyelvtanait, valamint a lappok nyelvéről kiadott értekezéseit utazásai közben adá ki latin, német és svéd nyelven; még a Kalevalának első kiadását is svéd nyelvre fordítá és adá ki 1841-ben.

Halála után pedig a pétervári tudományos akadémia megbízásából Schiefner adá ki hátrahagyott munkájit tizenkét kötetben, ezen czim alatt: Castrén M. A. éjszaki utazásai és nyomozásai (nordische Reisen und Forschungen), a melyek négy első köteteit, úgyszólván, egész Európának mivelte közönsége vagy eredeti nyelven vagy fordításban ismeri, úgymint: I. utazási emlékezéseit 1838—1844-ből, II. utazási emlékezéseit 1845—1849-ből;

III. előadásait a finn mythológiából; IV. néprajzi előadásait az altáji népekről. — A nyelvekkel foglalkozók pedig a nyelvkutatásokat becsülik, a melyek közt a gyűjtemény VI., VII. és VIII. kötetei kitűnnek, mint a melyek az addig egészen ismeretlen szamojéd nyelveket ismertetik; s az osztják nyelvről bizonyosabb tudomást adnak.

Más irányban működék Wallin György Agoston, a ki 1811-ben születvén, s 1839-ben az egyetemenél a keleti nyelvek magántanárává levén, azután két évet Pétervárott tölte, hogy arab és perzsa tudósok vezetése alatt magát az illető nyelvekben kiképezze. Így elkészülve az egyetem támogatásával 1843-ban keletre utazék, a hol hat évig mulatott. Marseilleből Konstantinápolyba, Alexandriába és Kairóba menvén, innen háromszor három különböző irányba tón nyomozó utazásokat; 1845. és 46-ban az arab pusztában Mekkába és Medinába; 1847-ben a Sinaira, Jeruzsálembe, Nazareth-, Kapernaum- és Jerikhóba; 1848-ban északi Arabián által a perzsa tengeröböl felé, Bagdadba, Iszpahanba, Siraszba, Baszrába. 1850-ben hazatére, 1851-ben a keleti nyelvek rendes tanárává levén, már 1852-ben meghalt.

Utazási jegyzetei angol és franczia folyóiratokban és egyebütt jöttek ki; az arab nyelvről a német Keleti társaság folyóiratának V. és VI. kötetében írt; halála után pedig Helszingforsban svéd nyelven négy kötet jelent meg e czim alatt: Re-

seanteckningar från Orienten 1843—1849. = utazási jegyzetek a keletről.

Castrén és Wallin egy évben, amaz májusban ez októberben halt meg, s illő, hogy képeik szemközt függjenek azon teremben, a melyben tanítanak.

Az egyetem javát, értesülésem szerint, három millió márka tőke, majd félmillió évenkénti járulék, melyet az ország fizet, s 140,000 márka tesz a fa- és szurok-kiviteli vámból. Ezt a törvény megszünteti néhány év múlva, mert terheli a kereskedést. — Az egyház tulsó oldalán muzeum épül, már az alsó helyiségeket vakolják vala. Ezt is az egyetem építi, mely a maga vagyonát szabadon, saját kamarájában kezeli. — A rendes tanárok, tudományos munkájok miatt könnyen nyerne szabadtságot, s docensek által helyettesíttethetik magokat. Az egyetemnek több utaztató stipendiuma van, melyek 2000 és kevesebb markából állanak. Évenként utaztat is fiatal tudósokat, mint Castrén és Wallin példáján láttuk. Az egyetem az országnak szeme fénye, azért a törvényhozás nem is fukar iránta.

Az egyetem könyvtára kívül belül szép épület. Annak teremeiben is az ország híres tudósainak képei láthatók, köztök Porthané, Franzéné, Runebergé. A könyvgyűjtemény 100,000 kötetten felül áll. Régi könyveket nem igen mutathat, mert az egyetem régi könyvtára még Åbóban 1827-ben elégett. De az Agricola fordította új testamentomnak teljes ép példányát ott láthatám. Czíme elől ez: „Se wsi Testamenti (mostani írás szerinte: S

uusi Testamenti = az új testament). Hátral meg ez olvasható: „Sen wdhen (uuden) Testamentin loppu. Tulkittu Somen Turws (Suomen Turussa) waan prentattu Stockholmis, Amundi Lauritzan poialta. Christusen syndyme wodhesta (syndymä-vuodesta) 1548. = Az új testamentum vége. Tolmácsoltatott Finn Åbo-ban, de nyomtatott Stockholmban, Amund Lőrincz fijasól. Krisztus születése évétől 1548-ban. — Ez volna sorban a negyedik finn nyelvbeli nyomtatvány. — A könyvtár évenként 15,000 márkát költhet könyvek vételére és kötésére.

Délre, a Miklós-egyház homloka előtt nagy tér van, az úgynevezett városház tere, mert a szemközti házsorban a városháza van. E mellett a senatus épülete áll, a melyben az ország kormányának minden ága hivataloskodik; többi közt a statisztikai iroda is.

Nem messze onnan a lovagok háza van, egy emeletes szép épület, melynek íves alaku ablakai vannak, s azok felett az ország tartományainak czimerei láthatók. Itt tartják az országgyűléseket. Az a terem, a melyben a lovagok tanácskoznak, nemesi czimerekkel van beaggatva. Egy nagyobb teremben egy falat azon festmény diszit, a mely az 1863-ki országgyűlés megnyitását ábrázolja. A császár állva olvassa fel a megnyitó beszédet; mind a császár, mind a többi nagyon számos alak arczképi hűséggel van lefestve, úgy mondák nekünk.

A vásártér a kikötőnek éjszakai partján van, egy hosszú nagyszerű házsor előtt, a melyben a

két emeletes és 21 ablaku homlokot mutató Társasági fogadó, meg a császári palota állanak. Ebben száll meg a czár, mikor Helsingforszban van.

A kikötőtől nyugatra egy igen nagy sétány van, gyönyörű fa-sorokkal. A sétány végén egy díszes színház épült. Nem messze attól Kaisan niemi nevű szép kert van, abban egy tó partján mulató ház díszlik. A fűvészkert is majdnem közvetlen szomszédságában terül el.

A város keleti részén, hasonlóképen magas dombon, egy új orosz egyház épül, szokott tarkaságában és fényességében. Lejebb attól a pénzverde van.

A nagyobb házak csinos egy- és kétemeletes sőt háromemeletes kőépületek; de fa-házak is igen nagy számmal vannak még. Mennyire alkalmunk vala magánházak belsejét láthatni, azokat mind igen tágasaknak, felette kényelmeseknek, nagyon tisztáknak és divatosan, majdnem fényesen butorozottaknak találók. Mindenből a házi életnek nyájas kényelme mosolyog ki.

Ha fel s alá jár az ember az utczákon, föltetszik a sok bekrétázott ablak. Jele, hogy a ház lakosai vidéken töltik a nyarat. Nekünk Helsingforsz maga is, szép kikötőjével, számos öbleivel és szigeteivel, legkívánatosabb nyári mulatónak látszanék: a helsingforszinak az nem elég, ő vidékre siet, a hol tavak és erdős dombok, kősziklák és zöld rétek sűrűbben váltogatják fel egymást, mint bárhol. — —

Helsingforsz ismertetésében az egyetemnek méltán nagyobb hely jut, mert az, mint mondtuk, az ország szeme fénye. Az egyetem tanárai, az evangelium szava szerint, itt igazán az ország sava, s a már idézett Biografiska Anteckningar (lásd a 46. lapot) némileg Finnország jeleseinek muzeuma. Ennek szerkesztése azomban nemcsak a tudományos érdemet tünteti ki, hanem a társadalom tiszteletét is tanúsítja a családi élet iránt, mikor gondosan kiteszi mind azt, ki volt az illető tanárnak vagy tanítónak apja anyja, mind azt is, ki hitvese és kik hitvesének szüléji. Ha valahol, bizonyosan az éjszaki tartományokban, a házi tűzhely a társadalmi erények ápolója és fentartója; s ha valahol, úgy látszik nekem, Finnországban a mivel nők igazi puoliso-k, azaz feleségek, a férjek bajában, örömeiben, hírében osztozók. A Biografiska Anteckningar-ban tehát a hitvesek nevei helyesen és méltán ott állanak a férjeiké mellett.

Az egyetem állapotját és népességét az 1869-diki év tavaszában így adja elő a hivatalos értesítő. *) Az egyetemnek négy tudományos szaka van: theologiai, jogi, orvosi és philosophiai, mely utóbbi két részre (sectio) oszlik, historiai-philologiaira és physikai-mathematikaira. A tanárok és tanítók száma az említett tavaszi félévben 55 vala,

---

*) Förteckning öfver Embets och Tjenstemän samt närvarande Studerande vid Kejsrerliga Alexanders-Universitetet i Finland Vår-Termin år 1869. Helsingfors, 1869.

kik professorok, lectorok és docensek; a rendes tanár vagy professor 29. — A lector a docensnél nagyobb foku. Nem az értesítőből, hanem magán forrásból tudom, hogy a rendes tanároknak 8000, 7000 és 6000, a docenseknek 2000 márkányi fizetésök van. Tudván, hogy egy osztrák forint annyi mint $2\frac{1}{2}$ finn márka, tehát 2000 finn márka 800, 6000 márka 2400, 8000 márka pedig 3200 osztrák forintot teszen, mi a helsingforszi viszonyok közt szép fizetés.

Az egyetem rectora Arppé vegytan tanára, ki e hivatalt 1855 óta viseli; prorectora Moberg, természettani tanár. — Ahlqvist (költői neve Oksanen) a finn nyelv és irodalom, Forsmann (Koskinen) az egyetemes történelem tanárai.

Az egyetemi hivatalok közt ott van az egyetemi vagyont kezelő kamara, melyet jövedelmi kamarának (svédül Räntekammare, vagy Ränteri-nek) neveznek.

Sokféle vizsgáló bizottságban is működnek a tanárok és docensek.

Az egyetem deákjai hat tartományi osztályra oszlanak. Mindenik osztálynak egy tanár a felügyelője; van gondnoka is, kit az osztály maga választ. Az osztályok következők:

Újföldi osztály (Nyländska Afdelning), melynek 101 tagja vala;

Savo-Karjai oszt. (Savolaks-Karelska Afdelning) 81 taggal;

Tavaszi vagy Hämei oszt. (Tavastländska Afdelning) 56 taggal;

Nyugati finn oszt. (Vestfinska Afdelning), melynek 126 tagja;

Viborgi oszt. (Wiborgska Afdelning), melynek 39 tagja vala; végre

Keletbotniai oszt. (Österbottniska Afdelning) 131 taggal. A deákság száma tehát 1869 tavaszában 534 vala. *)

A deákságnak egy közös nagy háza épül vala a Kaisa-niemiben. Van-e még azonkívül minden osztálynak külön szállásais, nem kérdezém, s arra nem is figyelemztete senki. De azután Upszálában látván, hogy a deákság tartománybeli osztályainak külön-külön, nagyon terjedelmes háza van, a melyben a tagok

*) Az Uusi Suometar (Új Szuomi leány) nevű politikai újságnak 1870-ki október 31-kén megjelent száma az egyetem deákságát 1870 őszében így közli:

Tavaszi (Hämäläinen)	69
Nyugati finn (Länsi-Suomalainen)	152
Keletbotniai vagy éjszaki (Pohjolainen)	171
Szavo-Karjalai (Savo-Karjalainen)	107
Újöldi (Uus-Maalainen)	132
Viborgi (Viipurilainen)	54

összesen tehát 685 deák.

E szerint az 1870-dik évbéli szám százötvennel múlja felül a tavaltit. — A Suometar szóra nézve tudja meg az olvasó, hogy Suomi (Finnország) és tar (leány) szóból van összetéve, s azt jelenti: Finnország musája, vagy női geniusa. A tar tár-rel való összetétel nagyon kedvelt, pl. runo-tar költészet, vagy költészet musája; kuu-tar a hold geniusa; päivä-tar a nap geniusa; puu-tar a fa geniusa; mint a görög dryas stb.

könyvtárt, olvasó, mulató és játszó szobákat találnak: azt hiszem, hogy itt is a svéd szokást követik, ha csak az épülő ház nem ad majd szállást az egyes osztályoknak is.

A tudományos szakok szerint így oszlának el a deákok: theologus vala 60, jurista 147, medicus 35, mind két részbeli philosophus 292. Ezek tehát jóval többen valának a felénél. *)

Az egyetem némely évben, császári jóváhagyás mellett, a tudós fokot elérettek megkoszorúzását nyilvánosan megünnepli. Ez év (1869) tavaszutója 31-kén, tehát ideérkeztem előtt, tartaték meg a koszorúzó ünnep. A programmából látom, hogy 106 „philosophiæ magister“ koszorúztatott meg. Az ünnepélyt 1815-ből három, 1819-ből hét „örömmagister“, mint a finn szöveg nevezi (riemu-magister) jelenléte és kitüntetése is diszesíté. A programma az ünnepies szereplők között a koszorúzó kisasszonyt (seppelen-tekijátär) **) is megnevezi. Valóban, némileg nemzeti ünneppé válik az ilyen nyilvános szertartás.

Az egyetemen a tudományos előadások részint finn, részint svéd nyelven folynak: de a svéd előadások még legszámosabbak. Az 1865. télutó 20-kán

---

*) Az 1870-ki deákságnak is a fele, 343-an, philosophusok. Föltetsző az orvos tanulók kis száma. 1869-ben 35, 1870-ben 41 volt csak. Nem tudom, általában kicsiny-e az orvosok száma az országban, vagy sokan külföldi egyetemeken tanulnak?

**) A tekijätär szó is tekijä (tevő) és tär, azaz tevő-leány.

kiadott nyelvtörvény, az egyetemre nézve így rendelkezik:

„1. §. Hogy valaki akár a jogi akár a theologiai szakban tanári vagy docensi alkalmazást nyerjen, vagy a pædagogia tanára lehessen, arra 1872. télhava 1-jétől fogva teljes tudomány a finn nyelvben és képesség kívántatik meg, azon tarthatni előadásokat. A többi tudományos szakban a kitett időtől fogva újabb rendeletig a tanárság már azon képesség mellett is el lesz érhető, hogy az illető érti a finn könyveket. Ha bizonyos tanári helynek betöltésénél különös körülmények forognak fenn, melyek miatt szükséges és hasznos lenne a kivétel: ő császári felsége minden külön esetben, a hozzá tett alázatos előterjesztésre fog rendelkezni. Docensekre nézve azt a kivételt az egyetem kancellárja engedheti meg.

„2. §. A jogi szakhoz mindjárt egy rendkívüli tanár rendeltetik, évi 4000 márkányi díjjal, a végett, hogy szóbeli és írásbeli gyakorlatok által az azon szak tanulóiban jártasságot fejtsen ki, hogy a jogi tárgyakban a finn nyelvet szóval és írással használhassák. Ezt a rendkívüli tanárt az egyetemi tanács ajánlatára az egyetem kancellárja nevezi ki. Ha jelenben azok közt, kik a jogszakbeli tanárságra megkivánt specimeneket felmutathatják, senki- nek sem volna kedve a kérdéses tanárságra: az egyetemi tanács, a szak ajánlatára, helyettest alkalmazhat, a ki a juris candidatusi, vagy a birói és kameralis exament letette.

„3. §. Miután a nevezett tanár két tanítási szakon által gyakorolta hivatalát, azoknak, kik a birói vagy kameralis vizsgálatra jelentkeznek, azon tanárnak bizonyítványát is fel kell mutatniok arról, hogy a jogi tárgyakban nemcsak szóval, hanem irással is helyesen ki birják magokat fejezni.

„4. §. Hogy valaki egyetemi tanuló lehessen, arra az 1868-dik évtől fogva megkivántatik, hogy vagy az egyetemnél, vagy az illető káptalannál legyen vizsgálva az iránt, hogy van annyi finn nyelvbeli tudása, miszerint az abbeli előadásokat könnyen használhassa.“ *)

---

*) Redogörelse för Kejserlinga Alexanders-Universitets i Finland förvaltning och verksamhet samt derstädes inträffande förändringar i från den 1 September 1863 till samma dag 1866, utgifven af Universitets n. v. Rector. Helsingfors, 1866. = Számadás a császári Sándor egyetemnek igazgatásáról és működéséről, valamint történt változásairól stb.“ a 23. lapon.

III.

Finnország politikai léte.

(Az 1734-ki polgári és büntető törvény. Birtoki viszonyok. XI. Károly katona-tartási rendszere. Törvényszékek. Megyék. Városok. Négy országos rend. A svéd nyelv hivatalos volt. 1872 elejétől fogva a finn lesz hivatalos. Új országgyűlési rend. Képviselők választásai. Országgyűlési bizottságok, ülések, tárgyalások. Finnország pénzügyi. Hadi pénztára. Katonai telkek. Snellman. Finn bank. Senatus. Főkörmányzó. Prokurator. Tartományi kormányzók. A megyék koronai bírái.)

Finnországban a svéd törvények lettek honosokká. Jelesen az 1723-beli nemesi és papi törvény máig érvényes; az 1734-beli egyesítése és általánosítása a tartományi és városi külön törvényeknek pedig Finnország polgári és büntető törvénykönyvét teszi. Az országlatra nézve az 1772-ki és az 1789-ki törvények voltak az alkotmány sarkai.

1809-ben az ország az orosz birodalom alá kerülvén, Sándor császár azon év tavasz-előhava 15(27)-kén megerősíté és jóváhagyá annak előbbi politikai és egyházi létét, szóval alaptörvényeit, minél fogva mindegyik országos rend a maga külön jogait úgy élvezhesse, mint addig. Miklós czár bi-

rodalma külön törvényeit egy törvénykönyvben egyeztetve adván ki (lásd az I. 103. és 165. lapjain megemlített Szvodot), ilyen összegyűjtő és egyeztető szerkesztést a finn törvényekre nézve is rendelete, úgy hogy mind azon változtatások vagy toldások, melyek időjárával az 1734-ki törvényt érték, illő helyeikre jussanak. Az egyeztető szerkesztet 1858-ban kinyomaték, hogy a bíróságok és hivatalok a szerint járjanak el. A régi egyházi törvényt is egy külön bizottság megvizsgálta, s az új törvényjavaslat, felülvizsgálat végett, 1854-ben egy más bizottságnak adaték által.

Az 1734-ki törvény, új szerkezetében is, következő fejezetekből (kaari) áll *): I. Házasság (naimis-kaari), II. Örököség (perintö-kaari), III. Földbirtok (maa-kaari), IV. Gazdálkodási rend (raken-

---

*) La'in-opillinen Käsikirja. Yhteiseksi sivistrykkeski. Ruotsiksi kirjottanut ja lisäyksillä korjannut Johan Philip Palmén. Suomentanut Elias Lönnrot. Helsingissä 1863. = Törvénytudományi kézikönyv. Általános használatra. Svédül írta és toldásokkal ellátta Palmén J. F. Finnre fordította Lönnrot Ilyés. — A könyvnek svéd czime: Juridisk handbok för medborgerlig bildning (Juridisches Handbuch für allgemeine Bildung) Helsingfors 1859. — Palmén az egyetemnél mint jogtudományi tanár működött, de sok nevezetes bizottságnak, jelesen annak is tagja vala, a mely az 1863–64-ki országgyűlés előkészítésére volt kiküldve. 1867-ben három évre szenatorrá lett s tagjává az igazságügyi osztálynak. — Csudálkozhatnánk azon, hogy Lönnrot fordította finnre, ha nem tudnók, hogy a tudományos nyelv megalapításában alig tud valaki ügyesebben eljárni, mint Lönnrot.

nus-kaari), V. Kereskedés (kauppa-kaari), VI. Véttek, vagy törvénszegés (rikos-kaari), VII. Büntetés (rangaistus-kaari), VIII. Foganatosítás (velkomus-kaari), IX. Törvénykezés (la'inkäynti-kaari). — A III. és IV. fejezetből azért közlök némelyeket, megtoldva más tudósítással is, mert, úgy hiszem, felvilágosítják a politikai létet. A törvény szakaszait vagy fejezeteit a svéd nyelv balk-nak, s a finn kaari-nak nevezi. E szó teljesen megfelel a magyar karéj-nak, s nem újdonszót, hanem régi szót. Laki- vagy la'in kaari tehát = törvény karéja, azaz fejezete, szakasza.

A III. fejezet (maa-kaari, a földről vagy földbirtokról szóló törvény-karéj) szerint Finnország minden földje, mely időjárással művelés vagy egyéb jog által magánosok avagy a korona tulajdonává lett, az országglás köz szükségeire adóval tartozik, melyet a mostani tulajdonosok kötelesek fizetni. De a földbirtoki tulajdonnak és az adózó kötelezettségnek különböző alapja lévén, a földbirtokok is különböző természetűekké váltak.

Eredetileg ugyan csak a földművelés teremté a birtoki jogot; a ki mit először fogott művelés alá, azé lett az. Ennélfogva a műveletlen vagy nem is művelhető föld senkié, azaz mindnyájoké vala. De I. Gusztáv király azt az elvet állítá fel, hogy a műveletlen föld, az erdő, a vizek, mind a korona tulajdonai; tehát minden a koronáé, a mit magános művelők nem foglaltak el.

A földmivelők vagy birtokosok, természet szerint, az ország védelmére és szükségeinek pótlására egyaránt valának kötelesek. De a költsége-sebb lovas hadi szolgálat kapván fel, Magnus király alatt 1285 tájban törvénynyé lőn, hogy azok, a kik a királyi sereg számára magok költségén állítanak ki lovas embert, más adózástól mentesek legyenek. Így támadtak az adó-mentes, vagy szabad telkek, svédül frälse (szabad, nemes), finnül is rälsi-maa, szabad föld. Lassankint a frälse-k tulajdonosai nemesekké lőnek; az egyháznak birtokai is adómentesek valának. A szabad földek közt azután az által támadt különbség, hogy XIV. Erik király a grófi és bárói méltóságot behozván, a grófi birtoknak három telkét, a báróinak pedig két telkét menté föl a hadi lovas szolgálat-tól. Ezen szabad telkeket svédül ypperligt frälse = kiváltképen szabadoknak, vagy säteri-nek (Sitz, adeliger Sitz) nevezék; finnül: paras vappa-maa, leginkább szabad föld, vagy säteri vapus, nemesi udvar szabadsága. — 1789-ben a közönséges frälse-k birhatása nem-nemesekre is kiterjede; de a legkivált szabad földet csak az 1867-ki finn országgyűlés tette általánosan birhatóvá. Most már Finnországban a birhatásra nézve nincs különbség a hazafiak közt.

A földbirtok részint a korona tulajdona, részint a városi községeké, részint magánosoké. A birtok egysége vagy jószág-test finnül talo-nak (telek), svédül hemman-nak (Heimath) neveztetik. Szokás

szerint így osztályozzák a telkeket: szabad telek (frälse), hajdan nemesi birtok; koronai telek, melynek birtokosa a korona; adózó telek, vagy örök telek (vero-talo, vagy perintö-talo), melynek birtokosa magánember, ki attól adózik, s ki azt örököseire szállíthatja; azért neveztetik örök-nek. A korona a maga telkeit vagy haszonbérbe adja, vagy örökül is eladja azon föltétel alatt, hogy a vevő mivélésben tartsa s a meghatározott adót fizesse. Az 1840—1850 években esztendőnkint vagy 600 koronai telek vált így örökössé.

Több adózó telek együttvéve mantaali-t teszen (mantal, svéd szó = emberszám), mi egy adókulcs, mint nálunk 1848-ig a kapu-szám, vagy porta volt. A régi finn hódoltságban rubel számra vetették ki az adót, innen van az a különbség, hogy ott az adót nem mantaali-k, hanem rubelek szerint határozzák meg. Azt is tudjuk, hogy azon régi hódoltságban jobbágyság támadt. A jobbágy elnevezésére a finn nyelv a svéd landbonde-ból (= falusi gazda) lampuoti, vagy csak lampo szót képezett.

1850-ben a telkek és mantaali-k száma, arra nézve, hogy koronaiak, örökösök, vagy adómentesek-e, következő vala a nyolcz kormányzóságban:

	Telek	Mantaali	koron. örök. adóm.		
Uleåborg korm.	7,240	1,799	573	1,224	2
Vásza "	5,871	2,622	435	2,180	7
Åbo "	9,871	5,280	751	3,892	637
Nyland "	4,716	2,288	323	1,532	433
Viborg "	7,440	1,559	845	63	651
Kuopio "	6,718	724	437	281	6
Mikkel "	3,857	1,210	584	610	16
Tavast "	4,453	2,178	518	1,458	202
Együtt:	50,201	17,660	4,466	11,240	1,954

Ehhez járult a régi hódoltságban:

Viborg korm.	rubel:	2,172	1,565	26	581
Kuopio "	"	2,466	1,818	516	132
Együtt:		4,638	3,383	542	713*)

Az elősorolt számokból sok tanúság foly. Jelenen a telkek és mantalok egybevetett számaiból kitűnik, hol jövedelmezőbb a föld; mert minél több mantalt adnak a telkek, annál többet jövedelmeznek. E tekintetben az åboi kormányzóság legfelül áll; követik a tavasti és nylandi: viszontag a kuopioi legkevesebbet jövedelmez. — A koronai, örökös és adómentes mantalok egybevetett számai meg azt mutatják, először, hogy 1850-ben hány

*) Suomen historia ja maantieto = Finn historia és geographia. Második kiadás. Åbóban 1859. — A 90. és 91. lapon.

mantal volt még a korona birtokában; azután az adómentes vagy volt nemesi birtok milyen arányban áll vala a többihez. 4,466 mantal lévén még a korona birtokában, látjuk, hogy ez az összes mantalok (17,660) $\frac{1}{4}$ -ét teszi. Az adómentes birtok pedig (1,954 mantal) a mantalok összes számához képest alig $\frac{1}{8}$ -ad rész. De ha közelebbről nézzük, hogy mely kormányzóságokban vannak leginkább az adómentes földek, úgy találjuk, hogy a legjövedelmezőbbekben (åboi, nylandi, viborgi és tavaszti-ban) vannak; ezekben tehát legszámosabb a nemesség. Ha pedig különösen a régi hódoltságot tekintjük, úgy találjuk, hogy ott a korona-birtok (4,638-ból 3,383 rubelszám) legnagyobb; utána következik az adómentes vagy nemesi (713), s utolsó helyen áll az örökös telkek száma (542). Ez mind megfordított viszonyban találtatik a többi Finnországbán.

Mind az, a mit itt a telkek és mantalok számairól és egymáshoz való viszonyairól felhoztam, csak a falusi birtokot illeti; a városok területei nincsenek abban foglalva.

A telek azonban nem azonos a földbirtokos háznéppel: mert a telkek föl is vannak már osztva, úgy hogy egy-egy telek több háznép birtokában van. Nem is minden falusi háznép birtokos. Egy újabb statistikai kimutatás szerint 1864-ből, a falusi háznépek birtoktalan és birtokos felekezete következőleg állanak egymáshoz:

	Háznépek száma:	Ebből birtokosok:
Uleåborg korm.	31,714	12,278
Vásza "	44,673	17,774
Åbo "	51,165	12,537
Nyland "	19,430	7,324
Viborg "	35,865	24,769
Kuopio "	21,872	12,741
Mikkel "	17,693	8,559
Tavast "	29,897	7,509
Együtt:	252,309	103,490

A falusi háznépek száma tehát 1864-ben 252,309, ebből a birtokosoké csak 103,490 vala. egy-egy háznépre általában $6,3$: ellemben egy-egy birtokra $15,5$ személy jut.

A birtokok nagysága igen különböző. A legkisebb birtok Nylandban csak $10,5$ tonna földet teszen, de vannak több ezer tonna földnyi birtokok is.

Az 1861—1865 években megint 6,117 koronai telkek (nem mantal) vált örökössé; valamint 1856—1860-ig 3,364 vált volt azzá. A koronai telkek örökké változását az 1858-ki császári rendelet az által könnyebbítette, hogy a koronai telkek gazdái 10 év alatt fizethetik le az örökös vétel árát.

Nagy kedvezményben részesültek a Viborg-kormányzóságbeli jobbágyok is, a kik 42 telket, melyek $15\frac{3}{4}$ mantalt tesznek, 85,000 ezüst rubelért, s 179 telket, melyek meg 126 rubelszámot tesznek, 88,000

ezüst rubelért megvették. Ezen 221 telek összes váltságát, úgymint 173,000 ezüst rubelt, vagy 692,000 finn márkát, a korona, azaz Finnország, előlegezte, s a vett föld a volt jobbágyoknak azon föltétel alatt engedtetett által, hogy 25 vagy 28 év alatt fizessék vissza az előlegezést. *) Ilyen úton iparkodik az ország felszabadítani az orosz adományozások következtében támadt jobbágyságot, mely az országos alkotmánnyal ellenközik.

Az 1734-ki törvénynek IV. szakasza finnül rakennus-kaari-nak neveztetik. A rakennus szó építést, művelést jelent; én gazdálkodási rendnek fordítom.

A finn törvény szerint a gazdasági birtok három részből áll: házhelyből, vagy udvarból (talon sija, vagy kartano-maa), a hol az épületek vagy udvar van; házhoz tartozásából, (koto-tilukset = háziföldek), melyet a házhoz közel lévő szántóföldek, rétek, s a marha számára bekerített hely tesznek; külső erdő (ulko metsä), mely gyakran igen messze van, s vagy erdő, vagy kietlen, vagy legelő, vagy irtvány. A külső erdőt a keletkező faluk eleinte közösen használák, utóbb pedig az illető tulajdosok úgy oszták fel magok között, hogy mind-

---

*) Suomen maan virallinen tilasto = Finnország hivatalos statistikája. II. Helsingforsz 1868.

egyiknek a jóból és a rosszból egy hosszú darab jusson, melyet azután felváltva, kiki maga idejében miveltek. Ezt a felosztást szalag-osztásnak (sarkajako) nevezik, a hosszú darabokról; s az hasonlít az orosz felosztáshoz (lásd itt az 55. lapot). De ebből sok perleködés támadván, a törvény a külső földeknek is olyan felosztását rendelé el, mely minden tulajdonosnak a földjét és rétyjét legfeljebb négy, az erdőt pedig legfeljebb két darabban, de ha lehet, egyben is, adja ki örökül. Ezt nagy osztásnak (iso jako) nevezik, s a statistika feljegyzi ezen osztás eseteit. 1860—1865-ig hat kormányzóságban 144 ilyen nagy osztás ment végbe; az Uleåborgi kormányzóságban 14 vala készülő félben; a Mikkeliben nagyobb részint mind már megtörtént.

A szóban lévő törvénytörzszakasz még a szántó-földek, rétek, erdők miképi használásáról is rendelközik, minthogy azokat helytelen használattal el is lehet rontani. Sok helyütt még az erdő-égetési földmivelés (huhtiminen, svédül svedja, svedjande = schwenden, das Schwenden) divatozván, a törvény azt rendeli, hogy egy égetésre csak két termést lehet venni, s azután csak 30 év mulva lehet újra égetni. Továbbá a második termés után 8 évig be kell keríteni a földet, s nem szabad a marhát reá eresztetni, hogy a fa és bokor ismét nőhessen. Tilos égetésért a büntetés 40—160 márka; koronai erdőben 384—444. A tőzeg-föld égetésére nézve is rendelközik a törvény. Egyébiránt az erdőégetési földmivelés mind szorosabb határok közzé szorúl.

Az utak és hidak építésére a birtokosok mindnyájan kötelesek; a ki mulaszt, az birságba esik, s azonkívül az ő költségén csináltatják meg az elmulasztottat.

Köz épületek a templom, papilak s a mi ezekhez tartozik; a községi ház, hivatali házak, katonai házak stb. Ezek építésére és fentartására a község birtokosai, meghatározott arányban, kötelesek. Időről-időre telek-vizsgálat (talon syyni) történik, a földek és tárgyak különböző törvényes természete szerint, vagy a bíró és falusi törvényszék (lauta = pad), vagy a koronai bíró és néhány esküdt (nimis-mies = neves ember), vagy ha a dolog nemes embert és jobbágyát illeti, csak két ülnök által. Ezen vizsgálat a helyszínén történvén meg, az mind a kárt és mulasztást, mind a netaláni kötelelességen túli javítást is megbecsüli és megveszi az illető használókon, vagy visszatéríti nekik.

A katonai házakra nézve tudnunk kell, hogy XI. Károly alatt Svéd- és Finnországban a katonai állításnak és élelmezésnek következő rendje támadt: Az országot sok apró területre eloszták; minden terület birtokosainak egy-egy katonának fentartására egy tanyát kellett kihalítaniok a hozzá való földdel együtt. Így lettek a katonai telkek és házak; a lovas katonai telket svédül rust-háll-nak, finnül is rustholli-nak, a gyalog katonait svédül rotháll-nak, finnül ruotiholli-nak nevezték. Béke idején a katona maga mivelé földjét, mely neki élelme és fizetése gyanánt szolgál vala. Ha fegyvert kellett

fognia és a seregbe állania, vagy mint mondani szokták, indelta-nak, beosztottnak lennie: akkor az illető kerület tartozék gondját viselni a katonai telkeknek. Ez a rend (indelning = beosztás) máig fenáll Svédországban, s 24,000 gyalogot meg 4450 lovast szolgáltathat az országnak. Látjuk, hogy ez a rend a mi katonai vidékeink rendjéhez hasonlít, a mennyiben a katona, béke idején, meghatározott hadi szolgálatot teszen vagy gyakorlatra megyen, külömben pedig földmivelő. Finnországban most rendes hadsereg nincsen; de a katonai telkek megvannak még, mint látjuk, s azokat haszonbér-lők művelik.

Visszatérvén a törvényszakaszhoz, ebből még az utazás és közlekedés javára szolgáló következő intézkedést hozom fel. Az ország- és vizi-utak mellett, mind városban mind falun, fogadókat kell tartani, a melyekben az utas, megszabott fizetésért, szállást, ellátást, lovakat, kocsit vagy sajkát talál, hogy tovább mehessen. A fogadó helyét a hatóság határozza meg; a szükséges épületeket a megye építi, melyek azután a fogadós gondviselése alatt állanak. A hol posta-lovak kellenek, ott azokat vagy a fogadós, vagy a megye határozatja szerint, melyet a tartományi kormányzó helybenhágy, a közellévő községek gazdáji külömbség nélkül tartoznak kiszabott rendben és számmal kiállítani; szükség esetében még pót-lovakat is adni. Ezen tehertől csak a kiváltképen szabad telkek, a säteri-ek, mentesek. A rendre felügyelni a fogadós kötelessége;

egyébiránt kemény büntetés alatt tilos mindenféle hatalmaskodás vagy kártétel.

Az utolsó (IX.) szakaszból is, mely a törvénykezéstről és a bíróságokról szól, kell némelyeket megemlíteni. Az ország három udvari törvényszéki kerületre, az åboi, vászai és viborgira, van felosztva. Az åboi törvényszéki kerület alá tartoznak az åboi, nylandi és tavashti kormányzóságok; a vászai alá a vászai és uleåborgi; a viborgi alá pedig a viborgi, mikkeli és kuopioi kormányzóságok.

Továbbá mindegyik törvényszéki terület két tartományi (lagman) törvényszéket s több megyei és falusi bíróságot (keråjå-kunta) foglal magában. Jelesen az åboiban van 19 megyei és 81 falusi, a vászaiban 11 megyei és 40 falusi, a viborgiban meg 19 megyei és 68 falusi bíróság. Ezeken kívül vannak, természet szerint, a városi törvényszékek. A finnországi törvénykezés tehát 3 udvari törvényszéken, 6 tartományin, 49 megyein és 198 falusi bíróságon foly, — a városiakon kívül, a melyek száma, mint tudjuk, 33.

A nagyobb városokban kétféle törvényszék van, a kånnäri-i (svédül kånnäre-rått = albiróság) és a tanácsházbeli. Amaz egy állandó elnökből és két választott polgárból áll, melyeket időnkint más-más kettő vált fel; a tanácsházbeli (raastuvan-oikeus = Rathsstube-Gericht) a polgármester és legalább öt tanácsos teszi. Kisebb városokban csak tanácsbeli törvényszék van. A városi albiróság mind polgári mind büntető ügyekben itél;

tőle a tanácsházbeli bíróságra megyen a felvitel. A tanácsházbeli, mint első bíróság, váltó-, végrendelet-, tengeri kereskedés-, csőd- stb. ügyekben jár el. Attól a felvitel az illető udvari székre megyen.

A falusi bíróságok leginkább rendőri dolgokban járnak el; a tulajdonképi alsó bíróság tehát a vidékre nézve, a megyei (kihlakuntai), melynek elnöke a bíró, s tagjai a megyében lakozó 12, legalább 7 gazda. Rendesen kétszer, télen és ősszel, ül össze; néhol csak egyszer is. Szükség esetében, mikor nagy büntett fordult elő, vagy polgári ügyek elintézése, valamint a telek- és ház-vizsgálat kívánja meg, időközben is összeül.

Ettől a tartományi bíróságra megyen a felvitel. Ennek elnöke a lagman (svédül lag törvény, man ember, lagman = törvényember; finnül is laakmanni vagy laamanni), tagjai hasonlóképen 12, legalább 7 falusi gazda. Látjuk ezekből, hogy a finn alsó bíróságoknál az igazságszolgáltatás magának a népnek kezében van; törvénytudósok csak az elnökök, a bíró (tuomari; a svéd domare bíró, ítélő; dom ítélet) és lagman.

Az udvari törvénytörvények állanak elnökből (presidenti), tanácsosokból (hofrätts-råd = Hofgerichts-rath) és ülnökökből. Ezek, a városi és vidéki bíróságokra nézve felsőbb, de sok ügyre nézve első bíróságok. Jelesen az ország és felség elleni vétekben, a kormányzók és bírák hivatalszegésében, a nemesek csödi, öröködési, végrendeleti, gyámsági, s azon ügyeiben, melyekben élet-, birtok-, nemes-

ség-, becsület-vesztésről van szó; valamint a párbaji ügyekben is.

Végre az igazságszolgáltatás élén a császári senatus áll, a melyről alább lesz szó.

Miután Finnország magánjogából néhány ismertető vonást közöltünk, annak közjogát is néznünk kell, hogy legújabb határozatait, melyek az országgyűlésre vonatkoznak, bővebben felhozhassuk.

Finnország 1809 óta felbonthatatlan kapcsolatban áll ugyan Oroszországgal, de ettől minden jogra nézve független, kivéve a czári méltóságot, annak öröködési rendjét, s azt, hogy a czár kiskorúságában kit illet meg a birodalom gondviselése, mikre nézve az orosz birodalmi törvény határoz. Ennélfogva az orosz czár mindenkor finn nagyfejedelem is. Czíme ez: „Isten kegyelméből egész Oroszország császára és önuralkodója, Lengyelország királya, Finnország nagyfejedelme stb.“ *) Finnországnak tehát nemcsak magán- hanem közjoga is egészen különbözik az orosztól.

A finn alaptörvények értelmében minden finn ember szabad nemcsak személyére és birtokára, hanem lelkiösmeretére nézve is; állami hivatalra

---

*) Finnül így szól a mostani czár: „Me Aleksander Toinen, Jumalan armosta Keisari ja Itsevaltias koko Venäjän maan yli, Puolan maan tsaari, Suomen Suuriruhtinas“ = Mi II. Sándor, Isten kegyelméből császár és önuralkodó egész Oroszország felett, Lengyelország czárja (királya), Finnország nagyfejedelme.“

mindenki egyaránt képes, mert a személyes érdem, nem a rang dönt. A lelkiösméreti szabadság minden keresztyén hitvallásra kiterjed; mert a helvét hitvallásuak már 1741-ben egyenlő joguakká lettek a luteránosokkal, s 1837 óta a görög vagy orosz egyház hívei is állami és községi hivatalt viselhetnek. Mégis a luterános egyház, a melyhez a lakosság legeslegnagyobb része tartozik (1.802,000-en felül), egyedül alkotmányos tényező, s azért lehet uralkodónak nevezni.

Az országos alkotmány négy rendet ismer el: a nemesit, papit, városit és falusit, a melyek képviselőji az országgyűlést teszik.

A nemesi rend, vagyis az úgynevezett lovagság és nemesség, három osztályból áll, melyek is: az urak osztálya (a grófok és bárók), a lovagok osztálya, vagy azon nemes családok, a melyek elődjei a svéd uralkodás idejében tanácsosok, vagy az érdem-rendek főtagjai voltak, s a melyek nemességök régisége által tűnnek ki; a köznemesek osztálya. Ezeknek együtt véve Helszingsforszban lovagi házuk van, melyet egy vezető bizottság igazgat, s melynek anyakönyvébe minden nemes család be van írva. A lovagiház anyakönyvébe való beiratás tehát annyi, mint a nemesség elismerése és igazolása. 1845-ben a lovagi ház 9 grófi, 31 bárói és 196 nemesi, összesen 233 nemzetségből állott vala. *)

*) Finland framställt i teckningar. Texten af Z. Topelius. Finland előadva képek által. A szöveget írta Topelius Zakáriás. Helszingsforsz, 1845. Az 58. lapon.

A ház vezető bizottságát minden osztálynak két, összesen hat tag teszi a titkáron és kamaráson, vagy gondnokon kívül.

A nemesi rend előjogai: peres ügyei az udvari törvényszékek előtt folynak; nemcsak a nemesek, hanem szolgálk is mentesek a fejadótól; a városokban gyárat állíthatnak, nagyban kereskedhetnek a nélkül, hogy polgári jogot kelljen nyerniök. Szabad földjeiken bányákat nyithatnak, gyárat állíthatnak, s külön utjaik mellett csárdákat tarthatnak. A városi telektől sem fizet városi adót a nemes. Az országgyűlésen a nemzetségek fejei (caput familiæ) képviselik a lovagságot és nemességet.

A papi rendhez nemcsak a valóságos papok, hanem a tanárok és tanítók és az iskolák hivatalnokai is tartoznak. Hivatalbeli lakjaik mind falun, mind városban mentesek a közönséges terhektől. Ha vétek miatt törvénybe kell állaniok, az illető káptalan védőt rendel nekik. Ezt a rendet az országgyűlésen a püspökök (egy érsek és két püspök) s a papok és tanítók által választott rendi képviselők teszik. A püspökök és eme képviselők eddigelé csak a luterános egyházból valók.

A városi vagy polgári rendhez azok tartoznak, kik városi keresetet űznek, s azért igazi polgárok; de tartoznak hozzájuk azok is, a kik külföldben is polgári jogot nyertek. Előjoga ezen rendnek leginkább abban áll, hogy a nemest kivéve, más nem űzhet városi keresetet, ha polgár-

jogot nem nyert; hogy minden város a polgármesterségre személyeket javasol, de a tanácsbelieket maga választja meg. Az országgyűlésen a városok képviselői teszik a városi rendet.

A falusi rendhez a falusi vagy paraszt gazdák tartoznak, kik az országban szabadon járnak-kelekednek, adnak vesznek földeket és terméseket, és biztosítva vannak minden önkény ellen. Az országgyűlésen választottjaik képviselik a rendet.

A négy rend szám-arányai 1865-ben következők valának:

a nemesség mindkét nemü személyei:	2,808
a papok és tanítók „ „	6,930
a kereskedők és iparosok „ „	20,609
a falusiak vagy parasztok „ „	1.566,069
Továbbá	
a honoratorok mindkét nemü „ „	15,849
egyéb napszámosi nép „ „	189,983

összesen: 1.802,248 *)

Egyébiránt a falusiakból vagy parasztokból csak a birtokos háznépek (lásd a 92. lapot) jönnek tekintetbe, mikor a falusi rendről, mint országról, van szó, a melynek képviselői az országgyűlésen ülnek és szavaznak. A honoratorok, a mennyiben polgári joguk nincsen, nem tartoznak a városi rendhez. — —

---

*) Renseignements sur la population de Finlande; a 15. lapon. — Az itt eredményezett szám nem egyenlő az összes lakosság számával, mely 1.843,253.

Az 1809-ki országgyűlés után se I. Sándor, se Miklós czár egyszer sem hitták össze a finn rendeket. Miklós az 1825 télhava 24-kén kibocsátott oklevelében megerősíté ugyan a finn alkotmányt s a rendek jogait és kiváltságait, de országgyűlést tartani nem akart. Fija, II. Sándor (1855 tavasz-hava 2-dikától fogva) alatt, végre új politikai élet támada Finnországban. Mindjárt uralkodása elején nagy remények keletkezének egész orosz birodalomban, annál inkább pedig a finn nagyfejedelem-ségben, a mely iránt a czár mint korona-herczeg, s mint egyetemi kancellár, több ízben hajlandóságot tanusított volt. De Pétervárott nem szeretik vala, hogy Finnország saját ügyeiben tanácskozzék. Csak 1861-ben határozzák el magokat arra, hogy egy finn bizottságot híjjanak össze. Ez meg a finnek közt támaszta nagy elégedetlenséget, a kik attól tartanak vala, nehogy a bizottság az ország rendjeinek jogát bitorolja. Egy ünnepélyes nyilatkozat, mely szerint a bizottság egyedüli feladata, előkészíteni az országgyűlés elé adandó tárgyakat, megnyugtató a kedélyeket. Az 1862. télutó havában összeült bizottság tehát mindjárt azt javasolá, hogy országgyűlést kell tartani. Össze is hivaték az 1863. őszhавában, s tartá 1864 nyárutó haváig. Félszázada lévén, hogy nem tanácskoztak a finn rendek, el lehet a tárgyak sokaságát gondolni. Főbb eredményei ezen első országgyűlésnek a finn országi pénzrendszer önállósítása és függetlenítése az orosz rendszertől, s a finn nyelvnek hivatalossá

tétele. Amarról később lesz szó; erről most kell némit elmondani.

Finnország lakosai (1.843,253) a 125,000 svéd, 8000 orosz, s vagy 1000 német nyelvűeken kívül, mind finn nyelvűek ugyan, de minthogy az állami és társadalmi rendet, a keresztyénséget és iskolai tudományt a svédektől vették volt: a svéd nyelv nemcsak az állami igazgatásban és törvénykezésben, hanem az egyházi kormányban és iskolai tanításban is uralkodóvá lett, kivált miután a latin nyelv használata lassankint kiesett a divatból. „A svéd eddig egyedül uralkodó nyelv vala országunk minden törvénykező és más hivatalaiban, annyira hogy a tős-gyökeres finnek is, milyenek általában Finnország lakosai, azon az idegen nyelven valának kénytelenek a hivataloktól minden irományt kivenni, s ugyanazon a nyelven adni be ügyeiket.“*) — Láttuk, hogy a viborgi kerületben is, a melyben a visszacsatolás előtt a hivatalos nyelv német volt, a visszacsatolás után a svéd lépe a hivatalos méltóságba. Ezen állami, társadalmi és iskolai intézkedésnél fogva lett, hogy nemcsak a bírák és igazgatási tisztviselők, hanem a papok, tanítók és városok kereskedőji meg iparosai mind a svéd nyelven tanultak, s eljárásaikban a svéd nyelvet használták. Finnország egy szóval Svédország testvérévé lőn minden tekintetben.

Azomban az orosz czárok uralkodása alá kerülvén az ország, bár a volt törvények, kiváltságok,

*) La'in opillinen käsikirja; a 242. lapon.

szokások meghagyattak is: más érdek keletkezék, mely nem vala többé annyira svédes; sőt most a nemzeti szellem is, a mely a svéd uralkodás alatt nem veszett volt ki, csak szunyadozik vala, mintegy felocsúdék. Mintha a gondolkozó fejekben az válnék meggyőződéssé: Svédek akarva sem lehetünk többé, vissza sem kívánkozunk a svéd szövetségbe, a melynek tartása alatt földünk gyászos csatahely volt a svéd és orosz között, s mely soha sem birt megvédelmezni az utolsó ellen: tehát legyünk igazán finnekké, mi természetes és történelmi hivatásunk, s mi által az orosz féltékenységet sem költhetjük fel, mert az orosz inkább a svédeskedés, hogy sem a finneskedés ellen válhatnék bizodalmatlanná. Mások meg, a kikben az édes szokás erősebb, mint a hazafiui szellem, a svéd tudományt és igazgatást nem szeretik megmozgatni, s azt még előrelátó okossággal is igazolni törek-szenek, mert mintegy azt mondják: Svédek ugyan mi sem akarunk lenni, attól még a leggyanako-dóbb orosz féltékenység sem tarthat: de maradjunk a mint vagyunk, ne mozgassunk semmit a tanításon és igazgatáson; a finn tudomány magától terjed, mindnyájan napról-napra tökéletesebb finnekké leszünk. De ha hirtelen a finn nyelvet teszszük mindenütt a svéd helyébe: ki biztosíthat az ellen, hogy ma-holnap azt ne találja mondani az orosz: ha már nyelvet akartok változtatni, fogadjátok be egyszeribe az orosz. A finn szellem a svéd nyelvü kormány és tudomány árnyékában biztosabban meg-

erősödhetik, mintha meg lévén fosztva ez árnyéktól, az orosz zivataros napnak lesz kitéve.

Ez aggodalom, természetesen az országgyűlésen nem nyilatkozhatik, csak a társadalmi körökben suttog. Az 1863—64-ki országgyűlés után az 1865 télutóhava 20-kán kiadott legfelsőbb rendelet a finn nyelvet tevő hivatalossá; minélfogva 1872 télhava elsejétől fogva az eddigi hivatalos svéd nyelv helyébe a finn lépjen. Láttuk (a 83. lapon), milyen helyes intézkedés történt az egyetemnél, hogy az új törvény alkalmazása nemcsak lehetséges, hanem sikeres is legyen. Most tehát Finnország politikai léte valóban finné válik, mi az országra és az azt lakó nemzetre nézve kimondhatatlan nagy jelentőségű. Most a finn nemzetiségnek haladó és foglaló szellemén áll, hogy óvatos és kimélő eljárást kövessen, mely megnyerhesse a társadalom igényeit, s kiengesztelje a törvénnyel. Mert a társadalom ellenes igényei irányában sehol sem eléggé hatalmas a törvény.

1867-ben megint vala országgyűlés, melynek egyik főbb eredménye az országos rendeknek, az országgyűlés jövődő tartását és alkotását szabályozó javaslatja. Ezt az említett év tavaszutójának 14-kén irták alá, a császár pedig 1869. tavaszhava 3(15)-kén erősítette meg. Legújabb és legfontosabb alaptörvény lévén, a mely a finn alkotmánynak egyik kiválóbb szakaszát teszi, annak bővebb ismertetése is helyén lesz. *)

*) Kaisarillisen Majesteetin Armollinen Valtiopäiväjär-

„Mi — így szól a bevezetés — mi a Finn Nagyfejedelemség aláírt rendjei: grófok, bárók, püspökök, lovagság, nemesség, papság, polgárság és falusi nép, kik most a magunk és otthon lévő feleink ügyében országgyűlésre egybegyűltünk, tudomásul adjuk, hogy megváltoztatván az 1617. télhava 24-kei országgyűlési rendet, s mind a régiebb és újabb törvényeket és határozatokat, a melyek az országgyűlésre nézve ki voltak adva —, ő Császári és Nagyfejedelmi fölsége tevéen az iránt előterjesztést — ezt az országgyűlési rendet akartuk, hogy hozzátartás végett jóváhagyassék, a melynek is tartalma és szavai következők.“ A császár meg így fejezi ki jóváhagyását: „Megtartván magunk jogait, a mint azok az 1772-ki nyárhó 21-kei kormányzóban, s az 1789. télutó-hó 21-kei és tavasz-hó 3-kei egyesítő és megerősítő oklevélben meg vannak alapítva, s ezen országgyűlési rend által világos szókkal nincsenek megmásítva, ezt az országgyűlési rendet változhatatlan alaptörvénynek akarjuk jóváhagyni és megerősíteni.“ Valamint tehát az 1772-ki és 1789-ki törvény és oklevelek a nagyfejedelem jogait foglalják magokban: úgy az itt szóban lévő országgyűlési rend az országos rendek jogait határozza meg újabban.

---

jestys Suomen Suuriruhtinan maalle. Annettu Pietarissa 15(3) päivänä Huhtikuuta 1869. Helsingissä, 1869. = A császári felségnek Kegyelmes országgyűlési rendje a Finn nagyfejedelemség számára. Kiadatott Sz. Pétervárott, 1869. áprilhava 3(15)-kén.

Ez 83 §-ból áll: de könnyebb felfogás végett az együvé tartozó §§-okat összefoglalom, s itt-ott a tárgyak bővebb megemlítésével is felvilágosítom.

I. Az ország rendjei; az országgyűlés összehívása, tartása, helye.

A Finn nagyfejedelemség országos rendjei, a kik országgyűlésre összegyűlvén, a finn nemzetet képviselik, a lovagság és nemesség; a papi, városi (polgári), és falusi nép *) rendjei (ritaristo ja aateli, papis-sääty, porvaris **) sääty, ja talonpojan sääty). Ezeket a császár és nagyfejedelem rendes gyűlésre minden ötödik, rendkívüli pedig akármikor egybehívja, ha szükségesnek találja. A meghívás a rendes gyűlést legalább három hóval, a rendkívülit legalább hat héttel előzze meg. Kihirdetik pedig a templomokban, s közöltetik minden hatósággal, melynek a választás körül dolga van, s a lovagi ház bizottságával (lásd a 100. lapot).

---

*) A finn talonpojan sääty szószerint annyi mint: a háztelek-fi-rend. Talonpojka = telekfi, azon földmivelő, ki maga miveli a földet, tehát szántó-vető ember. A magyar paraszt szó nemcsak falusi gazdát, hanem egyebet is jelent, azért nem illő ide. Én tehát falusi népnek nevezem.

**) Az idegen szók tanúságos voltáról több ízben volt már alkalmunk meggyőződni. A német Bürger a svédben borgare; amattól lett a magyar polgár, ettől a finn porvari. Ez azt bizonyítaná, ha másunnan nem tudnók is, hogy mind nálunk mind a finneknél a városok idegenek (vendégek) által épültek. Nálunk csak a nemesség és parasztság, Finnországban csak az utolsó volt hazai nép. Innen magyarázható a társadalom különossége mind nálunk, mind a finneknél.

A rendes országgyűlés, a megnyitás napjától számítva, négy hónál tovább nem tarthat; a császár tehát berekesztheti, ha a rendek tárgyalásait el nem végezték volna is. De a négy hó eltelte előtt is, a rendek kívánatára vagy egyéb okból berekesztheti.

A gyűlés helye Finnország fővárosa (Helsingfors), háború idejében, vagy más akadály miatt, az ország bármely városa.

II. A választásról és a választott rendi képviselőkéről.

Az ország rendjei képviselőjik által jelennek meg az országgyűlésen, kivéve a lovagi és nemesi rendet.

1. „A lovagság és nemesség a lovagi ház szabályai szerint jelen meg az országgyűlésen; ámde azon szabályok az ország alaptörvényeinek feleljenek meg.“ A lovagi ház szabályai megmondják, kik birnak mint a nemesi nemzetségek fejei (caput familiæ) országgyűlési joggal; s a megjelentek a lovagi ház bizottsága előtt igazolják magokat. Egyébiránt ugyanazon tulajdonságokkal kell birniok, melyek a többi képviselőkben megkívántatnak.

2. Az országban, mint tudjuk, három püspökség van, az áboi, borgái és kuopioi. Az áboi püspök egyszersmind érsek. Minden püspök mellett egy káptalan van. — A püspökségek megint prépostságokra vannak felosztva, jelesen az áboi 18, a borgái 12, a kuopioi 9-re, összesen 39 prépostságra. A törvény szavai szerint, az országgyűlésen a papi

rendet teszik: az érsek és püspökök, a kiket külön hí meg a császár és nagyfejedelem; továbbá a püspökségi papok választott képviselőji, jelesen az áboi püspökségből legalább 12, a borgáiból 10, a kuopioiból 6. Az egyetem is, hivatalos tagjaiból 1, vagy ha tetszik, 2 képviselőt választ; úgy szintén a püspökségek gymnasiumai 1-et, de ha tetszik 2-őt, küldhetnek a papi rendhez. „A választás módja és rendje iránt külön egyezkedhetnek a választók minden püspökségben.“ A megválasztott képviselők az illető káptalantól, az egyeteméi az egyetemi tanácstól kapják megbízó leveleiket, melyek alakját a törvény szorosán meghatározza. — Ezek szerint a papi és tanítói rendet körülbelül 40 ember képviseli.

3. A polgári vagy városi rendet az országgyűlésen a városok képviselőji teszik. Minden város (van pedig összesen 33) egy képviselőt, de azon felül minden teljes 6000 lélek után még egyet választ. A mely városnak lakossága 1500-nál kevesebb, az a képviselőre nézve egy más várossal egyesülhet, mely szintén csak egy képviselőt küldhet. — Választók a hajók és gyárak tulajdonosai, továbbá azok, kik külön jogosítás mellett folytatják keresetöket; a városi telkek tulajdonosai, a polgármesterek és tanácsbeliek, s a kik azon kívül polgári joggal bírnak. A választás eleve meghatározott és kihirdetett napon a városi tanács előtt történik, a városban divatozó választási szokás szerint, a melyet meg is másíthatnak a felsőbbség jóváha-

gyásával. A szavazatokat nem fejenkint, hanem az adó-fillérek, *) vagy más alap szerint számlálják meg, a melylyel a városnak fizetendő adót kivetik. A mely városban közvetlenül csak a választókat választják meg, ott ezek a választók fejenkint szavaznak. — A városi képviselők az illető városi tanácstól kapják megbízó leveleiket.

Mint hogy csak öt városban van 6000-nél több lakos (Helsingforsban 25,535, Åbóban 18,109, Viborgban 8,722, Uleåborgban 7,602, Björneborgban 7,270), a városok képviselői is 40—45-en lehetnek.

4. A falusi rendet az országgyűlésen a törvényszéki megyék (kihlakunta, vagy tuomari-kunta = bírói megye) választottjai képviselik. Van összesen 50 megye; minden megye egyet választ. De a megyei választások mind közvetettek. Tudniillik előbb a megyéhez tartozó községek, a megyei bíró által meghatározott napon, a választókat választják meg. Ez legalább nyolcz nappal előzze meg a képviselői választást.

A választók választásában az illető községbeli minden lakozó ember részt veszen, a kinek mantalba írt szabad vagy örökös telke van, vagy a ki lakossági jog mellett akár koronai akár hivatali telket (puustelli) tart haszonbérben, s más rendhez nem való, nem is szolgálatban álló. A községek

---

*) Finnül äyri a svéd öre, mi kis váltó pénz, fillér. A városban adó-kivető kulcsot jelent.

azok közül, a kik választó joggal bírnak, minden teljes 2000 lélek után egy-egy választót választanak; a szavazatokat az adó vagy mantalok szerint számlálják meg. Az így kijelölt választók, meghatározott helyen és napon gyűlvén össze a megyei bíró előtt, fejenként szavazván, választják a megye képviselőjét, ki az elnöklő bírótól kapja megbízó levelét.

Akár a választói akár pedig a képviselői választásra egyedül az illető rendhez tartozó és teljes koru finn embernek van joga, habár nem volna is keresztyén. De nem választhat, a ki az utolsó három év alatt nem fizette meg adóját; a ki gondviselés alatt áll; a ki adósság miatt birtokától elesett, vagy büntett miatt felelős; a ki bizodalomvesztett ember; a ki meg akarta vesztegetni a választókat vagy el akarta adni szavazatját.

Képviselő nem lehet, a ki nem keresztyén, vagy még nem 25 éves, vagy más rendben volt választó. Tehát pap, vagy polgár vagy nemes ember nem lehet a falusi rend képviselője. — Képviselői választásban a szavazatok többsége dönt. Ha ketten vagy hárman kapnak egyenlő szavazatokat, azok közt a sors-vetés határoz.

A választott képviselő, törvényes okból vagy ha 60 éves, nem köteles az országgyűlésre elmenni, tehát lemondhat a képviselői tisztról. Ha választáskor történik a lemondás, a választó gyűlés mindjárt határoz iránta; ha azután történik az, a polgári és falusi rend képviselőjének lemondása

iránt az országgyűlésbeli császári biztos, a papieról az illető káptalan, az egyetemiéről az egyetemi tanács intézkednek. — Az országgyűlés folyama alatt nem szabad senkinek lemondani, hanem ha olyan okból, melyet az illető rend is helyesel. A lemondás elfogadásakor és halál esetében új választás rendeltetik.

Ha valamely választó község vagy megye nem választ képviselőt, az az illető rend által meghatározandó birságot tartozik lefizetni, mely a rend pénztárába foly. Erre nézve azomban kivételt tehet a lappföldi megye, a mely, ha nem küld képviselőt, azért nem fizet birságot. *) E kivételt a következő határozat fejti meg.

Minden választó megyei kerület, vagy városi község, tehát az egyetem is, maga díjazza képviselőjét; még pedig úgy, hogy a kik választanak, azok fizetik is a képviselői díjt. Ez iránt a választás előtt esik meg az egyezkedés; s a díjt a városokban a tanács, a megyékben a megyei bíró hajtja be az illetőktől, ingyen ugyan, de számadás mellett. Ha a képviselőnek a díj miatt panasza van, illető rendje határozza meg a mennyiségét. De az országgyűlésről elkésett, valamint az engedelem nélkül eltávozott képviselő nem kapja meg a folyó díjt, hanem az a rend pénztáráé lesz, sőt még

---

*) A lappföldi megyét (Lapin maan tuomio-kunta) a Muonioniskai- és Enontekiszi, a Szodankyläi, Kittiläi, Inari és Uczjoki községek teszik. Legéjszakiabb, legmesszibb, legnagyobb, de legszegényebb megye is az.

ugyan annyi birságot is fizet, hasonlóképen a rend pénztárába.

III. Igazolás. Az országgyűlés tisztei és megnyitása.

Azon nap után, a melyre az országos rendek egybe vannak híva, a lovagok és nemesek, a lovagi ház szabályai szerint, tartoznak előmutatni a jogot, melynél fogva tagjai akarnak lenni a gyűlésnek. A papi, városi és falusi képviselők pedig annak, kit a végett a császár kinevezett, mutatják be megbízó leveleiket. A vizsgálat azt nézi, vajjon helyesen vannak-e szerkesztve a megbízó levelek; s az arról készített jegyzőkönyv mind a három rendnek kiadatik. De a rendek is megvizsgálják a megbízásokat, ha ellenök észrevételt teszen a vizsgálat, vagy később történik kifogás.

A megjelenés napján a császár és nagyfejedelem tudomásra adja, hogy kit nevezett ki ország marsaljának, ki a lovagi és nemesi rendnek elnöke lesz; egyszersmind a papi rend elnökévé az érseket, vagy ha az érseki szék üres, más püspököt teszen; hasonlóképen kinevezi a két rend elnök helyetteseit is.

Ellemben a városi és falusi rendek, tudomást vévén a megbízó levelek vizsgálatáról, követeik által megkérlik a császárt, vagy biztosát, hogy nevezzen ki számukra elnököket (szószólókat; puhemies = szó-ember). Addig a két rend a legöregebb tagnak előülése alatt tart üléseket. A marsal és az

elnökök a kincstárból veszik a császár által megszabott díjt.

Mind a marsal és elnökök, mind az elnökhelyettesek a törvényben kiírt esküt teszik le a császár vagy biztosa előtt, a melyben a császár és rendek jogainak fentartását ígérik, mihez a marsal és helyettese még azt teszik hozzá: „És a lovagi ház szabályaiét.“

Az eskü után külön-külön ülésbe gyűl a négy rend, s egymást üdvözölvén, elnökeik által megkéri a császárt vagy biztosát, hogy méltóztassék ünnepélyesen megnyitni az országgyűlést. Be lévén jelentve a megnyitás napja, azon a rendek, isteni tisztelet után, az ország teremébe gyűlnek, a hol a császár vagy biztosa a gyűlést megnyitja, s a nagyfejedelmi előterjesztéseket általadja. Később, a gyűlés folyama alatt, a császár vagy biztosa az új előterjesztéseket egy senatusi tag által adja be.

Minden rendes országgyűlésen, vagy mindjárt megnyitásakor, vagy utána tizennégy nap alatt a kincstári számadásokat közölni kell a rendekkel, hogy lássák, mire mentek a korona jövedelmei.

Minden rendnek külön jegyzője van, ki a jegyzőkönyvet (pöytä-kirja = asztal-könyv) írja. A lovagi rendnél ezt a lovagi ház titkára teszi; a papi és városi rendek magok közül választanak alkalmas jegyzőket; de a falusi rend számára a császár, még az országgyűlés megnyitása előtt, nevez ki jegyzőnek egy törvénytudó, tanult embert, ki előtte vagy biztosa előtt eljárási hűséget eskü-

szik, s ki a kincstárból húzza a császár által megszabott díjt. Kötelessége tanácscsal segíteni a falusi rend elnökét, s a rend tagjait kötelességeikről és jogaikról felvilágosítani.

IV. Országgyűlési bizottságok.

A megnyitás után két nap alatt az országgyűlési bizottságokat kell megalkotni, úgymint: a törvényi, gazdasági, politikai, ajánlás-ügyi*), banki bizottságot. A három elsőrek 16, a két utolsónak 12 tagja van, egyenlő számmal minden rendből. Ezen bizottságokon kívül mások is lehetnek olyan ügyek számára, melyek amazok elé nem tartoznak. Ha valamely bizottság dolgai annyira felszaporodnak, hogy el nem végezhetné, több tagokat kérhet a rendektől, s al-bizottságokra oszlik. Senatusbeli tag egyik bizottságban sem lehet, valamint senki sem lehet annak a bizottságnak tagja, a mely az ő hivatalos eljárásáról fog itélni. A ki már két bizottságban van, az nem köteles egy harmadiknak is tagjává lenni.

---

*) A suostunta szót ajánlásnak fordítom, minélfogva suostunta-valio-kunta ajánlási, vagy ajánlás-ügyi bizottság, s suostunta-vero felajánlott adó lesz. Az alább közlött országos jövedelemből és kiadásból kitetszik, hogy azt a jövedelem és kereset után fizetik, s segély gyanánt osztják ki köz-szükségek fedezésére. A kezemnél lévő adó-kivetésekből pedig látom, hogy nem a köz vagy paraszt, hanem a nemes birtokosok fizetik; az tehát némileg kivételes adó, s azért van külön bizottsága. A kezemnél lévő adó-kivető czédulákból azomban nem tudhatni, milyen kereset után fizetik.

Minden bizottság elnököt választ magának; míg az megtörténik, az első lovagi tag elnököl.

A törvényi bizottság a rendek által hozzá utasított azon javaslatokról készít véleményt, a melyek az alaptörvényeket, az általános polgári, büntető, egyházi és tengeri törvényeket illetik.

A gazdasági bizottság elé az általános gazdasági rendeletek, intézetek tartoznak, a mennyiben azok helyesebbé tételéről vagy változtatásáról van szó.

A politikai bizottság elé az ország jövedelmei és számadásai tartoznak; az ad véleményt az iránt, hogyan lehessen az ország szükségeit fedezni, ha a rendes jövedelmek nem elegendők; az vizsgálja meg, hogyan fordítottak az utolsó országgyűlés által külön szükségekre megszavazott öszvegek; végre az a marsal és a rendek elnökei vagy helyetteseik által indítványozott díjakat is meghatározza, a melyeket a lovagi, papi és városi rendek jegyzőji húznak (a falusi rend jegyzőjének díját a császár szabja meg), s a szolgák fizetéseit.

Az ajánlási bizottság a felajánlott adók fizetésének változtatásáról, reménylhető mennyiségéről, és kiosztásáról véleményez.

A banki bizottság a bank igazgatását s a rendek gondviselésébe bízott pénzek számadásait vizsgálja meg, s arról mentül előbb tudósítja a rendeket.

Alakulásaik után a bizottságok legalább négy nap alatt össze tartoznak ülni; s a mint elkészíthettek valamit, azt mindjárt a rendeknek általkül-

deni. Ha valaki törvényes ok és engedelem nélkül háromszor marad ki a bizottsági ülésből, a bizottság az illető rendnek tudtára adja, hogy intézkedjék.

Ha valamely bizottság szóbeli vagy írásbeli felvilágosítást óhajt valamely hivataltól vagy tisztviselőtől, a kik a rendek alá nem tartoznak, a senatus elnöke által adatja meg azt magának.

A bizottságok együtt is tárgyalhatják a közös ügyeket. A bizottsági ülésekben a szavazatok többsége dönt; de külön véleményt is lehet írásban beadni, mi azonban nem késleltetheti a határozatot.

A rendek elnökei, valamint a falusi rend jegyzője is, jelen lehetnek a bizottsági ülésekben, de nem vehetnek részt a tanácskozásban vagy határozásban.

Ezektől a bizottságoktól különbözik azonban az, melyet minden rendes országgyűlésen a bankra nézve tartoznak kiküldeni a rendek, hogy őket az országgyűlés közben képviselje. Abba minden rend egy képviselőt (edus-mies) s egy-egy helyettest választ azon bankbeli pénztárak felügyeletére, a melyek a rendek felelős gondviselése alá vannak helyezve. A választásnak úgy kell meggesnie, hogy a választottak még a gyűlés folyama alatt kezdhessék meg működéseiket. Hasonlóképen választanak a rendek négy vizsgálót, s ugyanannyi helyettest, egyet-egyét minden rendből, a kik a nevezett pénztárak számadásait évenként megvizsgálják.

V. A rendek ülései és tárgyalásai.

Mindegyik rendet a maga elnöke hívja ülésbe; az illető elnök terjeszti elő a tárgyakat, az vezeti a tanácskozást, ügyel fel a rendre s arra, hogy mi se forduljon elő a tanácskozásban, mi az alaptörvények ellen volna; végre az zárja be az ülést. A rendek tanácskozásai nyilvánosak. A rendi tagok, kiki a helyéről és felállva, szabadon nyilatkozhatnak, azon sorban, a melyben fel vannak jegyezve. A marsal és a többi elnök azomban megvonhatják a szót attól, a ki gúnyosan és illetlenül nyilatkozik a kormányról vagy nyilvános személyekről.

Együtt is ülésezhetnek a rendek a marsal elnöklése alatt, de nem határozhatnak együtt. Ha valamely rend együttes ülést javasol, azt és az ülés tárgyát a többi rendekkel közli; s ha csak egy is hozzájárul a kivánsághoz, az együttes ülésnek meg kell lenni. Annak idejét és helyét a marsal és a többi elnök határozzák meg; mit a marsal a senatus elnökének is bejelent, minthogy a senatus tagjai részt vehetnek az együttes ülésben. A tanácskozás befejezte után mindegyik rend külön tart ülést s minden további tanácskozás nélkül szavaz.

Ha valamely ügy egy rendi tagot illet, a tag részt vehet a tanácskozásban, de nem a határozásban.

A luterános egyház ügyeiben csak azok tanácskozhatnak, a kik az egyháznak hívei.

Olyan kérelmet, melyet az illető bizottságban kell tárgyalni, a rendi tag a maga rendjének, az országgyűlés megnyitása után, 14 nap alatt adjon be.

A fejedelem előterjesztése dolgában nem lehet határozni, mielőtt az illető bizottság a véleményét beadta.

A bizottságok véleményei lehetőleg egy időben kerüljenek tanácskozás alá a rendek üléseiben. Újabb felvilágosítás végett az ügy vissza is küldethetik a bizottsághoz.

Mikor a rend határozni akar, minden ahhoz tartozó irományt fel kell olvasni, ha valamely tag kívánja. Az elnökök úgy tegyék fel a kérdést, hogy reá igennel (jaa) vagy nemmel (ei) lehessen felelni. A felelet vagy szavazat rendszeren írásban adatik be. Mindegyik rend a határozatjáról jegyzőkönyve által értesíti a többi rendeket. A mit mind a négy rend egyezőleg határoz, az országgyűlési végzéssé lesz. Ha nem egyezőleg határoznak a rendek, az illető bizottság megkísérli, ha lehet-e a széllyel menő határozatokat összeegyeztetni, s ha lehet, újra határoznak a rendek. Ha valami ajánlott adónak alapítása és kivetése iránt mennek széllyel a rendek határozatai, s azokat a bizottság nem egyeztetheti össze: akkor minden rend 15 tagig megszorítja a bizottságot s a szaporított bizottságnak két harmada dönti el az ügyet, úgy hogy országgyűlési végzéssé válik. De ha ekkor sem nyeri meg az ügy a szavazatok két harmadát, új véleményezésre küldetik vissza az előbbi bizottsághoz; ha csak külön célra szánt kiadást nem illet, mert akkor elejtettnek tekintetik.

Alaptörvényeket szerezeni, másítani, magyarázni vagy eltörlni csak a fejedelem előterjesztésére, s mind a négy rendnek megegyezésével lehet, akár mindjárt azon az ülészákon, a melyben az előterjesztés történt, akár két rendnek kivánságára a következő ülészákon.

Minden más ügyben három rendnek megegyezése lesz országos végzéssé. Ha két rend áll a másik kettő ellenében, az ügy a régiben marad, ha nem tartozhatik a szaporított bizottság eldöntése alá.

Ha a fejedelem a rendektől arról kíván tudósítást, mi az egyetemes gazdaságot (financziát), vagy az általános intézeteket illeti: a rendek közös felirattal jelentik be a császárnak, a mit egy értelemmel, vagy ha egyértelműség nincs köztök, a mit külön-külön véleményeznek a tárgyról. Azon végzéseket is, a melyek válaszok a fejedelem előterjesztésére, felirat képében terjesztik föl.

VI. Az országgyűlés berekesztése és költségei.

Az országgyűlés berekesztésére a rendek tagjai a fejedelem vagy biztosa által meghatározott napon, isteni tisztelet után az ország terebébe gyűlnek, a hol a marsal és az elnökök által a fejedelemnek vagy biztosának tisztelegnek. Azután a marsal az országgyűlési végzéseket általnyújtja, s a fejedelem vagy biztosa az országgyűlést berekesztettnek nyilatkozhatja ki, s haza eresztí a rendeket. Ezek onnan gyűlésteremeikbe mennek, s ott egymástól elbúcsúznak.

A fejedelmi előterjesztéseket, a bizottságok véleményeit, az országos végzéseket s a császárhoz intézett feliratokat kinyomatva kell kiadni. Az országos végzéseket azonkívül az ország törvényeihez kell csatolni.

Az országgyűlés összes költségei és fizetései, — kivéve a marsal és elnökök meg a falusi rend jegyzőjének díjai, melyeket a kincstár fizet — a felajánlott adóból vagy más közforrásból, mely a rendek gondviselése alá tartozik, fedeztetnek.

A finn társadalmi és állami alkotmány, mint tudjuk, a svéd után idomult, sőt egészen azonossá lett avval, még apróságokban és nevekben is. Például, láttuk, hogy a finn rendek így szólnak magokról: „Mi, a Finn Nagyfejedelemség aláírt rendjei: grófok, bárók, püspökök, lovagság, nemesség, papság, polgárság és falusi nép, kik most a magunk és otthon lévő feleink ügyében országgyűlésre egybegyültünk, tudomásul adjuk, hogy stb.“ A svéd rendek azonképen szóltak vala. *) A négy rendü alkotmány is tehát svéd eredetű. Ott is a nemességi rend elnöke „Landmarskalk“ (Landmarschall), a

---

*) „Vi efterskrifvne Sveriges Rikes Ständer, Grefvar, Friherrar, Biskopar, Ridderskap och Adel, Presterskap, Borgerskap och Menige Allmoge, som nu å egne och hemmavarande medbröders vägnar, till allmän riksdag församlade äro, göre vederligt.“

többi rendek elnökei „Talman“ (szó-ember): a finnek az elsőt maa-marsalkki-nak, a többit puhe-mies-nek, azaz szó-embernek nevezik. De Svédországban a négyrendű alkotmány az 1866. nyárelőhava 22-kei „riksdags-ordning“ (Reichstags-Ordnung) által megszüntetett, s helyébe a két kamarai rendszer hozatott, csupa választott tagjaival: Finnországban ellemben megújított a régi négyrendű alkotmány az 1867. tavaszutóhava 14-kei „valtiopäiväjärjestys“ (országgyűlési rendezés) által, melyet a czár, mint nagyfejedelem, 1869. tavaszhava 3(15)-kén megerősített.

A finn országgyűlés született (nemes), hivatalbeli (püspökök) és választott tagokból áll (papi meg tanítói, városi és falusi képviselők). Föltetszhetik előttünk, hogy a választás, legalább a papi és városi körül, nagy szabadság van engedve, mi által bizonyosan a helyi viszonyok hatása törvényesítettik. — Se városban, se megyében a választó szavazatokat nem fejenkint számlálják meg, hanem az adó nagysága szerint, a melyet a szavazók fizetnek. Azután, a ki választja azt fizeti is a képviselőt. Ezt a két intézkedést a közönséges demokratiai felfogás bajosan helyeselheti: nékem azonban, úgy látszik, hogy igen jól megfelelnek az igazi demokratianak, a mely nem az elvont, hanem az összerű emberrel számol. S bátran állíthatom, hogy a finn országos alkotmány jobban tiszteli és magosabb helyre teszi a népet, mint például a magyar. Az ötven finn képviselő, a ki a falusi rendet,

vagy a parasztokat, tehát legsajátabb jelentésben a népet képviseli, igazán nép-képviselő: holott mi nálunk a nép csak hitvány választó eszköz, melyet minden harmad évben a lelkiösméretlen, gyalázatos korteskedés egy-egy fokkal süllyeszt alább. Nálunk a demokratia, a mint azt nekünk tetszik gyakorlatilag alkalmazni, rontja a népet: a finnországi alkotmány pedig nemesbíti a nép javát színét. Kérdem: melyik alkotmány üdvösebb a népre nézve?

A finn országgyűlési rendezés az idővel és pénzzel egyaránt gazdálkodik; ott a képviselő nem azért vállal képviselői tisztet, hogy mulasztja az üléseket mint nálunk, a hol minden szavazáskor 100-an és többen távol vannak. Azomban csak a helyi viszonyok igazolhatják azt, hogy a rendes országgyűlés, mely minden ötödik évben tartatik, négy hónapnál tovább nem nyúlhatik ki: viszontag semmi sem igazolhatja, hogy nálunk meg az évenként összeülő országgyűlésnek tizenkét hónap is kevés lesz.

A négy rendnek külön-külön tanácskozása csakugyan nehézkes volna, ha a bizottságok előkészítő munkája, s különösen a szaporított bizottságnak döntő joga nem segítene a rendszeren.

A fejedelemnek, a ki nemcsak elnökeit a négy rendnek, hanem a falusinak jegyzőjét is kinevezi, s a kincstári jövedelemből díjazza, mindenesetre nagy befolyással bír az országgyűlésre; nagyobb, mintsem mi helyeselhetjük: ámde a befolyás az által van mérsékelve, hogy az állami hatóság sokra

nézve inkább csak felügyelő, mintsem közvetlen intézkedő; hogy a kincstár, vagy az ország jövedelmei nagyobb részben nem a lakosság közvetlen adajából telnek; s hogy ott jelesen a hadügy alig érezteti magát. Legvilágosabban látjuk ezt az ország finansziái állapotjából.

Az 1870-ki évre a közjövedelem és kiadás így vala előirányozva:

I.

Általános állami pénztár.

Jövedelmek:

1) Föld- és gazdaság utáni adók. Tulajdonképi adó 1.630,000 márka; koronai tized 270,000; széna-jövedelem 76,000; korona-erdők jövedelme 100,000; a királyi telkek, hivatali telkek és más gazdaságok meghalászat jövedelme 93,000; a Lappföld adója 700; végre az éjszaki földről az adóba fizetett tárgyak viteladója *) 790; összesen 2.170,400 márka.

2) Iparadó. Liszt- és zúzó-malmok adaja 75,000; hámor-adó és a vas tizede 10,000; réz-adó 500; összesen 85,500.

3) Fejadó vagy személyadó. Fejadó 1.320,000; mesteremberek adaja 18,000; összesen 1.338,000.

---

*) Pohjanmaan vero-kappalten kuljetus rahoja.

4) Nem-egyenes adó. Vám-jövedelem 5.950,000; hajózási fizetések 175,000; fűrészek adaja 335,000; fogyasztási (accis-) adó Viborgban 76,020; postajövedelem 456,000; bélyeg-papír-jövedelem 465,000; az előbbi pálinka-égetési adónak pótlása 660,000; vidéki kereskedési jogtól való adó 75,000 stb. stb., összesen 8.178,076.

5) Esetleges jövedelem, pl. a koronának jutó bírságok 70,000; örök-telkek megvételetéből 82,000; Helszingforszi és Tavasztehuszi vasút jövedelme 450,000; az állami pénztárból a bank földhiteli pénztárának törlesztésre kölcsönadott pénz 269,288 stb. stb.; összesen 1.524,309.

6) Járulék a hadi pénztárból, mely 790,373 márkát teszen, s a Pétervár és Riihimäki közti vasút építésére fordítatik.

7) Felajánlott adó. Általános jövedelem-és kereseti adó után összesen 500,000.

8) Pálinka-égetés adaja 1.000,000.

Együtt mind össze 15.586,659 finn márka, vagy pénzünk szerint ($2\frac{1}{2}$ márka tévén egy forintot) 6.234,662 osztrák értékű forint. A $15\frac{1}{2}$ milliónyi jövedelemhez a nem-egyenes adó s az esetleges bevételek 9.802,385 márkát: ellemben a tulajdonképi egyenes adó, úgymint az 1.630,000 földadó, a 85,000 iparadó és az 1.338,000 fejadó együttvéve csak 2.653,500 márka. — A korona-erdők jövedelme 100,000-re van becsülve, mi nagyon kevés, mert az erdők 22 millió tonna-földet (tynneria ala) tesznek. Legújabbban, úgy hallottam,

jobb gondviselés alá vették, s annak következtében sokkal több jövedelmet reménylenek. — Hogy az állami erdőket koronaiaknak (kruunun metsät), az állami birtokban lévő gazdaságokat pedig királyi udvaroknak (kuninkaan kartanot) nevezik, az, úgy hiszem, nem foly a birtoki czim vagy rendeltetés különbségéből, hanem csak a régi svéd szokásból. Az előbbiből pedig emlékezik az olvasó, hogy a nemesség ment a fejadótól.

Kiadások:

1) Jövedelmi fogyasztás, mint pusztult telkek adója 1000; adómentességet élvező telkek adója 34,000; szegénységből és más törvényes okból elmaradt adó 75,000; összesen 110,000.

2) Valóságos kiadások:

Első osztály. A császár használatára szánt 124,000; a főkormányzó 65,143; a senatus 710,587; finn állami titkári hivatal 228,400; a finn ügyek bizottsága Pétervárott 59,200; a főkormányzónak kancelláriája 84,868; összesen 1.272,198.

Második osztály. Igazság-ügy. Az áboi udvari törvényszék 159,364; a viborgi udv. t. 125,078; a vászai udv. t. 98,776; a laakmani tartományi és megyei törvényszékek 60,498; az általános felülvizsgálati törvényszék és számvétel 47,376; földosztályozási törvényszék a Viborgi kormányzó-ságban 10,600; összesen 511,692.

Harmadik osztály. Általános igazgatás (bel-ügy). A kormányzóságok 932,684; posta 503,798;

tengeri kalauzat és világító-tornyok 232,615; orvosi hivatalok 654,409; vámhivatalok 624,691; bányászat 42,960; pénzverés 20,000; földmérési igazgatás 56,324; földmérő hivatalok 89,120; erdőszeti igazgatás 32,800; erdőszeti hivatalok 399,453; építészeti igazgatás 65,476; nyomdai felügyelet 56,400; a helszingsforszi, áboi és viborgi rendőri kamarák 77,210; magtári hivatalok 40,468 stb. stb.; összesen 3.459,403.

Negyedik osztály. Egyházi és iskolai ügy. Egyházi hivatalok 297,440; templomok fenntartása 53,821; Sándor-tudományos egyetem 446,578; iskolai igazgatás 22,800; gymnasiumi és iskolai hivatalok 854,775; siket-némák tanítóintézete 26,000; vakok iskolája Helszingsforszban 8000; különös iskolai intézetek 12,319 stb. stb., összesen 1.763,734.

Ötödik osztály. Jótékonyági intézetek, rend- és egészségi gondviselés. Ispotály és megháborodott elméjük gondviselése 70,716; egyetemes beteg-ápolás 613,350; himlő-oltás 29,943; szegény szülések 9,600; szegény gyermekek nevelése 6881; orvosi látogatások költségei 18,780; fogházak 571,140; összesen 1.321,412.

Hatodik osztály. Esetleges kiadások. A fő kormányzó rendelkezésére 17,143; a senatusára 72,000; a kormányzókéra 19,600; új építésekre 105,000; fentartási költségekre 260,000; utazásokra 100,000; népszámlálási díjakra 26,600; állami adósság kamatjaira és törlesztésére 2.366,607; mindenféle szükségre szánt pénz 217,084; a senatus

rendelkezésre nem várt szükségek esetére 61,000; összesen 3.266,458.

Hetedik osztály. Földmivelés, kereskedelem, ipar. Úti és vízi közlekedés felügyelete 64,000; uti és vízi közlekedés mérnökei 89,480; különös közmunkák 160,000; Helszingsforsz-Tavaszhéhuszi vasút 430,000; finn háztartási társaság 14,628; Kuopioi földmivelő társaság 2000; Musztilalai földmivelő iskola 51,000; földmivelő iskolák 114,000; földmivelési útmutatók 39,200; marha- és lótenyésztés 27,800; mocsár miveltetésére segély 48,000; mérő- és adó-kivetési költség 172,100; halászat vizsgálója 4800; gyári bizottság 13,600; realiskolák 75,520; vasárnap és esti iskolák 22,000; tengerészeti iskola 44,040; kereskedési iskola 7000; a finn kereskedelem ügynökei 17,223; statisztikai hivatal Helszingsforszban 16,000; az Öreszunti (Juutinrauma) vám pótlására 97,142; összesen 1.513,054.

Nyolczadik osztály. Ajándékok és általános segélyek. Hűséges szolgálatokért és hivatalnokok temetésére 128,802; nyugdíjak polgári hivatalok után 505,594; özvegyek és árvák segélyezése 40,400; a meghatározotton túli nyugdíj pénztára 127,481; vámhivatali nyugdíjak 39,668; összesen 841,937.

Az általános állami kiadások 14.059,892; pénztári maradék 26,766.

Kilenczedik osztály. A felajánlott adó pénzei. Jövedelmi fogyasztás szegénységéből stb. 7000

Kiadások.

Az előfogatokat és tartási fizetéseket vizsgáló bizottságnak 51,500; segély a népiskolai ügynek 250,000; segély a tűzvilágítókra 110,432; segély a közlekedő építésekre 31,767 stb.; összesen 500,000.

Tizedik osztály. Fizetések a pálinka-égetés megszüntetéseért. Az állami pénztárnak 660,000; pálinka-égetés felügyeletére 56,600; visszafizetések és megváltások 283,400; összesen 1.000,000.

Az összes kiadások tehát 15.586,659 márka.

Az igazságügyi kiadásokból a tartományi és megyei törvényszékekre csak 60,498 márka van határozva, mi felette kevés, kivált ha tudjuk, hogy 6 tartományi és 50 megyei szék van, s hogy a legolcsóbb udvari törvényszék, a vászai, is 98,776 márkába kerül. Világos tehát, hogy az alsó törvényszékek a perlekedők költségein állanak fenn.

Az egyházi és iskolai kiadások alatt is csak az állami pénztárból folyókat értik; tehát a városok és községek kiadásai templomokra, iskolákra, papok és tanítók fizetésére nincsenek felhozva.

Legnagyobb öszvegek mennek ki az általános igazgatás alatti rovatokra, s az esetleges kiadásokra, melyek közt, csudálkozásunkra, az állami adósság kamatjaira és törlesztésére szánt 2.366,607 márkát is találjuk; mintha evvel az állami költségvetés azt óhajtaná kifejezni, hogy ez adósság nem állandó s nem sokára ki lesz fizetve. Azomban, míg

csak a megemlített öszveget kell fizetnie, addig Finnország az adósságok által kevesbbé terhelt országok egyike marad.

II.

Szegényi és dologházi pénztár.

Jövedelem.

Meghatalmazó és ügyrendelő levelek váltásából 15,000; a senatus ítéleteiért és határozataiért járó díjak 25,000; külföldre szóló útlevelekért 260,000; szini és más mulató előadásokért 2000; fonóház pénze 1000; a kikölcsonzött pénzek kamatai 80,000; a fonóházak készítményeinek árulása 15,000; összesen 400,500.

Kiadás.

A császár által kiadandó összeg 80,000; a finn útleveli hivatalra 64,000; az állami titkári ház fentartására Pétervárott 8400; az Oloneczi luterános pap fizetésére 2000; a szegényeket ápoló társaságok segélye 800; a pétervári finn asszonyi társaság segélye 4000; az árvák menhelyének Pétervárott 4000; az ottani finn Mária társaság iskolájának segélye 1400; ugyanott a svéd Katalin-társaság iskolájának segélye 2342; javító intézetekre 86,057; a fonóház évi költsége 94,791; szegény gyermekek fentartására 49,143; összesen 397,634. — Maradék-pénz 2865. Tehát az egész öszveg 400,500 teszen.

A szegényi és dologházi pénztár jövedelmei, mint látjuk, az országon kívüli intézetek felsegélésére is fordíthatnak. Ugyan e célra van szánva a 80,000 márka is, mely a császár rendelkezése alá fizettetik.

III.

Általános hadi pénztár.

Jövedelem.

A bértelkek adója 785,000; koronátized 112,000; malom-adó 5500; a hadi tisztek telkeinek hasznobére 360,000; lovas katonák és sajkások állítása helyett járó adó *) 1.360,000; karjalai vadász-adó 40,000; Kajaani tartomány kapitányának díja 2500; Loviszaváros parti kaszárnya adója 500; a császári kabinet segédpénze a finn hadi apród-iskolának 25,000; a nevezett iskolának tandíja 6000; az állam által használt tiszti telkektől járó fizetés 6320; összesen 2.702,820.

Kiadás.

Jövedelemfogyás az elpusztult és szabad telkek miatt, valamint szegénység és más törvényes okból elmaradt adó 7300; a császár rendelkezésére való pénzek 56,000; a főkormányzó segédje 6000; a fő kormányzó kancelláriája a finn katonaság miatt

---

*) Ezt vakansi-vero-nak, svédül vakans-afgiftnek (Vacanz-Abgabe) nevezik.

12,097; a finn testőrző csapat 397,637; a finn haditengerészet 82,263; a finn hadi apródok iskolája 228,444; felső haditörvényszék 19,283; az előbbi hadi inspektori és biztosi hivatal 26,480; az 1810-ben hazabocsátott katonák 2861; az 1830-ban hazabocsátottak 12,839; az 1861-ben hazabocsátottak 7,493; az 1868-ban hazabocsátottak 219,800; a fő kormányzó rendelkezésére 12,092; a parancsnokok és segédjeik asztalpénze 15,455; szállási költségek 304,673; építési és bérleti kiadások 110,000; az állami adósság törlesztésére 80,000; esetleges kiadások 114,663; nyugdíjak 44,798; mindenféle pótlás 150,000; összesen 1.905,146. Maradék 790,373, mely az állami pénztár kezelése alá adatik. Az egész öszveg tehát 2.702,820.

Ezen kívül van még tisztii lakó helyek pénztára, melynek jövedelme 22,000 és kiadása 16,080; és hadi házi pénztár, melynek jövedelme 127,300 s kiadása 89,600.

A 95. lapon volt már szó a katonai telkekről; ott azt is láttuk, miért és micsoda alkalommal keletkeztek. Megkülönböztetik a bér-telkeket (palkkatalot) a katonai telkektől vagy gazdaságoktól (sotilais-puustellet, sotilais-tilat): én úgy értem, hogy a bértelkek a közkatonák tartására, a katonai telkek vagy gazdaságok pedig a katonai tisztek díjazására voltak szánva. A bértelkek utáni évi jövedelem 785,000, a tisztii telkek utáni pedig 360,000 márka. Mind a kettőnél nagyobb a lovas katonák és sajkások állítása helyett járó adó, mely 1.360,000. I. Sándor czár t. i. a borgái

országgyűlésen 1809-ben arról biztosítá az embereiből is kimerült országot, hogy a kormány 50 évig nem fog Finnországban katonát szedni; viszont az ország az állítandó katonák helyett a „vakantia-adót“ fogja fizetni. Finnországnak tehát nincs állandó serege, egy kis testőrző csapaton kívül; de van hadi apródok iskolája. Valamikor seregre van szükség, pénzen fogadnak; innen vannak a hazabocsátott katonák, a kik közt néhányan még az 1810-dik évi fogadásból is élnek, s 2861 márkát kapnak.

Egyébiránt az 1809-ki törvény arról is biztosítja Finnország rendjeit, hogy erő-hatalommal soha sem fog a kormány katonát szedni, azaz, hogy csak a rendek beleegyezésével lehet katona-szedés; továbbá, hogy a finn néphad csak az ország határain belül köteles szolgálni.

Itt van legalkalmasabb helye az ország pénzügyi viszonyait is röviden megemlíteni. Finnország pénze független Oroszország pénzétől. Az 1865-ki tavasz-előhava 8-kán kibocsátott legfelsőbb rendeletnél fogva, a törvényes fizető eszköz ezüst pénz. Az orosz papír-pénz változó értéke tehát nem illetheti az országot. E pénzügyi függetlenséget, úgy tudom, leginkább Snellman *) senatornak lehet kö-

---

*) Snellman János Vilmos (szület. 1806-ban) philosophiæ magisterré lévén, előbb bölcsészeti docens, azután tanár volt.

szönni, a ki legügyesebben és legszilárdabban sürgeté az ezüst pénznek kizárólagos érvényét, s a senatus pénzügyi hivatalának elnöke (mintegy pénzügyminiszter) lévén, a finn bankot is a kellő vigyázatra kényszeríté. „Snellman ideje előtt az állami pénztári hivatal, a mely akkor a bankot is felügyelte vala, nem volt csak az állami jövedelmek gondviselője, hanem szinte az iparnak képviselője is, s a kereskedők, üzleti emberek fizetője addig, míg szerencsétlen viszonyok következtében az egész nép alamizsna-osztogatójává vált. Snellman mindent a maga helyére állíta, rendet vivén be oda, a hol veszedelmes rendetlenség uralkodott volt.“ Így itéle 1868-ban egy finn író (Kuukauslehti, 5. sz.) midőn Snellman hivatalából kilépett.

1863-ban senatornak s a finanziaai hivatalnak (expeditio) elnökének nevezé ki a kormány. E hivatalt 1863. nyárhava 1-sejétől 1868. nyárhava 15-keig viselé. 1866 őszutóhavában nemesiséget kapván, az 1867-ki országgyűlésen mint lovagi tag vőn részt. E példából is látjuk, hogy a senatori méltóság és hivatal nem rekeszt ki senkit az országgyűlésből. — A Hegel bölcsészeti felekezetéhez tartozván, annak nézeteit munkák által is hirdeté, pl. *Dissertatio academica Absolutismum systematis Hegeliani defensura.* 1835. — *De vi historica disciplinæ philosophicæ Leibnitii, meditationes,* 1836. — *De spiritu ad materiam relatione.* 1848. — *Försök till en framställning af Logiken* I. Häftet, Hfors. 1837. — *Philosophisk Elementarcurs: Psychologi,* Stockholm 1837; *Logik, ugyanott,* 1840; *Rättslära (Rechtslehre), ugyanott* 1840. — *Versuch einer speculativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit.* Tübingen, 1841. stb.

A bank a pénzforgalom eszközlője. Az előtt a senatus felügyelete alatt állott vala, mint láttuk, de az 1867-ki országgyűlés a rendek közvetlen felügyelése alá helyezé. A rendek felügyeletét négy választott képviselő (így nevezem az edusmies-t) és ugyanannyi helyettes, meg négy bankvizsgáló s ugyanannyi helyettes gyakorolja; minden országos rend egyet-egyet választván. 1869-ben a lovagság részéről Montgomeri, a papság részéről Rosenborg tanár, a polgárságról Öhrnberg s a falusi rendéről Borg Károly Gusztáv valának a képviselők; Borg egyetemi lector, az 1867-ki országgyűlésen a falusi rend jegyzője. Bankvizsgálók pedig valának: Armfelt gróf, Hjelt gymnasiumi lector, Lindblom polgár és Mäkipeska Ágoston falusi gazda. Ez a Mäkipeska mind az 1863—4-kei, mind az 1867-kei országgyűlésen a falusi rend elnöke vala.

A finn bank Helszingsforszban van. Igazgatósága elnökből, három igazgató tagból, titkárból meg ügyészből áll. Fiókjai vannak (1869-ben) Pétervárott, Åboban, Nikolaistadtban, Kuopioban, Viborgban, Uleåborgban, Tammerforszban, Björneborgban, Loviszában, Mikkeliben, Jyväskyläben.

Összes forgalma ez évben (1869-ben) 429.458,900 márka. Bankjegyei 993,290 és 884,335 közt forgának; ezek közt a 15 márkás bankjegyek 331,935 márkát tettek vala.

Eddig is sokszor kellett már a senatust megemlíteni, lássuk tehát, mi ő, kikből áll, s mire terjed hivatalos működése.

A senatus Finnországnak legfelsőbb ítélő és kormányzó széke, a mely a császár nevében intézkedik; czime császári senatus. A hozzá beadott irományok úgy vannak fogalmazva, mintha a császár kezéhez mennének; s a senatus intézményei és határozatai is a császár nevében adatnak ki. A mit azomban a császár személyesen intéz el, azt a senatus „a császár határozatából“ bocsátja ki. Láttuk, hogy a senatus az országgyűlés alatt az együttes ülésben is megjelenhet (l. a 119. l.).

Mind elnökét mind tagjait a császár nevezi ki; még pedig az utóbbiakat három évre. A senatorok egyik fele a nemességből, másik fele a többi rendekből való. Az elnök az ország főkormányzója.

A senatus két osztályra (département) oszlik, igazságira (oikeus-osasto) és gazdaságira (talous-osasto); mindenik osztálynak van al-elnöke s legalább hét tagja; 1869-ben az első osztálynak 8, a másodiknak 10 tagja vala.

A két osztály együtt is ülésez azon ügyekben, a melyeket a császár különösen utasít hozzá, s azokban, a melyek rendes tárgyai az együttes üléseknek. Ide tartoznak a különböző (házassági, hivatali, kori stb.) felmentések, házassági felbontások, községek és megyék elkülönítése stb.

A senatus igazsági osztálya mind büntető mind polgári perekben ítél, a melyek az udvari

törvényszékekről vitetnek fel hozzá; azonkívül itél a nagy osztási (l. a 94. lapot) perekben; meg a kormányzók és bírák elleni panaszokban.

A senatus gazdasági osztálya megint öt hivatalra (toimi-kunta, expedition) oszlik, úgymint: pénzügyi (raha-toimikunta), kamarai meg számoltató (kamari ja tilinteko- t. k.), egyházi meg iskolai (kirkollis- ja koulu- t. k.), földmivelési meg közmunkai (maanviljelyn ja yleisten töiden t. k.) és hadi (sota-toimikunta) hivatalra. Mindegyikben van egy elnök, egy senator, s egy vagy két előadó titkár.

A pénzügyi hivatal a koronai vagyont és annak igazgatását, valamint a koronai vagy országos jövedelmeket kezeli.

A kamarai és számoltató hivatal az országos számadásokat vizsgálja meg, a népszámlálásra ügyel föl, és a senatus kiadásait szabályozza.

Az egyházi és iskolai hivatalhoz az egyházi és iskolai ügyek tartoznak, a melyeket rendesen az illető káptalanok tárgyaltak. Ennek előadó titkára a papi és tanítói rendből való.

A földmivelési és közmunkai hivatal körébe valók a földmivelést illető intézkedések, földmivelő iskolák, földmérés, nagy osztások, vizesések és folyók szabályozása, tavak lecsapolása, csatornák, vasutak, hidak stb.

A hadi hivatal azokat az ügyeket intézi el, a melyek a katona-tartást, különösen a katonai telkek kibérlését, s az országban szállásoló orosz katonaság eltartását illetik.

A senatorok évi díja 15,000 márka; az elnökök valamivel többet kapnak.

A főkormányzónak kettős hivatala van: elnöke a senatusnak, s az országos kormánynak feje. Mint a senatus elnöke annak üléseiben elnököl, ha nincs akadályozva, s aláírja az ülés határozatait; a császárnak a senatushoz, s viszont ennek a császárhoz intézett iratait általveszi és áttalküldi, s általában tudomást veszen mindenről, a mi a senatusban történik. Ha más véleményen van, mint a senatus, észrevételeit jegyzőkönyvbe iktatja, de a senatus határozatát nem változtathatja meg. Mint az országos kormánynak feje köteles és jogos nemcsak a közrendre és törvények helyes alkalmazására, hanem a hivatalokra és törvényszékekre is felügyelni, a panaszokat elfogadni, s megszüntetni a visszaéléseket. Évenként két hivatalos utazást köteles az országban tenni egy senatornak és a prokuratornak vagy helyetteseik kíséretében, s az igazságszolgáltatás, kormányzás és tanítás eljárását megvizsgálni, az utakat, hidakat, fogadókat, magtárakat, gazdaságokat megsejlelni, a hiányokon rögtön segíteni, vagy intézkedni, hogy rajtok segítve legyen. Utazásairól tudósítást küld a császárnak.

A császári senatus prokuratorának kötelessége azon felügyelni, hogy a senatusban az ügykezelés törvény szerint menjen, különösen hogy mind a senatusban, mind az udvari törvényszékeken az igazságszolgáltatás helyes legyen. Egyébiránt is segédkezet tartozik nyújtani a főkormányzónak.

Pétervárott a császár mellett finn állami titkári hivatal és kanczellária van. Az állami titkár nyit meg minden irományt vagy beadást, mely Finnországból a császárhoz küldetik, s a császár eléterjesztendő ügyeket előkészíti. Ha szükséges, vagy a császár is úgy kívánja, a dolog előkészítését a finn-ügyi bizottság teszi meg.

Tudjuk, hogy az ország nyolcz tartományra, s a tartományok megyékre (kihlakunta) vannak felosztva. A tartományok fejei vagy elnökei a tartományi kormányzók, a kik mellett tartományi kanczelláriák és számvevő hivatalok vannak. A tartományi kormányzók tartományaik közigazgatását viszik, s a tartományok állapotjáról a főkormányzót tudósítják.

A megyék fejei a koronai birák vagy „vogtok“, kiknek segédjei az esküdtek (nimis-mies), vagyis a községek biráji.

IV.

Helsingforszi ismeretségek; irodalmi társaságok.

(Nem finnes nevek. A svéd szellem alaposabban hatott a finnekre, mint a német szellem a magyarokra. A finn társadalom svédes; a viborgi kerületben az előtt német vala. — Sjögrén utazásai, munkái. Ahlqvist utazásai és munkái. Snellman. Cygnæus. — Finn irodalmi társaság; keletkezte előtt gyenge volt az irodalom. — A társaság kiadásai. Pénzereje. — Finn tudományos társaság. Runeberg. Nemzetiségi igény.)

A finn emberek vezeték-nevei is tanúságosak. Ilyenek mint: Zilliacus (a z-t cz-nek olvassák), Wegelius, Indrénus, Ingélius, Europæus, Lagus, Frosterus, Borenius, Pacius, Wallenius, Simelius, Philippæus, Cygnæus, Topelius, Uhlenius, Neovius, Chydenius, Widenius, Helsingius, Ignatius, Alcenius, Lundenius, Sundius stb., a kellő latin középkorba valók, szinte csudálkozunk, hogy ily nagy számmal találjuk a mai nevek között. Ezek a latin iskolából származnak, a melyben a finnek is sokáig tanultak, mint valamennyi európai nemzet, mely a római keresztyénséghez állott vala. Görögös nevek Nervander, Cavander, Hymander, Corander, Akian

der stb., melyek nem fordulnak elő oly sűrűen, mint az *us* végzetűek. Akiander Mátyás, egy nagyon jeles öreg (1802-ben született), a ki többi közt az orosz nyelvnek és irodalomnak rendes tanára vala, s ez idén (1869-ben), mint már megemlítettem, a finn irodalmi társaság elnöke, maga beszéllé el nekem, hogy jutott a görögös névhez. Jääskis egyházközségben, tehát falun, lakván Akkanen nevű atyja (anyja Ollikka nevű vala), az természetesen városba és latin iskolába vivé fiját. Az igazgató tanító kérdé, hogy hijják? Akkanen! — Hogyan lehet neve akkanen! csudálkozék a tanító, (mert az akkanen finn szó kisasszonyt jelent), a fiú neve legyen akiander (mert a görögös ander embert, férfit jelent). — Akkanen Mátyást tehát Akiander Mátyásnak írá be az anyakönyvbe a tanító, s a deák és későbbi egyetemi tanár s finn irodalmi társaság elnöke Akiander maradt. Benne kihalt a finn név Akkanen, s lett új Akiander. E példa alkalmasint egy nagy rakás mostani idegenszerű névnek magyarázza meg az eredetét. Hajdan a nemesség közt sem vala szokatlan a finn név, mint Koskinen történelmi munkájiban lehet látni; a divat a latin(-görög), s utóbb a svéd(-german) neveket kapatta fel. A ström, berg, man, felt, qvist (galy) svéd szók igen gyakran kerülnek elő a finn emberek neveiben, mint: Tengström, Sjöström, Boxström, Ehrström, Nordström, Hällström, Finström stb. Ahrenberg, Friberg, Hertzberg, Inberg, Lindberg stb. Backman, Ingman, Keckman, Nordman, Snellman,

Schauman stb. Armfelt, Granfelt, Grotenfelt stb. Ahlqvist, Blomqvist, Nordqvist, Lindeqvist stb. Finn nevek csak az újabb időben kezdenek föltűnedezni, mint Vaaranen, Ilmoni; néha fordításban, pl. Forsman-nak írói neve Koskinen; Ahlqvist mint költő Oksanen-nak írja magát (ahl, al = égerfa, qvist galy; oksanen = galyas).

E nevek a finn egyetem tanárainak és hivatalosainak stb. életrajzi jegyzeteiből (Biografiska Anteckningar öfver det Finska Universitetets lärare stb.) vannak véve, a hol azok ivadékait találjuk együtt, a kik a nemességen kívül, leginkább felvették vala mind a műveltséget mind a svéd társadalmi élet hatását. A falusi rend között jobban megmaradtak az eredeti finn nevek; minek egyik példáját a rend országgyűlési elnökében, Mäkipeskában, volt alkalmunk látni. Egyébiránt nem-finn nevek a finn parasztok közt is nagyon divatosak. A svéd társadalom hatása keresztülhatotta Finnország minden rendjét és rangját még ott is, a hol nem bírta kitolni a finn nyelvet. *) A finn

---

*) A Suomi 1860-ki folyamában Ahlqvist a „Suomalaisen suku-nimistä“ = „a finnek nemzetség-neveiről“ irt, mire az ösztönözte volt, hogy néhány mesterlegény és inas törvényes úton finn neveiknek svédre való változtatását kérte, alkalmasint azért, mert illető társaságukban szégyenlik vala finn neveiket. — Az legalább is annyit bizonyít, hogy a városi és mesteremberi társadalomban felette nagyon uralkodik a svéd szellem. — Ahlqvist utána járt, hogy milyenek az eredeti finn nevek, s miben különböznek a svéd vagy akármi más nevektől? S azt

míveltek és tanultak közt pedig aránylag még többen vannak, úgy látszik nekem, kik svédül és németül jól írnak, mint nálunk, kik németül tudnak írni. Hisz az újkori leghiresebb svéd költők finnországiak, kik ott születtek, nevelődtek, éltek és írtak. Ha nálunk fordúlnak elő jeles német írók vagy épen költők, azok, mint Pyrker, Lenau, külföldön éltek, mivelődtek és írtak.

Minden tekintetben nagyobb volt a svéd hatás Finnország szellemi életére, mint a német hatás Magyarországra, minek több látható oka van. Mert először Magyarország, a habsburgi királyok alatt is, politikai önállással bírván, a különös viszonyoknál fogva sokszor ellenkezésben és tusában állta Austriával; azután ez soha sem volt nálunk a német tudomány és műveltség képviselője, sőt a reformatio után, kivált hogy ennek terjedését Csehországban és Austriában elfojtották, Magyarország, legalább protestans része, a nyelvi külömbség ellenére, belsőbb kapcsolatban áll vala a tulajdonképen szellemileg dolgozó Németországgal, mintsem maga Austria, a mely aggodalmasan őrizkődött a német szellemtől. — Finnország, meghódolása és

---

találja, hogy a finn nevek is, mint a svédek stb. rendesen állatokról, növényekről, szóval természeti tárgyokról és tulajdonságaikról vannak véve, s annál fogva ép oly szépek vagy ép oly rútak mint mások. A ki tehát svédre változtatja nevét, az úgy teszen, mintha azért járna idegen patakra inni, mert a magáéban csak víz folyik; így fordítom a finn közmondást: kantaa yli ojan vettä.

keresztyénné válása óta soha sem élt viszályban Svédországgal; ez pedig soha kész akarva, politikai tervből nem nyomta amazt; s a mi a szellemi életet még inkább egy ér-lüktetésre hangolta, a reformatió mind a két országban egyenlően lábra kapott. A mi szellemi életet Finnországban csak kívánhattak, azt a svédeknél találták fel, a kik sokkal jobb tanítók is voltak, mint az ausztriaiak, a kik meg nem is akartak tanítani. Az austriai németiség uralkodása tehát II. József alatt is alaptalan, 1848 után pedig épen jogtalan igény vala.

Azon finn emberek közt, a kikkel találkozhattunk, a német nyelv nem ismeretlen ugyan, mert azt annyira mennyire beszélik azok is, a kiket a tudomány nem vitt volt Németországba: mégis hogy a német beszéd nyög rajtok, azt folyvást ki lehet érezni; a svéd ellemben otthonos köztök. Ilyen emberek mint Ahlqvist, Krohn, Donner stb., a kik nemcsak utaztak, hanem hosszabb ideig tartózkodtak is Németországban, akár németül taníthatnának is, mint valóban német nyelven is írnak: de a közönséges társalgásban sokkal kedvesebb a svéd, a mely viszontag a mi szánkra vet vala lakatot.

Zilliacus polgármester, a ki több ízben szíves vala felvilágosítani az ottani jogviszonyokról, igen könnyen és szinte ékesen beszéllé a németet. Mert ő a viborgi kormányzásba való, közel a Ladogához születvén, és ott tölté első éveit, ott is tanúla, a hol akkor az iskolák még németek valának.

Innen, úgymond, azok, a kik korombeliek, vagy nálamnál öregebbek, s a viborgi kormányzóságba valók, mind jobban tudnak németül másoknál.

Helsingforsban Sjögrén özvegye lakik, a kihez Kuniktól levelem vala. Meglátogatám tehát, s az által — mire kissé büszke is lettem — összeköttetésbe hozám Ahlqvisttal és Forsmannal, a kik addig nem igen voltak még nála. Nem tudom, mióta él Sjögrénné Helsingforsban; egyébiránt nálunk is fordulnak elő ilyen esetek, hogy valakivel egy városban élünk, s csak akkor találkozunk vele, mikor külső alkalom és ösztön viszen reá. Sjögrénné földszinti fa házban lakik abban a faszoros utczában, a mely a kikötőtől a színház felé megyen. Udvarában is szép fák vannak. Szobáji nagyon téresek, csinosak, mi itt az általános kényelemhez tartozik. Megörüle a Kunik levelén, s talán még inkább azon, hogy én vittem neki. Elöttem meg az vala kellemes, hogy Sjögrén özvegyével ismerkedhettem meg.

Sjögrén, Castrén és Ahlqvist azon három finn utazó, a kik a finn rokon népeket leginkább és legtávolabb vidékeken kutatták s a kik a figyelmes külföld előtt hírt és elismerést szereztek a tulajdonképi finn tudománynak.

Sjögrén Finnország déli részében, Ithisz községben (finnül liti-ben) 1794-ben született; tanulmányait a közel Lovisza és Borgå városaiban kezdé és folytatá, Åbóban pedig végzé, a hová 1813-ban költözött. A híres dán Rask által ösztönözve a finn

történelemre és nyelvtudományra száná magát. — Rask nevét tisztelettel kell megemlíteni a finn nyelvtudományban. Nemcsak maga ügyele nagyon a finn nyelvekre, a melyeket ő osztályozott először csoportjaik szerint; többi közt egy lapp nyelvtant is adott ki; hanem másokat is buzdíta azokra. Rask t. i. 1818-ban és 1819-ben Finnországban és Pétervárott tartózkodván, itt gr. Rumjanczov birodalmi kancellárt reá bírá, hogy egy finn szótár megírására és kinyomatására költséget adjon. Ennek köszönjük a Renvall finn szótárát, mely úgy szólván először és helyesen nyitotta meg a külföld előtt is a finn nyelvet. *)

Sjögrén 1821-ben Pétervárba Cygnæus püspök házához nevelőnek menván, ott 1823-ban az említett birodalmi kancellárnak könyvtárnoka lön. Sándor czár 6000 rubelt szánván a finn népek kutatására a birodalom éjszaki részeiben, Sjögrén nyere meg a megbízást, hogy két évig utazzék. Sjögrén tehát 1824. jun. 18(25). Pétervárból előbb Novgorodba utazék, hogy ott a levéltárakban a

---

*) *Suomalainen Sana-Kirja (Finn Szó-könyv). Lexicon linguae Finnicæ, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica. Auctore Gustavo Renvall, Phil. Doct. Præposito et Pastore in Uskela. Aboæ 1826.* Renvall Rumjanczov-nak ajánlja a könyvet, megemlítvén az előszóban, hogy Krug és Rask (hic 1818 Petropoli commorans) javasolták a grófnak a szótár készíttetését. „Inde igitur petendum esse ortum hujus Lexici, inde sumtus in hoc congerendo et evulgando necessarios, gratissima decet mente ante omnia significare.“

régiidőknek található emlékeit gyűjtse, minthogy Novgorodból terjeszkedett az orosz hódítás és kereskedés a finn népek között. Azután Petroszavodszkba méne, az Onegató nyugati partján, onnan a Ladoga és Onega környékeit bejárván, s mindenütt a zárdák levéltárait átvizsgálván. Innen nyugat-éjszak felé a lappok földjére utazék, Enariba, Ucjokiba, a Varang fjordig, ahol 1826. télhavában egy hegyről nyolcz hetes éjszaka után először pillantá meg néhány perczre a napot. A Kola félszigetén által Kandalaksz-ba, innen pedig Archangelszkbe utazék. Eltelvén a meghatározott két év, az új czár, Miklós, ismétlé a 6000 rubelt más két évi utazásra. Sjögrén tehát a zürjének, permiek és votjákok földjeit is bejárá Kazanig, s csak 1829. jun. 7(19). tére vissza Pétervárbá.

Itt a tudományos akadémiába bejutván 1835—1838. években, egy más nagy utazást tőn a Kaukaszus népeihez, melynek eredménye az oszet nyelvről írt, s 1844-ben megjelent könyve. Ugyancsak 1844-ben az akademia rendes tagjává s 1845-ben állami tanácsossá lőn. 1846-ban és 1852-ben a livek nyelvét kutatá a Dünán innen és túl. 1855-ben történt halála után a pétervári akademia kiadatta munkájit Pétervárott 1861. *) Ezen gyűjte-

---

*) Joh. Andreas Sjögrén's gesammelte Schriften. Band I. Historisch-Ethnographische Abhandlungen über den finnisch-russischen Norden. Band II. Theil I. Livische Grammatik sammt Sprachproben. Theil II. Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. St. Petersburg, 1861. A liv nyelvet tárgyaló két kötetet Wiedemann adá ki. Lásd I. 228. lapján.

mény első kötetében találjuk meg Sjögrénnek azon iratait, a melyekben a finn-orosz éjszaki tartományokat tárgyalja, jelesen a Kemi lapp-föld egyházi községeiről (Aufzeichnungen über die Gemeinden in Kemi-Lappmarken, mely Helszingforsban 1828-ban svédül jelent meg volt ezen czim alatt: Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark), s a zürjänekről (die Syrjänen, ein historisch-statistisch-philologischer Versuch).

A Kemi lapp-föld a Kemiträsk, Sodankylä, Kuusamo és Enari-Ucjoki községeket foglalja magában; legalább Sjögrén ezekre szorítá utazó vizsgálásait. Egybegyűjté a történeti emlékeket, leírá azon földnek természeti viszonyait, s tanúságos képbe állítá össze az ottani lappok (és finnek) jelen viszonyait. Minthogy pedig a finn-ugor nyelvek sorában a lapp nyelv egy nagyon nevezetes tagot teszen, s minthogy a lappok az éjszaknyugati finnek között az utolsó nyájörző és vadászó nép, a melynek viszonyai általában a nyájörző és vadászó népek sorsát ábrázolják előttünk: Sjögrén „Jegyzetei“ mindég nagy becsüek lesznek.

Ugyanezt kell mondani nagyobb munkájáról, a melyet a zürjänekről írt, kik a Pecsora és Dvina mellékein laknak, s a vogulok nyugati határosai. A nevezett munkát Sjögrén méltán történelmi-, statisztikai- és nyelvtudományinak nevezi; mert ezen három irányban gyűjtögeté adatait, a melyeket, legalább a történelemre és a jelen állapotra nézve,

még senki más nem állított össze. A zürjének most is az éjszaki Uralnak legkereskedőbb népe; azelőtt még nagyobb szerepre valának hivatva. Ők a permiekkal (a kiktől alig is különböznek) és a votjakkal együtt a hajdani Bjarmalandnak lakosai (I. 366. lapj.), s bizonyosan a régi bjarmiaknak utódjai is. 1390 tájban Szent István vala apostolok, a ki megtanulván a permi (tehát zürjän) nyelvet, a Dvina népét a keresztyén hitre kezdé oktatni és téríteni; s mint az előtt Methodius szlovén írást, még régebben pedig Ulfila gót írást találtak volt fel, a szlovén és gót népek oktatására: úgy Szent István, a permiek (zürjének) apostola, permi írást gondola ki, s azon iratátos könyveket. Ott tehát az első keresztyén isteni tisztelet permi nyelven foly vala, legalább némely helyen, ha nem mindenütt is, s a Sz. István által alapított zárdákban ezen nyelven taníták a népet. De a kezdő új irodalomból csak két felirat maradt meg, a melyeket Sjögrén híven lemásolt, s munkájában közöl. Úgy látszik, az orosz egyház csak úgy restelkedék idegen nyelveket és írást tanulni, mint a római, mert a permi írás hamar kiveszett. Nem is csuda, mikor még a gót írás sem maradhatott meg az Olaszországban és Spanyolországban uralkodó gótok között. Oly nehéz egy meglett és nagyon elterjedt irodalom mellett új írásnak felkapnia és gyökeret eresztenie; hát még ha az új írás nem is uralkodó népé. De örökké nevezetes történet,

hogy a permi apostol, Sz. István, permi írást talált fel és használt apostoli munkálkodásában.

Sjögrénnek első kisebb munkája, mely a nevezett kötet elején áll, s 1821-ben jelent meg, a finn nyelvről és irodalomról értekezik. Annyiban is figyelemreméltó, hogy látja belőle az olvasó, milyen állapotban vala még a finn tudomány e század második tizedében.

Megemlítem még a kötet utolsó értekezését: a régi finnek és más csúd népek ismerete az érczekről. Tudnunk kell, hogy a régi oroszok, vagy szlávok a finn népeket csúdoknak nevezték volt; ismeretes dolog továbbá, hogy nemcsak az Uralban, hanem az Altajban is régi bányákat találtak és találának, a melyeket csúd-bányáknak nevez a nép; végre a skandináv (svéd, norvég, iszland) mondák is a régi finneket mint híres bűvészeket és kovácsokat magasztalják, a kiknek fegyvereit nagyon becsülik vala. Ezen mintegy külső tanuságokhoz a nyelvek tanusága is járul, mely sokat beszél a népek multjáról. Sjögrén tehát egybeállítja a finn és ugor nyelvekben találtató ércz-neveket, s azokból vonja ki a következtetéseket. Ezen értekezését nagy érdekléssel olvashatja a magyar, a ki abból megtanulja, hogy az aranynak, ezüstnek azonos nevei épen azon ugor népeknél fordulnak elő, a melyek nyelveik legközelebb állanak a magyarhoz (I. 350. l.).

Rokon tárgyú, de tágabb körű Ahlqvistnek is egyik értekezése: a finn nyelvekben található mi-

veltségi szókról, *) a mely hasonlóképen az illető nyelvekből történelmi tanúságot akar kivonni. De minthogy Ahlqvistet a három finn tudós utazóhoz számítom, a kik legtöbbet tettek a rokon finn népek kinyomozásában, róla is itt akarok bővebb tudósítást adni. Azt pedig azért is tennem kell, mert Ahlqvist azonkívül a legkitünőbb finn nyelv-tudós és a legjelesebb élő költőknek egyike. Ahlqvist tehát mint tudós utazó, mint nyelvész és mint költő nevezetes.

Ő Kuopioban 1826-ban születvén aránylag még fiatal, külseje nem is mondja korosabbnak. Az egyetem deákjává 1844-ben lőn. De már 1846-ban bejárá Kareliát és az éjszaki földnek keleti részét finn dalok és mondák gyűjtése végett; s 1847-ben az Arkhangel-kormányzóságot nyelvészeti célból. 1853-ban a történelmi és nyelvészeti szaknak candidatusává lőn. Az 1854—58. években Ingriában, Eszt- és Liv-tartományokban, éjszaki és közép Oroszországban, végre nyugat-éjszaki Szi-berriában a vogulok közt, Reguly nyomait követvén, utazgata. Licentiatussá lőn 1859-ben s ugyan akkor a finn nyelv docensévé az egyetemnél; tudorrá pedig 1860-ban. 1861—1862-ben Daniában, Német- és Magyarországon utazék: akkor ismerkedék

---

*) Om Finska språkets Kulturord. Ett linguistikt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria = A finn nyelvek műveltségi szavairól. Nyelvészeti adalék a finnek legrégebb műveltség-történelméhez Lásd a Suomi 1866-ki évfolyamát.

meg vele Pesten. A finn egyházi énekeskönyv-bizottság tagjává 1863-ban, s ugyanazon évben a finn nyelv és irodalom rendes tanárává lőn, s mint ilyen működik máig. — Ezen adatokat azért is közlöm a Biografiska Anteckningarból (lásd itt a 46. 143. lapot), hogy lássuk, mint készülnek a finn tudomány jelesebbjei.

Utazási tudósításai a Suomi folyóiratban és a pétervári akadémia tudósítójában (Bulletin) jelentek meg; azonkívül külön is kiadta utazási emlékezéseit az 1854—58. évekből. *)

Nyelvészeti munkájából meg kell említeni a vót grammatikát 1855-ben; az éjszaki csúd nyelvről 1859-ben; a moksa-mordvin nyelvtant 1861; a karjalai nyelvre fordított Máté-evangelium kiadását és magyarázatait 1865; azután a már többször (I. 124 stb.) idézett munkáját az eszt irodalomról (1855.), valamint a finn nyelvjárásokról készített olvasó könyvét (I. 219.), mely ez idén, 1869-ben, jelent meg. Hogy Ahlqvist nem félszeg nyelvtudós, a ki szeret a valóság elől kitérni, ha véleménye ellen van, bizonyítja azon nyilatkozás, a melylyel a finn nyelvben található miveltségi szók vizsgálatját megnyitja, s a mely így szól: „Az olvasó itt egy bírálati nyomozást talál a finn nyelvnek ama szavairól, a melyekkel azon tárgyakat nevezzük,

---

*) E czim alatt: Muistelmia matkoilta Venäjällä vuosina 1854—58. = Emlékezések Oroszországi utazásokról az 1854—58. évekből.

a melyek birtoka és használata, a műveltség különböző fokain, megkülönbözteti a műveltet a vad embertől. Nyomozásomat azon fokával kezdem meg a művelődésnek, a mely már feljebb való az erdőkben leselkedő vadászénál és a magános halászénál, s folytatom különböző részekben azon szövevényes művelt állapotig, a melyben most élnek a finnek. Nyomozásomnak egyedüli célja az igazság. Hogy eredménye nem fér majd össze azok véleményével, a kik félreértett hazafiságból egy hajdankori önálló eredeti finn műveltségről álmodoznak, azt eleve is megmondhatom; azt is megengedem, hogy nekik kellemetlen lesz. De erősen bízom abba, hogy meg fogja nyerni azok helyeslését, a kik tárgyismerettel részrehajlatlanságot egyesítenek, s a tudományban nem keresnek eszközt a múltó nézetek támogatására. Egyébiránt valamint az egyes embernek nem válhatik szégyenére ha megvallja, hogy egyszer gyenge, értelmetlen és tudatlan gyermek volt, kinek segítség, vezérlés és oktatás kelle, hogy művelt emberré válhassék: oly kevéssé van oka nemzetnek is azt restellenie, és el nem ismerie, hogy elődjei durva barbárok voltak, s hogy műveltségének legtöbbjét az elébbre haladott szomszédoktól vette kölcsön. Ezen elismeréssel nincs kimondva a saját tehetetlenség, vagy a másiknak előbbvalósága a szellemi adományokban, hanem egyedül azon tény van elismerve, hogy ő ifjabb a történelem mezején. Szerencsére, a történelem nincs még befejezve. Ámbár eddig az uralaltaji népek

mást mint szenvedőlegesen részt nem vehettek is az emberiség művelődésében: bizonyosan eljő az idő, mikor némelyei önállóan is fogják munkálni és nagyobbítani azt a műveltséget, a melyet a szomszédoktól kölcsönvettek volt.“ Ezen bizakodó szerénység legüdvösebb az egyes tudósra nézve, mert a valóság megedzi, s a támadó irodalomra nézve is, mert nem legyezgeti az előítéleteket, a melyek mindenütt megvannak, s mindenütt ártalmások és nevetségesek.

Azomban Ahlqvist nemcsak tudós, hanem, mi ritkán egyesül a tudóssággal, költő is; ő, mennyiben magam tudok itélni, s azok ítéletében bizhatok, a kiket megtanultam ismerni, a finn lyrai költőknek elseje. Eddigi költeményei „Säkeniä“ = szikrák czíme alatt kétszer jelentek meg Helszingsforszban 1860-ban és 1864-ben. Sokat fordított is, Runebergtól, Schillertől, pl. a harangról való költeményt, ármányt és szerelmet stb. A finn egyházi énekes könyv új szerkesztésében is nagy része van. — Ahlqvist egyik dísze a finn tudománynak és irodalomnak! ezt kellene mondanom, ha ellenségem is volna; de barátomról sem akarok többet mondani a szoros igazságnál.

Ha különböző tudományok és irodalmi működések egy mértékkel volnának megmérhetőek, Forsmann (Koskinen) Györgyöt, a történelemtanárt és író, (lásd I. 391) állítanám Ahlqvist mellé. Azomban legitt hozzá teszem, hogy én e két derék tu-

dóst és írótt legjobban ismerem azok közt, a kikkel találkoznom lehet; azért is szólhatok rólok legtöbbet.

Helsingforsban is úgy mint Dorpatban az egyetem szünideje lévén, kevés ember vala a városban. Hogy mégis alkalmam legyen lehető sokkal, kiket a foglalatosság benn tart vala a városban, találkozhatnom, ismerőseim a színházi vendégcsarnokban (foyer) egy közös ebédet rendelének, melyet, minthogy nőm és hugaim ott valának, Sjögrénne is egykét honn lévő asszonynyal megtisztelt jelenlétével. Azokon kívül, a kikhez már ismételve is szerencsém volt, több új férfiút találék a vendégek között; ott valának Snellman, Cygnæus, Borg, dr. Rabbe, ott a svédnyelvű fő lapnak szerkesztője, s az orosz nyelv lectora az egyetemnél. Az első pohárköszöntést Ahlqvist mondá el finnél. Az itteni szokás szerint a társaság felállva hallgatá a felköszöntőt. Ahlqvist, mint nyelvtudóshoz és költőhöz illő, megemlíté, hogy a történelemelőtti hajdankorban a finn és ugor népek együtt töltötték vala gyermekségök idejét, a melyben a természet-adta örökség és tehetség szerint fejlett és nőtt fel velök együtt a közös nyelv. Utóbb az addig testvérül egymás közelében élt népek különkülön útra indulának, s hosszú költözködés után, nem is tudni, hány száz év mulva, a szuomiak a Finn félszigeten, a magyarok pedig a közép-Duna

és a Tisza mellékein állapotának meg, hogy hozzá-
lássanak a nekik kijutott feladatuk megoldásához.
A tartós költözködés alatt el is feledkezének egy-
másról; messzire eső történelmi hazájok pedig annál
kevesebbé ujíthatta meg bennök a távol rokonok
emlékezetét. Az új kor tudományának hagyatott
fenn, hogy megújítsa az elvesztett emlékezést,
ennek a tudománynak lehet tulajdonítani, hogy
magyar vendégek fordulnak meg Finnországban, s
finn vendégek látogatják már Magyarországot. Éljen
tehát a tudomány és annak mívelője. — Ahlqvist
sokkal szebben, a közbülső tagok teljesebb kifej-
tésével mondta el felköszöntését, mire nekem az-
után, úgy a hogy, felelnem kellett. Felállván ismét
a társaság, midőn szólni kezdtem (németül), a köl-
csönös felismerés egyik kellékének azt állítám, hogy
valamint én az előttem szólótnak beszéde alatt, az
itteni szokás szerint felállottam: úgy kérem a tár-
saságot, maradjon ülve a magyar szokás szerint,
míg én szólok. Ez tetszék a társaságnak, s ezen-
nel a közebed vig hangulatja is pendülni kezd.
— Sokáig maradánk együtt, sőt együtt menénk
innen a Kaisaniemibe is, mely mulató helyet már
megemlítettem. Alkalmam vala tehát hosszan be-
széllgetnem hol egyikkel hol másikkal.

Az orosz nyelv lectora a szláv földeken utaz-
gatván, Magyarországon is meglátogató a kárpát
szlávokat, s nem hallgatható el azoknak sérelmeit,
ámbar engem, mint nagyon kedves vendéget, nem
akarna búsítani: de mégis sok a mi sok. Kér-

temre, mondaná el bátran, a mi jót vagy rosszat tud, kivallá, hogy legújabb tudósításai szerint, Mojzes besztercebányai püspök halála után, a besztercei katolikus gymnasium „megmagyarizáltotta“, mi csakugyan nagy türelmetlenség a magyar kormány részéről, s nagy sérelem a szlávokra nézve. — Nem ismervén a besztercebányai viszonyokat csak azt felelhetém neki, hogy tudomásom szerint a lakosok kívánságára, még Mojzes püspök életében s a magyar felelős kormány kineveztetése előtt, vitetett be az ottani gymnasiumba a magyar tanítás; s hogy a kormány nem vét, ha meghagyja, a mit az ottani lakosok magok kívánnak. Ez utóbbi, ugy látszék nekem, nem tetszik vala az orosz nyelv lectorának, ki majdnem azt óhajtaná, hogy a magyar kormány az illetők akaratja ellenére parancsolja a szláv tanítást. De, uram, viszonzám, ez volna igazán türelmetlenség a magyar kormány részéről, s azokra nézve sérelem, a kik azt nem óhajtják. — E kis szóváltás is újra megmutatá nekem, mi különböző szokott lenni a jogosság fogalma az emberek között, s hogy általában a jogot az önleges tetszés szerint határozzuk meg.

Borg Károly Gusztáv a finn nyelvnek lectora az egyetemnél; őt már a finn bank vizsgálóji közt találtuk, s tudjuk, hogy a falusi rend országgyűlési jegyzője volt 1867-ban (lásd itt a 136. lapot). Grimm és Andersen meséjit és mondájit finn fordításban tiz füzetten adá ki 1848—50-ben, a Kalevala egyes részeit hol svéd fordításban hol magya-

rázatokkal közlé. A finn irodalmi társaságnak buzgó tagja. Szivessége nagyon jól esett nekünk a pénzváltásban, vagy a kellő apró pénz szerzésében, a mire az utazónak szüksége van.

Cygnæus Fridrik, annak a pétervári püspöknek fija, kihez Sjögrén házi nevelőnek ment, volt egyetemi tanár, de már 1867-ben „emeritus“-sá lett. Tudós és költő, kinek, tudtomra, egyetemi latin értekezésein kívül minden munkája svéd nyelvű. Az æsthetikának és új irodalomnak tanáralévén, munkái az æsthetikára és művészetre vonatkoznak. Költményei Skaldestycken czim alatt 5 részben (delar) jelentek meg 1851—1864-ben. Az 5-dik részben az egyik költemény czime: Görgey Arthur, újévi éj 1849—50. *) Nagy érdekléssel hallgatám Cygnæus urat arról, mi kiváló figyelemmel, sőt fokozódó aggodalommal kísérik vala az 1848- és 49-ki magyar eseményeket; s mint itéltek a szereplő személyekről. Esténként, úgy monda, egybeültünk s követtük a térképen a seregek mozgásait. Minthogy az Oroszbirodalomban a hírlapok előleges vizsgálata igen szigorú vala, nem vehettünk teljes tudósításokat, sokat nem is hittünk vagy másképen értettünk mint olvastuk. — Eszembe jutta, hogy magunk is úgy voltunk a legbővebb tudósítások mellett is. — Úgy-e, fakada végre ki, Görgey nem áruló? mit tartanak róla Magyarországon? — Ott is még kérdés, válaszolám, áruló-e Görgey vagy nem? Támad-

---

*) Arthur Görgey nyársnatt 1849—50.

nak már hangok, melyek nyilván ártatlanságát bizonyítják. De úgy hiszem, a tények sora s még inkább azoknak indokai nincsenek még eléggé tudva, s a közönség még nem is eléggé részrehajlatlan; a miatt nem lehető, e miatt még bajos az ítélet. Magam nem tartom árulónak. — Cygnæus ezen válaszszal is ki vala elégítve; ő, úgy látám, nagy tisztelője Görgeynek, s azért fáj neki a gondolat, hogy árulónak kelljen tartania.

Dr. Rabbe inkább pártolója, mint munkása a finn irodalomnak. A legkellemesebb társalkodó, mint arca is a kedvesebbek egyike. Midőn magam indultam el Helszingforszból, ő szives vala nőmet és hűgaimat Tavasztehuszba elkisérni, s ott engem megvárni.

Snellmant már mint a finn pénzügynek rendezőjét (lásd itt a 134. 135. lapot) ismerjük. Annak személyes ismeretsége különösen óhajtott vala előttem. Neki sokat köszönök azért, hogy az egyetem és az ország gazdasági viszonyait megfejtette előttem.

Nagy része azoknak, kikkel külön vagy azon közebed alkalmával ismerkedtem meg, a Finn irodalmi s a Tudományos társaságok tagjai. A finnek szellemi életében az irodalmi társaság legnagyobb tényező, s azért kiváló figyelemre méltó. Első ünnepélyes ülését 1831. márczius 16-kán tartá meg; alapszabályai 1858. márczius 30-án nyerének új

megerősítést, a melyekből a társaság feladatát és működő személyeit meg eszközeit röviden felhozom.

A Finn irodalmi társaság (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) mindent előmozdít, a mi a finn haza ismeretét és a finn nyelv művelését illeti — som angår forsterlandets kannedom och Finska språkets odling. — Ezen itt felhozott szóból látja az olvasó, hogy a Finn irodalmi társaság alapszabályai svéd nyelven vannak írva, és már abból azt is sejtheti, hogy a társaság jegyzőkönyvei, valamint tárgyalása is, legalább eleinte, svéd nyelven folytak. Egyébiránt tudjuk, hogy egész 1865-ig a svéd lévén hivatalos nyelv, az a nyilvános élet minden mozzanatában divatozik, ha nem is uralkodik vala.

A társaság tehát, feladatához képest, összegyűjt minden nyomtatott és kéziratban lévő könyvet, mely Finnország történelmét, költészetét, hitregéjét, földrajzát, statistikáját tárgyalja, bármely nyelven legyen is írva; továbbá összegyűjt minden finn nyelvű könyvet vagy kéziratot, akármi tárgyról szóljon is. Díjak által ösztönöz a feladatához tartozó könyvek írására, s fordíttat más nyelvekből nemcsak a nép, hanem a műveltebb olvasók számára is. Végre pályakérdéseket tűz ki a finn történelem, nyelv és irodalom köréből. Évenként nyomtatott számadást közöl a lefolyt év alatti működéséről, s pénzalapjainak mivoltáról.

A társaságnak rendes, tiszteletbeli és levelező tagjai vannak, a kiket a társaság maga, előleges

tagi javaslatra megválaszt. Rendes tag minden finn ember lehet, a ki teljeskoru s a finn tudomány ügyét elő akarja mozdítani. Belépő díj fejében egyszer mindenkorra 6 rubelt fizet, minek lefizetése után a társaság anyakönyvébe beíratik. Levelező tagokká külföldi tudósok lehetnek. Tiszteletbeli tagokká pedig finnországi magas állású férfiak lesznek, a kik neveikkel és tanácsukkal támogathatják a társaság igyekezetét. A levelező és tiszteletbeli tagok egy kinevező oklevelet kapnak, a társaság kiadott könyveivel együtt, a mennyire telik.

A társaság tagjai közül minden évfordulati ünnepélyén elnököt és alelnököt (ordförande = Wortführer), titkárt, könyvtárnokot és pénztárnokot választ, valamint egy bíráló bizottságot is; a mely utóbbin kívül, külön feladatokra külön bizottságokat is küldhet ki.

A társaság továbbá tagjai közül ügyviselőket nevez ki az ország különböző helyein, a kik ott a társaság érdekeit képviselik, és az adományokat elfogadják.

A társaság minden évben márczius 16-kán ünnepélyes ülését, azonkívül július és augusztus kivételével, minden hónap első szerdáján havi üléseit tartja.

A társaság alapszabályainak megváltoztatásáért csak akkor lehet folyamodni a császári felséghez, ha az ünnepélyes ülésen a tagok két harmada egyezik bele a javasolt változtatásba. —

A Finn irodalom a társaság keletkeztéig nagyon szegényes vala; vallásos könyveken kívül alig je-

lent meg más könyv. Régen a vallásos könyvek is ritkán jelenhettek meg, még a reformatio századában is, a mely nálunk igen termékeny vala; mert ámbár Agricola az új testamentomnak finn fordítását 1548-ban adta volt ki (l. a 19. és 77. lapot), az ó testamentom fordítása csak 1642-ben nyomaték ki Stockholmban; könyvnyomtató műhely sem volt addig az országban. Némi szellemi lökést a finn irodalomra is az áboi akademia, vagy egyetem, alapítása gyakorla, melyet 1640-ben nyitának ki 11 tanárral. Petraeus Aeschylus svéd ember az első rector, a ki a finn nyelvet megtanulta volt, s a finn nyelvért buzgólkodék. Ő sürgeté az ó testamentomnak finn fordítását; ő adá ki 1649-ben az első finn nyelvtant is (*Linguae Finnicæ brevis institutio*), mely már Åbóban jelent meg. S szinte egy század mulva jelent meg Vhael grammatikája, a mely már jobban ismeri és fogja fel a nyelv természetét (*Grammatica Fennica*, Åbo 1733), s melyet a mi derék Révaink használta. S ámbár a mult század utolsó tizedeiben különösen Porthan Gábor, mint áboi tanár, jeles szorgalma egyszersmind kitűnő tehetsége által a finn történelemre, nyelvre s még a nemzeti költészetre is irányozta a közfigyelmet: az irodalom azért nem igen lendülhete. E század második tizedével, miután az ország a háború iszonyait némileg kiheverte volt, — Sándor czár meg tanácsadóji külömben is a nagy bírodalom művelésére munkálkodván — ébredenze a finnek közt is a buzgó hazaszeretet, a mely a multat

kutatja, a jelent termékenyíti s a jövődőt biztosítja. S a nemzetek sorsát intéző kegyes hatalom egyszersmind avval a nagy szerencsével áldá meg a finn népet, hogy olyan férfiakat támasztott fel közte, a kik az időnek kedvező nemzeti tavaszát igen helyesen fel birták használni.

Becker Reinhold 1820 és 21-ben finn hírlapot, az áboi heti lapot, (Turun viikko-sanomat) adá ki, *) a melyben a nyelvnek eredetibb mivoltára vala tekintet. Ugyancsak Becker 1824-ben nyelvtant íra; s mint már itt láttuk, 1826-ban Renvall finn szótára jelent meg, a mely roppant nyereség vala a finn nyelvre és tudományára nézve. Renvall a finneknél az, mi nálunk az 1831-ben és 32-ben kiadott Kresznerics.

S az alatt a Porthan által elhintett magok is kikelnek vala; a nép nyelvét és annak hagyományait gyűjtögetni kezdék, szóval Finnország maga magát ismeré meg. Most keletkezek a Finn irodalmi társaság, a melynek első kiadása, tudtomra, a Kultala nevű könyv, Zschokke Goldmachedorfjának fordító utánozása a finn nép számára. De második kiadása már a Lönnrot szerkesztette Kalevala, mely 1835-ben jelent meg először s azólta világhírűvé lett. Azt követé 1840-ben a Kanteletar

---

*) Újabb tudósítás szerint az első finn hírlap Åboba 1776-ban jelent meg: Suomenkieliset Tietosanomat = finn nyelvű tudósítások, mely hamar megszűnt. Azután csak 40 év múlva támadt fel a finn hírlapirodalom.

három kötete; 1842-ben a Sananlaskut, s 1844-ben az Arvoitukset. A Kalevala a mondai és hitregei hagyományokat közölvén, egy új, alig is sejtett, világba vezeti az olvasót, a ki a finn költői szellemmel meg akar ösmérgödni. A Kanteletar kisebb, mondai és dali, hagyományokat foglal magában. A Suomen Kansan Sananlaskuja (a finn nép közmondásai), szerintem legalább, ki nem akarok avval dicsekedni, hogy az abbeli irodalmat ismerem, a legszebb közmondások gyűjteménye. Az Arvoitukset talányok. Mind a négy gyűjteményt legnagyobb részben Lönnrot maga gyűjtötte, s avval olyan kincset jutata a finn nép kezébe, mely nagyobb mindennél. A finn irodalmi társaság érdeme pedig abban áll, hogy azon gyűjtemények kiadását eszközölte, s a gyűjtő és kutató utazásokat folytattatá. — A Lönnrot szerkesztette gyűjteményekhez hozzásorolható a társaság 17-dik számú kiadása, mely négy részben a finn nép mondájit és meséjit Salmelainen Eero (alkalmasint csak írói név) szerkesztéséből közli 1852, 1854, 1863 és 1866-ban.

Mint tudjuk, a társaságnak alapszabályai svéd nyelven vannak írva; azt is megemlítettük már, hogy jegyzőkönyvei és tárgyalásai is leginkább svéd nyelven folytak. Erre nézve 1856-ban indítvány téteték, hogy a társaság finn nyelven fogalmaztassa jegyzőkönyveit. „Minden mívelt finn ember tudja, úgymond az indítvány, hogy a Finn irodalmi társaság szülte és nevelte a finn nép számára a reményteljes irodalom kezdetét, a melynek

erős alapjai a Kalevala, Kanteletar, Közmondások, Talányok és a finn nép-mesék. De nem gondolok tévedni, ha mondom, hogy a társaság működése az anyanyelvre nézve eddigelé tudományosabb vala mint reményleni lehetett volt. Eléggé előmozdította nyelvünket irodalmi munkákkal és tudós nyomozásokkal, melyek részben jók és szükségesekek is. De mit csinálunk nyelvünkkel, ha mindég csak kedvelt tudományos valaminek tartjuk, milyennek a külföldi tudósok is tarthatják? Nyelvünket tárgyalási nyelvvé is kell tennünk a svéd helyébe, a mint azt az igazság és méltányosság követeli. Ezt reménylik és óhajtják a finnség valódi barátjai az egész országban. Menjen hát jó példával elől a társaság, s tegye a finn nyelvet tárgyalási nyelvvé stb.“

Ha nem is mindjárt, de lassankint mégis változának a dolgok. A társaság Suomi nevű folyóiratot ad ki, melynek első czime „Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen = Szuomi, folyóirat (Zeitschrift) hazai tárgyban. Ezen svédes czim alatt 20 évfolyam, azaz kötet jött ki. De 1863-ban másik folyama (toinen jakso) kezdődék e finn czim alatt: Suomi, kirjoituksia isän-maallisista aineista = Sz. iratok hazai (földi) tárgyakról. A dolgozatok most is mind svéd, mind finn nyelvűek, de ez utóbbiak túlnyomókká kezdenek lenni, s például ez új folyamnak 8-dik, 1868-ban kijött, kötete csupa finn értekezésekből áll. A társaság jegyzőkönyvei és évi számadásai is finn nyelven vannak már szerkesztve.

A Suomi folyóirat egyébiránt a legbecsesebb tartalmu gyűjtemény, az a finn történelem és nyelvtudomány arany bányája.

Idő folytában a társaság kiadásai kiléptek az első szűkebb körből, mindenütt pótolni akarván a finn irodalom hézagait. Nem sorolhatom elő az eddigi kiadásait; de abból is, a mit megnevezek, kitetszik, mi sokra terjeszkedik már. Pl. 1860-ban kiadá Lönnrottól: Flora Fennica, Suomen Kasvisto; ugyanannak fordítása szerint a törvénytudományi kézikönyvet, a melyet már ismerünk (lásd a 86. l.); végre 1866-ban a Lönnrot által kidolgozott nagy finn-svéd szótárt kezdé kiadni (Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja), a melynek harmadik füzetét 1869-ben vettük; — 1863-ban kiadá a Suomalainen Meri-sana-kirja-t = Finn tengerészeti szótárt, ábrákkal; 1864-ben Latin-finn szótárt az iskolák számára (1068 két hasábos lapon); 1865-ben Svéd-finn szótárt (974 két hasábos lapon); 1863-ban görög nyelvtant, kezdők számára; már 1859-ben pedig „Henrici Gabrielis Porthan opera selecta“ kiadását kezdé meg, a melyekből eddig három kötetet kaptunk. Grube történelmét, nagyobb részint átdolgozva, 6 kötetben; Stöckhardt vegytanát, Palmbladt földrajzát, Floman francia, Oppman angol grammatikáját stb. stb. mind a társaság adta ki. Új gyűjteményeket is indított meg, mint szinmű-tárt (eddig 5 kötet), regénytárt apró füzetekben; archivumot, mely történelmi forrásokat, okleveleket stb. közöl. A tudományos és mulattató könyveken kívül, a

melyek inkább a miveltebb osztályoknak valók, a népre is folyvást gondol, például a Topelius „természetkönyvével“ (Luonnon kirja), a melynek 1868-ban már 4-dik kiadását bocsátá közre. A három első kiadás 8000 példányban kelvén el, a negyediket magát 5000 példányban nyomatá ki, mi nagyon szép dolog. S nem egy könyvét adja ki többször a társaság. A Flora Fennica is már újabb javított kiadásban jelent meg; hasonlóképen a francia nyelvtan stb.

Meg is jutalmazza illendően a tudós írókat. A finn-svéd szótár kidolgozásában Lönnrotnak segédje Warelius: egy-egy nagy ívért Lönnrot tiszteletdíja 120 márka, Wareliusé 80 (azaz 48 és 32 forint).

A társaság eddigi és jövőbeli működését Akiander, mint elnök, az utolsó (1869. márcz. 16-kán tartott) ünnepélyes ülésében így jellemezé: „Eleinte a társaságnak, tehetsége szerint, a runok (népi költemények), mondák, történelmi tudósítások és nyelvészeti nyomozások gyűjtésével és kinyomatásával kelle szaporítani az irodalmat. Utolsó évtized alatt másfelé vala köteles fordulni s más könyveket kiadni, mert a finn nyelv, mind a kormányban mind az iskolákban, természetes jogaiba lépett. Mennél inkább tapasztalta a társaság a finn hazafiak tetszését és pártolását, annál szentebb kötelessége vala kitölteni a finn irodalom hiányait, különösen az iskolákra nézve, a melyekben a finn nyelv tannyelvvé vált. Résztint a társaság, résztint

magánosok költségén el vannak már készülve a szükséges könyvek, mint én gondolom, s a társaság immár visszatérhet tulajdon feladatához: a finn történelem, nyelv és irodalom műveléséhez.“

Érdekes lesz még látnunk az utolsó számadásból, miből gyűlt a társaság jövedelme, s általában mennyi alapítványai vannak, s mennyi vagyona fekszik kinyomatott könyveiben.

Az 1867-ben eladott könyvekből	3,567 . 96
Az 1867-ban „ „	4,623 : 27
Tagok fizetéseiből	312
A császártól segélyképen	1,600
Ajándékok és végrendeletekből	2,081
A regénytár előfizetéseiből	1,464 : 83
Saját pénze kamatjaiból	646 : 43
Rabbe-alapítvány kamatai	1,198 : 38
Blomberg „ „	5,458 : 75
Sirén „ „	246 : 40
	<hr/>
	21,199 : 02

Összesen tehát 21,199 finn márka, 2 kis pénz. A társaság különböző (Kellgrén, Blomberg, Rabbe, Sirén, Stenberg) alapítványai 125,415 márka, 91 kis pénz. Kinyomatott könyveiben pedig 149,489 márkányi érték vala; miből a könyvtárak

1868—69-ben befizettek	9,908 : 79
Az el nem árult könyvek értéke náluk	40,034 : 50
A társaság táraiban volt értékü.	98,524 : 50

A társaság kiadásai rendszerint szépek, néha fényeseknek mondhatók, p. o. a Kalevalának 3-dik kiadása. Saját igen gazdagon fölszerelt nyomdája is van.

Ha összehasonlítjuk a Finn irodalmi társaságot az Eszt tudós társasággal (l. 224—230 l.), azt kell mondanunk, hogy mind munkálkodására, mind eszközeire nézve amaz ehhez képest óriás. Mind kettő azonban egyenlően nevezetes reánk nézve, mert rokon nyelvek körül forognak, s rokon nyelvű népek tudományát és műveltségét mozdítják elő. —

A finn tudomány és irodalom egyéb úton is halad az újabb időben, bár többnyire svéd nyelven. Így, hogy csak a finn nyelvtudományt említsem, ugyanazon Renvall Gusztáv, a ki a jelés szótárt írta volt, 1840-ben Finsk Språklära-t = finn nyelvtant, adott ki; hasonlóképen Collan 1847-ben s Eurén 1849-ben. Mind a három nyelvtan svéd nyelven van írva. De Eurén 1852-ben finn nyelven is írt egyet (Suomalainen Kielioppi); ugyanaz 1860-ban finn-svéd szótárt adott ki. — Könyvnyomdák, úgyszólván, már minden városban vannak Helszingsforszon és Åbon kívül is, a hol legtöbb nyomtatás foly.

A finn irodalmi társaságon kívül Helszingsforszban egy Tudományos Társaság is van, melynek neve Finska Vettenskaps-Societet (finn tudományos társaság). Ennek alapszabályai 1838-ban nyerének jóváhagyást. A társaság három osztályra oszlik: matematikai-physikaira, természettudományira, és

historiai-philologiaira. Ünnepeles üléseit minden év november 1-sején tartja. Munkáinak kinyomatására a császár évenként 1500 rubelt jelölt ki az országos jövedelemből. Első tagjai többnyire egyetemi tanárok valának, de már az 1839-ki választások között ott találjuk Lönnrot-ot és Sjögren-t.

Munkálkodásainak első kötetét 1842-ben adá ki, ezen czim alatt: *Acta Societatis Scientiarum Fennicæ*. Eddig nyolcz kötete jelent meg. A tudományos dolgozatok latin, svéd, francia, német és finn nyelven vannak írva. (Például Koskinen egyik értekezése a livekről francziául van írva; Ahlqvistnak újabb nyelvtudományi mutatója, mely a IX. kötetbe való, német nyelven szól, ezen czim alatt: *Auszüge aus einer neuen Grammatik der Finnischen Sprache. Erstes Stück. Ableitung der Substantiva, welche die Bedeutung des Oertlichen haben.* — Azért irtam le az egész czimet, mert abból látjuk, hogy a szorgalmas és győzős tudós legújabban egy finn tudományos nyelvtanon dolgozik.)

Ha a Finn irodalmi társaság kizárólag Finnország történelmi, föld- és néprajzi, statistikai de kivált irodalmi és nyelvtudományi ismertetését és fejlesztését tárgyazza: a finn Tudományos társaság feladata a tudomány általában, minden korlátozás nélkül.

A törvény elismerte a finn nyelvnek hivatalos jogát mind az ország törvényhozásában, mind ösz-

szes igazgatásában és oktatásában; a Finn irodalmi társaság siet, mint láttuk, a szükségnek és a köz-kívánságnak megfelelni: vajjon a finn nép szelleme olyan könnyen győz-e a történelem alkotta multon, a társadalom szokásán s kivált az előre haladott tudományon, a mely eddig svéd vala? Erre biztosan felelni nem lehet, de ügyelni kell a jelenségekre; s ezen ügyelet tanuságos szokott lenni mindenütt, a hol nemzetiségi kérdés van.

Kiváló figyelemre méltót találok azon költeményben, a melylyel Ahlqvist az 1869. május 31-kén tartott egyetemi ünnepélyen a bölcsészeti magistereket üdvözli.*) Igyekszem fordítással követni az eredetit, a mennyire nekem lehetséges, előre bocsátván egy észrevételt.

A finn nyelv a költeményt, sőt a költészetet is runo-nak nevezi. A tar, tár képzővel pedig, a mely eredetileg leányt jelent, sok szót alkot, melyekben a régi genius, musa-féle jelentés is benvan, mit egynehány példa egyszerre felvilágosít. Kivi a kő, kivitär volna azon lény, a mely a kőben lakik, vagy inkább a kő létét gondozza, fentartja; päivä nap,

---

*) Tervehdyssanoja niille Armollisimmalla luvalla Kaisarillisessa Suomen Aleksanderin-Yliopistossa 31. p. Toukokuuta v. 1869 seppelöidylle sadalle kuudelle Filosofian-Majisterille. Helsingissä. Suomalainen Kirjallisuuden-seuran kirjapainossa. 1869. = Üdvözlő szavak a császári finn Sándor-egyetemben. Legkegyelmesebb engedelemmel megkoszorúzott száz hat bölcsészeti magisternek. Helsingforszban. A Finn irodalmi Társaság nyomdájában. 1869.

päivätär a nap geniusa, de napleány is; kun hó, hold, kuutar a hold geniusa, fentartója. Innen runotar a költemény létét gondozó, tehát egy szóval, musa (múzsza). E szerint Suomi runotar a finn költészet, vagy inkább a finn musa. — Ahlqvist „Üdvözte” így kezdődik:

Lépj te is bé, Szuomi runotar,
A Szuomi tudomány nagy teremébe;
Ott néked is jut immár hely,
Bár eddig idegen, szokatlan voltál:
Jut néked hely, csak méltó légy reá,
Mint a hajdankor híres muzsáji;
Szabad ott ülnöd a Shakespeare
És Göthe, Dante runotarjainál.

Ne félj tehát, csak lépjél bátran be!
Nem szoktál ugyan még e társasághoz,
A hol kimért lépéssel járnak csak,
És a tudósan megsimított szókat
Arany mércsön nagy gonddal latolják,
S az öltözet sem lehet idegen:
Faluról jösz te, falun nőttél fel,
A falu kantelet-ján *) zengedezvéen,
Örvendve a természet örömének,
Magános éjben, mikor a hajnalt
Az esti pir egy perczre öleli,
S pirulva csókot ad s odább siet.**)

A költő biztatja a finn költészetet, hogy immár foglaljon ő is helyet Finnország egyetemének

*) Kantelet a finnek régi tomborája.

**) Célzás a Kojt-ra és Ämarik-ra, vagy a reggeli és esti hajnalra (I. 124. stb. l.).

ünnepélyein, a hol eddig nem szokott volt megjelenni, a hol tehát idegennek is látszhatik; mert faluról való, mert nép-dajkálta költészet, mely nem csak nyelvre, hanem szülő módjára nézve is más. A költő pedig avval indokolja biztatását, hogy méltó lehet a finn költészet azon társasághoz, a melyet a tudós egyetemnél talál. — Véleményem szerint nagyon helyes a finn költőnek felfogása és eljárása. Nem hivatkozik a jogra, mely országos törvény által meg van adva, mely szerint tehát a finn nyelv az egyetemnél is 1872-nek elejétől fogva uralkodhatik: mert nagyon jól érzi, hogy a jog nem elég, ha érdem nem járul hozzá, s hogy az érdemet csak belső saját jelesség osztogatja. De az a jelesség azután csakugyan jogot igényelhet, bár azt a törvény nem adna is. Ezt is a költészetre nézve nagyon szépen így fejezi ki Ahlqvist:

Mindenhol s minden nyelven egy a szépség,
 Az örökké való, az igazi,
 Mint egy a nap a mérhetetlen égen
 Bár sugara itt-ott különböző
 Szinekkal süt a feltekintő szembe.

Kérdhetjük, hogy miféle költészetnek volt eddig kizárólag helye az egyetemen? Erre maga a költő felel:

A Runeberg és Franzén runotárjai,
 E helynek régi gazdasszonyai,
 A kik reád nagyon sokáig vártak,
 Hogy végre ide jönnél helyökre;

Most üdvözölnek, mintha leányuk volnál,
 Pedig nem vagy te édes gyermekök:
 De föld és hon nekik és neked egy,
 S ajkaitokról is csak egy gond rebeg.

A régibb korban, természetesen, a latin mûzsa uralkodott a finn egyetemen is, a mikor a tudományokat csak latin nyelven adhatják vala elő. De mióta a svéd irodalommal együtt a svéd nyelv virágzik, az a finn egyetemenél is a tudomány nyelvévé vált; Porthan például, hogy ezt az egy kitünő férfit említsem a mult századból, latinul írta becses munkáját, még „De poesi Fennica“ is latinul értekezék. A kik pedig Porthan idejében mint egyetemi poeták fölléptek, azok is vagy latinul, vagy svédül szólaltaták meg a mûzsát.

A Runeberg és Franzén képeit és mellszobraikat az egyetem teremeiben és könyvtárában láttuk: kik tehát azok, a kik miatt is, a költő előadása szerint, tartózkodva, félve bátorodik belépni az egyetem ünnepélyes teremébe a finn mûzsa, ámbár azok nyájasan intik magokhoz, mintha leányuk volna, jóllehet nem édes gyermekök? Azok a svéd költők közt tűnnek ki, tehát a svéd irodalom igen híres emberei: de Finnországban fölnevelt, tanult s ott is működött férfiak.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai új folyamának IV. kötetében Győry Vilmos „Három svéd költő“ című munkát közöl, a melyben Tegnér, Franzén és Runeberg-ről, mint a leghíresebb svéd költőkről, elég kimerítően szól, s munkáikból jól fordított mu-

tatványokat is közöl. A magyar olvasó ott találja meg, mi helyre méltók Franzén és Runeberg: itt egy mondát közlök, mely jobban fejezi ki, mint bármi, a finnországiak véleményét Runebergről.

„Finnország éjszaki földjén — Pohjanmaalla, mert Runeberg Jakobstadtban, finnül Pietarsaari-ban = Péterszigetén 1804-ben született — egyszer egy táltos ember köszönte be egy anyához. Csudálatos álmot láttam, úgymond, melyet el akarok kigyelmednek mondani. Városunk kapuja felett egy arany-koronát láttam. Sokan eljövének, hogy levegyék; eljövének a város előkelőji, gazdagjai, de egy sem érhetette el. Utoljára kigyelmednek kis fija jöve el, s az egyszeribe lekapta.“ *) Runeberg valóban olyan koronát szerzett magának, mely messze földre elfénylik, mert költeményeit valamennyi mívelt európai nyelven olvassák.

A finn költészet tehát, mely eddig csak a népnek vala öröme, most a műveltekhez, az európai ízléshez kell hogy alkalmazkodjék; kell, hogy Runebergék költészetével fusson pályát, s iparkodjék azokat megelőzni. E versenyzés nagy erőt és kitartást teszzen föl, de csak a győzelem után lehet az egyetemre azt a feliratot vésetni, melyet a költő eme szókba foglalt:

Täss' emäntän' on Suomen runotar.
(Itt háziasszony a finn runotar.)

---

*) Maiden ja Merien takaa (Ueber Land und Meer-féle képes folyóirat) 1865-ki folyamának 29. lapján.

Azomban a költészet versenye a tudományéval együtt jár; s ha a finn tudomány felül nem mulja, legalább utol nem érheti a svédet, a nemzetiségi jog nem bír hódítani az idegenek közt, sőt a maga embereit is elveszti. A mely jog a megfelelő jelesség hijával van, az nem győzhet soha. Ezt is jobban érzik és tudják a finnek, mint sokan mínálunk, a hol igen hajlandók vagyunk a tudományt az állami hivatalok igényeivel meghatározni és megbecsülni. Legjelesebb országló és kitünő főispán vagy tábla-bíró lehet valaki, a nélkül hogy tudós vagy művész legyen: de ha a nemzeti tudomány és művészet mértékét a szerint akarnók meghatározni, a mit azok tanultak és tudnak, mindjárt koldus nemzetté válnánk, melynek legszentebb joga is csak bitorlás lenne a jelesebbek előtt.

Még keményebb a verseny a társadalom terén, a hol a városi népesség a döntő, a hol a tőke és ipar uralkodik. Ha ezt meg bírja nyerni a szellem, minden meg van nyerve: de ha nem képes arra a győzelemre, a törvény nem fog hatni, s a reá támaszkodó jog is tehetetlen marad.

V.

Lönnrot és a Kalevala.

(A finn hónapok. A régi tizenhárom hónapos esztendő. Lillgusz, és egy svéd gazdaság. Szép termés. Válságos nap. Utazási mód; kényelem, olcsóság. Tavolában hálás. — Lönnrot ifjúsága, kézsületei, utazásai. — A Finn irodalmi Társaság keletkezése. Kalevala és más gyűjtemények kiadásai. Lönnrot háza, gazdasága, életmódja. — A finn hitregékből első és azután mind nagyobb közlések. Porthán megismerteti a finn költészetet. Becker. Topelius. A kalevalai runók honnan kerültek elő? Hol lehet ezeknek első hazája? Eredeti-e a finn költészet?)

„Áldott és örökké emlékezetes az 1822-ki év őszhavanak második hete! Olyan nem volt még a finn egyetem történelmében, nem is lesz megint egyhamar. Azon a héten három nevet irának be az egyetem anyakönyvébe, melyek legtiszteltebbek a finn nép előtt. Snellman János Vilmos a hó 5-kén, Runeberg János Lajos meg Lönnrot Ilyés 11-kén lőnek az egyetem deákjaivá.“

„Különös véletlen hozta egy héten azt a három ifjut az egyetemre. De az, mi népünk közt

egy korban születette azokat, nem hiú véletlen, az kegyelem, az a mindenható irgalmas Isten keze, a ki az alacsonyok és kicsinyek gondját is viseli; s a kinek abban nyilatkozott ki világosan akarátja, hogy a kis számu finn nemzetnek nem szabad elenyésznie, hanem élnie és működni kell az emberiség javára is.“

„Egyszerre méne a három ifjú Finnország szivébe, az egyetemre, a hol nemzetünk öntudata és reménye folyvást legmelegebben buzognak; egyszerre vivék azokat a nép közzé is azon az úton, melynek czélja a teljes nemzeti élet, az igaz Szuomiság. Lönnrot egyengeté az utat mások előtt; Snellman ujjaival mutatá; Runeberg a járókat biztatá, hogy útközben el ne lankadjanak. Vagy más kép szerint, ha a három férfiúnak működését őr-tűzhöz hasonlítjuk, melynek égnie kell vala, míg népünk hajnala kihasadt, tehát Runeberg azon tűznek melege, Snellman világja, Lönnrot a fája, a mely a tüzet éleszté.“

Így kezdi meg Lönnrot élete leírását a már idézett folyóirat: Szárazon és Tengeren túl (Maiden ja Merien takaa) 1864-ki vagyis első évfolyama.

Runeberg, úgy hallám, nagyon gyöngélkedik falusi magányában, hol a költészetnek él s kedves mulatságait, a halászatot és vadászatot üzi. Külömben sem vala szándékom felkeresni. Snellmannal itt Helszingforszban ismértéktem meg; Lönnrothoz pedig el akarok menni.

Tervünk szerint tehát nőm és húgaim itt maradnak még egy-két napig, azután vasúton Tavasztehuszba mennek, s ott megvárnak engemet. Én meg Koskinen társaságában előbb Lillguszba, s azután Szammattiba Lönnrothoz sietek.

Nyárhó, vagy julius 26-kán bucsúzám el Helszingsforsztól, mely annyi kedves emlékezettel meggazdagított. — Nekünk a julius nyár-hó; a finnek azt heinä-kuu-nak = széna-hónak, s a juniust nevezik kesä-kuu-nak = nyár-hó-nak. Ők általában hazai hónap-neveket használnak, melyek következők:

1. Tammi-kuu = tölgy-hó; januarius vagy tél hava.

2. Helmi-kuu = gyöngy-hó; februárius vagy tél utó-hava.

3. Maalis-kuu = nyírlé-hó; marczius vagy tavasz elő-hava.

4. Huhti-kuu = egető-hó; április vagy tavasz hava.

5. Touko-kuu = vető-hó; május vagy tavasz utó-hava.

6. Kesä-kuu = nyár-hó; junius vagy nyár elő-hava.

7. Heinä-kuu = széna-hó; julius vagy nyár hava.

8. Elo-kuu = élet-hó; augustus vagy nyár utó-hava.

9. Syys-kuu = ősz-hó; september, vagy ősz elő-hava.

10. Loka-kuu = sár-hó; october vagy ősz hava.

11. Marras-kuu = tejapadás-hava; november vagy ősz utó-hava.

12. Joulu-kuu = karácsony-hó; december vagy tél elő-hava.

A finnek, mint látjuk, a nyarat és őszt egy hónappal előbbre teszik mint mi, mert nekik már a junius nyár hava = kesä-kuu, s a september ősz hava = syys-kuu. Ez az itteni (finn) rövidebb nyárnak felel meg. Külömben a hónapok nevei az év szakairól és a földmivelő élet foglalatosságairól vannak véve. Évszakokat fejeznek ki a tammi-kuu = tölgy-hó, melyet, úgy gondolják, a kemény hidegről, *) mint a helmi-kuu = gyöngy-havat arról neveztek el, hogy abban már olvadni kezd, s a megmegfagyó víz gyöngyöket képez; továbbá a kesä-kuu = nyárhó, syys-kuu = ősz-hó, loka-kuu = sárhó. — Földmivelő foglalatosságokat jelentenek a huhti-kuu = égető hó, touko-kuu = vető-hó, heinä-kuu = széna-hó, elo-kuu = élet vagy aratás hava; a marras-kuu = tejapadás hava is ide tartozik. A joulu-kuu = karácsony-havat a svédből vették által.

Ezek közt a huhti-kuu = égető-hó, vagy égetés hava tetszik majd fel a magyar olvasó előtt, a ki nem is gyanítja, hogy a szláv eredetű ugar szóban annak fordítását bírjuk. Egész éjszakon az er-

---

*) Az 1539-ben megjelent Grammatica Hungaro-Latina-jában Sylvester a janariusnak régi magyar nevét erőss hónak hozza fel, mi a finn tölgy-hó = tammi-kuu jelentését felvilágosítja.

dős vidékek lakosai a földmivelést erdő-égetéssel üzték hajdan; a nyelvek tanúsága szerint pedig nemcsak a finnek, hanem a szlávok is tették azt; a finnek mai napig folytatják, csakhogy a törvény szabályozza (lásd a 94. lapot), s az erdők kimélése mind szűkebbre szorítja. Az égető földmivelés avval kezdi a munkát, hogy egy darab erdőt levág, s a fát, cserjét felgyújtja és elégeti. A hamu megszírozza a földet, a melyet megszántanak és bévetnek. — Az ugar szó is égett földet jelent, a tót úhor = ugar; uhoreni, á, uo = elégett és uhoreni, á, uo = ugarolt; uhorim = égek és ugarolok. — A régi egyszerű földmivelés korában az égetés havát (kuhti-kuu) természetesen a vetés hava (touko-kuu) követé; az a finn április, ez a finn május.

A széna-hó = heinä-kuu-nak jelentése, a magyar olvasó előtt is világos; nem kevesebb az elo-kuu = élet-hó-é. De ennél megint a nagy egyezést lehet észrevenni a finn és a magyar nyelv fel fogása közt. A magyar élet szón nemcsak a tulajdonképi életet, hanem azt is értjük, a miből él az ember és állat. Élet, eleség tehát gabona, enni való is. A finn nyelvben elä = él, elo = élet, s ez utóbbi ugyanazon két jelentéssel jár, a melylyel a magyar. Elo-kuu = élet-hó, tehát az a hónap, a melyben az életet, a gabonát, aratják.

Az I. 346 stb. lapjain láttuk, hogy az ugor-finn számnevek 1—7-ig egyszerű és azonos szók; de hogy a 8-as és 9-es össze vannak téve, így: 2 hiján 10 = 8, 1 hiján 10 = 9. Ez a nevezetes dolog

azt bizonyítja, hogy az ugor-finn népek a legrégebbi időben hetes számrendszert követtek vala, mi előtt a tizes rendszert elfogadták. Azért náluk a hónap negyed része hét, vogulban sat; két hét, vogulban kit sat, fél hónap; négy hét, vogulban nile sat, egy hónap. A hétnek napjait olvasták így: hét-fő, vogulban sat-pong; kedd, vagy ketted (azaz nap), vogulban kitit katel; s így folytatja a vogul a hatodik napig, mely után jálping katel = szent nap következik. A magyar szerdától szombatig, a szláv neveket fogadta el, melyek hasonlóképen a hét napjainak számát fejezik ki, mit a csötörtök azaz negyedik, péntek azaz ötödik (nap) világosan mutatnak. A finn nyelv most a hét napjait svéd szókkal nevezi meg: de hogy ott is a keresztyénség előtt hétfőtől fogva olvasták volt, az eszt nyelv bizonyítja, a melyben még következő nap-nevek vannak meg; esmis päev első nap = hétfő, teizi päev második nap = kedd, kolma päev harmadik nap = szerda, nálja päev negyedik nap = csötörtök. Ezen népek hete tehát így volt rendezve, hogy az ünnep, vagy szent nap befejezte azt, nem kezdte meg, mint utóbb a keresztyénség által lett szokássá. A hétnek alapja pedig a hold-változás, milyen négy van egy hold-fordulatban. Innen négy hét egy hónap.

Nem kevesebbé nevezetes az is, hogy a voguloknál, osztjákoknál máig 13 hónapos esztendő van. Egy hónap náluk 28 nap lévén, 13-szor 28 tehát 364 napos évet teszen. Van-e nyoma a tizenhárom

hónapos esztendőnek a finn és magyar nyelvben is? *) Van; először az eszteknél is megtaláljuk. Minthogy pedig az tökéletesen megmutatja, mint jártak el a tizenhárom hónap szerinti számlálással, nem restellem Hupelből, a kit már ismerünk (lásd I. 61., 64., 221. lapj.), ide tenni. „Az oeszeli parasztok, úgymond, a kik nem tudnak írni, úgy készítének magoknak naptárt vagy kalendáriumot, hogy hét kis deszkácskát egy zsineggel összefűznek, és azoknak tizenhárom lapjára a magok jegyeit festik. Minden lapon egy 28 napból álló hónap van (tehát összesen 13 hónap). Ezen kalendáriumból egyszeribe a hétnek minden napját, ünnepét, vagy akármely napot meg tudnak találni, mert mindegyiknek saját jegye van. Minden eszten-

---

*) A holdnak szembetűnő változásai és fordulatjai alkalmasint minden népnél voltak az időnek első és legközönségebb mértékei. A német népekről írja Grimm: „Da sich nach dem mondwechsel, der augenfällige wochen darbietet, die zeit leichter bestimmen lässt, so scheinen unsere altnen neben dem sonnenjahr für den gemeinen gebrauch ein mondjahr gekannt zu haben, dessen dreizehn monate den zwölfen des sonnenjahrs entsprachen. Die wiederkehrende periode von 28 Tagen hiess dârum mênôths, mânôd . . . Deutsche Mythologie. Dritte Ausgabe. II. Band. 671. lap. — Tudjuk, hogy a magyar nyelvben hó luna et mensis (hód, az l csak bétoldás, hód a hó fényétjelenti), finnben is kuu = hó, kuutama hold, holdfény. A hó-nap igen jellemző kifejezése a mensisnek. — A vogulban jonkep, jonchep (forduló) a hold; a szó épen azt fejezi ki, a mi az időmérést meghatározza.

dőt egy nappal utóbb kezdenek számlálni.“*) Ezen tudósítás szerint — s Hupel közöl is ilyen kalendáriumot, — az esztek esztendeje tizenhárom hónapból, minden hónap pedig 28 napból, az az négy hétből állott, mi 364 napot teszen. Minden évet azután egy nappal utóbb kezdenek számlálni; az esztek éve tehát $364+1$, vagyis 365 napot foglalt magában. Ez különös figyelemre méltó.

A magyarban szökő év, a finnben karkaus vuosi, azaz szökés-év kifejezések, azon évet teszik most, a mely minden negyed évben elő szokott fordulni. Hogy a magyar szökik szó itt valóban nem azt jelenti, hogy told, s a szökő nap nem is toldó nap, hanem inkább kieső nap, az, ha nem eléggé kitetszenék a magyarból, a megfelelő finn szólásból lenne világossá. A finn karkaus szó futást, nem toldást jelent; a finn szótár-író, Renvall, a karkaus vuosi (szökő év) kifejezés valódi jelentését, a mely ellenkezik avval, a mit most teszen, nagyon jól tudván, el sem mulasztja ezt az észrevételt kimondani: vox male ficta, az az, ez rosszul csinált szó. Ámde a rosszul csinálnak látszó szó jeles tanúság a régi korból. Kresznericsnek, a magyar szótár-írónak, nem tetszik vala fel az ellenmondás, a mely a szónak saját jelentése és a között van, mit most jelöl, mert „szökő esztendő annus bissextilis, intercalaris“ írván, nem teszen olyanféle

---

*) Hupel: Topographische Nachrichten von Lief- u. Esthland. III. kötet (Riga 1782.) 366. lapján.

észrevételt, mint Renvall. A felhozott magyar és finn szók pedig világosan azt a napot jelentik, a mely a tizenhárom hónapos év számlálása mellett elmarad, elszökik, finnül karkaa; vagy a melyen által kell szökni, hogy az új évnek első napjához érjünk. Ezen áltszökő jelentés megvan még a dorpai eszt nyelvben is, a melyben a szökő évet most üle ástja aastag-nak = átlépő évnek mondják.

Másodszor tehát a finn, magyar és eszt nyelvek szólásai is világos nyomát őrzik meg a régi időszámlálásnak, mely tizenhárom hónapos évet tartott vala, s a mely mellett minden évben egy, s talán némely évben több szökő nap fordult elő. Ezt a kifejezést azután az új évszámlálásban is megtartották, jóllehet itt az ellenkezőt (nem szökő, áltszökő, hanem bétoldó esztendő vagy napot) jelenti.

Még többet bizonyít harmadszor az, hogy Lönnrot a finnek közt is megtalálta a 13 hónapot, melyek így következnek egymásután: ensimmäinen sydän kuu (első szü-hó), toinen sydän kuu (másik szü-hó), vaahto-kuu (habos-hó), huhti-kuu (égető-hó), touko-kuu (vető-hó), kesä-kuu (nyár-hó), heinä-kuu (széna-hó), mätä-kuu (hév-hó), elo-kuu (élet-hó), syys-kuu (ősz-hó), loka vagy lika-kuu (sár-hó), routa-kuu (fagy-hó), joulu-kuu (karácsony-hó). — Az első hónap neve talven sydän is = tél szive, mi a magyar nyelvben is előfordul, p. o. Faludynál egyszer az érkező bundás vendég azt mondja: tél szívében vagyunk.

Unalmas lehet talán sok olvasó előtt az időszámlálásnak felhozása: de a régiség lappangó tanúságait sehol sem kell mellőzni, még ha untatni találnánk is vele. — —

Kényelmes kocsiba jó lovak vannak befogva, s mi, Koskinen meg én, hamar kirobogunk a városból.

Az út jó, az idő kedvező, a tárgyak újak, a beszélgetés vidor — így szeretne mindig utazni az ember. Koskinen jobban beszél a francziát mint a németet, én meg sokkal rosszabbul beszéllem a finnt; az eleven társalgás tehát igen tarka nyelvü, de soha sem akadózó.

Délután indultunk el Helszingsforszból; utunk nyugat felé tart azon déli szegélyben, melynek lakossága svéd nyelvü. Egyszeri lóváltással még korán Lillguszba érkezünk, Ahlqvist nyári szállására.

Egy svéd nyelvü paraszt gazdánál fogadott ez szállást, ott tölti a nyarat. Ahlqvist neje nyájasan fogad, de szótalán. Igaz, ő csak svédül s tán kevesebbet beszél finnül, tehát minden esetre bajos lett volna vele sokat társalkodnom; de tudván, hogy a tavaszon két utolsó gyermekét a halál kiragadta karjai közől, s látván, hogy a sajtó csapást férje is, az erős és a tudományba temetkezhető ember, nagyon érzi még: inkább némá sajnálkozással tekintgeték a szende anyai arczra, a melynek mosolyán keresztül a bánat annál megindítóbban tör ki, mennél inkább igyekszik vala azt a gyenge alaku asszonyka visszafojtani. Azután a házi asszony

foglalatosága, melyet vendégek szaporítanak, szinte ohajtott ürügye magokra hagyni a férfiakat, a kik az ismételt találkozás örömét, a falusi magányban, még jobban élvezik. Nem sokára félbeszakasztja a csapongó beszédet az asszonyi gondoskodás, mely uzsonna nélkül nem hagyhat minket. Kávé, tej, földi eperj itt a szokott és nekem is nagyon kedves uzsonna. Azután folytatjuk az előbbi tárgyakat.

De én a falusi emberek házaít, életét közelebbről is megtekinteni el nem mulaszthatom.

A gazda neve Lindholm. Épületei számosak; lakó háza téres, sok kényelmet nyújtó. Ahlqvist szállása három szoba, egy konyha és kamara; a butor mind a gazdáé, egyszerű de csinos, alkalmas; nem hiányzanak a párnás pamlagok és karos székek sem. A gazda maga egy szobába és egy nagy cselédházba szorúl. Ebben a tűzhely félig agyagfallal van körülépítve, a tűzön nagy hosszú hasábok égnek, mint nálunk is erdős vidéken láthatni, a hol a fa értékét csak a vágás és elhozatal fáradsága méri meg. Egy szövőszéken vásznat szőnek vala. A gerendák megé hosszú fenyő-szilánkok vannak szúrva, abroncs-daraboknak tartanók, melyeket gyertya gyanánt égetnek. De jobban föltetszik a gerendákhoz erősített rudakra feltűzött kenyerek sora, a melyeket finnül reikä-kenyérnek neveznek. Az t. i. karikás kenyér, melynek közepén lyuk van, s melyet nagyobb mennyiségben egyszerre sűtnek, s rudakra tűznek. Olyan kemény-

nyé válik, hogy szinte erős belőle törni, s hogy evésre meg is kell áztatni, ha enni akarják.

A lakóházon kívül kis távolságban két pajta van a ruhának, gabonának s egyéb házi kelléknek eltartására. A ruha ládáknban, a gabona hambárokban van; a finn véka, mely a tonnának $\frac{1}{4}$ része, a szemmérték után is, nagyobbnak látszik a mienknél; a finn tonna tudniillik majdnem $5\frac{1}{2}$ véka. A lakóház fából való, de a gabonapajta kőből van, s majdnem emeletes, mert benne lépcső vezet a felső osztályba. Itt többi közt egész kicserzett bőrtöket, készülő hámokat, s egy farkashálót láték. Ezt kibontva az erdő fájához kötik, mikor hajtóvadászatot tartanak, s belé kergetik a farkast. Ilyen hajtó vadászatokat télen a hatóság rendel, ha a vad elszaporodik.

A ló- és tehénólak is kőből vannak. A tehenek Lindholmnál külön, deszka-rekeszekben állanak, kemény hidegben fütik az ólakat, tehát fütőkemence van bennök. Ezt másutt nem láttam, s egy neves finn gazda csudálkozék is rajta, azt jegyezvén meg, hogy igen hideg ólai lehetnek annak a gazdának. Marhája 4 ló, 2 ökör, 2 borju, 9 fejős tehén, 4 disznó vala.

A csűr (szárító-csűr) jó távol van a többi épületektől. Annak fütője közepett, s két végén van szerü, úgy hogy két helyütt egyszerre csépelhetnek. — Pálinka-háza most használatlan áll, mert az utolsó országgyűlés a pálinka-égetést sok helyütt megszüntette.

Lindholm gazdának két hemman-ja van, így hijják svédül a talo-t vagy telket. Vetése rendszerént 8—9 tonna rozsz, $1\frac{1}{4}$ tonna árpa, 7 tonna zab, 15 tonna burgonya. Véleménye szerint 8 szem jó aratás; a tonna rozsnak ára közészerü, ha 20 márka; olcsó, ha 15 márka. Tehát a mi pénzünk és mértékünk szerint, ha öt és fél véka rozsz 8 forintot ér, az ár közészerü, ha 6 forintot ér, az ár olcsó.

Az épületek mintegy erdőben vannak; minden tető zsindelyes. A gazda saját erdejéből fogyaszt, s állítása szerint 30 kötél fát használ el évenként; egy kötél hossza pedig 7 láb.

Kertje is van Lindholmnak. A kert fáji közt sok almafa van, körtvefát nem láték. Az almafákon mogyorónyi almácska van elég nagy mennyiségben. Hogy se édes se nagy nem lesz belőle, jósolni merném.

Egyébiránt e háznépen nagyon meglátszik a vagyonosság és jólét; legkellemesebb az általános tisztaság. —

Későn vacsorálánk, s még későbbben fekvénkle. Ahlqvist pihentető munkának a finn közmondások válogatását és fejtegetését hozta ki magával, ezen dolgozik vala. *)

---

*) Valittuja Suomen kansan Sananlaskuja. Nuorisoa varten sana-ja sasia-selitysten kanssa toimittanut Aug. Ahlqvist. Helsingissæ. 1869. = Válogatott finn közmondások, az ifjúság számára szó- és dolog-magyarázattal kiadta A. A.

Julius 27-ke a finn naptárban a seitse-män unikekoa = hét alvónak napja; a régi (1466-ki) magyar kalendáriomban szept. 13-ka volt „a hét alu atyafiak“ napja. Minthogy tegnap este felé, ma reggel is, a gazdasági dolgokkal foglalatostokodtunk, s mind itt, mind idáig mindenütt a legszebb vetéseket láttuk volt, természetesen az idő-járásra is tére figyelmünk. Néhány sanyaru év után tavall igen jó aratás volt Finnországban; az idei vetések pedig olyan dúsak, hogy öröm reájok nézni. Ha az Isten jó aratási időt ad, boldogok leszünk, azt hallja az ember a finn gazdák szájából. Úgyde a hét alvónak napja válságos nap, melyre a nép figyelni szeret. Mert ha ma eső van, nagyon esős idő következik be, s kárt tehet az aratásban. Mi is tehát óhajtjuk, ne legyen ma eső, s nézegetjük az égen könnyeden fonódó és oszló felhőket, a melyekből az egyik tiszta időt, a másik meg ellenkezőt jósol.

Szinte későbbben, mint szándékoztunk volt, indulhatánk el, bucsút vevén a szomorgó házi aszszonytól, a kinek légbelsőbb szivből istenhozát mondék. Most hárman menénk, mert Ahlqvist velünk jó Lönnrothoz. Az út, mint eddig, erdős vidéken viszen keresztül; a tanyák szép vetéseikkel és virágos kaszálóikkal elég vigályosan tünedeznek elé. De az út mindenütt jó; a hidak, a melyek a patakokon áltvisznek, úgy mint a tanyák épületei, legalább lakóházai, többnyire veresre vannak festve. Sok a veres színü föld mindenütt, s ez adja a veres

festéket, a melylyel, úgy szólván, minden faépületet bémázolnak. Nem is kellemetlen szín az az erdők és vetések zöldjében. Az erdők nagyobb részint fenyvesek; a közönséges vagy fekete fenyű uralkodó, utána a szurkos fenyű következik. Sok helyütt nyírfák is kerülnek elő, melyek itt a magasságra nézve a fenyvekkal vetélkednek. A vetésben a rozs az első, imitt-amott kis darabka búzát is lehet látni. A rozs után az árpa és zab következik. Len is van, az most virágzik; borsó talán több is mint len, azon a vidéken, a melyen keresztül megyünk. A burgonya azomban már itt is fő tápláléknak szerepel, azt nem csak az ételek sorából, hanem az aránylag sok burgonya-földből is láthatni.

Kirkon-kyläben lovat váltván, egy kis ideig mulatánk. Már itt finnek közt vagyunk. — Könynyebben és olcsóbban alig lehet utazni mint Finnországban. A postahelyre érkezvén az utazó, azt kérdi: onko hevostia? = van-e ló? A rendes felelet: on = van! s mindjárt fognak. Ha azt találják mondani: ei ole = nincs: akkor tudnod kell, hogy a meghatározott szamu ló mind el van már foglalva. De azért rögtön sietnek lóért, s azt a szomszédságból okvetlenül hoznak. Láttuk (l. a 96. lapot), mint rendelkezik a törvény az utazási közlekedésre nézve, s tudjuk, hogy minden posta-állomás környékebeli gazdák, külömbség nélkül, meghatározott rendben és számmal tartoznak lovakat az utasok szállítására adni. Ezen lovak, a gazdák emberei —

többszire fiúk, néha leányok — felügyelete alatt, egy hétig tartózkodnak a postaállomáson, várván az utasokat. Ha több ló szükséges, mint a kirendelt szám, a szomszédságból pótló lovakat hoznak, a mennyi kell.

A posta-állomás igen rendes, tiszta és kényelmes épületekből áll, a hol az utazó hálhat és minden szükségést kap. Azon épületek vagy magán ember tulajdona, vagy az állomás környéke köz-költségén építette föl. Az állomás gazdája (isä), akár tulajdonos legyen, akár nem, felvigyáz a rendre: de az utasok is tisztelik a rendet. Mindennek ára a megyei hatóság által s a kormányzói felügyelet alatt szabatik meg időről időre.

A postai szobában, hogy úgy nevezzem azt, a melybe az embert utasítják, ott van a päiväkirja = napló, a melyet a hatóság meg-megújít, elvivén a régít. Abban ki van téve az állomás neve, s az, mely faluhoz, és a megyének mely politikai községéhez tartozik; azután ki vannak téve a köröskörül következő állomások távolságai, s hogy mit kell egy-egy lótól fizetni. A lóbér lehető olcsó. A finn mélyföld 10 versztből áll, 7 verszt teszen egy földrajzi mélyföldet; a finn mélyföld tehát majdnem másfél földrajzi. S egy lóért minden versztre 10 kis pénzt, tehát 10 versztre 100 kis pénzt vagy pennit fizet az ember. Tudjuk pedig, hogy 100 (kis pénz) penni egy finn márkát, vagy egy frankot teszen; szorosán véve $247\frac{1}{2}$ kis pénz vagy penni egy forintunk. Két lóért tehát szinte másfél földrajzi mélyföldre csak két márkát, mint-

egy 80 krajczárt fizetünk. Ez valóban kevés a nálunk kelő árakhoz képest. Ebből is bizonyos tehát, hogy Finnországban a pénz becse valóban nagyobb, mint nálunk. A pénzt a lovakért a ló gazdájának, vagy annak, ki ott helyette van, fizeti az ember. Egyébiránt hallottam, hogy csekélylik már a lóbért, s a következő országgyűlés alkalmasint feljebb fogja emelni.

Ezen ló-adás országos teher itt, melyet a közlekedés érdekében mindnyájan viselnek, a földbirtokhoz képest. Csupán a säteri-birtok, vagyis némely nemesi udvar-telek (l. a 96. lapot) mentes ezen tehertől.

A päivä-kirja, vagy napló mintegy a nyilvános ellenőrizet. Abba az utas a nevét, azt, honnan jő, hová megyen, s hány lovat kér, köteles beírni; az észrevételek rovatába pedig a netaláni sérelmeit írja bé. Mint másutt a vendégkönyv (Fremdenbuch), úgy itt a postai napló ingerli a kíváncsiságot; az utas tehát nemcsak beírja a beírandókat, hanem azt is nézi, ki hova utazott. Én lehets sok postanaplót néztem meg; nem emlékezem arra, hogy panaszt láttam volna az észrevételek rovatában.

De nem csak lóról, hanem, mint említettem, az útnak egyéb szükségeiről is gondoskodva van. A kinek nincs kocsija, két kerekű párnás kocsikát kap néhány pennieért. Mindenütt egynél több vendégszobát találunk. A szobák rendszeren be vannak, legalább futó szőnyegekkel, terítve; a pallók tisztára mosvák; többnyire cserepes virágok, kaktuszok,

diszítik a szobákat, valamint tiszta fehér függönyök az ablakokat. A földszinti házak is kissé fel vannak emelve; a fa-lépcső verandára viszen, a melyből a folyosókba s úgy a szobákba lép az ember. A fa-lépcső alján rendesen fenyű galyak vannak, a lábak letisztítására; mert mind a lépcső, mind a veranda meg vannak surolva.

A Kirkon-kyläi posta-állomás udvarából kilépven egy nagy verhenyes szakálu ember közeledék hozzánk, tisztelkedvén uti társaimnak. Helszingsforsban is alkalmam vala látni, hogy a szakál az újabb időben a finnek közt is nő már: de akkora szakál a pesti legnagyobb szakálok közt sem valana szégyent. Megtudám azután, hogy az ifjú szakálas Calonius nevű, a ki a finn irodalmi társaság megbízásából a környéknek tájnyelvi sajátosságait gyűjtögeti. Míg avval társaim beszélgetnek, én meg azon gondolkodom vala, hogy Ilmarint, a régi tűzistent és kitünő kovácsot, nem lehetne más szakállal, mint a jelenlévő ifjúéval ábrázolni: egy más szinte nem öreg, de mégis a szakál-eresztésen gyönyörködő koron tuli ember, tűnék elő — hisz most is mintha erdőben volnánk, a fák közül csak akkor látjuk meg a jövőt, mikor hozzánk ér — a kit társaim Rein-nak mutatának bé, ki az egyetemnél a bölcsészet tanára, s itt tölti a nyári szünidőt.

A beszélgetés közben észre sem vevők, hogy kocsinkba be vannak fogva a lovak, s reánk várnak már. Hallván a hívást, elbucszánk és tovább menénk.

A vidék azontúl is olyan mint volt; erdős, inkább dombos mint sík. Néhol az út mellett egy óriási ekelő-féle fa alkotmány hever, s megtudom, hogy az hó-eke (lumi aura), a melybe havas időben sok lovat befognak s az út mentiben vonszolják, hogy a hóval meghordott utat kinyissák, vagy járhatóvá tegyék. Füstöt is lehet itt-ott látni — az égetés által való földkészítést.

Lohjan Nummiban megint váltunk lovat, egyszerűs mind ebédünk is, a mi már délelőre történik. Innen is csak hosszabbacska időzés után indulván el, társaim jónak találák, az éjszakát a legközelebbi állomáson tölteni, ne hogy nagyon későn rontsunk Lönnrotra. Betérünk tehát a Tavolai postafogadóba.

A fogadót finnül kestikievari-nak nevezik, mi a svéd gästgifveri (= Gastgeberei), és gästgifvare (= Gastgeber) is, azaz fogadós és fogadó. A Tavolai fogadó a Nummi fiókegyházban van, mely a Raseborgi keleti megyéhez tartozik. A fogadó, emeletes fa épület, egy finn gazdának tulajdona. A szobákban virágok vannak, a pallókon futó szőnyegek, melyeket honi készítménynek mondanak; az ablakok függönyei, az asztalkendők, valamint az ágyak hékjai, lepedői fejérek mint a hó. Kényelmesen helyezkedünk el; az idő nem szorít, sokáig beszélgetünk arról, a kihez holnap reggelre halasztjuk menésünket.

A finn nyelvnek és irodalomnak egyik legjelesebb embere Lönnrot Ilyés. Lönn svédben ihar-

fát, rot gyökeret jelent, lönnrot iharfa-gyökér; a híres finn embernek is tehát svéd neve van, mint annyi sok másnak. Ő a Kariszlojo (Karjalohja) község Szammatti fiókegyházában a Valkijärvi (Fejértó) mellett egy szegény kunyhóban született 1802-ben. Atyja Lönnrot Frigyes János, szegény községének szegény szabója; anyja született Andersdotter Ulrika.

Ilyést Tammisaariba (Ekenäs = tölgysziget) küldék iskolába, hogy megtanulja a svéd nyelvet; mert még újabb korban is finn gyermek csak svéd nyelven tanulhatott az iskolában. Innen Åboba vivék a latin iskolába, hol Ilyésünk három évig tanult. De atyja szegénysége miatt, a ki nem segítheti vala, kénytelen ott hagyni az iskolát és hazamenni. 1815-ben otthon Lönnqvist (= ihargaly) nevű káplán, szívességből tanítgatván, arra bátorítá, hogy az akkori deák szokás szerint kéregetni járjon a közel községekben. Ilyésünk megfogadá a tanácsot s 6 tonna (mintegy 16 mérő) gabonát gyűjtött össze, melynek árán a 17 éves ifjú 1819-ben a Borgái gymnasiumba méne. Ámde egy fél év múlva el volt költve a pénz, s Lönnrot újra kénytelen felhagyni az iskolázással.

Ekkor a tavasztehuszi gyógyszerész Bjugg levél által inast kerese a borgái tanulók közt, s Lönnrot kész elfogadni az ajánlatot. Azon föltétel mellett szegődik a gyógyszerészhez, hogy 6 évig dolgozik a gyógyszerertárban, s azután felszabadul. Az ifjú szabad idejét tanulásra fordítja; tanul latint,

görögöt, algebrát, botanikát. Három évet töltött volt már ez állapotban, midőn egyszer Szabelli, a város orvosa, betére a patikába, s tréfából latinul kezdte beszélni a gyógyszerész-inással. Az orvosnak föl-tetszik Lönnrot, kinek jeles tehetségét azonnal ész-reveszi, s arra határozza magát, hogy kölcsönnel segítsen rajta, minél fogva Åboba az egyetemre mehessen. A derék orvos segítsége mellett tehát a 20 éves Lönnrot Åboba megyen, s 1822. őszhava 11-kén az egyetemi deákok sorába vétetik fel.

Tíz évig marad az egyetemenél, az orvosi tu-dományra készülvén, de a mellett sok idejét magán tanítással is töltvén. Így Törngren orvos-tanár gyer-mekeinél 5—6 évig vala házi tanító. Orvosi tanul-mányai mellett figyelme már a finn nyelvre és a nép közt lappangó szóhagyományokra irányul vala. 1827-ben egy akadémiai értekezést ada ki: *De Wäinämöine priscorum Fennorum numine* (= Väi-nämöinen-ről, a régi finnek istenéről). Azon évnek ősz elő-hava 4-kén és 5-kén iszonyú tűzvész ham-vasztá el Åbo városát, a melyből az egyetem azután 1828-ban Helszingforszba tétetik által. Lönnrot te-hát Helszingforszban végzé el egyetemi tanulását, 1832-ben nyervén el az orvosi tudorságot, mely al-kalomra a finnek bűbájós gyógyításáról értekezék. („*Afhandling om Finnarnes magiska medicin.*“ 1832-ben.) — —

A régi finn runók már némi idő óta tárgyai valának a gondos figyelemnek. Akkor különösen Topelius Zakariás adogató ki (1822—1831) runói

gyűjteményét öt részben, ezen cím alatt: A finn nép régi runói és új dalai (Suomen kansan vanhoja, runoja, ynnä myös nykyisempiä lauluja). *) Lönrot is már 1828-ban bejárta a Tavaszti és Szavoi tartományt, a nyelvjárásokat tanulván és a régi énekeket gyűjtögetvén. „Kantele“, az az koboz, cím alatt kezdé 1829-ben kiadni gyűjteményét, mely 1831-ig négy részre szaporodott. 1831-ben ismét a Szavo tartományban és Kajanában utazgata. Feladatává lön a nyelvet régi hagyományai-ban megismerni, s azt az újabb műveltség eszkö-zévé is tenni, hogy országossá válhassék.

„1831 elején Lindforsz egyetemi deák, mély gondolatokba merülve járkála Helszingsorsz utczá-jin. Azon tépelődik vala, mint lehetne a finn nyel-vet és irodalmat elhagyott állapotjából kiemelni. Egyszer felkiálta örömeben: Megvan! s társához, Lönrothoz futa, közölni vele fölfedezését. Estve sok fiatal magiszter és egyetemi deák gyülekezék Keckmanhoz, a finn nyelv egyetemi lektorához, s ott el-határozzák, hogy életbe léptetik Lindforsz gondolat-ját, és a finn nyelv nyomozása és a finn irodalom

---

*) Topelius Z. Uleåborgban 1791-ben születvén, orvos-tudorságot Upszalában 1813-ban nyert. Joensuu-ban, svédül Ny Karleby-ben, orvos lévén, azokat az embereket részint maga keresé fel, részint mások által felkeresteté, a kik runókat tud-nak vala. S így gyűjteményét az ország keleti részeiből kapott runókkal is szaporíthatá. Gyűjteményében 80 régi és 28 újabb ének foglaltatik. Topelius 1831-ben halt meg.

felköltése végett társaságot alkotnak. Ez vala a Finn irodalmi Társaságnak keletkezése.“

Lönnröt 1832-ben kerületi orvossá lön Kajanában; de hivatalos foglalatossága mellett folytatá gyűjtő munkáját, s már 1835-ben kiadhatá a Kalevalát. 1836—1837-ben a finn és orosz Karjalában és a lappok földjein utazgata. 1841—1842-ben megint az orosz lappokat s az oloneczi és arkhangeli kormányzóságokat járta meg; valamint 1844—45-ben Eszt-, Liv-országot és Ingriát. E közben folytatá nagybecsü kiadásait is, 1840-ben a Kanteletart, 1842-ben a finn közmondásokat, 1844-ben a finn talányokat bocsátván közre.

Külső életéhez tartozik, hogy 1849-ben megházasodott; hogy 1853-ban Castrén után a finn nyelv és irodalom tanárává neveztetett ki, mely hivatalból 1862-ben kancelláriai tanácsos címmel, mint kiérdemült lépe ki; hogy 1865-ben a svéd Éjszaki csillag, s 1868-ban az orosz Anna rendnek lovagjává lett. Most Szammattiban saját birtokán él, a melyet ott vett, a hol született, s a hol legközelebbi rokonai is laknak. — —

Más nap nem korán indulánk el Tavolából Haar-järvi felé. Nem sokára egy csinosan épült magános egyházhoz érénk, a melyben, úgy mondják társaim, Lönnröt gyakran ajtatos felolvasást tart, mert a lelkész távol lákván, nem minden vasárnap prédikál itt. Az egyház sírkertje csinosan bekerített és virágos hely, abban Lönnröt neje aluszszá örök álmát. Még ha Lönnröt neve nem volna is

kapcsolatban e helylyel, az kedvesnek látszanék, s olyannak, melyben, úgy képzei magának az ember, csendesebb, édesebb lehet a halál nyugodalma. A fenyves — mert itt mindent erdőben találunk — különösen illik a sírok körül; mintha komoly léte gondolkodóbbá tenné az élőt, üdítő lehellete pedig a holtakat is érné.

Lönrot, folytaták társaim, az egész vidék prófétája; lelki és testi bajokban hozzá folyamodnak az emberek, a kiket oktat és gyógyít. Alig is van, ki jobban ismerné a népet s jobban tudna vele bánni mint ő; viszontag nehéz is volna valakit találni, a kit a nép jobban tisztel és szeret mint őt, s a ki nálánál inkább megérdemelné a ragaszkodó tiszteletet. —

Most kevesbbé jártas útra térünk; ez csak dülő út. De a jártas és kevesbbé jártas utak közt nincs más különbség, mint az, hogy keskenyebb az utóbbi, s a szónak igazi értelmében azért kevesbbé jártas, mert kevesebb ember jár rajta. Az egyik is olyan jó állapotban van, mint a másik. Igaz, útkészítésre mindenütt helyben van a mi kell: mégis kézi munka nélkül nem mélyedik ki az árok az út szélén, nem fekszik oda a kő, hova szükséges, s nem telik meg a gödör, melyet a természet váj, annál kevesbbé épül a híd, melyet magának az időnek csendes mulása is koptat. Jó itt a nyilvános rend.

Majd sűrűbb épület-csoporthoz érünk, a melyből egy emeletes ház emelkedik ki; az Lönrot háza. Reggeli nyolcz óra tájban állánk meg a ház

előtt, a melynek legközelebb környéke nem nyájas, hanem rendetlen hepe-hupás szikla-talaj; de mégis közel van egy tó, melynek víztükre ide csillámlik.

Az emeletes ház faépület. A pitvarban a fogacon mindenféle férfi- és nő-felsőruha meg kalap van felakasztva, s esernyők oda támasztva; felső sárczipők egész csapatja pedig legszebb rendben sorakozik a padlón: látni való, hogy a háznép gyakran esőre, nedves útra tart számot, de járásában, kelésében nem fél a rosz úttól és időtől.

Egy keskeny fa lépcsőn megyünk fel az emeletbe s bényitunk egy nagy szobába, mely a ház egész szélét átfoglalja, mert a két szemközti falának ablakai kifelé a szabadra szolgálnak. Jobb felé egy ajtón kopogunk, s a felelő hangra egy kis szobába lépünk, melyben Lönnrotot hintázó széken, igen kényelmes, hanyatt dülő helyzetben találjuk, ki baltenyerén egy könnyű fa lapot tart, s jobb kezével ír vala, mintha képiró a festék-tábláján ecsetét és festékét igazítaná. Társaim, kiket természetesen jól ismer, köszöntik, s bemutatnak engemet. Kezet szorítok vele, ki halk mély hangon beszéll, s legelső üdvözlés és fogadás után szivarral kínál meg. Míg reágyújtunk, Lönnrot személyét nézegetém. Felnyúlt, szikár alak, képe barnaveres, a milyen azoké szokott lenni, a kik imént magas hegyről lejöttek, a hol a nyers levegő megégető nap az izzadó arczbőrt megcserzi. Haja sűrű, erős, nem rövidre nyírott, kevésbé őszült, pedig 67—68 éves. Legeleinte finnül beszélla hozzám,

mert, úgymond, nehezen foly neki a német nyelv; de tapasztalván, hogy mégis jobban beszél németül mint én finnül, kénytelen vala alkalmazkodni, s velem azután inkább németül beszélni.

Megismerködés után nemsokára kérdés lön, reggeliztünk-e? S lemenénk az ebédlőbe, a hol négy leánya (az idősbik 16, a kisebbik 8 éves), egy öregebb kisasszony, ki ideiglen a nevelőnőt helyettesíti s Ingman tanárné, ki látogatóban vala, fogadának. A leánykák némán hajták meg magokat; képeiken kevesebb látszik vala a kitörő kíváncsiság, mint a visszavonuló bámulat, mit annak tulajdonítanak, hogy nagyon magánosan nevelődnek, s nincsenek megszokva idegenek közt nyilatkozni. Társalkodási vagy házi nyelvek a finn, de beszélnek svédül is; könyveikből pedig látám, hogy németül, angolul és francziául is tanulnak. Van zongorájok; azon kótás éneket találék, tehát zongoráznak és énekelnek is.

A reggelit szeszes ital kezdé meg, mint általában mindenütt az éjszaki tartományokban, azután következék kávé, vaj, mindenféle kenyér vagy sütemény, tej, eperj. A kenyér vagy süteményfélét, valamint a húsokat is, nagy tálakon és nagy halmazzal szokás feltálalni.

Reggelizés után visszamenénk a háziúr szobájába, hol megint reágyujtánk s folytatók a beszélgetést, a mely vég nélkül szökken egyik tárgyról a másikra. Nem sokára kávét hozának fel tejjel, mit a délutáni ebédig még vagy kétszer ismétlének. Ezt azután más háztartásokban is tapasztaltam; álta-

lában, úgy látszik nekem, hogy a finnek nem esznek kevesebbet mint mi, a kik keveset evők nem vagyunk, de bizonyosan többször isznak kávé mint mi; a szeszes italoknak pedig éppen nem ellenségei. Kitünő is a puncs, s hamar megízleli az is, a ki nem szokott hozzá. De minthogy Lönnrótról már hallottam volt, hogy különösen szereti a kávé és a dohányt, itt talán még sűrűbben mint másutt kínálnak vele, mind ebéd előtt mind utána.

Nagyon közlékeny ember Lönnrót, beszélgetésünk tehát nem akad el, midőn változás kedviért kisétálánk. Megnézők Lönnrót gazdaságát is. Az előtt haszonbérben valának földjei, most maga műveli. Nagyon egy darabban nem lehetnek azok, legalább háza semmiképen nem áll a birtoka közepén, mert a szomszédnak épülete majdnem közvetlen éri azt. Cselédjei szénát gyűjtenek vala; illatos az, mint erdei rétek szénája. Lönnrót 5—6 tonna rozst, 1 tonna árpát és 10 tonna burgonyát vettet; a rozsból, úgymond, 40—50 tonnát kap (95—105 mérőt). Évi adója 40 rubelre, mintegy 53 forintra megyen; a papnak évenként egy tonna rozst fizet.

Udvarán, kertiben rózsák, georginák, kaktuszok vannak. De gazdasági épületeit nem nézém meg, nem akarván Lönnróttal ilyen tárgyakra tölteni az időt, a mely alatt nála lehettem. Szivesebben követém tehát birtokának legmagasabb hegyére — jókora sziklás dombra —, hogy onnan nézhessük a vidéket. Nem vagyok éppen rossz gyalogló: de az öregebb Lönnrót talán zerge-vadászatra is képes

volna még. A virágokat, köveket nézegetvén (a melyekhez fájdalom, keveset értek) azt látám, hogy a szembetünő vad virágok ugyan azok, melyek nálunk vannak; különösen sok a kakukfű, s a vad repcze nagyon sárgállik. Annak finn neve aju ruoho = agy-fű, ezé ukon nauris = isten répája. Erdőkben és azokon kívül mindenütt látám a haraszt-füvet, vagy ördög bordája-füvet is, melyet sana-jalka-nak = szó-lábnak neveznek; esztben is sönajalg. Egyébiránt a közönséges finn gazda olyan fűvész, mint a magyar. Ez minden növevényt, a mely nem takarmány vagy gabona, dudvának, vagy gaznak, a finn is rikka-ruoho-nak = haszontalan fűnek nevez.

A kő mindenütt felveri a talajt; elmálló gránit félének tartanám; ők rapa kivi-nek = törékeny kőnek nevezik. *)

Fölérvén a hegy tetejére a finn közmondás valóságát akartuk kitudni, a mely azt tartja, hogy minden nagy hegyről (iso mäki) hét tavat lehet látni (minthogy Finnország 10,000 tónak volna hazája). Csakugyan ötöt látánk köröskörül; az, a mely közel van a házhoz, Valkjärvi = Fehér-tó. Ennek partján fürdő-ház van; a tóban leányai minden nap, maga Lönrot is, naponként többször fürdik benne. Megtevé azt jelenlétünkben is.

Azután elvezete bennünket abba a házba, a melyben született, s melyet tízéves korában hagyott

---

*) Renvallnál is: rapa kivi lapidis species putrescens in Finlandia frequens.

el. Anyja szerencsés vala fijának hírét megérhetni, mert 84 éves korában halt meg. Most abban a házban elhalt bátyjának veje lakik, a ki csizmadia. Közel lakik oda bátyjának özvegye is, a kinél csinos szövést láték; tarka mellyékfonalat tarka bélfonallal szöve. Az özvegynek lakása egy nagy szobából és két kamarából vagy egy-egy ablaku kis szobából áll; magok szötte szőnyegek vannak mindenütt. — —

Ebéd után, mely későn vala, folytatók a beszélgetést, mely egy rövid vacsora félbeszakításával éjfélig tartá. Egyszer egy könyvet veve elő, a Kanteletart, s olvastata velem. Helyeslé finn kiemtésemet, nyelvtudásommal is meg vala elégedve. Olyan szó is fordulván elő, melyet nem értek vala, s melyre maga is mondta, hogy nem érti tökéletesen, de úgy találta a népnél, meggyőződém, hogy Lönrotnot a gyűjtést nagy gonddal, de a nélkül tette, hogy saját értelmezését az ismeretlenre reátolja. — Azután elővevé a finnek régi hangszerét, melyet Kantele-nak neveznek, s mely rézhuru és népünk tomborájához hasonló. A kalevalai runó szavait azon dallammal énekelé, a melylyel azt a kareliai finnek szokták énekelni. Úgy tetszék nekem, hogy Ossiant látom és hallom, a mint ifju koromban képzeltem. A dallam egyszerű, sőt egyhangú is, milyen alkalmasint a rhapsodoké is volt, a kik a Homérosz elbeszélő verseit énekelték.

Utazásairól is sokat beszéle, s megmutatá ruha-darabjait, a melyeket azokon használt, különösen a lappok közt. A lapp csizmákat csudálni

lehet, oly puha bőrűek és gyönyörű finom varrásuak. Van kétféle: pieksyt, *) sarok nélkül való felgörbülő orral, mint a török csizma; s umpikenkä, befelé fordított szőrű iramszarvas bőrből való. Az umpi szó azt teszi, hogy nyilástalan, köröskörül zárt, bedugott; kenkä pedig czipő, vagy inkább csak talp, mert a ló lábának vasa, a patkó is, kenkä. **)

Faragcsálni szerető ember Lönnot, s valóságos leleményességet fejt ki íróasztalának legkülömbféle alakjaira és alkalmazására, hogy állva, ülve, dülve mindenkor kényelmesen írhasson. Mint már mondtam, könnyű deszkafélét tart balkezében, mint képirói festéktáblát; arra reá van csipve a papiros s úgy ír, nem tintás tollal, hanem íróónnal. Egy egész sor hegyezett íróón van kezénél, hogy félbeszakadás nélkül folyhasson az írás, mely közben testének mindenféle helyzetet adhat, nem lévén állandó asztalhoz kötve, hanem könnyű fatáblán tartván a papirost.

Itt említhetem meg, hogy föltetszék mindenütt Finnországban, a merre jutottam, a hintázó székek használata, s hogy szeretik az emberek a hintázó ülést, szóval a hintázást. A szobákban ott vannak a hintázó székek, s az ülők legszivesebben úgy

---

*) E szó többes számban áll; Renvallnál pieksu „calcei species, caligula, Halbstiefel.“

**) Renvall az umpikenkä-t csak így magyarázza: calcei species.

beszélgetnek, ha hintázva tehetik. Ha kertben deszka-padot látsz, az rendesen vastag, de hosszú, s két végén van csak lába vagy egyéb támasza, hogy a ki közepén ül, könnyü himbálással mulathassa magát. Én annyira nem szoktam ahhoz, hogy néha szinte rosszul esék a hintázó vagy himbáló mozgás, ha el nem kerülhettem. — Lönnrot író-táblájával is hintázó széken szeret ülni.

Most könyveinek esék, mert emlékül akar adni egyetmást. El kelle fogadnom: Samlede tildels forhen utrykte afhandlinger af Rask = Rask-nak egybegyűjtött, részben még nem nyomtatott értekezéseit, három kötetben (Kopenhaga 1834—1838.), a melyek Pesten bajosan vannak meg egy nyilvános könyvtárban is. Örömmel fogadám el négy kötetkéjét az általa először kiadott runóknak (Helsingforsz 1829—1831.); s szent énekeinek három füzetét, melyeket Åboban 1865-ben és 1867-ben, meg Helsingforszban 1869-ben kiadott.

A finneket nagy vallásosság jellemzi, mely azon költői hangulatból is foly, a melyet az országnak természete, az ismert történelem elegiai színe, s az ismeretlen ó kornak a nyelv és mondai hagyomány által megőrzött emlékei, a finn népköltészet, táplálnak. Az új műveltség nem fitogtatja ott azt a vallástalanságot, mely nálunk bizony nem mindenkor a tudomány mély aknájiból, hanem sokszor az agyvelő ürességéből, s a szívnek állati önzéséből szedi tömjényező illatját. Innen van, hogy a finnek közt tudós és költő is összemunkál-

codik a vallásosság nevelésére és emelésére. Runebergnek zsoltárjait (az egyházi énekeket a finnek is zsoltároknak nevezik) és imádságos könyvét nem egy családnál találtam.

A finn egyházi énekes könyvnek új szerkesztésére egy országos bizottságot neveztek ki Åboban, a finn érsekség helyén, 1863-ban. E bizottság tagjaivá lőnek Lönrot és Ahlqvist. A bizottság — így beszéli el Lönrot — 1863. nyarában összetülván, a régi finn énekes könyvnek énekeit három felé osztá el. Első helyre tevé a jókat, a melyek kis változás mellett megmaradhatnak; második helyre a kevesbbé jókat, a melyek nagyobb javítást igényelnek; harmadik helyre pedig a rosszakat, a melyeket mások által kell majd pótolni. Azután kioszták a bizottsági tagok közt; Lönrotnak 75 jutott. Ezeket kijavítva vagy újakkal pótolva adá ki Åboban, 1865. — Ugyanott 1867-ben 86 éneket ada ki, melyek különös alkalomra valók. Végre Helszingsforszban 1869-ben 50 régi éneket nyomata ki, a melyek nagyobb részben 1600—1780 között egyes íveken jelentek meg, s mint Lönrot az előszóban mondja, az egész országban el vannak terjedve. Megjelenésükre és szélterjedésükre nézve a ponyva-irodalmunkbeli verses könyvecskékhez hasonlíthatók. — Lönrot mind a három gyűjteménnyel megajándékoza.

A finn Kalevalát, vagyis mondai költeményt vagy eposzt, Müller Miksa *) az emberiség öt eposzai közzé számlálja. Evvel azt fejezte ki, hogy a világirodalomban csak öt valóságos eposz van, s egyikök a Kalevala. (A görög homéroszi, az ind vagy szanszkrit Mahâbhârata, a perzsa Sah-nameh, a német Niebelungen, s a Kalevala.) Nagy, igen nagy jelessége az a finn nép szellemének, egyúttal legnagyobb ékessége a finn irodalomnak is. S valamint a Homérosz neve az Iliással együtt élni fog az emberek emlékezetében, míg európai irodalom és műveltség lesz: úgy a Lönnrot neve sem fog soha többé feledékenységre jutni, míg az európai irodalomban az eposz tisztelete fennáll. Nemcsak érdekes tehát, hanem szükséges is a Kalevala keletkeztét megismertetni, hogy lássuk, mi része és érdeme van benne Lönnrotnak.

A régi finn pogány istenekről az első említést Agricolánál találjuk, a ki a zsoltárt finn nyelvre fordította s Stockholmban 1551-ben kiadta. A szent könyvhez való előbeszédében versekben hozta elő azokat az isteneket, a kiket a régi hámäläiek és karjalaiak tiszteltek volt. E szerint Rongoteus a rozsnak, Pellon Pekko az árpának, Virankannas (Virokannas) a zabnak, Egres a babnak, borsónak, répának, káposztának, lennek és kendernek voltak isteni gondviselőji; Ukko az időjárásnak és esőnek,

---

*) Kitünő német tudós, ki Angliában él és ír, s a kinek „Felolvasásai a nyelvtudományról“ szerte ismeretesek.

Käkri (Kekri) a marhatartásnak, Tapio a vadaknak, Ahti a halaknak istenei; Väinämöinen *) az éneket, Ilmarinen a békét és jó időt szerezte; a Kape-k a holdat fogyasztották; **) a Kaleva fiai réteket és egyebet teremtettek stb. Látjuk ebből, hogy Agricola előtt Väinämöinen, Ilmarinen, Kaleva fiai, Ukko stb. hitregi alakok ismeretesek valának. Ha a XVI. század folytában fel bírták volna fogni a hitregi mondák történelmi becsét, s akadt volna ember, ki azokat összegyűjti: micsoda kincset bírnának most a finnek! Mert azt képzelné sem lehet, hogy a mit most a Kalevalában olvasunk, azt a nép mind a XVI. század után költötte volna. Az előadás bizonyosan önkénytelenül módosult, mint a nyelv is, de a hitregi alakok, nevek, a történelmi alap a legtávolabb régiségnek maradványai, mit a rokon nyelvek emlékezései legvilágosabban bizonyítanak.

Agricola után sokáig nincs említés a finn hitregéről. Bång Péter Åboba 1675-ben a „Priscoorum Sveagothorum ecclesia“ című könyvében először említi meg, hogy a finn parasztok közt régi énekek lappanganak, a melyekből egy medve-éneket is közöl eredeti nyelven. 1735-ben Maxenius a bűbájosságról (de effectibus fascino-naturalibus) érte-

---

*) Äinimoinen wirdhet tacoi = Äinimoinen az énekeket szerezte (kovácsolta), így írja Agricola.

**) Capeet myäs heildä cuun söt = a kape-k a holdat ették. — A holdfogyatkozást sok régi nép hold-evésnek tartotta; de a hold-evés nem egyéb holdfogyatkozásnál.

kezvéen több bűvész éneket hoz elő, „a melyekben mintegy a Kalevala vidék felől érkező szélnek első lehellete érzik meg.“ Ugyan ekkor, 1732-ben, Hallenius a „de Borea-Fennia“ czimű értekezésben megigéri, hogy olyan finn runókat fog gyűjteni és közrebocsátani, a melyekben a nép pogány istenekről énekel; de nem sok lett belőle. Juslenius, ki az 1745-ben kiadott közmondások gyűjteményéhez irt előszóban már a finn runók sajtóságaos természetéről beszél, valóban el is kezdé azokat gyűjteni, de egy tűzvészben elvesztek.

Most áll be Porthan Henrik Gábor működése, a ki a finn tudománynak legjelesebbje a mult század másik felében. Az 1766—1778. években a finn költészetéről (de Poesi Fennica) értekezvén, a leendő költők útmutatásául régibb runókból hoz elő példákat, a melyeket különböző vidékekről kapott volt, s ez által szélesebb körben ébreszté föl a figyelmet a finn költészet iránt. De közlése az ötödik füzetel szakadván félbe, nem fejezte be a munkát, a melyben szándéka vala az egész finn költészet mi voltát előadni.

A régi hazai verseket, úgymond Porthán, runóknak nevezik. A runói költészetnek szembetünő sajtóságaos az előhangu betürim (alliteratio), minél fogva a szók eleje hangzik össze, s a gondolat-rim, minél fogva minden gondolat kétszer fejeztetik ki. — Ezen külső mód a finn költészet minden fajában uralkodik, mit az ismeretes közmondáson is láthatni:

Jumalall' On Onnen, Ohjat,	Istennél a sors gyepelője,
Iuojalla Iykyn avaimet,	teremtőnél siker nyitja,
ei katehen kainalossa,	nem irigynek kebelében,
pahan suovan sormen päässä.	sem rossz ember úja végén.

A betűrimet nagyobb betűk jelölik; a gondolatrimet is mindjárt észrevesszük ebből: Istennél a sors gyepelője, teremtőnél siker nyitja.

Ezt a költészetet, úgymond Porthan, nemcsak a tanult miveltek kedvelik, hanem különösen parasztjaink is (*rustici nostri*); férfiak és nők szeretik és gyakorolják, még pedig inkább a távolabbi vidékeken. A svédek szomszédságában egészen kiveszett már; a papok is sokat ártanak. Mert mint-hogy a nép babonás szokásainál is alkalmazza, a papok a visszaélést a helyes éléstől nem különböztetvén meg, az egész finn költészetre a gyalázat bélyegét nyomták (*toti arti infamiam conflarunt*). Legjobban divatozik még a finn költészet a szavoiak, karjalaiak és az éjszakiak között, a hol vannak még költők (*runo-niekat* *), kik minden tárgyról, mely felfogásuk körébe való, némi tüzes indulattal nagyon szép költeményt tudnak csinálni, minek én, úgymond Porthan, nem egyszer csudálkozó tanuja valék (*cujus quidem rei non semel cum*

---

*) A *niekka* szó valaminek tudóját, művészt jelenti; innen *runo-niekka* runo-tudó, runo-művész; *kirja-niekka* könyvtudó, tudós. Többes számban *niekat*. Ahlqvist, a ki nagy gonddal gyűjtötte össze a miveltségi idegen szókat, azt nem hozza elő. Megfelel a *nok*, neknek ilyenekben: *tárnok* stb.

admiratione testis fui). A nyelvkincset nagyon ismerik, s emlékező tehetségök oly jeles, hogy sok költeményt tudnak és tanulnak meg.

Minden szomorú és víg esemény éneklésre készíti a népet; az éneklés pedig, Porthan szerint, hasonlóképen nagyon eredeti és régi módon foly. „Mindenkor ketten énekelnek bizonyos szertartás szerint, környékezve hallgatóktól (canunt nempe duo semper, solenni ritu, auditorum cincti corona, qui arrectis auribus adstant). Az egyik a fő énekes (laulaja, vagy päämies = fő ember), a ki az éneket legjobban tudja, vagy maga költi, ha rög-tönözve énekel; a másik a felelő (puoltaja), vagy viszáló (säistäjä), azaz kettőztető, ismétlő. Amaz éneklő a verset, s mikor vég előtti harmadik szótagjához ér, a felelő vagy viszáló elejéről kezdi meg; s az így megyen folyvást. A két énekes vagy egymás mellett, vagy szemközt ül oly közel egymáshoz, hogy térdjeik érintkezzenek, s az azokon fekvő egyiknek jobb keze a másikat foghassa. Éneklés közben komoly és gondolkodó arczczal egymás felé hajtogatják testeiket, mintha egyik a másiknak homlokát meg akarná érinteni. Fénállva igen ritkán énekelnek.

Ha csak egy ember énekel, a felelő helyett a kantele = koboz, szolgál, melynek öt réz húrja van; hajdan ló-szőr húros volt.

Minden mulatságnál és vendégségnél az éneklés szerepel; úgy látszik, mondja Porthan, hogy a táncz hajdan nem divatozott; a szavoiak és karja-

laiak máig sem tudnak tánczolni; a hämeiek a svédktől tanultak azt, mit a tantsi (táncz) és tantsan (tánczoló) szók is bizonyítanak. — A magyar olvasó emlékezzék itt, hogy a magyarban is idegen a táncz szó. —

Éneklési alkalmat az utazások is szolgáltatnak, így folytatja Porthan. A karjalaiak és mások tél idejében messzire elhordják portékáikat. „Mikor tehát többen, 40—50-en egyszerre indulnak hazulról, vagy útközben valahol találkoznak, együtt folytatják az utazást, mint a keleti karavánok. Valahányszor tehát pihenni, vagy enni, vagy éjszakázni állapodnak meg, az éneklés legkedvesebb multságuk. Ilyen találkozások által történik, hogy némely énekes annyit megtanul, s hogy a tetsző énekek oly hamar elterjednek.

Az énekek fajaiból Porthan az örlő énekeket (jauho-runot) említi meg, a melyeket az örlő asszonyok énekelnek, a kik a kézi malmot hajtják; a szerelmi, de kivált a bűvölő énekeket, a melyeknél egy ének-faj sem híresebb, vagy arra nézve nevezetesebb, hogy rossz véleményt támasztott a finnekről. „Sok okból nem lehet kételkedni, úgy mond, hogy a régi finnek, mint más nemzetek is, énekek által igyekeztek hatni az istenségre, a miért azoknak nagy szentséget és hatást tulajdonítanak vala, mely véleményt a felvett keresztyén hit sokáig nem birt kiirtani.“ A bűbájosságról minden éjszaki népnél híresek valának a finnek; a dolgok eredetét tudó, betegségeket gyógyító, s az ellen-

ségnek ártó bűvös énekek tehát különösen számosságak. *)

De Porthan idejében finn mondai énekekről nem vala még tudomás. „Történelmi énekek, melyek a régi történeteket szándékosan hiresztelnék, ma már nincsenek; én legalább, ki nagy gonddal utána jártam, egyet sem kaphattam a reformatio előtti korból,“ írja Porthan.

Azomban buzdító és termékenyítő működése tanítványaiában kezde gyümölcsözni. Lencqvist 1782-ben a régi finnek babonáságáról értekezvén (*De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica*), az első darabot közlé a finn hitregékből. Ganander pedig 1789-ben adá ki a finn mythológiát, a mely betűsorban hozzá fel a hitregés alakokat és neveket, a melyeket össze tudott volt szerezni, és a nép közől szedett runók töredékeivel felvilágosítani. Már evvel is nagy lépés vala téve.

E század második tizedében Gottlund, Judén, Renvall éleszték a figyelmet a finn költészetre, míg — a mint már láttuk — Becker és Topelius egyfelől a nép közt található runók összetartozását, másfelől pedig hazájokat sejtették ki.

---

*) Az éneklés általi bűvölés a latin népeknél is megvolt, innen az olasz *incantare*, a franczia *enchanter*. Porthan *Tibulusból* e verseket idézi:

Cantus vicinis fruges traducit ab agris,
Cantus et iratæ detinet anguis iter.

Most lépe föl Lönrot, a kinek utazásait röviden megérintettem már. Gyűjteményét, melyet Kalevala név alatt először 1835-ben, s másodsor, sokkal bővebben, 1849-ben kiadott, maga így mutatja be:

„Mindenek előtt, úgymond, kötelességemnek tartom elmondani, hogy ezen runók miképen kerültek össze. Egy részök, habár még hiányosan, már előbb Lencqvist, Ganander, Porthan és Topelius könyveiben ki volt adva: de sokkal nagyobb részök az előtt ismeretlen vala. Ezeket időről-időre magam gyűjtögetém össze a finn és orosz Kareliában; némelyeket Kajaniban is; másokat írásban kaptam sok helyről. Azon vidékek, a melyekről legtöbb került, a finn Kareliában, Kiteh, Kesälahti, Tohmajärvi, Ilomantsi és Pielise; orosz Kareliában pedig Vuokkiniemi, Paanajärvi és Repola községei. Kajaniban Kuhmo és Kianta. Más helyeken, a melyeket a végett megjártam, nem találék sokat. 1828-ban gyűjtögeték az elsőbb helyeken, a finn Kareliában; 1831-ben és később is Kuhmoban és Kiantában; 1832-ben Repolában. S miután Kajaniba mentem lakni (mint kerületi orvos), négy ízben valék az orosz községekben, mindenkor néhány hétig tartózkodván azokban.“

„Legjobb és leggazdagabb runo-fészek a Vuokki-niemi községe, a dvinaí vagy arkhangeli kormányzóságban. Onnan mind keletre, Jyskyjärvi és Paanajärvi felé, mind éjszakra Tuoppojärvi és Pääjärvi felé menvén egyre hitványabb runókra

találunk. Jobban megmaradtak dél felé Repolában és Himolában az Oloneczi kormányzóságban; s ha innen általjövünk a finn határon, Ilomantsiban, Suojärviben, Suistamoban, Impilahtiban, Sortavaltában, s a Ladoga nyugati partjai hosszában egész Ingriáig, a hol szinte még tudnak valamit a kalevalai runókról.

„Ámbár tehát lehető számmal meg voltak még a nép emlékezetében: hajdan mégis sokkal nagyobb mennyiségben lehettek. A Vuokkiniemi község Latvajärvi falujában, egy Arhippa nevű 80 éves gazda, kinek csudálatra méltó emlékezetéből két napnál tovább szakadatlanul írtam runókat, így szóla hozzám, úgymond Lönnrot: „Haj! máskép volt kis koromban, midőn atyámmal a Lapukka-tó partjain halászgaték; akkor kellett volna Kigyelmednek ott lenni. Egy lapukkai ember vala segédünk, derék énekes, még sem olyan, mint édes apám. Egész éjszakákat énekelének, egyik a másiknak kezét fogva, de soha sem kétszer ugyanazt. Magam kis fiú lévén, csak ültem és hallgattam, lassankint tanulván a szebb énekeket. De sokat felejtettem már el. Fiaimból egy sem válik énekessé halálom után, mint én lettem apám után. Nem szeretik többé a régi énekeket úgy, mint gyermekkoromban szerettük, mikor is mindég, akár munka idejében, akár mulatságban, azokon vala a sor. Most a fiatalság a csunya új dalokat szereti, a melyekkel ajkaimat sem akarnám megbecsteleníteni. Ha valaki akkor, mint Kigyelmed most, gyűjtötte volna az énekeket, két

hétben sem bírta volna leírni, a mit csak az atyám tudott.“ S ezeket mondván, megindultából könybe lábada az öregnek szeme; sőt nekem is bajos vala megindulás nélkül hallgatnom beszédét. Annál inkább örültem tehát azon, hogy ide eljöttem, mert ki tudja, ha később életben értem volna-e az öregget? s kételkedem, hogy másnál lehet-e vala még azt találni, a mit Arhippa tudott.“

Lönrot a gyűjtött runókat olyan rendbe szerkeszté, melyet legalkalmasbnak vél vala. Megvallja, hogy Becker és Topelius nélkül talán most is még rejtekeikben lappanganának a kalevalai runók. „Mert, úgymond, Topelius útmutatása nélkül ki is gondolhatta volna, hogy azokat az orosz Kareliában kell keresni; továbbá, kinek is juthatott volna eszébe, hogy egybe lehet szerkeszteni azokat, ha Becker kísérlete nem vezetett volna reá?“

Majd minden runóban két népről van szó, a mely nem legjobb egyetértésben élt egymással; az egyik a Pohja (éjszak) népe, a másik meg a Kaleva népe. A runók szerint amannak feje egy asszony, Louhi: a kalevai népnek több hőse van, köztök Väinämöinen, Ilmarinen és Lemmikäinen válnak ki. „Kaleva, úgy látszik nekem, mondja Lönrot, a legrégebb finn hős, a kiről a monda tud. Ő talán az, ki először állandóan telepedett le a Szuomi félszigeten, azaz Finnországban, s a kinek nemzetsege azután elterjede az országban.“ Väinämöinent és társait Kaleva fiainak, a helyet pedig, a

hol laktak, Kalevala-nak nevezik. Ezért nevezé így Lönnrot a kalevai runók gyűjteményét.

„Most a nép közt, úgymond, kétféle vélemény van a Kaleva fiáról. Az egyik szerint azok gonosz óriások, tehát rossz lények, de a másik vélemény Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen névvel nevezzi meg, s inkább jót mesél rólok.“ Így Väinämöinen az ének, a koboz, a ser feltalálója; Ilmarinen jeles művész stb.

A Kaleva fiai a Pohja népével a Sampo miatt hadakoznak, mely azt boldoggá tette. A Sampot (olv. szampo), liszt-, só- és pénz-malom; Ilmarinen hattyutoll szárából, meddő tehén tejéből, árpaszemből és nyári bárány gyapjából készítette volt mennyasszonyi árba, a Louhi leányáért; utóbb pedig a Kaleva fiai el akarták onnan erőszakkal vinni. — E fő cselekvény körül számos egyéb monda van lerakva, azok közt leghosszabb és legjelesebb a Kullervonak szomorú története. Sajátosságosak a bűbajos énekek, melyek részint a dolgok eredetét nyilvánítják, részint gyógyítanak, részint áldást vagy átkot mondanak.

A Kalevala finn nyelven 1835-ben és 1849-ben; fényes kiadásban 1866-ban, olcsó kiadásban 1870-ben jelent meg. Lönnrot 1862-ben az iskolák számára egy rövidebb szerkezetét is kiadá, szükséges szómagyarázatokkal. Fordításai eddigelé svéd, német, francia nyelveken adattak ki; a magyar fordítás Barna Ferdinandtól most jelent meg. Angol

nyelven is lehet egy kivonatot olvasni (Selections from the Kalevala).

Láttuk, hogy az esztek közt is Kalev, mi azonos a finn Kaleva névvel, hires mondai alak; s az eszt mondai költemény Kalev fjáról, mint a finn költemény Kaleva fiáról, szól. Szemlátomást egy nagy történeti esemény vagy változás teszi az eszt és finn mondának alapját. De nagyon különböző a két népnek mostani viszonya az illető mondához. A Kalev fjának földrajzi nyomai Reváltól fogva a Pejpusztó déli csúcsáig, tehát az eszt nyelv egész területén, ma is megvannak: a Kaleva fiának földrajzi nyomait felette ritkán találod meg Finnországban. Közelebb tehát látszik állani az eszt monda az eszt néphez, mintsem a finn monda a mai finnekhez áll. Ámde ez véghetetlen sokat nyer a távolság által; teljesebb, költőibb, mondhatni isteniebb a Kalevala mintsem a Kalev fja. „A finn monda egy egészen megalakult, számos személyiséggel megtöltött és elevenített hitregei államot mutat fel: az eszt monda ellemben alig enged egy pillantást vetni a régi pogány eszt hitregékbe, mert abban csak egyikét név fordul elő alkalmilag, mely hitregére emlékeztet.“ *)

Minthogy a finn Kalevala nem csatlódik világosan a mostani földrajzi tudomáshoz, e kérdés:

---

*) Kreutzwald a Kalevi poeg előszavának V. lapján.

hol lehet Väinämöinen és Lemminkäinen lakását megtalálni, tehát hol születtek tulajdonképpen a kalevalai runók? sok fejet fárasztott már, úgymond Krohn, s maga is keres feleletet ama kérdésre. *) Biztosan akarván eljágni, a mondai hő-
söket vallatja meg. Mit tud tehát Väinämöinen a maga lakóhelyéről? Az a Väinä szóval felel reá, a mely széles, mély és csendes folyót jelent. — De mi ez a Väinä? az északi Viena-e (Dvina), vagy a délnyugati Väinä (Düna)? — Egyik sem, úgymond Krohn; kérdezzük meg tehát újra Väinämöinen hőst. Suvantolai-nak is nevezik a runók: Suvanto pedig ugyanazt jelenti a mit Väinä; de tulajdonneve a Käkisalmi (Keksholm) tónak is, mely hajdan a Vuoksi folyónak egyik ága vala. Ennélfogva a Väinä azt a folyót jelenti, a melyet Suvanto. Lássuk most, mit mondhat Lemminkäinen? mert ha Väinämöinen a Vuoksi folyó mellékein lakott, a hol a Ladogába szakadt: Lemminkäinen hazáját is ott kellene valahol találnunk. Lemminkäinenről azt mondja az ének, hogy szigetben (saari-ban) lakott: de mely sziget az? Suursaariko-e vagy Koiviston saaret? Mindakettőről indulbatott volna Lemminkäinen leánynézőbe mind Tytärsaari-ba = Leányszigetbe, mely közel van Suursaarihoz, mind Nais-Saariba = Nő-szigetbe, mely a mai Nai-saari (Nő-sziget, svédül

---

*) A Kuukauslehti (Havi folyóirat) 1869-ki évfolyamának áprilisi füzetében.

Nargö, németül Nargen, l. I. 113.) a Revali öböl előtt. *) Azomban közelebb is találunk szigetet, mely hazája lehetett Lemminkäinen-nek. A Vuoksi folyó t. i. hajdan két ágával ért vala tengerbe; az egyikkel Viborgnál a Finn öbölbe, a másikkal, a Savantó-ággal, a Ladogába. A Vuoksi folyó két ága meg a Néva közt elterülő föld tehát, melyet kelet felől a Ladoga, nyugat felől a Finn öböl veszen körül, azaz a mai Viborgi kormányzóság dél-keleti csúcsa meg Ingriának éjszaki része, valóságos sziget, s az volt Lemminkäinen hazája, úgymond Krohn; a melyről csak olyan könnyen mehetett leánynézőbe, Tytärsaariba (Leánysziget), vagy a Reval előtti szigetre, mint akármely más szigetről.

Krohn eme véleményét a Lemminkäinen névnek nyomaival is támogatja, a melyeket felmutat. A Viborgi vidék legrégibb (1549-ki) összeírásában sok nemzetségi név vonatkozik Lemminkäinenre, a kit a runók Ahtin-nak is neveznek. Az åboi vidék régi összeírásában is, valamint szerte egész Esztországban akadunk nevekre, melyek mondai hősünk nevével vannak kapcsolatban. A Lett Henrik említette szakalai

---

**) Suur-saari = nagy sziget, suur-saariko = nagy szigeti csoport. Suur saari, svédül Hogland, a Finn tengeröbölnek egyik szigete, fele útján mintegy Viborg és Helszingsforsz között. — Koiviston saaret = nyírség szigetei, svédül Björkö, a Viborgi öböl dél-keleti partján. — Suur-saarihoz (Hogland) délre közel van két Tytär-saari (Leány-sziget), kisebb és nagyobb. A Naisaari (Nargö, Nargen) sokkal messzibb van, a Revali öböl előtt.

eszt fő ember *L e m b i t* (l. I. 309. l.), *Lembitu*, finnül *Lemmity*, a *lempi* szóból való, mi hősünk nevének töszava. *) A *livek* egyik fő embere vagy királya is *Lammechinus*-nak neveztetik a krónikákban, mi hasonlóképen *L ä m m e k i n* volna. Krohn azért a *Lemminkäinen* hősben az eszt nép személyesítését gyanítja.

A tulajdonképeni *Szuomiak* t. i. a *hämei* finn törzs; s annak déli ága, a mai esztek elődjei, *Esztország*ot foglalta el. A *Viborgi* kormányzóság délkeleti csúcsa, meg *Ingria* éjszaki része az igazi *Suomi* sziget. A *Finnország* délnyugati és a mai *Esztország*ban elterjedő *hämeiek* azután régi hazájok neveit az új földeken is honosokká tevék. A *liv* ág is, a mely a *jämeieket* megelőzte, onnan jött ki délre; s a *livek* az *Oeszeli* szigetjét *Saami* földnek (*Saamen maa*), azaz *Finn* szigetnek nevezik. **)

Szóval, *Krohn* és mások, kiknek véleményét okokkal támogatja, a *hämeiek* első *finnországi* hazájában, a *Vuoksi*, *Ladoga*, *Néva* és *Finn* öböl által képzett szigetben, találják meg a *Kalevala* népnek

---

*) *Lempi*, *lemmin* = kegyes, nyájas; *Lemminkäinen* tehát nyájaska. Ilyen jelleműnek mutatják hősünket a runók. Az *eszt Lämmekune* azonos a finn *Lemminkäinen*-nel. Az I. 321. lapon, alulról az 5. sorban hibásan áll: *Lämminkäinen*.

**) Az *Oeszeli* szigetjét a finnek *Yö-salo* = *Éjszigetnek* nevezik. Ha ez eredeti név, az *Oesel* csak elferdítése volna, ámbár nem tudom, ha vajjon *Osilia* mellett *Ósalia* is találtatik-e a latin krónikákban.

hazáját; tehát itt keletkeztek volna a kalevalai runók. Ez nagyon jól összevágna a Kalev fija mondájával is, mely a hämeiek déli ágánál, az esztek-nél maradt meg.

Azomban ha e felfogás a karjalai törzsöt kikeresztené a kalevalai mondák közösségéből, úgy adván elő a dolgot, hogy a Kaleva fiai és a Kalev fija csupán a hämeiek hősei voltak s nem a karjalaiaké is: az talán igazságtalan volna ez utóbbiak iránt. Legalább a finn eposz a karjalaiak közt megtalált mondai énekekből áll, a mint Lönnrot előadásából is tudjuk; s Topelius is a karjalaiaktól vette volt legszebb runóit. Én tehát a Kaleva és Kalev nevű hőst és fijait vagy fiját a hämeiek és karjalaiak közös elődjeihez tartozóknak vélném: de az merő vélemény, a döntés a finn tudósokat illeti meg. Annyit már is meg kell engedniök, hogy a Lönnrot véleménye nem állhat, miolta az eszt Kalev fija is napvilágra lépett, hogy t. i. Kaleva kizárólag finn hős volna. A Kalevát vagy Kalevet tehát abba az időbe kell tenni, a melyben a hämeiek még nem váltak el Finn- és Esztországban.

Nagyobb nyomosságu kérdés, vajjon a finn költészet eredeti-e, mint eredetiek az általa megénekelt alakok? Erre nézve utóbban Ahlqvist így nyilatkozék: „A finn népköltészet mindenféle fajból hervadhatatlan virágokat hozott elő, elkezdve elmés talányoktól és gondolat-dús közmondásoktól, a melyek mind versbe vannak foglalva, s felhaladva

a legragyogóbb lyrai költeményeken által a mondái és bűvölési dalokig, a melyek a dolgok titkos eredetét találják ki, sőt még az eposzig, mely az elődök tetteit énekli. — Kétségen kívül az éneklés adományát a finnek ős hazájokból hozták ki magokkal: de annak tudatára és alkalmazására, úgy látszik, csak itt, a Keleti tenger tartományaiban jutottak. Ezt többi közt abból lehet következtetni, hogy keleti rokonaik a népdalt vagy szabályos költészetet legfeljebb szárazon elbeszélő és művészietlen balládákig birták kifejleszteni, a melyekben az előhangu betűrímnek nincsen nyoma. Ezt tehát a finn népköltészet csak a germán népek költészetéből tulajdoníthatta el, a melyben, mint tudva van, ezen szépítő eszköz nagy mértékben alkalmaztatott vala. Még maga a runó név is, mely kezdetben csak bűvölő ének volt, a germán népek nyelvéből van elkölcsönözve, mint-hogy vele azonos a gót runa, *secretum consilium*, *mysterium*, az ó felnémet runa, *susurrium*, *mysterium* és ó skandináv rún, mely nemcsak runbetűt, hanem bűvös rúnjegyet is jelent.*) Ahlqvist véleménye tehát, úgy látszik, azt tartja, hogy a finnek, habár ős hazájokból hozták is a költői tehetséget, azt mégis csak a germán népek költészetének befolyása alatt tanulták gyakorolni. De a kifejezett

---

*) De Vestfinska Språkens Kulturord, 231. lapján. Helsingfors 1871.

vélemény indokolása nem olyan, hogy általában érvényes lehetne.

A finnek keleti rokonai, úgymond, nem fejtettek ki költészetet. Én azt tartom, csak annyi válik be történelmileg igazolt állításnak, hogy nem tudjuk, vajjon fejtettek-e ki azok költészetet? Agricola idejében a finn tudósok mit sem tudtak vala a finn mondai költészetéről; ha tehát akkor valaki ezt találta volna írni: A finneknél nincs mondai költészet, a finn génius nem bír annyi tehetséggel, hogy a költészet eme fajára is fölemelkedjék, állítása megfelelt volna-e a valóságnak? Sőt egy közelebb eső példa nem kevesebbé tanuságos. Az esztek földjén a Kalev fijának sokféle nyoma van ugyan, de a Kalev-mondáról Fählmann és Kreutzwald előtt hasonlóképen semmit sem tudtak, mint még Porthánnak sem volt sejtelme a finn eposzi énekekről. Igazán szerencsés véletlen Fählmann és Kreutzwald által tartotta fenn az esztmondát, mely náluk nélkül talán örök feledségbe jutott volna. Vajjon megfelelt volna-e a történelmi valóságnak az az ítélet, mely egy félszázad múlva csudálkozással nyilatkozandik, hogy az eszt nép, ámbár legközelebb rokonságban van a finn-nel, mégsem fejtett ki eposzi mondát? — Mit tudunk most a zürjänek állapotjáról, szellemi kincseiről, a melyben Sz. István idejében még voltak, és a melyekkel birhattak? — Végre mit tudunk a gótok költészetéről, a kik a Balti és Fekete tengerek közt uralkodának egyszer? S mert arról nem tudunk semmit,

azt lehet-e bizonyosnak állítani, hogy a gótoknál költészet nem fejtett ki, ámbár éjszaki rokonaiknál az Edda nemcsak keletkezni, hanem megismert maradni? Bizonyosnál bizonyosabb tehát, hogy nem tudásunk, vagy nem-tudásunk történelmi dolgokban nem lehet olyatén ítéletnek alapja, mely a valóban történt de általunk nem ismert tényeket utólrhetné.

A finn költészetben, úgymond továbbá Ahlqvist, az előhangu betürim jellemző sajátság; s minthogy ennek a keleti finn rokonok elbeszélő sovány balládájiban legkisebb nyoma sincs: tehát azt is a finnek a germán népek költészetétől fogadták el; a miből ismét az a történelmi igazság következnék, hogy tehát a finnek magát a költészet tudatát és alkalmazását is ezektől a germán népektől tanulták meg.—A finn költészet, mint példákból láttuk, s mint Porthan előadásából is tanultuk (l. itt a 212. lapot), nemcsak előhangu betürim (alliteratio), hanem gondolat-rím (Parallelismus) által is kitünik; e kettő együtt teszi sajátságát. Úgyde Ahlqvist jobban tudja nálamnál, hogy a germán népek költészetében az előhangu betürim megvan ugyan, de nincs meg abban a gondolat-rím. Elöttem tehát bizonyos, hogy a mely szellem a gondolat-rímet, az lehelte a betürímet is a finn költészetbe, s az nem volt a germán népek költészetének szelleme.

Hozzá járul, a mit Ahlqvist nem tudott még, hogy mind az előhangu betü-rímet, mind a gondo-

lat-rimet a voguloknál is megtaláljuk. A vogulok közt is vannak mondák (majtet) és énekek (érit), melyekről hasonlóképen csak szerencsés véletlen, t. i. Reguly utazása és sikeres kutatása által vehetünk tudomást. Úgy látszik, Reguly az utolsó perczen érkezék hozzájuk, a mikor még voltak mondák és énekek tudóji: mert Ahlqvist maga, ki csak 10 évvel utóbb járt ott, már se mondát se éneket nem talált. Oly hamar jut feledségbe az enyésző népnek szellemi birtoka, ha különben legbecsesebb volt is. Szután nem-tudásunkból vagy épen nem-tudhatásunkból ítéljük-e az enyésző vagy már elenyészett népek szellemi tehetségeiről!

A vogul mondák és énekek tehát nemcsak tartalmukra, hanem alakukra nézve is felette nyomosak az ugor-finn népek szellemére nézve. Többi közt világosan kitüntetik, hogy az énekbeli előadás megelőzte a folyó beszédbelit; előbb születik meg a vers, s jóval utóbb nyilatkozik a próza. A vogul énekben az előhangú betű-rím és a gondolat-rím általános, ámbár az énekek alakja eléggé esetlen, a mit annak is lehet tulajdonítani, hogy nem tudjuk, mint énekelik. Mert ha azt olvasom:

„Numi Tarom atyám ülő ezüst ruda hajlékában

növekedő lányi kezem tagja női vala,

növekedő lányi lábam tagja női vala.

Numi Tarom atyám teremtötte

sok arany sugaru nap tartása közben,
 sok arany szép nap fénylése közben:
 himzett tarka székb^{en} ülök vála
 varrott tarka székb^{en} ülök vála,“ —

úgy látszik nekem, hogy csak az aláhúzott szókat éneklék, vagy énekelték, az alá nem húzottakat pedig csak elmondják. De az aláhúzott szók világosan előtűntetik a gondolatrimet, melyet a fordítás is kénytelen kifejezni. Az előhangu betürímet nem mutathatja meg a fordítás, azt csak az eredeti szókon lehet meglátni.*)

Sőt az előhangu betürímnek nálunk is nyoma van, mire, tudtomra, Arany János figyelmeztete legelőször bennünket, s mit e szép példa mutat fel:

Szegény ember szándokát
 Boldog isten bírja.

Az utóbb ismeretessé vált székely balladák pedig

---

*) Jänimene kátem näk-áj jänimi,
 jänumene lajlem näk-áj jänumi.

sarúi säup sau kátel voarnetä mäüfi,
 sarúi vešpi sau kátel posnetä mäüfi:
 kérem kanzep kázing jol unlilém
 juontem kanzep kázing jol unlilém.

A vogulokról s az itt megérintett tárgyról bővebb tudomást vehetni „Vogul Föld és Nép“ czimü munkámból, mely 1864-ben megjelent.

a gondolat-rímet is előtüntetik, a melyet az előtt alig sejtettünk volt.

Mind ezekből csakugyan bizonyossá válik, hogy a finn költészet a maga sajátosságát nem vette a germán népek költészetétől, mert látjuk, hogy az a voguloknál is megvan, s a megmaradt nyomokból ítélve, a magyaroknál is megvolt; az tehát az ugor-finn költészet sajátossága. De nem is vehette a germán költészettől, minthogy abban a gondolat-rím nincs is meg.

De a runó szó kölcsön van véve, a mely azomban oly keveset bizonyít, mint pl. a vers szó, mely a latin nyelvből minden európai nyelvbe jutott, nem azért, mintha az európai népek a költést csak akkor kezdték volna gyakorolni, mikor a latin nyelvet kezdték tanulni, hanem azért, mert a gyakorlott költészetre a latin szókat is alkalmazták. A finn laulut (énekeket) pedig annál inkább nevezhették a svéd papok runóknak, mert azokat olyan ördögös énekeknek tartják vala, minőknek a saját svéd run-okat hitték.

A finn költészet tehát alakjára nézve is eredeti, az a finn-ugor szellemnek megmaradt terméke, s azért reánk nézve is nagyon becses. Valamint a hetes számrendszert, a hold változásai szerinti négy hetes hónapot s a hold fordulatai szerinti tizenhárom hónapos esztendőt: úgy az előhangu betű-rímet meg a gondolat-rímet, mint költészeti sajátosságot, a finn-ugor szellem eredeti találmányainak kell tartani. Már ezekből is gyanítható,

hogy a finn-ugor népek hitbeli fogalmai is közös szók által lehettek kifejezve, s hogy arra nézve is a Kalevala legalább annyit ér előttünk, mennyit az Edda a germán népek előtt.

Lönnrotnál azonban nem hága beszéllgetésünk ilyen messzire és magasra, egyedül azt az óhajtást fejezem ki, hogy sokára ne halasszák azon dologi magyarázatok kiadását, melyek nélkül a finn olvasó is szűkölködik, sok lévén a Kalevalában, mit csak azon helyek mai és régi szokásai világosíthatnak fel, a hol a runókat megtalálták. Ennek szükségét magok is elismerék, s az olcsó kiadás, mely akkor készülöben vala, s azolta megjelent, nagy részben meg is felel abbeli kívánságnak.

Társaim pedig inkább azon sajnálkoznak vala, hogy Lönnrot most a finn szótáron dolgozik, s nem folytatja gyűjteményeinek kiadását. Leginkább a bűvös gyógyászati runók várják még az ő gondos kezét; rajta kívül, úgy hiszik, senki sem bírja azokat kellő tudománnyal kiadni.

Lönnrot a Kanteletar-ról is azt mondá, mikor belőle olvastam, hogy ha még egyszer kiadná, alkalmasint a felénél is nagyobbra nőne, mint a milyen most. — A Kanteletar szó úgy van képezve, mint a runotar (l. a 172. lapot), s kobozleányt jelent. Lönnrot azon apróbb mondai runókat, melyek a kalevalai szerkezetbe nem illettek, s a

lyrai tartalmu énekeket összefoglalván, azokat a Kanteletar név alatt már kétszer adta ki. Ennek harmadik kiadása tehát lenne sokkal bővebb, ha hozzá láthatna Lönrot. De ő most a szótárral van elfoglalva, mit mások is írhatnának, sőt minek írásában mások egyet mást nem is tennének: mert a finn nyelvet legjobban ismerő s legszebben író Lönrot, a szók egybehasonlításában nem mindenkor szerencsés.

VI.

Tavaszhusz. Tammerforsz.

(Elbucsúzás Lönnrottól s azután Ahlqvisttól. Koskinen családja Loppiban tölti a nyarat. A loppi-i lelkész. Finn hó-talpak. Scritfinnek. Vähikkälä és a község iskolája. Hattelma hegyről szép kilátás Tavasztehuszra. Rabbe úr. Tavasztehuszi város és vár. Birger meghódítja a hämeieket. Ezek mai jelleme. Gúnyoló mesék. Onkkaala. Szabott árak. Kangasala-harja és zsilipje. Liuksiala és Meurman. Tanyás rendszer. A földbirtok külömb-sége szerint külömböző az adó. — A tulságos iparmozgalomra bukások következnek. Tammerforszi találkozás. Tammerforsz hamar fejlődő iparos város. Összehasonlítás Tammerforsz és Kuopio között. A tammerforszi környék. — Paraszt lázadás 1596 és 1597-ben. — Kyrö. Rosendal. Finnországban nincs ügyvéd. Kétféle örökségi jog. A végrendelet kellékei. A finn birtoklási jogban az ősiségnek tetemes nyomai vannak.)

Még szendergek vala reggel, midőn szobám ajtaja megnyílék s egy szolgáló kávé, czukrot és tejet hoz. Ahlqvistnál is az ágyban szörpöltem az első findsa kávé; utóbb másutt is ezt a vendégtartást találtam. Ha mindenütt úgy van, Finnországban lehetetlen éhomra ülni a reggelihez. — Alig öltöztem volt fel s fogtam a rakosgatáshoz, megint

megjelenék a szolgáló a kávés tálczával; mindannyiszor úti társaimnál végezvén előbb a kínálást.

Most belépe a házi úr is; nem sokára mindnyájan együtt valánk, s a szükséges készülés után lemenénk reggelizni. Bár nem igen sietve is, de tovább menésre kellé gondolnunk. Lönnrot két lovat fogatá be kocsinkba, s így elbucsúzánk az érdekes háznéptől, el a szives gazdától, ki még utoljára egy olyan könnyü deszka táblával is megajándékozott, milyenen írni szokott. Visszafordúlva nézém a házat, a környéket, a melyben Lönnrot él és dolgozik, mentül hűbb képet akarván mindenről magammal elvinni. De fenyves közzé fordulván az út, szemeink elől hamar eltűnt mindenestül a ház, s mintha csak most vált volna el tőlünk Lönnrot, úgy térénk magunkhoz, de csak a végett, hogy ismét Lönnrotról beszéljünk.

Vihti állomáson Ahlqvist is elbucsúzóék tőlünk, a ki innen visszafelé Lillguszba ment. Két kerekü kocsit és egy lovat fogadván, maga hajta el, a kis fiú, a kié a ló, megette kuporodván fel a kocsi-kára. Érzékenyülve válám el Ahlqvisttől, hisz ez életben bajosan látjuk többé egymást.

Magam lévén most Koskinnel, az ország politikai állapotjáról kezdék beszélteni, mire sok előforduló tárgy bő alkalmat nyújtott.

A legközelebbi állomáson, melynek neve Suni, s a Pyhäjärvi (Szent tó) fiókegyházhoz tartozik, a vidék változatosbbá lesz, mert a Salpaus-selkä (zárhat) vonalához közeledünk, a mely itt mintegy ha-

tárt teszen az Újföldi (Nyland) és Tavaszti tartományok között. A tájék változó képei néhol meglepők; hozzá járul a folytonos jó út és a kedvező idő, a melyek az elmerülő utast annyira elaltatják, hogy szinte néha úgy rémlik előtte, mintha nem sokára az alpok havas csúcsai fognak feltünedezni, mert el is felejtí, hogy Finnországban jár. De bár kedvező az idő: „a hét alvó atyafi“ napja az imént volt csak, s úgy látszik, hatása nem múlt még el, mert a keleti szél állandó. Úti társam el sem mulasztta figyelmeztetni a finn közmondásokra, melyek azt tartják:

Keletről a tartós eső,
éjszokról a szárazság; *) s

Addig fúj a kelet szele, míg az eső nem csordúl:
addig pöröl az asszony is, míg a könnye nem indul. **)

Az első közmondás szerint Finnországban a keleti szél esőt, az éjszaki meg szárazságot okoz; a másik közmondás a keleti szélről ugyan ezt a tapasztalást egy népszerű toldással fejezi ki.

Paanu állomáshoz közel az Újföldi és Tavaszti tartományok határát két oszlop jelöli, felírással és czímerrel. A felírás finn és svéd. Az egyik oszlopon a nylandi czímer: két folyam közti sajka; a

*) Idästä iki satehet,
pohjaisesta poudat pitkät.

**) Itä ei lakkaa tuulemasta, ennenkun sataa:
akka ei lakkaa torumasta, ennenkun itkee.

másik oszlopon a tavaszi tartomány czímere: koronás pajzson egy hiúz, felette három csillag, alatta három rózsa.

Tavaszt finnül häme, Tavasztland tehát Hämeen maa; de a hämei kormányzóság mai határai nem egyeznek a régi hämei tartomány határaival. Evvel azomban nem sokat gondolánk most, mert Loppi egyházközségében úti társam nyári lakához érénk, mely hasonlóképen egy tó szélén van, s melyből örömtől sugárzó képek üdvözlék a haza érkező családapát, úgymint Koskinen neje, ki egy kis szősz hajú fiucskát tart vala karján, a ki legott az apához kívánkozik, és nagyobb fiúk, a kiknek képéből mindjárt azt lehet kiolvasni, hogy már a gymnásium tanítványai. Koskinének is paraszt gazdánál laknak; van több nagyobb kisebb szoba, közel egy tó, a melyben fürdenek; erdő, rét, eperj, tej, vaj: mi kell több gyermekes háznépnek, hogy jó kedvvel töltse a nyarat?

Már Loppi felé jöttünkben vékony eső kisére bennünket; az most is tart, habár el is áll néha, mert az égen felhő-foltok kergetőznek, melyek még nem ragadnak össze, de minden pillanatban elboríthatják az egész eget, vagy el is enyésznek. Szóval az idő se nem biztat se nem ijeszt: azért kell felső czipő az utak vize, és esernyő a felhő könyvei ellen. Megismerkedvén a háznép tagjaival, és kávé, epres, vajás uzsonna után Koskinen a község papjához, Brander úrhoz, vezet, kinek lakása közel van ide. Kertből kertbe menvén, a melyekben a

fenyűt a nyár- és nyirfa váltogatja fel, a pap udvarába érünk. Maga épen gazdasági épületeiből jöve ki; mert istállóji közel állanak a lakó-házhoz. Nem hiszem, hogy várt volna bennünket, mert érkezésünket nem tudhatta; nem is találék semmi fogadási készületet benn a házban. Mi tehát Brander urat mindennapias házi foglalatossága között és hétköznapi öltözetben találók. Nem gondolom, hogy sok vidéki magyar, kivált protestáns, papot lehesen ilyen hétköznapiságban meglepni. Jól emlékezem, hogy egyszer egy előkelő magyar város reformatus papját a hétköznapi reggeli isteni tiszteletből kigörbült sarku csizmában és olyan kalappal látam haza felé menni, a melyet kertekben madár-ijesztő szalmabábra is szokás tenni. Brander úr istállójából jöve ki, de olyan tisztességes ruhában, milyenben városi sétálásra megyen ki az ember. Kicsiség az ilyen: de ruha tisztesség, azt tartja a magyar közmondás is.

Brander úr bevezete házába, mely magos kő-épület. Dolgozó szobájába lépünk, hol könyvek, papiros, tinta, pipa meg dohány, mint előkelő tárgyak, a rendes foglalatosságot és mulatságot jellemzik. Házanépét nem látám, az nyilván nem valahon; mert az „istenhozta“ italért is, mely szokott hideg puncs-féle, maga méne ki.

Bár elég bajjal folyt is beszédem a finn lelkészszel, a ki csak finnül és svédül beszél; bár sokszor Koskinen tolmácsolására szorultunk, mégis

kitudakozám tőle, a mi a finn falusi lelkész állapotjának képét adhatta.

Hiveinek száma 5000 lelket teszen, mi tehát azt mutatja, hogy nagy kerületű a Loppi egyház községe. Másutt is népes egyházi községeket találtam, azok mindenütt nagy kerületűek. Ez a lelkészek jobb tartását teszi lehetségessé: másfelől azonban a község egyes részei nagyon távol esnek az egyháztól. A finn buzgó ember tehát messze jár az isteni tiszteletre. A tavasziakról különösen azt mondják, hogy nagyon szeretvén a tavakat, inkább két mélyföldnyire is eleveznek az egyházba, hogysen szárazon egy mélyföldnyire járjanak. Azért a hol csak lehet, tó mellé építik az egyházat, vagy igyekeznek reá bírni a hatóságot, hogy oda engedje azt építeni.

A Loppi talaja igen jó, úgymond Brander úr, de híves természetű, azért sokszor megárt a kései tavaszi fagy. Taval, tehát 1868-ban, azt állítá, hogy neki 5 tonna elvetett rozs után 100 tonna lett; s kételkedésem ellenére is fenntartá állítását, oly termékeny ez a föld, ha jó idő jár reá. Ez idén is, úgymond, nagyon bő lesz az aratás. Erről magam is a szemlátomás után győződhettem meg: mert oly sűrű, magas rozsokat ritkán láttam még, mint most itt, a hol eddig vetéseket láthattam.

Papi jövedelmei: 600 márka készpénz; 42 tonna rozs, 42 tonna árpa, mit a hívek hordanak össze; van erdeje, rétje, szántóföldje, tart 4 lovat, 12 tehenet; azonkívül még hét tehenet is kap. Haj-

dan, úgymond, minden hat tehén után egyet kapott: de az megváltozott, most általában hetet kap. Összes jövedelmét 4000 márkára becsüli. Egy tonna földbe 20 kappát vetnek itt (egy tonnába 30 kappa fér); azaz 1370 □ ölnyi finn holdba két mérőt vetnek körülbelül. A vetés sűrűségét azonban a rozsszemnek aprósága neveli; mert a finn rozst vékonyabb szeműnek tartom a mienknél. A gabona-fejekben is sokkal jobban szoronganak a szemek, mint nálunk, — legalább úgy látszik nekem.

A Loppi községiskolájában 1 férfi- s 1 nőtanító tanítanak, amannak 600, ennek 400 márka fizetése jár az országtól. A község pedig 16 tonna rozst fizet nekik; azonkívül van egy „talo maata“ = telek-földjük, mely az előtt a pap használatában volt. —

Különös, hogy az ember fentszóval gondol megértetésén segíteni, a mit most többször tapasztalok. Ha Brander úr finnül beszélvén hozzám, magát biztosan akarta velem megértetni, nagyon fentszóval ejté ki a szókat, mintha nagyot hallanék, pedig hála istennek, hallásom még nem tompa. Viszontag, ha Koskinennek akart valamit mondani, a nélkül hogy megértsem, halkán beszélle. „Még is csudálni lehet, úgymonda egyszer társamnak, hogy ez az öreg ember (t. i. én, mert rólam beszél vala) annyira meg tudta tanulni a finn nyelvet.“ Én természetesen nem rontám el Brander úr csalódását, mintha csak a kiabálót érteném; de szinte nevetnem kelle magamban. —

A lelkész haza kísérvén minket, ott is folytatók a beszédet, megnézvén a gazdának épületeit, a kinek házában Koskinének laknak. Itt látám először a hó-talpat, azaz fa-korcsolyát, melyen a finnek a havon futnak, s mely a régi írónál is meg van említve. A hó-talp két hosszú vékony deszka-féle fa, melynek eleje és hátulja kissé fel van görbülve. A közepén áll az ember lába, melynek ott nyoma is van. A mesében a czinege így tanítja az embert hó-talpot csinálni:

Ágat tégy a hornyolásba,
annak végét láb nyomába. *)

A finnek suksi-nek, többes számban sukset-nek nevezik; de suksi egyszersmind a szövő-szék lábitója is. Korcsolya helyett talán hó-lábitónak is nevezhetnők. — A svéd nyelvben skid, többes számban skidor a hó-talp (Schnee-Schlittschuh); s ezen szó, úgy látszik nekem, jutott volt el még az ó-skandináv nyelvből a VI. századbeli byzantinus írókhoz is, mert a Procopiusnál előforduló scritfinni **) nem egyéb talán, mint skid-finni, azaz hó-talpon futó finnek. —

Az eső, mely lefekvésünkig folyvást ijesztgetett volt, másnap reggel sem vonúlt el a láthatárról. Brander úr ismét eljőve hozzánk, kik a men-

---

*) Pane oksa olkahasen,
pää aseta pälkähäsen. (Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita = Finn nép mondái és meséi. I., 10.)

**) Σκιδίτινοι. De bello gothico II., 15.

jünk-e, maradjunk-e közt habozunk vala. Magam szerettem volna elindúlni, hogy Tavasztehuszban ne várakoztassam azokat, a kik Helszingforszból vasúton szándékoztak odamenni: de Koskinen azon ürügy alatt, hogy édesatyját meg akarja látogatni, nem hagyta engem egyedül utazni. Végre kiderülvén az ég is, előállának a lovak, Koskinen nagyobbik fijának örömére, mert az első állomásig ő fogja hajtani. Nem is tágíta többé a kocsitól, meg-meg próbálván az ostort, mely soha sem csettent neki.

Elmegyünk tehát megint ketten; a szőkehajú deák nagy buzgósággal hajtja a nem rossz lovakat, sokat értekeztvén a paraszt fiúval, ki mellette ül a bakon. Az állomásra érvén felültetjük a két fiút a visszatérő lovakra, az ifjú Koskinentől sok köszöntést üzenvén anyjának, s mi más lovakon tovább megyünk. Sűrűbben látunk minden felé füstölgő földeket, vagy kormos tönköket, a hol az égés már megszűnt.

Vähikkälä állomásnál egy vár-rom látszik meg, mely a Hakonen nevű birtokban van. Gyönyörű fogadó a postahely; nem messze attól, egy kis földháton új épület áll, az a községi iskola. Azt meg akarván nézni oda sétálánk. Útunk vetéseken vezetete keresztül, melyek többnyire oly sűrűek, hogy dülő félben vannak. Egy heréshez is érünk, melyet nagy érdekléssel nézegeték. Virágja többnyire fehér, s apróbb⁸ fejű mint nálunk szokott lenni, veres csak imitt-amott látszik ki. Szára felette hosszú, dülve is övemig ér, s oly sűrűen áll, hogy bámulék rajta.

Egy egész terjedelmes lankás földhátat meg a környékező lapost foglalja el a here. Ilyen darab sok takarmányt ad. A Hakonen birtokosa nagy gazdaságot űzhet. Nem is láttam többé sehol egész finnországi utamon akkora, s ily jól megtermett herést.

Az iskola-épülethez közeledvén, egy hosszú száru pipából szívó ember tarta felénk a rozsokból; az a tanító. Szünetidő lévén a nevendékek nem járnak iskolába. Az épület csinos; a tanító-szobában a padok helyesek, tiszták; a tanítási eszközök, a melyeket a tanító előhordogat, czélszerűeknek látszanak. Ezek közt egy sor kép, kis magyarázó szöveggel, egy iszákosnak történeteit beszéli el, ki vásári alkalommal ízlelte meg először az ittasság gyönyörét, s azután fokról-fokra belésülyed az iszákosságba, gyermekeinek, nevének utolsó rongyát is elissza és szomorú pályáját gyilkolással végzi be, a mikor a boszuló igazság kezébe kerül. A képek az egyes történeteket ábrázolják, s megindíthatják a falusi nézőket. Nálunk a vásárokbán szoktak ilyen historiás képeket az összecsesződő népnek mutogatni: de talán jó volna oktatási eszköznek is az iskolában használni olyan helyeken, a hol a pálinkavész elhatalmasodik, mely mindenütt legnagyobb ostora a miveletlennek és szegénynek.

A fogadóban, míg ebédelünk vala, a gazda a harmadévi nagy inségről beszélt nekünk, mely ezen a vidéken is nagy pusztítást tett s iszonyú halandóságot idézett elő.

Tovább menvén jó idő múlva Hattelman vuori-ra (Hattelma hegy) érünk fel, a melyről az eddig erdős vidékeken járt utas egyszerre nyílt tájéket pillant meg, melynél első meglepetésében azt gondolja, hogy nem igen látott még szebb tájképet. Keletfelől halmok közül egy tó-féle folyóvíz nyomul elő, megette ott van Tavaszhusz városa, s még távolabb egy nagy vár vagy erősség, a tavaszhuszi vár. Ha néhány napig erdős vidékeken utazott az ember, a melyekben az egyes tanyák és házak tetemes távolságban vannak egymástól, de mindannyian erdőbe rejtőznek: akkor háttal helyről a nyílt tájéket és a várost különösen meghatónak és szépnek tapasztaljuk, még ha nem is volnának szépek. Pedig a tavaszhuszi környék csakugyan szép; mert annak látszatja nem változik, mikor lejjebb érünk.

Iso Vanaja-vesi (nagy Vanaja víz) és Pikku Vanaja-vesi (kis Vanaja víz) keletről és délről fogják körül a várost. A kavics-kövezetű utcán nagy zajjal halad befelé a kocsi az első fogadó elé: de abban nem találjuk meg a Helszingforsból érkezetteket. Tovább hajtunk a második elé; itt vannak vig társaságban, a kiket keresünk, mert Rabbe és Heurlin urak elkisérték volt ide, s az első oly vig és kellemes öreg úr, hogy sok fiatalon túl teszen.*)

---

*) Látogató jegyén így mutatja be magát: François Jean Rabbe, Docteur en médecine, Assesseur du Collège en Finlande. — A Finu irodalmi Társaság pénztökéjében egy Rabbe-alapítványt láttunk, az bátyjától származik.

Azonnal velünk is kezd rendelkezni, mert, úgy mond, itt és most ő az úr (isäntä); holnap reggel korán vissza kell mennie Helszingsforszba, ma estve tehát ő viszi a társaság kormányát. A Helszingsforszból érkezettek megnézték már a város nevezetességeit, fent is voltak a várban; most már késő van; holnap, ha elmenend, tehetjük a mit akarunk. — Minthogy már Homéroszból is tanultuk volt, hogy „a sokfejűség mitsem ér, egy legyen az úr,“ szívesen fogadánk szót. Nyomban is érezők jó magunkviselésének jutalmát, mert vígabb estét alig töltöttünk az úton.

„Reggel kakasszóláskor kelünk fel,“ az vala az utolsó jelszó, mikor jó későn lenyugodásra hártároztuk el magunkat. Az év ezen szakában, kései lefekvés után hajnalban kelni fel, még pedig Tavasztehuszban, erős dolog, de lehet, mert szinte óhajtjuk, hogy a kakas elfelejti kötelességét. Ámde a virrasztó kakas soha sem felejti el, mikor szólnia, vagy mint a finnek mondják, énekelnie kell (a finn nyelv szerint t. i. kukko laulaa = a kakas énekel, azaz szól): legszebb hanggal költe fel minket, s bár álmosan, de nevetve készülénk föl.

A korai reggeli mindnyájunkat egy asztal körül gyűjte. Sajnálók, hogy Rabbe úr kénytelen volt ily hamar kiszakadni a társaságból, s bennünket kedves kormányától megfosztani; de utazásban a találkozás és elválás szakadatlanul éri egymást. A nyájas emlékezés azomban megőrzi az elváltak ké-

peit, s sok idő múlva is akármikor szívesen megmutatja, mikor visszapillantunk a múltba.

Utazásunk ezentúl is kétfelé fog menni. Nóm és húgaim gőzhajón Tammerforszba indulnak; Heurlin úr odáig akarja elkísérni: mí meg, Koskinen és én, kocsin folytatjuk az utazást Liuksialába, s onnan majd Tammerforszba. S miután útitársaink a gőzhajón elindultak volt, mí ketten még a városban és környékén mulatánk.

Tavaszhusz, finnül Hämeen linna = Hämei vár, kis város, 3160 lakossal. Utczáji igenesek, többnyire derékszögben találkozóok; eme rendes építése az 1831-ki nagy tűzvész után kezdődött. Van nyomdája, gymnasiuma (kymnaasi), tulajdonképen felgymnasium, mert az algymnasiumot ylä-alkeis koulu = felső elemi iskolának nevezik. Tavaszhuszban mindkettő találtatik: a gymnasiumban 5 lector, egy segédlector s 2 tanító; az algymnasiumban 4 collega és 2 tanító tanítanak. A felgymnasiumnak egyik lectora Eurén Gusztáv Erik lévén, azt fel akarom keresni, mert régen ismerem finn grammatikáját és szótárát. *) De nem találom honn, vidékre rándult ki. Euréné a nyomda is, ő tehát iparos, nemcsak tanár. — Azután befordulánk a könyv-

---

*) 1) Finsk Språklära = Finn nyelvtan. Åbo, 1849.

2) Suomalainen Kielioppi Suomalaisille kirjoittanut = Finn nyelvtan, finnek számára írta. Åbo, 1852.

3) Suomalais-Ruotsalainen sanakirja, vagy Finsk-Swensk Ordbok = Finn-svéd szótár. Tavaszhusz 1860. — Eurén előbb Åbóban tanároskodott, mielőtt idejött.

kereskedésbe. Az iskolai könyveken kívül finn, svéd, német könyvek teszik a többséget; de francia és angol regényeket és más tartalmu könyveket is találok. Hirlap is jelen meg itt, hetenkint egyszer; neve *Hämäläinen* = a Tavasztehuszi. Megveszem a július 29-kén kiadott számot, a melyben az időjárásról s a reménylett áldásról következőt olvasok: „Gyakran mennydörög, s futó esők járnak. Az egész természet örül, minden búján áll. Csak a rétek fizetnek középszerűen, mi részint onnan van, hogy a tavali szárazság a fű gyökereit nagyon kiégette, részint meg onnan, hogy az idei tavaszi fagy az első fűhajtást elrontotta. Tehát kevesebb széna lesz mint tavál, azt mondják. De azért nem lesz takarmány híja. Ember nem tud emlékezni, hogy valaha minden annyira sikerült volna, mint e nyárban. Mult ősszel sokkal több földet lehet bevetni, mert a szárazság elősegíti vala az égetést, a melyet az előtt sok évben az esőzés akadályozott volt; s a vetés jó időben történt meg. S minthogy néhány hét múlva a rozs már hambárokba fog kerülni, az árák csekélyebbek lesznek, mint sokan szeretnék a termesztők közül.“

Érdemesnek találom ezt a tudósítást arra, hogy ide iktassam, mert az előbbi évekre tekintvén, a mostanit igen áldásosnak mondja, s annak egyik okát is felhozza, mi a finn földmivelésnek jelleme, kivált a tavasztehuszi tartományban. Itt az erdőégetéssel járó földmivelés nagyon divatos. Az előtt sok évben az esőzés miatt nem jól sikerült volt az

égetés, s azért kevesebb rozst lehetett bevetni, s az is más bajok, különösen kései és korai fagyok, miatt kevesebbet adott. Taval (1868-ban) száraz és igen forró nyár volt. E miatt Poroszország keleti részeiben, a Balti tartományokban, azaz Kúr-, Liv-, Esztországban és Oroszország legnagyobb részében silány vala az aratás: ellemben Finnországban, a hol meg az előbbi években sanyarogtak volt, a sok tó közelében a meleg száraz nyár a vetéseket igen jól hajtá és érlelé. Gabonatermésre nézve tehát az 1868-ki év örvendetes vala. S e szárazság, mint a Hämäläinen mondja, az erdő-égetést és a gabonavetést előmozdítván, az idei nagy termésnek is egyik fő oka. —

Kocsit fogadván kihajtánk a városból a várba és a városi kertbe. A vár is finnül Hämeen linna (Hämei vár), de svédül Kronoborg = Kronburg. Ez (mint a 18. lapon láttuk) a második svéd hódító hadjáratnak eredménye vala, a melyből a hämeiek keresztyénsége és engedelmissége biztosították.

Svédországban IX. vagy Sz. Erik utolsó férfi ivadéka, XI. Erik (1222—1250) már a Folkung nemzetséggel vala kénytelen az ország hatalmában osztozni; Birger, kit közönségesen Jarl Birgernek (jarl a régi svéd hatalmas nemzetségek czime) neveznek, mint a király sógora is nagy befolyással birt. — Ez tehát a második finnországi hódító hadjáratra határozá el magát, ösztönözve azon Vilmos által is, kit az eszt és liv történetekből ismerünk

(l. I. 43. 302. 303. lapj.), s ki mint Sabinai bibornok püspök 1238-ban járt volt Svédországban, az egyházi ügyek rendezése, többi közt a papi nőtlenség foganatosítása végett. Birger 1249-ben erős hajóhaddal általkelte a tengeren, s a „hämeiek kikötőjében,” mely alkalmasint az ország déli partján vala, kiszállván, onnan kezdve hódítá meg a hämeieket, a kiknek belső földjében a várat építé. Úgy látszik, ez alkalommal vagy közvetlenül előtte, foglalák el svéd lakosok, különösen helsinglandiak, a Finn félsziget déli részét, s hogy azolta keletkezett az Új föld (Uus-maa, Nyland) tartományi név; hihető, hogy ezen új lakosok elősegíték Birger győzelmét is, a melynek viszontagságait hasonlóképen nem ismerjük. Csak azt tudjuk, hogy Birger azt az adót, a melyet a keresztyén finnek eddig a püspöknek fizettek vala, a svéd király számára foglalá el, mi annyit teszen, hogy a finnek eddigi adója ezentúl a királynak járt, s a püspök új, bár kevesebb adóval elégedett meg, hiszen most az ujdonan hódoltakés megkereszteltek is szaporíták a püspöki jövedelmet.

Birger már 1250. tavaszán tére vissza Svédországba, hol XI. Erik meghalt, s Birger kiskorú fija, Valdemar, kinek anyja az utolsó király testvére, királylyá lett. Birger tehát fija nevében uralkodék, s mint Stockholmnak alapítója mai napig tiszteletben áll a svédek előtt. Az általa épített Hämei várban is egy emlék örökíti nevét, egy a falban megerősített kő-szobor, mely emelt kézben sok águ ostort tart, s a hämeiek megtérítését ábrázolja.

A vár most kőfalakkal kerített erősség, melynek belső, régi része, az első időből való. Ennek kőfalai szörnyű vastagok, ajtai, ablakai kicsinyek, szűkek; lépcsői is alacsonyok; igazi szorító vár, melyben nem szívesen időzik az ember. Most fegyháznak szolgál, mi még szomorúbbá teszi. A Hämäläinen hírlapnak megemlített számában a hivatalos kimutatás szerint az 1868-ik év alatti fegyenczek 346-an voltak, a kik között 100-ra mennek az Áboból ide hozottak. Az előbbi évről 112, valamint az 1868-ki évről 164 maradt a folyó 1869-ki évre.

A várnak külseje és környéke nyájas, sőt regegyes; még kellemesebb azonban a város kertje, mely egy jókora dombon van ültetve, vagy inkább egy volt erdőből szakított ki. A felkerülő utak kedves sétányok; fenn mulató-ház van, mely a látogatók evő- és ivó-vágyait kielégíti, s azon kívül több helyütt a kilátás élvezésére alkalmas ernyős helyeket ajánl. S innen valóban szép a kilátás a városra, a környékező vizekre, s az igen messzire kitáguló láthatárra. A kilátás gyönyörét fokozza vala az aratást megelőző napfényes szép idő, mikor még minden, úgy szólván, férfias zöldében ragyog, mely azért, mert itt-ott sárgulni kezd, a kikelet reményét valósítani látszik, s biztatóbban hat a kedélyre, mint a tavaszi ígélet.

Szinte vontatva hagyók el a helyet, s hajtánk vissza a városba, hol elutazásra kelle intézkednünk. De nem mulaszthatók el fogadónk udvari épületét is megtekinteni, a mely színadi előadá-

sokra szolgál. Mert a tavasztehusziakat színészek is meg-meglátogatják, kik legalább eddig, többnyire svéd nyelven játszanak. A szuomi színészet csak most kezdi első sarjait hajtani; abban az állapotban van még, melyben a magyar színészet Budapesten 1830 előtt vala, mikor az 1792-ki buzgalmat a közönyösség dere rég megvette volt.

Megemlítettem (a 15. lapon), hogy a finn nép két ágra, a hämeire (tavaszi) és karjalai-ra szakad, s hogy amaz az ország délnyugati részét birja. Ennélfogva nemcsak a hämei vagy tavaszi, hanem a vászai, åboi és nylandi kormányzóságok finn nyelvű lakosai is a hämei ághoz tartoznak. A tulajdonképi hämeiek tehát, a hämei kormányzóságban, a hol most vagyunk, ezen ágnak törzslakosai volnának. „Erös, széles vállu emberek, valamennyi finnek közt legkeményebbek, legmunkásabbak, s legkevesebbel beérők.“ A mellett nagyon ragaszkodnak a régi szokásokhoz, hajthatatlanok. Talán innen van az, hogy a tavaszi embert hülének tartja a finn népies gúny. „Sok nemzetnél vannak mondák, melyek némely vidékek lakosait együgyüeknek csúfolják; a nagy orosz a kis orosz gúnyolja; így a tavaszi is gúnynev a többi finnek előtt,“ mondja a már idézett könyv, *) felhozván a közönséges gúnyoló

---

*) Finland framstäld i Teckningar. 209. 214. lapján.

mesés mondákat is, a melyekből íme közlök egy-néhányat.

Egy hámei vagy tavaszi ember egyszer télen egy nagy tó jegén menvén által, s belefáradván, a magával vitt sátrat kifeszíté, s alája búvék alunni. Jót alván és kipihenvén magát, tovább folytatá útját, a jégen felejtvén a tűjét, a melylyel a sátrat összetűzte volt. Csak később vette azt észre, mikor már nem mehetett vissza keresni. De a következő télen, a tó megint be lévén fagyva, elmene a tűt keresni, a hol azt elfelejtette volt. — Hét hámei ember aratott egyszer. Az egyik fogta a gabona-szálakat és lehajtá, a második egy fát tartá alájok, a harmadik elvágá, a negyedik marokba szedé, az ötödik kévéket köte, a hatodik összehordá a kévéket, s a hetedik keresztbe raká. Erre menvén Mátyás deák s látván ezt, megkönyörüle az ügyefogyott népen, s éjtszaka, míg a hét arató nyugszik vala, egy nagy darab mezőt learata, sarlóját is ott hagyván egy kereszt tetején. A hámeiek szörnyen elcsudálkoznak reggel, mikor azt látták. Ki tehette azt, kérdezik egymást, s megpillantván a kereszt tetején valami görbenyakút, rögtön kitálálák, hogy biz' az tette. De vajjon mi az? tanakodának. Az boszorkányosság, azt el kell veszteni, különben rosszul járnak. Ámde senki sem mere hozzá nyulni. Tehát egy hosszú póznára egy hurkos kötelet kötnek, s avval szerencsésen megkapják a görbenyakut. Nagy örömmel huzzák a tó felé a póznát, a mely után a boszorkányos dolog kel-

letlenül és rángatódzva ugrál; mind a hét ember egy sajkába száll és a tó közepére eveznek, hogy a legnagyobb mélységben elsülyesszék a gonoszt. Egy nehéz követ erősítenek a rúdhoz s beeresztik a vízbe. De a mint befelé rohan a kő, a rudat és a hurkos kötelet magával rántván, a sarló a sajkába akad, azt felfordítja, s mind a hét ember belé vész a tóba. — Házat építettek volt a hámeiek, s ablakot felejtének csinálni a falban. Setétben lakni restelvé, sok fejtörés után kitalálák, hogy zsákkal lehetne világosságot hordani belé. A zsák száját a napnak tartván, sietve összefogák, s beszaladának kitölteni a világosságot. Látván ezt az arra járó Mátyás deák, könnyebben is, úgymond, kaphatnátok világosságot! — Hát hogyan? kérdezek. — Vágjatok ablakot a falba! — Az igaz, felelének, s hogy annál világosabb legyen a szoba, olyan nagy ablakot vágtak ki a falból, hogy összerogyott a ház.

Az utolsó mesével nálunk is nem egy vidéken csufolják bizonyos helységek lakosait. Az ilyen gúnyolódások országról országra költöznek, s mindenütt tapadnak némely vidékek vagy helységek lakosaira, a kik arra vannak szánva, hogy a népies gúnynak tárgyai legyenek. *) „Mennä Hämälään = menni Tavasztba“ annyit teszen Finnországban, mint bolonddá lenni. A második mondában alkalmasint

---

*) Például Szepesben a bélaiak, felső Tisza mentén a görgeiek, Erdélyben az oláhfalvi székelyiek, sok helyütt a rá-tótiak. — A keleti porosz is azt mondja: Nem vagyok pots-

emlékezés marad fenn arról, hogy a gazdasági tökéletesebb eszközök csak lassan birtak elterjedni kivált olyan nép között, mely a régi szokásokhoz ragaszkodik. Jellemző alak a finn gúnyoló mondákban Mátyás deák (Matti = Matyi), ki garabonczás-félének látszik; Manalan Matti (manalai vagy pokolbeli Mátyás)-nak is nevezik.

Éjszaki irányban Hattula, Ilmoila, Onkkaala, Huutijärvi állomásokra vezetete utunk. Itt láttam a legnagyobb finn falvakat, azon értelemben, melyben mink az egy helyre szorult falut vesszük. Házaik néhol nagyon is egy rakáson állanak; s mind fából lévén építve, a tűzvész itt iszonyú pusztításokat tehet.

Onkkaalában kolduló gyerekeket is láték, mit eddig és azután sehol sem tapasztaltam Finnországban. Egyáltalában ritka itt a koldus, ha szabad látomás után itélnem: pedig van elég szegénység; a közrend tehát arra nézve is jó. A nyilvános biztonság egyik jelül pedig azt is feljegyeztem, a mit Onkkaalában láttam. Az itteni postafogadóhoz érven, két kerekü úri kocsiba befogják vala a lovat. Két asszony lépe ki a házból, behelyezkedék a kocsiba; az ifjabbik, ki a másiknak leánya lehet,

---

dami (ich bin kein Potsdamer), azaz, nem vagyok ügyefogyott magán segíteni nem tudó ember.

kesztyűs kezébe fogá a gyepelőt és a madzag-ostort, s *vp!* elhajta, fiú se kisérvén őket. A legközelebb állomáson ismét váltanak lovat, s fenakadás nélkül utaznak. (Itt a lovakat nem *gyi*, hanem *vp* hanggal indítják meg, mi *vap*nak hallik.) — S ezen biztosság s a köznép becsületes nyájassága nemcsak Finnországban, hanem egész Skandináviában is uralkodik. A stockholmi környéken jártunkban néhányszor két idegen, angolul beszélő, nő csatlakozott hozzánk. Némi megismerkedés után megtudtuk, hogy amerikaiak, s hogy Angliából Norvégiába s onnan szárazon jöttek Stockholmba. Tapasztalván, hogy az angol és francia nyelven kívül más nem értenek, kérdém, mint boldogúlhattak Norvégiából idáig? Oh, felele az egyik, sehol legkisebb bajunk vagy fennakadásunk nem volt. A nép oly értelmes és oly jó, hogy szinte kitalálja az utasnak szükségét vagy kivánságát.

Az Onkkaala fogadójában az árak meghatározásait is nézém, a mely a szoba falán fel vala függesztve, s „a megye igazság részéről = kihlakunnan oikeuden puolesta“ kiadva. Az árszabás 1868. őszhava 10-kén történt meg a folyó 1869-ki évre. Az szerint egy személynek való étel 72 kispénz, egy kis korsó ser 20; egy tojás 8, egy font vaj 80, hálás 32, egy kappa zab (mintegy félvékának $\frac{1}{3}$ -ad része) 50, egy liszfont (közönséges 20 font) széna 80, egy koci kenésre való zsir 20 kispénz. Az olvasó emlékezzék, hogy 100 kis pénz egy finn márka, ez pedig csak 40 krajczár.

A Tavaszti tartományt két nagy tó tünteti ki; keleti részében a Päijänne tó, nyugati részében a tavak egész csoportja, melynek különböző neve van. Mi ezen csoport közzé jutottunk most, a Kangasala-harja-ra (Kangasalai nyakszirtre), melyről nagy vidék nyílik. Nyugat felé a Roine tó, kelet felé a Längelmä-vesi (Längelmä-víz) töltik be erdős szigeteikkel és partjaikkal a láthatárt. A legemeltebb ponton egy kilátót építettek. Az utazó szivesen felmegyen oda, s gyönyörködik a tájképen. A két víztömeg az előtt csak nagy kerülés által volt kapcsolatban egymással; a Längelmä vesi az Ihari vízesés által a Pälkänä vesivel; az meg a Mallasvesivel, s csak ez érintkezett volt Roinéval. Akkor a hajózás a Längelmävesiből a Roinéba nagy utat vala kénytelen tenni. Most a Kangasalai nyakszirtet egy zsilip (kaivanto) metszi által, melyet 1820-ban csináltak. Midőn kocsink a zsilip hídjára ért, egy kis gőzös a Längelmävesiből a Roinéba iparkodék, de a híd alatti szoroson oly erős vala az ellenkező vízfolyás, hogy a hajóskapitány sokáig hijába fáradozék, mindig attól kellvén tartania, hogy a víz ereje a hajót a part kőfalához csapja. Négy-szer ötször is visszamene a hajó, hogy új irányba indulhasson, míg egyszer által bírt törni. Régibb időben a Längelmävesi semmi kapcsolatban nem volt a többiekkel: de egyszer hirtelen támadt az Ihari zúgó, az az, a víz lefolyást lelt magának a Pälkänä tóba, minek következtében egy Sarsa nevű tó el is apadt. Ezt az eseményt, úgymond

Koskinen, ki sehol sem mulasztott el engemet az érdekes körülményekre figyelmeztetni, a nép a következő mondással örökítette meg:

Ilkiä Iharin koski
saatti Sarsan vaivaiseksi.

Iharinak rosz zúgója
szegénységbe ejté Sarsát. *)

Huutijärvi után Liuksialába érénk, a hol Meurman gazdálkodik, ki a finn irodalomnak nemcsak nagy barátja, hanem művelője is. Ő a társadalmi és gazdasági viszonyok tanulását teszi kedves foglalatossággá, s ezekről gyakran írt már, többnyire a Kuukauslehti-ben. Meurman úr és neje örömmel fogadnak, mert úti társam szívesen látott vendég, a ki miatt én is a házi ösmerősök közzé számítottam. Egész otthoniasan helyezkedünk el, mint kik nem akarnak mindjárt tovább menni. A lakóház terjedelmes fa épület, egy délkeletre néző verandával; közel van hozzá a cseléd-lakás; valamivel távolabb a gazdasági épületek. Az épületek körül dús vetések lengenek; a rozsok már sárgulnak, jövő héten kezdődik az aratás. Mind meg van dülve, „on laossa“ mint a finnek mondják, de csak annyira, hogy a leendő keresztek nagy számának igen meg

---

*) Ganander, a Mythologia Fennicájában (1789.) azt írja, hogy az Ihari zugó vagy vízzuhatag 1604-ben támadt. Ő a finn két verset így fordítja latinra:

Immitis torrens Ihari dum nascitur extra,
Pauperiem peperit, qua pungitur incola Sarsæ.

fog felelni a tonnák száma. Itt is tehát áll, a mit már a rigai fogadónak kapusa mondott: Uram, ez idén a kövön is jó termés lett.

Meurmanék családja népes, van két nagyobb leány, s négy egymásután következő fiu, a kiknek arányosan fogyó nagysága tökéletesen mutatja különböző idős voltukat. Örömmel nézém, mikor a még fiatalos atya, ki hosszú száru pipából szeret színi, a mezőkön járt, megelőzve vagy követve szaladó fiai által, mintha velök nem is gondolna, azt sem tudná tulajdonképen, hogy hányan vannak; de a látszólagos közönyösség alatt az atyai büszkeség öntudatosan mosolyog.

Liuksiala XIV. Erik király özvegyének, Magnus Katalinnak, vala birtoka, mely neki 1581-ben lett tulajdona, s melyben 31 évig lakott, 1612-ben meghalván. Jóságának emlékezetét fentartja még a nép, de az akkori épületeknek legkisebb nyoma sincs. — Mostani birtokosa azt az atyjától örökölte; az most 3000 tonna föld, erdőben, rétben, szántóföldekben. A szántóföld 300 tonnát, a rét vagy kaszáló 350-et teszen; a többi erdő. Meurman közvetlenül saját erővel csak 120 tonnát mível, a többi 180 tonna földet tanyások mívelik.

Itt tudtam meg, mi a tanyás rendszer. A tanyás, finnül torppari (a svéd szó torp tanyát jelent, melyhez szántóföld tartozik*), valamely birtokosnak

---

*) Renvallnál: torppa (sv. torp) »tugurium, casa cum agello;« torppari »colonus talis tugurii vel agelli.«

földjét szerződésileg meghatározott kötelezettségért használja. A tanyás-szerződés rendszerint 25 évre köttetik, de van örökös szerződés is. A felmondás december hóban történik; az új szerződés azután, törvény szerint, egy év múlva, márcziusban köttetik. A tanyás kötelezettsége a birtokosának földjeit szántani, bevetni, aratáskor segíteni, szóval mind azt megtenni, a mivel szerződés szerint tartozik. A tanyás, vagy torppari, csak fej-adót fizet (2 márkát), a föld-adót, ha ilyen jár, a birtokos fizeti.

Meurman-nak 22 tanyása van, s ezek 180 tonna földet művelnek, a miből 60 tonna föld rozs alá, 60 tavaszi (burgonya, árpa, zab) alá megyen, 60 tonna föld ugarba marad. A tanyások egy tonna rozsért hetenkint egy napot dolgoznak neki. Kérdésemre, hol kapnak a tanyások tüzi fát, azt felelé Meurman úr: ott vágnak magoknak erdőmben, a hol és a mennyi nekik tetszik. — Az úgy könnyeden oda volt mondva; nem is hiszem, hogy szó szerint állana ezen faizási szabadság: hanem azt bizonyítja mindenesetre, hogy van elég fa, s értéke alig mulja még felül a vágás és hazahordás fáradságát. Erdőt égetni azomban nem szabad a tanyásnak; ő csak azt a földet és úgy használhatja, a mi és a mint az neki szerződésileg által van adva.

Arra a kérdésre, hogy mint boldogulnak rendszeren a tanyások? azt felelé Meurman ur, hogy többnyire jobban állanak, mint azok, kik saját földjeiket mivelik, s a kiket sokszor adósság terhel, melyet a tulajdon vétele háritott rájuk. Íme, foly-

tatá, az az ember, a kivel most beszéltem, egyik tanyásom; lovat kell vennie, pénzért szólita meg. Én előlegezem neki a szükséges pénzt, mert érdekem kívánja, hogy lova legyen: ő meg nem kénytelen nagy kamatért másutt keresni pénzt. — Ebben, úgy hiszem, Meurman-nak igaza van; a tanyás rendszer jó lehet sok szegény földmivelőre nézve, a ki a nélkül cselédnek volna kénytelen beszegődni.

Gazdasági épületeit megnézvén — a csűrben egy cséplő gépet is láték, melyet kissé esetlennek, s roppant sok és nagy fából állónak találtam — s a finn gazdasági rendszerről kérdezősködvén Meurman úrtól az égetési földmivelést is, legalább szótarilag, megtanultam.

Ha erdőt földmivelés alá akarnak fogni — mit egyébiránt a törvény szabályoz, mint a 94. lapon láttuk — a gerendafákat, melyek épületre valók, kivágják, elhordják; a vékony fákat, bokrokat pedig levágván rakásokra hordják és beföldelik. Ha idáig ért a munka, kaski-nak hijják a földet. *) — A rakásokat meggyujtván és elégetvén, széllyel hányják, mintha trágyát teritenének széllyel. Ekkor a föld kormosan fekszik, mert a fatuskók is kilátszanak, s tulen maa-nak = tűz-földnek nevezik. Most megszántják; a könnyü eke, melyet egy ló húz, megkerüli a fa tönköket, s ha meg van a szántás, bevetik a földet, a melyet most huhta-maa-nak

---

*) Renvallnál is: kaski »silva sementi caesa, sed nondum usta.«

neveznek. A huhta tehát bevetett föld. *) — A zombékos földet is égetik, mit tőzeg-föld égetésének is mondanak (l. a 94. lapot). Előbb árkok által elszármaztatják a vizet, azután meggyújtják a zombékot. Ezt kytö-maa-nak nevezik, **) s az különösen gazdagon terem.

Meurman-nak vetései ez idén: 30 tonna föld rozs, 28 zab, 10 árpa. Ha a rozs 10 magot fizet, az aratást jónak tartja; 5 mag rossz aratás. Van 12 lova, 40 tehene; a vajból pénzelnek. A cséplő gépet 4 ló húzza; szelelő rostája is van. A szárító csűr nagy és jó távol áll a többi épületektől. Kerített helyeken dohányt is termeszt Meurman, mint akárki más, mert termesztése szabad, s mindenütt hajt leveleket, de ritkán virágozik.

Meurman birtoka vagy 10 évvel ez előtt 160,000 márkára volt becsülve; most az elmúlt in-séges évek után, a melyek a pénzviszonyokban is sok zavart okoztak, s a földbirtok becsét csökkenték, talán csak 120,000 márkát érne. Tiszta jövedelmét 8000 márkára becsüli a tulajdonos. Adója mindössze 808 márka.

Kezemenél lévén a Kangasalai községből két eredeti adó-kivetés és nyugtatvány, a melyekből a különböző birtok után járó különbféle adó-nemet meg lehet látni, azoknak adatait ide teszem

---

*) Renvallnál: huhta »ager silvestris, seu silva cæsa et usta, in qua secale disseminari solet.«

**) Renvallnál: kytö maa »arvum sementi ustum.« Külömben kytö »ignis occultus, latenter ardens.«

összehasonlítás végett. Meurman úr adója 1867-ben következő vala:

Személyadó (5 férfi, 11 nő után)	21	márka
malom-adó	25	„
lovaskatona váltsága	509,25	
ajánlási adó	32,80	
hídra való adó	1,52	
országgyűlési költség	7, 3	
hó-ekére való	73,92	
pálinka égetési adó	117,42	
élelmezésre	20	
adó-nyugtatóvány	— 6	
	<u>összesen</u>	808 — márka

vagyis 325 forint pénzünkben.

Ellemben Lusikkala Jónás parasztgazdának adója 1866-ban következő vala:

Földadó	87,57
tized	16,37
Személyadó (3 férfi, 2 nő)	8
gyalogkatona váltsága	26,15
hídra való adó	— 75
országgyűlési költség	— 78
hó-ekére való	4,93
pálinkaégetési adó	7,30
adó-nyugtatóvány	6
	<u>összesen</u> 151,91, azaz

151 márka, 91 kispénz; vagy pénzünk szerint 60 frt 75 kr.

A Meurman birtoka nemesi, a Lusikkala gazdáé nem az. Meurman nem fizet földadót és tizedet, Lusikkala fizeti mind a kettőt; viszont az előbbi lovas katonai váltságát fizeti, mi 509,26, tehát összes adójának legnagyobb részét teszi; az utóbbi e helyett csak gyalogkatonai váltságot fizet, mi adójának hatod részét sem teszi. Továbbá Meurman ajánlási adót is fizet (lásd a 116. lapot): Lusikkala azt nem fizeti. —

Az ország gabonában is elfogadja az adót, s a végett megszabja s kihirdeti az árakat, a melyekben a gabonát beveszi. Jelesen az 1869-ki évben következő árak szerint fogadta el

	a búzát	a rozsot	az árpát	a zabot:
Új földben	—	23,65	19,38	10,88
Åboi kormányz.	—	23,44	19, 9	10,59
Tavasztiban	—	23,54	19,—	10,69
Mikkeliben	—	22, 5	17,94	10,49
Viborgiban	31,65	22,95	18,80	10,88
Kuopioiban	—	22,50	18,57	11, 1
Vászaiban	—	22,20	17,—	9,78
Uleåborgiban	—	22,59	17,17	10 —

Búzát csak a Viborgi kormányzóságban fogadtak el adó gyanánt, mert bizonyosan csak ott volt tetemes mennyiségben. Ezek a hivatalos árak, összevetve azon imitt-amott felhozott piaci árakkal, némi biztos fogalmat szerezhetnek nekünk a finnországi értékekről, mi az ország valódi képéhez annyira szükséges.

Megint vasárnap van (nyárutóhó 1-seje). Habár lehető legkényelmesebb és nagyon széles ágyban aludtam is, mégis korábban ébredék fel, azaz nem korán ugyan, hanem csak előbb, mintsem a háznép mozgása kezdődött. Felöltözém, kimenék. Vasárnap reggel pusztán is nagyobb csendesség van, mint hétköznapon, s a nagyobb csendességben ünnepiesen zeng a fecske és pacsirta hangicsálása. Meurmanék háza megett terjedelmes kert nyúlik egy lejtőn le a tóig. Szántszándékkal írom „a tóig“, hisz az itt annyira hozzá tartozik a lakóház kelleihez, mint akár a pitvar vagy az eresz. A kertet igen magas nyárfák szegélyezik; benn virágos bokrok, gyümölcsfák és virágágyak képeznek kellemes csoportokat. A tó szélén egy fürdőház áll, s közel hozzá himbálózik egy sajkka a víz fodrain, melyeket a déli szél lehelete duzzaszt, mintha el akarná oldani a sajkát. Ismeretesnek látszik körülöttem a természet, s mégis mennyivel különböző attól, melyet ilyenkor hazánkban élvezünk!

Azomban a harmat oly nagy, hogy hamar átlázik nyári topánom, melyet felső czipő nem biztosít a nedvesség ellen, bár lehetőleg kerülöm a gyöngyöző fűvet, és a szinte cseppegő bokrokat. Visszamegyek szobámba, hol már a reggelit megelőző kávé vár. Egy kis idő múlva a házi gazda lép be hozzám, s a vidékről, a leendő aratásról, az ország reményéről beszélgetve megyünk a házi asszonyhoz, ki az ebédlőben egy jól megrakott asztal körül forog vala, a derék reggelivel várván

vendégeit. Az asztalnál mellém ül, s minthogy alkalmasint észrevette volt, hogy a kertben sétáltam, igen fel-szóval — mert ő is azt hiszi, hogy jobban értem a finn szókat, ha mentül hangosabban ejti — kérdeze, hol jártam, mit láttam, s hogy aludtam, mit álmodtam, minthogy idegen helyen az első álomlátás igazat szokott jósolni. Gyakran kénytelen segíteni a háziúr, a ki a német nyelvet is jól beszéli. — A reggeli után egy sétát javasolnak a szántóföldeken keresztül a halászó tanyára, a hol a hálók régólta, legalább úgy látszik nekem, felaggatva hevernek. A fiúk kísérnek bennünket; a leányok a házban maradnak az anyuknál. Én gyakran emlékeztetem úti társamat, hogy ma Tammerforszba kell mennünk: de azzal csillapítják le indulási vágyamat, hogy a gőzhajó csak este érkezik oda, addig pedig mink is ott leszünk, ha délutánig itt maradunk is. Vajjon inkább ott fogadóban akarom-e várni az érkezőket, mintsem itt mulatni? E kérdésre csak igazat mondék, úgy felelvén, hogy inkább itt mulatok, a meddig lehet.

Ebéd után a fekete kávé a verándán szörpöljük vala, midőn egy közel való faluról gyalog jöve hozzánk Liljenstrand Axel Vilmos úr, az egyetemen a politikai gazdaság tanára. Eddig is Meurman többször szóba hozta volt a szomorú tapasztalást, melyet a finnországi társadalom az ipar körül tett az utolsó időben; most e tárgy, mintegy újabb ösztönre, még jobban előkerüle. Finnországnak az ötvenes években néhány bő termésű esztendeje

volt, s a vállalkozó szellem, a mely akkor sok helyütt nagy foglalatokat tesz vala, itt is szokatlannal kezdte működni. A finn bank engede a hajlandóságnak s túlságig bőkezüleg osztogatá mindenkinek a hitelt, a ki kérte (lásd a 135. lapot). Sok iparos vállalat keletkezék tehát, több, mint a megnyit a belföldi fogyasztás táplálni birt volna; a külföldi vásárokon pedig nem lehet boldogulni. Most a rossz termésű esztendőök állanak be, melyek a földmivelők fogyasztását az élelemre szoritják vala, s fizető képességöket, úgyszólván, megsemmisíték. Az iparvállalatok hitele ki lévén meritve, azok egyik a másik után bukni kezdének, s a baj általánossá és nagyon érzékenynyé vált. E gazdasági bomlásnak sajnos következéseit még folyvást tapasztalja a társadalom; azért is gyakran szóba kerül azok közt, a kik az ügyet értik vagy épen érzik is. —

De már csakugyan mennünk kell; a lovak be vannak fogva, elbucsúszom azon kilátással, hogy nehezen találkozom többé Meurmanékkal s Liljenstrand úrral, kinek véletlen, bár rövid ismeretsége azért is kedves vala előttem, mert általa jobban tétetem figyelmessé az itteni társadalom gazdasági fordúlataira.

Alig mentünk egy negyedórányira, midőn utunk hajlatban dombnak kezdé menni, s mi akaratlanul is visszapillantánk, a honnan jöttünk. Íme lóháton siet valaki utánunk, s mozgásai azt jelentik nekünk, hogy sietsége bennünket illet. Megállítjuk tehát a

kocsit, hogy vajjon elfelejtettünk-e valamit, vagy pedig azért sietnek utánunk, a miért a bibliai József a hazatérő bátyáit térítette vissza? Épen azért már nézegetjük batyúinkat, midőn a lovas ember áltnyujtá Meurmann úr írott izenét, hogy biztos tudomása van, hogy nem érkeznek ma Tammerforszba, a kiket ott várunk, térnék tehát vissza, s hálnánk még egyszer nála.

Visszafordulunk már azért is, hogy lássuk a tammerforszi hírnek mivoltát. A verandához érvén ott van még Liljenstrand úr, ki avval fogad: Csak a hegyek nem találkoznak soha,*) s egy más úr is jó ki a házból, a kiben Blomstedtet ismerem föl, a ki 1866-ban Pesten vala családjával együtt, s nálunk is töltött vagy egy hetet a pusztán. Ó Tammerforszba sietvén, hogy ott velünk, pestiekkal, lehessen, az érkező gőzhajón senkit sem találja. Mint-hogy pedig ma több hajó nem érkezik, pesti útitársaim bizonyosan mulatnak valahol, s csak holnap fognak eljönni. Azért sietett ide, azt gondolván, hogy még itt ér.

Újra vendégei leszünk tehát Meurmanéknak, s nemcsak kávé, hanem puncs is eleveníti a társalgást. A puncsot Liljenstrand úr avval ajánlja nekem, mert, úgymond, azt már Homérosz hősei szerették.**)

Nagyon későn oszlék el a társaság,

---

*) Il n'y a que les montagnes, qui ne se rencontrent jamais.

***) A finn nyelv ép oly képes szóhangí tréfákra, mint a magyar. Azt a puncsot, a melyet iszunk vala, tody-nak nevezik;

s mi csak másnap délután megyünk Blomstedt-vel együtt Tammerforszba. — Íme nőm és húgaim tegnap óta várnak minket, mert ők is kocsin jöttek oda, mit Blomstedt nem tudhatott.

S még másokat is találánk ott. Heurlin úr pesti társaimat Bergbomékhöz vitte, s azoktól hozta ide két Bergbom kisasszony, Castrénné és fija társaságában. Elérkezvén most mi hárman is, újra víg és kedves csoport gyülekezék össze.

Bergbom János Erik senator, a tavaszutó 31-kén tartott „koszorúzó ünnepen“ (l. a 82. lapot), egyike vala az 1819-ben lett magisztereknek, a kik jelenlétökkel az ünnepet diszíték. Az öreg úr a nyári időt Sääksmäkiben tölti két leányával; s útban lévén ez a hely, Heurlin úr és Bergbomékhé úg intézék el, hogy nőm és húgaim kiszállottak hozzájuk s azután kocsin jöttek ide. Alkalmam lón tehát nekem is Bergbom kisasszonyokkal megismerkednem. Az ifjabbik a társalgást nényjére hagyván s magának inkább a hallgató részvétet tartván meg, szorosabban csak az idősbiket leheté kiösmernem. S abban nemcsak lelkesült buzgóságot a finn irodalom és művészet iránt, hanem általában belső érett miveltséget is találtam, sokféle helyes tudás-

---

Homéroszban pedig nagyon gyakran előfordúl ez: τóδε μένος τε καὶ ἀλκή, tehát a „todi bátorság és erő.“ — Azt az ismeretes verset is: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη εἰς κοίρανος ἔστω (nem jó a sokfejűség: egy legyen az úr) tréfásan így fordítják: Ei hyvā oo monikoiraisuus: yks' koirana olkoon. — Koira a kutya; nem jó a sok kutyaság: egy legyen kutya.

sal együtt. A finn és svéd nyelvek a művelteknél itt azon jelentőségük, mint nálunk a magyar és német: de Bergbom kisasszony azonkívül nagyon szép német nyelven beszél, s a francia és angol nyelvekben is jártas; nem idegen a német, angol és francia irodalmakban sem, mit azomban helyes tapintatu lévén, nem igen mutogat, csak mikor alkalmilag, a beszélgetés úgy hozván magával, el nem titkolhatja.

Castrénné olyan barna haju és szemü asszonyka, melyet keveset láttam Finnországban, a hol a szőke haj és kék szem általánosabbak. Ő született Tengström; 1850-ben Castrén Mátyás nejévé válván, mint tudjuk, már 1852-ben özvegyé lőn. De a kegyes gondviselés egy fiacskát hagyott neki, ki most egyetemi tanuló; szép és ép fiatal legény. Castrénné tehát férje emlékezetében és fija szeretetében élván, úgy látszik nekem, a női érzelem legszentebb kincseivel gazdag asszony. Fénylő szemei nagyon beszédes tanúi annak, mit szívében visel. Elöttem kiváltképen érdekes vala az anyai aggodalom, a mely fijasát őrzi, s az egészséges ifjúnak tettetett nyugodalma, a melylyel az anyai aggodalmat mintegy feleslegesnek mutatja, mert hisz maga is szemes és okos.

Heurlin nyugodt kedélyü fiatal ember, ki, úgy látszik, nem kénytelen tudományával vagy ügyességeivel az élet külső biztosítására gondolni, hanem szabadon élhet hajlandóságának, a melyet benne tisztelnek. Gyakran kerülnek össze fiatal emberek,

s gyakran hallunk igen szép kedves éneklést. Heurlin úr nem viszi az első szót, de nála nélkül nem lehetnek el; ő a csendes, biztos alap, melyre a többi támaszkodik.

Tammerforsz (Tammer-vízesés), finnül Tampere, már Szatakuntában van, mely a Björneborg-Åboi kormányzóság keletéjszaki része. Nem valék figyelmessé, mikor a tavasztehuszi határból kimentünk. Két nagyszerű tó között épült Tammerforsz városa. Éjszakfelé a Näszi-tó (Näsi-järvi) nagyon messzire elterül; déli végén egy zuhatagon a Pyhä-tóba (Pyhä-järvi = Szent-tó) omlik a nagy víztömeg. Ezen a két tó közötti szoroson van tehát a város szive, a mennyiben nagyobb része jobbra, az egyik nagyszerű gyár pedig balra épült a zuhatag partján. Ennek zugását meghalljuk, midőn a városhoz közeledünk; de ha a fa hídról nézzük, a mely a folyó két partjait összeköti, az Imátránál is nagyobbak látszik, mert épületek közt, mintegy az ipar által megzabolázva, s azért is jobban kiteve a szemnek, s megmérhetőnek látjuk: holott az Imatra vadon magányban zúg, a hol neki semmi sem lehet mértéke. Azt is nem sokára észreveszi a néző, hogy a mit itt egy helyütt lát, azt az Imatra tíz és több helyen s mindannyiszor hatalmasabban mutatja; mert a Vuoksen vize csak ugyan igen sokkal hatalmasabb, mint a Näszi tónak kiomlása. A városhoz közeledvén bámulattal nézi az ember a városnak

kiemelkedő gyárait, mert habár olvasta vagy hallotta is, hogy Tammerforsz Finnországnak Manchestere, még sem képzelhette magának az ellentét hatását, melyet okvetlenül éreznie kell, mikor itt hirtelen az óriási karokat mozgató iparnak égbe meredő telepeit meglátja.

Tammerforsz III. Gusztáv alatt 1779-ben alapított kitünő helyen, mert itt a messze vidékeket összekötő belső vizi közlekedésnek jeles csomója van. Az ipar hamar észrevevé a természet által kínált megmérhetetlen hajtó erőt, s a zuhatag két partján gyárak keletkezének. A mint az ország rövid leírásából tudjuk, a finn hegyek inkább csak hátaik, s a finn tavak és folyók nem annyira hirtelen lecsapó zúgók, mint inkább hosszúra elnyult s fokozatosan alászálló sellők által vannak kapcsolatban. Ámde a sellők roppant erővel rohannak alá, habár hirtelen magasságról nem szakadnak is le. S a mennyire akadályozzák a hajózást, olyan alkalmatosak arra, hogy gyárakat hajtsanak, melyek a hosszúra elnyult partokon épülhetnek. Tammerforszban tehát előbb olajütő malom és posztógyár, utóbb nagy papirgyár keletkezék. Ez utóbbit 1843-ban a Frenckel és fija cég *) állítá fel; most az ország legnagyobb papirgyára, a melyben a néző a rongyok összetaposásától fogva addig kísérheti a részletes munkát, míg a melegítő és szárító hengerekről a kész

---

*) E cég alatt jelent meg legtöbb finnországi nyomtatvány mind Åboban, mind Helszingsforszban.

papir gombolyodik le és mindjárt ívekre vagdaltatik. Valamivel feljebb, a zuhatag másik partján a pamut-gyár van, 9000 orsóval, s megfelelő szövőszékekkel, melyet előbb Finlayson és társa, utóbb Nottbeck és társa állítottak és tartanak fenn. A nagy épületnek 5 emeletje van. Az igazgató, a ki szives vala körülvezetni, nagyon dicséré a finn munkásokat. Egy földszinti helyiségben kész árukat lehet kapni; a látogató szivesen veszen valamit emlékül a tammerforszi gyárból. A sürgésforgás, az orsók pergése, a szövő-székek csapkodása kábító hatású. Hozzá járul még a rohanó víz zugása, hogy teljessé legyen a mondai Szampónak olyan képe, melyről Ilmarinen óriási művészete sem álmodhattott. — A zuhatag soha sem fagy meg, a hajtó erő tehát télen nyáron működik.

Visszatérvén a gyárból a néző bizonyosan megáll a fa hídon, a melyről legjobban lehet a zuhatag csudálatos alakjait szemlélni, melyeket feltartóztathatlan erő emel és süllyeszt, s melyek azután morogva, mintegy akaratlanul, tajtékos víz területére alapulnak. A víz jobb partján, a zuhatag felső elején, tehát a Näszi-tó végén, a honnan az szélesedni kezd, egy gyönyörű kert van, a gyár egyik tulajdonosának kertje, mely nagy gonddal ápoltatik. Nagy sziklák a tó szélén természetes alapjai lettek mesterséges ültetvényeknek, és nyugvó helyeknek, a honnan elragadtató kilátás van a vidékre, tóra, és a városnak innenső részére.

Tammerforsz, úgy látszik, arra van hivatva, hogy a finn városok közt első helyre emelkedjék, ha háborítlanul folyhat az ország iparos fejlődése. 1805-ben 603 lakosa volt; 1840-ben is még csak 1819, mert addig ipar nem telepedett volt ide; de már 1850-ben 3207, továbbá 1860-ban 5232, végre 1865-ben 5538 lakost számlála. A finn belső városok közt, a lakosság számának növekedése tekintetéből, csak Kuopio mérkőzhetik, mely hasonlóképen 1776-ban, tehát három évvel előbb, mint Tammerforsz, alapított, s melynek lakossága 1805-ben 819, 1840-ben 2071, 1850-ben 2849, 1860-ban 4066, végre 1865-ben 5138 vala. *) De Kuopio a tartományi kormányzónak, és egy püspöknek széke, mely utóbbi különösen, ha nem tart is annyi népet, mint egy magyarországi püspök-szék, mind a kettő mégis a felső hivatalok természetes vonzó erejével bír, mely városi fejlődést előmozdít: Tammerforsz ellemben csupán az iparból és a kereskedésből él, a melyet az ipar mozgat.

S valamint ez a nagyobb vállalatok után és velek együtt számos kisebbet hoz létre, mert az ipar szeret társulni és sokszorosodni: úgy, legalább itt, a nép nevelésére is bővebb költséget szán, mit utóbb különösen falu helyen is vehettünk észre. Tehát Tammerforszban a szükséges elemi és vasárnapi iskolákon kívül már al-gymnasiuma is van, melyben az igazgató tanáron kívül 4 collega és

---

*) Renseignements sur la Population de Finlande.

2 tanító tanítanak. Hogy nyomdája is van, az most már természetes.

A tammerforszi környék annál fogva sem szűkölködhetik érdekes vagy vonzó helyek nélkül, mert, mint tudjuk, két tó között épült a város. Menj bár keresetlen irányba, s akadsz pontokra, melyekről nem szivesen távozol. De a tammerforszi lakosság, a Pyhäjärvi partján, fél órányira a várostól, egy rendes mulatóhelyet csinált magának, a hová többnyire fák között, melyek az eredeti erdő maradványai, gyalog is el lehet menni. A mi társaságunk is többször tevő azt; tammerforszi deákok is előkerülének, s megindula a négy hangu ének, a mely szebben szól a szívhez tó mellett esti csendben, mikor a leáldozott napnak égi aranya a tó színén tükrözik vissza, s egyéb nem mozog mint egy sajka az árnyékos parton, hová mint egy elkésett madár, éji nyugalomra látszik síklani. Az ifjak, a kik között ott vannak a nyugodt kedélyü Heurlin, s a nagyon fiatal Castrén, finn és svéd dalokat énekelnek, melyek dallamai többnyire elegiai hangúak. A tóba épült és karfákkal biztosított padokon végig szeretne ülni az ember, hallgatva az éneket, s nézve a tavat, mely lélekzeni látszik.

A Näszi és Pyhä tavak egyesült vizei valamivel távolabb a várostól és más irányban ismét egy szoros völgyön törnek keresztül, s új vízuhagot képeznek. Ezt Joen niska = folyó nyakának, vagy Nokian Koski, Emä-koski = Noki-a zuhatag-, anya-zuhatagnak nevezik. A folyó nyaka

és az anya-zuhatag nevek azt mutatják, hogy innen fogva kezdődik a nagy folyó, melyet majdan Kumo, vagy Kokemäki név alatt fogunk ismét találni. Vadregényes hely az, a melylyel egy közel kert nagy ellentétben áll; mert a Nokia zuhatag egy mély völgyben rohan el, melyet addig Finnországban nem láttunk.

Tammerforsz eredetileg a Messu falu egyházközségéhez tartozik. Ez fél mélyföldnyire van a várostól. Ott, mint nevezetességet említik, hogy Kalevan kangas = Kaleva-hágó, Kalevan kivi = Kaleva-kő vannak, *) mert a Kaleva emlékei felette ritkák Finnországban.

Három napi tartózkodás után elbucsúznak tőlünk Bergboméék; Castrénne és fija már előbb indultak el, Koskinen pedig nagyon öreg és beteges atyjához sietett volt, ki lelkész és prépost. — Mink is nem sokára tovább menénk, Häme-Kyrö-be, a meddig Blomstedt el akart kísérni.

Éjszaki irányban egy földháton menénk fel, a melyről csudaszép kilátás van köröskörül. Megettünk a város távozik magas gyárépületeivel; a mint előre haladunk jobbról a Näszi-tó, balról a Pyhä-tó kísérnek bennünket. Ylijärvin (fel tó) által Muotualába és Kyrö-be jutunk, melyet Häme-Kyröneke vagy Kyrös Pohjának is neveznek. Ez a környék a buzogány- vagy csép-háborúban lőn nevezetessé (lásd a 20. lapot). A finn parasztokat leginkább a

---

*) Finland framstäld i Teckningar, a 124. lapján.

katonák szállásolása és élelmezése, vagy azon fizetés nyomorgatja vala, a melyet a szállásolásért és élelmezésért tőlök behajtottak. Mind a két terhet egy szóval linna-leiri-nek, azaz vártábornak nevezték, így hívják vala t. i. a tábori szolgálatot. Ettől pedig az éjszaki tartományok lakosai mentek voltak hajdan: de Fleming, Zsigmond lengyel és svéd királynak helytartója, azokon is megvevé a fizetést; az ő lovasai ellen pedig mindenütt sok panasz és nagy ingerültség vala. Hijába járanak segítségért és ótalomért Stockholmba Károly herczeghez; az ő leveleit Fleming föl sem vette. 1596-dik őszén egy Kyröbeli ember, Pouttu Benke, megint vala Stockholmban, a hol más finn tartományokból kibujdosott kérelmezőkkel is találkozott. Együtt kérék tehát újra Károlyt, hogy necsak levéllel, hanem valóban is segítsen rajtok, mert különben kénytelenek az orosz czárhoz folyamodni! „Én mást nem tehetek, felele Károly, de hadd szerezzetek magatoknak békét, akár sövénykarókkal, vagy cséplőkkel is!“ S e tanácsnak következése hamar nyilvánult. *) Egy összekoczczanásból nyílt lázadás fejlődött ki. A Kyrö egyházában 1596. télelőhava 25-kén a Katalin napjára egybegyült nép közöl a Stockholmba járókat ki akarák fogdosni Fleming katonáji; a nép meg kiszabadítá az elfogottakat. Ezennel gyülekezének az éjszaki emberek, a kik agyában

*) Oppikirja Suomen kansan historiassa. Kirjoittanut Yryö Koskinen, Helsingissä, 1869. = Tankönyv a finn nép történelmében. A 154. lapon.

az a merész gondolat erősödött meg, feltámasztani az ország népét, mindenfelül Åboba törni, és Fleminget elfogni. Három csapatban indulának meg, útközben magokhoz szedvén a felkelteket; az egyikben Pouttu Benke vala. — A középső és fő csapat Ilkka Jakab és Kontsas György vezetése alatt (amaz Ilmajoki, ez Kyrö lakosa lévén) Kyröböl, Ilmajokiból és Lapuaból szedvén össze az embereket, dél felé tartá s előbb Ylöjärviben, azután Nokiában, az Emä-zuhatag mellett, mely a Näszi és Pyhä tavak egyesült vizeiből áll, mint láttuk, szálla táborba karácson estéjén. Mindenütt feldúlák az urak lakásait, a kik hozzájuk nem csatlakoztak. Fleming, híret vevén a lázadásnak, azonnal ott terme, s míg egyik vezére az egyik csapatot kergeti vala szélt, addig ő az év utolsó napján a főcsapattal szemközt állapodék meg Nokiában. Az ütközet reggeltől fogva estig tartá. Fleming most azon feltétel alatt ajánl bocsánatot, ha kiadják Ilkkát és a többi vezéreket. Meghasonlás támad a népseregben; Ilkka elszökik, s a vezér nélküli tömeget könnyü szerrel verik szélllyel. Az 1567-ik év elején mindenütt könnyen győz Fleming; s a buzogány- vagy csépháború következése alkalmasint a finn parasztság elnyomása lett volna, ha Zsigmond ellenében IX. Károly nem válik királylyá, ki lassankint Finnországban is helyrehozá a törvényes rendet.

Kyröben Rosendal Adolf Fridrik úrhoz szálunk, ki a tammerforszi algymnasium igazgató tanára, s itt saját birtokán tölti a nyarat. Koskinen atyja közel lakván, ő és öcscsei valamint Blomstedt is mindennap járnak Rosendalékhez, míg ott időzünk. Mert innen még a Kyrö zuhatagját akarjuk megnézni, mi utazásunk legéjszakaiabb pontja lesz.

Rosendal háza a mellék-épületekkel együtt nagy csoportot képez; a lakó-ház megett szinte lankás kert van, mely után tó következik. A kerten kívül, a cselédek számára fürdő kunyhó van, mi a nemzeti fürdő, sauna. — Ez fa-falakból és zindelyes tetőből álló kunyhó. Az ajtótól jobbra egy kőből és agyagból készített kemence, a kunyhó gerendájin deszka padolat van. A kemenczében erősen tüzelnek, s mikor az azt fedő kőlapok tüzesek, vizet öntenek reá; a hőség nagy gőzt fejt ki, mely az egész kunyhót betölti. Ebben a gőzben a padolatra másznak a levetkezett fürdő emberek, s nagy izzadásba esnek; sőt az izzadságot az által is fokozzák, hogy a testet leveles seprüvel (vihta) veregetik (lásd a 46. lapot). A jól izzadó ember azután leugrik a padolatról, s' egyenesen a tóba siet; sőt télen hóban is hempergőzik. Ezt a fürdést, azt mondák nekem, a cselédek és munkások hetenkint egyszer, néha kétszer is megteszik. Nagyon egészségesnek, edzőnek tartják. Magam nem láthattam sehol.

Másnap kocsikon a Kyrö zuhataghoz menénk, mely a Kyrö tóból omlik ki. Ezt a tavat le akar-

ták egyszer csapolni, kimélyítvén és szélesbítvén a lefolyó víznek útját. De abban hagyták, talán azért, mert a nyereendő föld nem látszik vala alkalmasnak a földművelésre. Kisebbé vált ugyan a tó terjedtsége: de a zuhatag most is a híresebbek közzé tartozik; sőt ha a finn koski-ak inkább nagyszerű sellők, ez valósággal zuhatag. A lezúgó víz malmokat hajt, s tovább egy pamutgyárat is. Ezt a gyárat azért is tartók érdemesnek a megnézésre, mert azt finn parasztok építették a tammerforszi gyár mintájára, s finn parasztok tartják fen. De most gyengén dolgozik. Az országos inség és pénz baj természetesen ezen vállalkozókat is érte, s őket még súlyosabban, mint a gazdag tőke-birtokosokat. A vidék némi büszkeséggel mutat e gyárra, mert annak minden gépét, kerekét finn emberek készítették. Óhajtandó is volna, hogy megint boldoguljanak a vállalkozók. A gyár mellett egy nagyon csinosan berendezett iskola is van a munkások gyermekeinek számára.

Minthogy Koskinen idősbik öcsese jogtudós, s birói hivatalt visel, felhasználám az alkalmat a finn jogi viszonyokról is kérdéseket tenni.

A magyar olvasó hihetetlennek találja majd, hogy Finnországban nincs prókátor! Ott a peres felek magok személyesen viszik ügyeiket a bíróság előtt, mely, a mint a 98. lapon láttuk, a törvénytudó elnökön kívül többnyire falusi gazdákból áll, kivéve a városi törvényszékeket. (A nemesek perei az udvari törvényszékek előtt folynak, lásd

a 101. lapot.) Itthát a törvénytudó birónak nagy hatása van. De nem hallottam panaszokat a visszaélés miatt.

A finn örökségi jog is érdekesnek látszik, hogy röviden megemlítsem. Más tudniillik az örökösök a vidéki, s más a városi jog szerint. A vidéki jog a férfi örökösnek két annyi részt juttat mint a női örökösnek: a városi jog meg egyenlő részt ad mind a két nembeli örökösnek. A nemesi és falusi rendek a vidéki, a papi és városi rendek viszontag a városi jog alá esnek; azon kivétellel mindazonáltal, hogy ha a falusi vagy nemesi rendhez tartozó örökös városbeli ingatlant örököl, a városi jog szerint kapja ki örökségét. Ha az örököt hagyó világosan egy rendhez sem tartozik (mi lehetséges, a mint a 102. lapon láttuk), akkor falusi rendbelinek nézetik, ha falun lakott, s városbelinek, ha városban lakott.

A végrendelet vagy szóbeli, melyhez két hiteles tanú kivántatik meg, a kik, ha kell, esküvel erősítik meg a végrendeletet; vagy írott, mely tökéletes jogu, ha a végrendelező maga írta és aláírta. A vidéki jog szerint az ősi fekvő birtokról, vagy annak áráról, ha el van adva, nem szabad rendelkezni: de az ingatlan keresményről, valamint az örökölt és keresett ingóról szabadon lehet intézkedni. A városi jog szerint mind az ingatlannak mind az ingónak csak egy hatod részéről szabad végrendeletben intézkedni, ha igenes örökösök vannak: de ha ilyenek nincsenek, mindenről szabad a rendelkezés.

A fekvő birtok eladását háromszor kell a kihlakuntában vagy megyében kihirdetni, mert a

rokonnak joga van az ár letétele mellett, a birtokot magához váltani. Látjuk tehát mind ebből, mind az örökségi jogból is, hogy a finn birtoklási viszonyokban az ősiségnek tetemes nyoma áll fenn.

Rosendal úrnál is három napot töltvén, a finn házi szokásba nagyon belé okultunk, kivált hogy Rosendalné, a ki ugyan németül nem tud, még is francziául beszéll. Gyönyörű 12—13 éves lánya van, kinek eleven beszédes szemeiből a legörvendetesb szellemi fejlődés ragyog ki. Fiai már deákok, s a szülei reménynek mind meg annyi biztatóji. A boldog család körében tehát nagyon jól érezők magunkat. — Végre is el kelle bucsúznunk ismerőseinktől, a kik annyit tettek volt arra, hogy utazásom kellemes és tanúságos legyen.

VII.

Åbo vagy Turku.

(Satakunta. Nagy egyház Tyrväsben. A finn hitregékből sokat tartott meg a mai nyelv szokás. A finn Mana azonos a magyar Manóval. Az aratás kezdődött. Punolában egy gazda a finn-magyar nyelvrokonságról tud. Orippää; Aura folyó. Åboba érkezés. Régi csillagvizsgáló épület; Argelander csillagász. Fő egyház. Porthan emléke. Kupitsa-kút. Olvasó-szoba és hírlapjai. A finn gymnasiumok, a melyekről az egyetemre mehetni. A régi vár. Åbo-nak finn neve; a helynevek ragozása. Åbonak történetei. Az egyetem megnyitása 1640-ben. A nagy tűzvész 1827-ben. Porthan munkái. Emlékszobrának leleplezése 1864-ben. Visszapillantás Finnország multjára és jelenjére.)

Utunk délfelé van irányozva. A tartomány neve Satakunta (olv. Szatakunta), melynek björneborgi kerülete az åboival együtt egy kormányzóságot, az åbo-björneborgit, képez. Satakunta hajdan nagyobb tartomány vala, mert a vászai és tavasztehuszi kormányzóságok némely részei is hozzá tartoztak. Nevében egyikét látjuk azon kevés maradványnak, melyek a finn nép ősi állapotját jelentik; mert az százságot teszen, vagy is százból álló egészet. A sata szó t. i. száz, mint azt a számnevekből

tudjuk (I. 345. 346.); a kunta szót is találtuk már különösen összetételekben, mint a kihla-kunta = megye, kerület szóban, s láttuk (I. 309. 310.), hogy az eszteknél is megvolt és megvan. Jelentése a magyar had szónak felel meg, a mely eredetileg családot vagy nemzetséget teszen, mit atyafihad s más kifejezések bizonyítanak, *) mert az ősi magyar had- vagy nemzetségi szerkezet a mai jelentésben egyszerűsmind sereg-szerkezet volt. A kunta (had) szóval sok szó van összetéve a finnben, mint: maa-kunta ország, tartomány, kansa-kunta népség, kylä-kunta falu, seura-kunta társaság stb., melyek jelentései tulajdonképen: országhad vagy tartományhad, néphad, faluhad, társhad vagy czimborahad stb. Satakunta tehát százhad. Ez nyilván olyan nemzetségi vagy faluszerkezetet jelentett volt a finneknél, melynél fogva száz nemzetség vagy falu egy egészet teszen vala.

Egész Finnország vízzel bővelkedik, annyira, hogy a 76¹/₂ millió tonnaföldet (1300 □ ölnyi holdat) tevő összes területéből a tavak 7¹/₄ milliót, a lápok, mocsárok, zsombékos helyek 25¹/₄ milliót foglalnak el. **) Ezen vízzel bővelkedő országban Satakunta szinte még kitünik tavaival és folyóival. Legtöbb tava, melyek legjelesebb vizesései a Nokia és Kyrö nevűek, egy nagy folyóban, a Kumo- vagy Kokemäki-folyóban egyesíti vizeit.

*) „Család vagy nemzetség értelmében divatozik az ország több vidékein, pl. Kié ez a föld? Varga hadé.“ — A magyar nyelv Szótára II. 1274.

**) Suomen historia ja maantieto, 68. lapján.

E folyó eleinte éjszokról délfelé megyen, a hol egy Rauta-vesi (vas-víz) nevü tóba siet a Tyrväs községben; innen a Vmmas esés által a Lieko-tóba ér, a hol Kokemäki vagy Kumo neve kezdődik. A Huittis községben könyököt vagy hajlatot képez, a melybe a délről érkező Loima folyót veszi fel, s most nyugat-éjszak felé fordul, mig Björneborgnál a tengerbe szakad.

Mi Kyröspohjából Vuoriais és Karva állomásokon által Tyrväs községbe jutván a hosszú fahídra térénk, a mely a Rautavesiből érkező és nagyon szélesre terjedő folyón viszen által. A híd közepén fa padok vannak, hogyleülhessen az utazó és élvezze a tájkot, melyet az előtte álló nagyszerü egyház különösen érdekessé teszen. A vidék mind a folyón felfelé, mind azon lefelé erdős és lapos, s a téli és tavaszi áradások itt gát nélkül terjedhetnek. A hídon túl a folyó balpartján félsziget van, mely magosabb a parti környéknél. Ezen a félszigeten van a Tyrväs község egyháza építve. Hatalmas tégl épület, két toronnyal. Az ember ilyen nagyszerü épületet nem is vár az inkább kietlen és nagyon gyér lakosságának, mintsem dúsnak és népesnek látszó vidéken. Leérvén a hídról, megállítók a kocsikat, s az egyházfiért küldénk, a ki közel lakik ide, hogy mutassa nekünk az egyház belsejét. Addig körüljárók az épületet. Az útról, mintegy a száraz földről, kőfal keríti el, a többi oldalról a folyó veszi körül a félszigetet. Az egyház homloka a félsziget csúcsa felé van for-

dítva; azon nagy aranyos betűk finn nyelven hirdetik, hogy az épület II. Sándor czár alatt készült el. Az egyház előtt, a félsziget csúcsában temető van. A sírok közt egy újabb tűnven ki, melynek fa keresztjéről az eső még nem mosta le a felírást, azt közelebből is megnézém. „Itt nyugszik Mária gazdasszony (talon ementä = ház asszonya), Henrik leánya“ stb. A gazdasszony vagy háziasszony nevezet mutatja, hogy egy földmivesnő sírja ez; valamint az írás módja azt is mutatja, hogy falusi ember készítette a felírást. *) A másik oldalon lévő hosszabb sírversnek négy első sora a holtak boldogságát fejezi ki emígyen:

Haj boldogok mivolta,
haj boldogok halála,
kik jutottak Tuonelába,
szabadultak jobb hazába stb. **)

A tuonela szó, mely a tuoni, vagy a hitregei halál-isten birodalmát jelenti, annyiban érdekes, mert azt hirdeti, hogy a finn nyelvben sokkal honosabbak a régi pogány hit kifejezései, mint a magyarban, melynek mai szokása az isten és ördög szókon kívül alig őrzött meg valamit, de komoly, épületes beszédben azt sem türi. A tunoni azonos értelmű a

---

*) Täsä (tässä helyett) lepää talon ementä Maria, Henrikin tytär.

**)

Ah autuain olento,
ah autuain kuolento,
jotka tulit Tuonelaan,
pääsit eloon parempaan stb.

mana szóval, mind a kettő ugyan azt jelenti. A mana finn szónak a magyar manó felel meg; „mi a manó! hiszi a manó! vigye el a manó! hová a manóba!“ kifejezések közkeletűek ugyan, de temetési beszédben, vagy sírversben senki sem mondhatná nálunk, hogy N. N. a manóba ment el. *) Tuonela és manala a finnben egyiránt a halál birodalmát, az alvilágot jelenti; s azoktól, kivált az elsőtől, a mai nyelvszokás nem idegenkedik, hanem egyházi énekekben, a bibliában, s mint itt látjuk, köznépies sírversekben is alkalmazza, nemcsak tudományos iratokban, a melyekben szokatlan régi kifejezések is helyén vannak. — A finn tuoni és a magyar manó (finn mana) egyező jelentéseit az a különösség is mutatja, hogy finnben tuonen koira (= tuoni kutyája) a lepkének szőrös bábját (larva papilionis hispida, alias libellula, Renvall) is teszi: magyarban pedig a manó bogárfajt is jelent („melynek röptyüji félpajzsosak, feje lelógó, állkapcsos és csápokkal ellátott, s négy összegöngyölgetett szárnya van.“ Nagy Szótár IV. 99.). A finn Ma-

---

*) Olyatén kifejezésekben, a melyekben a manó fordul elő, más régi hitregei emlékezések is maradtak meg, pl. az íz, izé. Íz ugyan az, mi a finn hiite, mely ördögi lényt, vagy ördögös népet jelentett az ős időben. „Egye meg az íz“ (igen mondják Gömörben. Erdélyi, Közmondások 5390), annyi, mint egye meg az ördög, a fene. „Izé“ (= ördögé); mikor valamire nem emlékezünk, azt mondjuk „az izé“ volt, tehát azé, a kit nem akarok vagy nem tudok megnevezni. Izé szóból lett ízélni ige: ne ízélj = ne bolondozzál, ne tréfálj, vagy ne csinálj rosszat.

nalai Matti, melyről a 254. lapon volt említés, Manó Matyi volna a magyarban. Egyébiránt a finn kifejezés: tuonelában kél, jár = tuonelassa käypi, annyi mint a magyar régies „elrejtezik“ szó, azaz ájulásban vagy elragadtatásban van, mely ájulásnak látszik.

Míg a sírok keresztjeit nézegetem és a tuonela szón elmélkedem vala, egy leány elhozá a kulcsokat, s kinyitá az egyház egyik ajtaját. Az épületnek három oldalán vannak ajtaji. Belseje, mint protestáns új templomban lenni szokott, egyszerű, de megható, mert az épület igazán nagy és magas. Az oltáron egy kép van, mely egy evangeliomi jelenetet ábrázol; sőt a falon is, közel az oltárhoz, függ két kép, melynek egyikén ránczos a vászon, talán a téli hidegtől, mi a szemet sérti; mert gondosságot és rendet látván mindenütt, a merre néz, ezt gondatlanság jelének hajlandó venni. A szószék fejr és aranyos, mintha gipszből volna; a padok, sekresztye mind csinosak. Az oltárral szemközt, a fő ajtó feletti karzaton nagy orgona van. Mindent megnézve kívül belül, valóban nevezetesnek találók, hogy egy finn falusi község ily nagy templom építésére vállalkozott s azt be is fejezhette. Ha a debreczeni nagy reformatus templomot (ehhez külsőleg is hasonlít némileg) valahol egy pusztán találónk, szintúgy csudálkoznánk rajta, mint a tyrväsi nagy egyházon. Egyébiránt „a debreczeni nagy templom“ és a magyar „puszta“ szók nem illenek a képhez, melyet a tyrväsi tájék ád: itt egy nagy

széles folyónak félszigetén és erdős vidéken vagyunk, mely az egyházat nem porral és száraz izékkal, hanem fenyvek suhogásával környékezi.

A tyrvási mulatás után annál sebesebben hajtánk Paavi nevü állomásra. Késedelem nélkül fogák be az új lovakat, s megint tovább menénk. Két kocsiban utazánk; a nagyobbik hintó vala, a melybe két lovat fogtak; a kisebbik két kerekü kocsiban csak egy ló járt. A hintót rendesen előre indítván el, utána a kis kocsiban menék, a melyben a hajtó fiú — mert majdnem kivétel nélkül fiuk hajták a lovakat — mellettem ül vala. Kedves mulatságom új-új kis kocsisokkal beszélgetni, őt atyjáról, anyjáról, lovaikról, gazdaságukról, tud-e olvasni írni? hogy hijják a mellettünk elhaladó tárgyakat stb. s egyébről kérdezgetni, a mi 12—14 éves paraszt fiúk tudáskörébe esik. A szőkehajú és kékszemü gyerek mindenre kész felelni, ha a ló kormányzása nem akadályozza, mert azt tapasztalám, hogy mendtül nyájasabbnak véli az idegen urat, a kit viszen, annál nagyobb buzgósággal kergeti a lovat. Csak ha valamit nem ért meg, vagy mivel rosszul ejtettem ki a szót, vagy mivel nem helyes szóval tettem a kérdést, bámulva néz reám, s nekem úgy látszik, hogy csudálkozó szeméből ezt olvasom ki: hogy lehet öreg embernek így beszélteni? S ilyenkor mindég a lovat üti meg madzag-ostorával. De mihelyt megérti a kérdést, az egyezés helyre van hozva köztünk.

A lovak nem nagyok ugyan, de közönséges paraszt lovainknál nagyobbak, s jól tartvák, kövérek, nagyon izmosak. Nem emlékezem, hogy valahol gyenge, sovány lovat kaptunk volna. — Néhanyszor látám, hogy a fiúk a kifogott lovakat kerék kenyérrel (reikä leipä, l. a 188. lapot) étették. A kenyeret, mely olyan kemény, mint a kő, baltával tördelék apróra, s a lovak a jó abrakot nagy kedvvel ropogtaták. Mink is megjártuk egyszer vele. A vékony lepényféle kenyeret már elégvén, mást kérünk, ha volna. Paksua leipää (vastag kenyeret)? kérdé viszontag némi csudálkozással a szolgáló. Azt, felelénk. S kerék kenyeret hoza, melyből keménysége miatt lehetetlen vala ennünk.

Kiviniemi és Lauttakylä között már kezdődék az aratás (augusztus 6-kán). A rozskévék nagyon vékonyak, olyanok, mint nálunk a kenderkévék szoktak lenni; a szalma igen hosszú. A vékony kévét nem rakják egymásra keresztbe, hanem töveikre állítják, s a fent összeérő gabonafejekre egy kévekalapot tesznek, mint nálunk sok helyütt a búzakeresztre. Egy ilyen csomóban (kuhilas) nem sok kéve van, s azért a csomók igen sűrűen állnak a mezőn.

Mind Kiviniemi, mind Lauttakylä a középső felső szatakuntai megyébe való Huittis községéhez tartoznak. A régi szatakuntai tartománynak t. i. most öt megyéje van. Az egyik a tavasztehuszi kormányzósághoz tartozik; a többi négy a björneborgi tartományt teszi, mely az åboi kormányzó-

sággal van egyesítve. A négy megyének nevei: Alsó vagy éjszaki Satakunta, felső éjszaki Satakunta, felső közép Satakunta s felső déli Satakunta.

Lauttakyläből Punolába érénk, a hol hálnunk kellett. Itt az állomás nagy házcsoporthoz van, mintha itt is olyan falu volna, milyent a tavasztehuzzi kormányzóság egyik részében találtunk. Az aratás erősen foly, a házi gazda is a közeli mezőről siet be. Az udvarból látni lehet a szép sűrű rozst, mely csak félig meg van dülve, mint a kővér de jó szemü élet. A gazdával beszélteni kezdvén, természetesen már kiejtésemmel árulám el idegen voltomat, ha folyékonyabban szóltam volna is, mint valóban szólhattam. „Oletteko Pietarista?“ = „Pétervárból valók-e?“ kérdé. — Nem először hallám most ezt a kérdést. Az idegenek, a kik egy kicsit törlik a finn nyelvet, bizonyosan többnyire Pétervárból valók, mint hajdan Stockholmból valók lehettek, míg Finnország a svéd koronát uralta vala. — Nem vagyunk péterváriak, felelék. — Nem? tehát hová valók az urak? — Mi pestiek vagyunk, olemme Pestistä (= Pestből vagyunk). — Pestistä? ismétlé csudálkozó örömmel; tehát rokonok vagyunk = olemme sukulaisia! kiáltá fel. — S honnan tudja ezt? kérdém. — Könyvekből, viszonz; vannak könyveim, a melyeket olvasgatni szeretek, s megnevezé többi közt a Maiden ja Merien takaa (szárazon és tengeren túl) czimü képes folyóiratot, a melyet itt már többször idéztem, s a melynek három évfolyama jelent meg. Két finn újságot is

járat — melyek csak heti lapok és olcsók. Szóval, a nemzeti rokonság eszméje punolai gazdánkat egészen megörvendezteté. Shallván, hogy nem szándékozunk már tovább menni, hanem nála hálunk, mindjárt mindenről, vacsoráról, szobákról, a kocsik kenéséről rendelkezék. Nem is vala legkisebb fogyatkozásunk.

A gazdával az épületjeit megnézhvén, látám, hogy itt minden sokkal kisebb helyre van összeszorítva, mint eddig találtam, s megemlékezém az előbb vett figyelmeztetésre, hogy Finnország éjszakiabb részein nagyobb kényelemben és tágabban laknak az emberek, mint a déli részeken, különösen az áboi kerületben. Úgy érzém, hogy már oda értünk, a hol népesebb a tartomány, tehát jobban gazdálkodnak a térrel is. Gazdánk szobáji is kisebbek: de azért minden kényelemmel és jó ágybelivel bővelkedők. — Megkérvén őt, hogy holnap reggelre, mert korán akarunk elindulni, minden készen legyen, a mint már megígérte volt, e finn közmondással: Szavánál a férfit, szarvánál az ökröt (t. i. fogják, tartják), *) monda nekem jó éjtszakát.

Másnap reggel csakugyan idejére el vala minden készítve. A gazda fogadói számadása még az itteni szokáshoz képest is mérsékelt. Ärenberg uram (ilyen germán neve van a finn gazdának) szives

---

*) Sanasta miestä, sarvesta härkää. — Sokat emlegetik ezt a közmondást annak bizonyítására, hogy a finn ember szavatartó, becsületes.

szerencsekivánással ereszte ki udvarából, s mi Virtsanoja felé folytatók utunkat. Virtsanoján túl a vidék megint erdősebbé válik, mert azon földhát-hoz közeledünk, mely az ország déli részeit a közép részeitől elválasztja, t. i. a Salpaus-selkä = Zárhát-hoz, a mely itt egyúttal a szorosán vett åboi kormányzóság és a björneborgi közti határt teszi. Az Orippää (Orihpää = ménfő) *) nevű állomás a hegyhát közepén van. Idáig is többször nagyon csinos tájképek kerülének előnkbe; Orippää épen kellemes erdei vidéknek mutatkozik. Kiérvén a hegyhát dombos völgyes környékeiből, a vidék megint nyiltabbá kezd válni; a szántóföldek már uralkodnak az erdőkön. Mindenütt foly az aratás; sok helyütt szántanak is, még pedig két lovon. Jele, hogy itt nagy ekével is szántanak. Útunk ezentúl folyvást az Aura folyó jobb partján halad egy irányban a folyóval. S a merre megyünk, arra már nem látszik nyoma az erdő-égető földművelésnek. Szóval, Finnország legnépiesebb tartományában vagyunk, az åboi kormányzóságban. A svéd idő előtt ez volt eredetileg Finnország, és csak ennek lakosait nevezték vala finneknek: de a mint a hódítás keletfelé a Ladogáig ért, úgy terjede lassankint a finn nevezet is minden elfoglalt új tartományra. A saját szum, vagy szuom név is azonképen a tavasziakra, vagy

---

*) A primula veris-t, kankalint, orihpään ruoho-nak = ménfő virágnak nevezik.

hámeiekre, a karjalaiakra, szavoiakra és az éjszaki lakosokra terjeszkedék.

Mustanoja és Lahto állomásokon által Haku-lába érénk, mely Åbo előtt az utolsó állomás, a hol utoljára váltánk lovakat. Kis tartózkodás után elindulánk. Útunk nem sík, hanem dombos szántó-földek közt halada el; de az út itt is jó állapotban van, mint mindenütt, a merre jártunk. A külső jelenségekből már város közeledését sejthetni, ám-bár nem lehet még belőle semmit is látni, mert folyvást dombok vesznek körül. Egy ilyen dombon balfelé egy régi egyház áll magánosan, melynek tetője igen magasra emelkedik, alkalmasint azért, hogy jobban lecsuszszék a télnek bőséges hava. Nem sokára egy öreg toronynak hegye tetszik ki a tulsó domb völgyéből. Ilyen erős torony nem lehet itt vidéki helység tornya, nyilván Åbo fekszik már előttünk. A kétkedés egy-két percz mulva bizonyosságra változik, Åboba érkezünk, melynek tornya oly hatalmas, milyent Reval óta nem láttunk. Mert ha vannak is Pétervárott tornyok, azok az ottani nagyszerű épületek között nem tetszenek annyira fel, nem uralkodnak úgy, mint például a bécsi Sz. István tornya. Tehát a revali Olausz tornyához foghatót, nem alakra, hanem hatalmasságra nézve, csak itt Åboba látunk.

A Társasági fogadóba (Societets-huset, finnül is Sositeeti-huone) szállunk, mely két emeletes és terjedelmes nagy épület. Két szárnya az utczára néz; hátul össze van kapcsolva; a közepét

hosszukás négyszegű nagy udvar foglalja el, mely némileg fás és virágos kert is, s mely az utczától csinos rácsos kőfallal van elkülönítve. Kocsinkat általadjuk a kocsiszin mesterének, mert azok viszszaállításáról kell gondoskodnunk. A hintó hajón fog Helszingforszba, a két kerekű kis kocsi pedig keresendő alkalommal, Tammerforszba menni.

Elhelyezkedvén s a szükséges intézkedéseket megtévén a városban nézénk szélylyel. A fogadó melletti útca egy kőhídra vezet. Innen mindjárt a városnak azon képét látjuk, a mely eltájékozhatja az idegent. A folyó, a melyen a kőhíd van építve, az Aura folyó. Ennek völgyében épült a város. A völgyet elég magas hegyeknek nevezhető kősziklás dombok képezik. Elöttünk a tiszteletes fő egyház áll, szinte dombon. Távobbb, jobb felé, nagyon kiemelkedő hegyen a régi csillagvizsgáló épület néz felénk. Ha megfordulunk s tekintetünket a folyón lefelé jártatjuk, közel hozzánk a folyóban a hajók horgonyoznak; ott van a gőzhajók kikötője is. A folyó szigetek közt vész el, a melyektől a tengert nem lehet látni; de a tengeri hajók idáig jönnek fel. A folyó jobb partján, a város végén nagy épület emelkedik, mely, úgy halljuk, a fegyenczek háza. Azon túl van a régi vár, melyet azonban innen nem láthatunk. Erre felé a város a jobb parton terjeszkedik. A folyó balpartján a híd után hirtelen emelkednek a kősziklás dombok, a melyek inkább is egy hegyhátat képeznek, annyira össze vannak kapcsolva. A part

hosszában csak egy házsor szorong mint Budán a Gellérthegy aljában. De a hegyhát oldalában, melynek vállalai sok helyütt elég terjedelmesek, mulató helyek vannak, a melyekről kilátás van a városra és környékére.

A csillagvizsgáló épület csábitólag int felénk, arra irányozzuk lépteinket, mert onnan legjobban lehet majd eltájékozódni a város körül. Sime Granlund úr, egy itteni nyomdász, csatlakozik hozzánk, s kalaúzságra ajánlkozik, míg itt leszünk. Köszönettel fogadjuk az ajánlást, s vele megyünk föl a sziklás hegyre. A kősziklának síma és roppant nagy lapjai oly kopaszon terülnek sok helyütt, mint akár a svajczi Grimselen. Felérve megpihen az ember s körültekint az előtte kitérült vidéken, a melyen most a régi várat is meglátja, Finnország legelső és legrégebbi várát.

De belépünk az épületbe. Az most tengerészeti iskola: 1823-ban Argelander, a königsbergi Bessel által ajánlva, mint idehívott csillagász, rendezé be az ujdon épült csillagvizsgálót; itt kezdé csillagászati munkálkodása által híressé válni; itt határozá meg a nap-rendszer mozgását. *) — Argelander 1832-ben Helszingforszba költözvén ott is felügyelé az épülő csillagvizsgálót; most (1869-ben) ott tanítványa, Krüger, a csillagászat tanára. Itt Åboban

---

*) *Observationes astronomicae Aboæ factæ.* Három kötetben. Helsingfors 1830—32. — *DLX. stellarum fixarum positiones mediæ.* Helsingfors. 1835. — *Ueber die eigene Bewegung des Sonnensystems.* Petersburg, 1837.

csak egy-két maradványa van még a volt csillagászati készületnek; az épület felső része, a melyben Argelander dolgozott volt, üresen áll most.

Innen legjobban látszik meg a főegyház, mely egyébiránt is közel van ide. Leszállván a hegyről az egyház felé tartunk. Most már két lelkész úr is csatlakozott hozzánk. A templom keleti oldalán a régi egyetemi épület van; a közbülső tér sétány, s ott van Porthan sírja, melyet egy egyszerű sírkő jelöl. Kinyitják a templomot, s belépünk Finnországnak leghíresebb egyházába.

Első tekintetre látjuk, hogy nem egyszerre épült. Legrégibb része 1300-ban készült el, a mikor a püspöki széket is Rantamäkiből ide tevék által. Sz. Henrik tetemei, a melyekhez a búcsújárás évenként nagy számmal gyűjté a hiveket, legbecsebb ereklyéji közzé tartoztak vala. Az oroszok elvívék innen; most Oroszországban vannak, a hol az ilyen ereklyéknek sokkal nagyobb a tiszteletjök, tehát becsök is, mint a mai Finnországban. Az egyháznak három hajója van, a középső jóval magosabb a két oldalhajónál. Az oszlopok nem egyfélék, minthogy nem is egy korból valók. Az egyház kápolnájiban sok híres svéd embernek tetemei vannak eltemetve; XIV. Erik király özvegye is, Magnus Katalin, a ki Liuksialának birtokosa volt (lásd a 258. lapot), itt nyugszik; a Kurck és Horn családok egy temető helyet foglalnak el; a Gezelius-temető közel van hozzá; Tott, Brahe s mások is itt pihennek.

A templomtól dél felé a város piaczn egy fáskert van, mely sétánynak szolgál. Ezt Porthannak gyönyörű emléke díszíti. Alkalmass magasságu emelvényen karos széknben ül a hajadon fejű alak, mely gondolkodva előre hajlik. Művészeti dologban nem merek ítélni: de azon benyomás szerint, a melyet emlékezetemben alátott szobrokról tartok — melyek nem is számosak —, Bécsben a József császár lovas szobrának, Genfben a Rousseau, meg Åboban a Porthan széken ülő szobrainak ítelném oda az elsőséget. — Az előoldalon ezt olvassuk: *Æternæ memoriæ viro Henrico Gabrieli Porthan, patria memor.* A tulsó oldalon ezen finn felírás áll:

Suomen maan ja Suomen kansan
arvohon asettajalle
tähän kaikki Suomen kansa
muistapatsahan panetti.

Azaz: A ki Szuomi országot és a szuomi népet tiszteletre méltóvá tette, annak ezen emléket az egész szuomi nép állította. Az emléket Münchenben 1863-ban Müller Ferdinánd öntötte; itt pedig 1864-ben, őszelő hava 9-kén leplezék le. Az emelvény két oldalán Franzén és Tengström, Porthan leghíresebb tanítványainak, arczképei vannak.

A finn nép az első emléket, a melyet eddig állított, a tudomány emberének szánta, a ki 1739-ben született s 1804-ben meghalt, s a ki tudományos működésével legjobban és leghathatósabbán előkészítette az újabb nemzeties kort.

A Porthan emlékétől az éjszak felé terjedő utcán menénk fel a város végén levő fürdőbe, a melyet hasonlóképen egy nagy hírű finn emlék teszen jelessé. Oda mentünkben az utca jobb kéz felőli sorában még olyan házakat is látánk, a melyek mint a nagy tűzvész előtti ó városnak tanúji ott állanak, fából épülve és szűk helyre szorulva. De a mulató hely, vagy inkább fürdő, új épületek csoportja; s a híres emlék a Kupitta vagy Kupitsa kút, a melyben, a mondai hagyomány szerint, Sz. Henrik az első finn kereszteléseket tette volna. A katolikus korban a kút csudatevés hírében s nagy búcsújárásoknak célja vala. Vize most is gyógyít, azért épült fürdő oda, melynek külső tisztasága igen vonzó. Gyógyító erejét nem kísérrhettük meg.

Közel a fürdőhöz mulatóhely van, kerttel és sétányokkal. A vendégfogadónak emeletében nyíló verandára menénk fel vacsorálni, s felülről nézni a sétálókat. Egy zenetársaság is mulattatja vala az evőket és sétálókat, mi már némileg újság előttünk, mert néhány hete, hogy nem hallottunk zenét nyilvános helyen.

A Társasági fogadó olyan nagyszerű és olyan külső rendtartásu, mintha Åbo legalább is 180,000 lakosságú főváros, nem pedig 18,109 lelket számláló (mert ennyi lakossága vala 1865-ben) vidéki város volna. Éttermei a kertes udvaron túli szárnyban vannak, földszint. Hamarább készülvén fel reggel s úti társaimat ott akarván bevárni, előre

menék oda. Látom, korán jöttem ide, alig mutatkozik még egy-egy pinczér. Olvasó-szoba is van, külön az éttermektől. Abba megyek addiglan, nézem a hírlapokat, kíváncsi lévén, mit szeret az ide járó közönség olvasni. Következő 14 hírlapot találok: 1. Åbo Underrättelser (åboi hírek); 2. Ny-illustrated Tiding, Stockholmban (Új képes hírlap); 3. Söndags Nisse svéd éleclap Stockholmban; 4. St. Petersburger Zeitung; 5. Nya dagligt Allehanda (új mindennapos mindenféleség) Stockholm; 6. Finlands allmänna Tiding, Helszingsforsz; 7. Hufvudstadbladt (Fővárosi lap) Helszingsforsz; 8. Hamburger Correspondent; 9. Die Gartenlaube; 10. Fliegende Blätter; 11. Sanomia Turusta (Åboi hírlap); 12. Wiborgs Tidning; 13. Björneborg; 14. Tidskrift i Sjöväsendet (Zeitschrift im Seewesen) Åbo, második évfolyam. — Az ide járó közönség tehát csak egy finn ujságocskát tart, a 11. számot, mintegy irgalomból. Svéd nyelvű van kilencz, német négy. A kilencz svéd lapból Finnországban hat jelen meg, az 1., 6., 7., 12., 13., 14. — Vajjon ezen olvasmányokból lehet-e az åboi lakosság szellemére következtetni? Feleletet keresvén e kérdésre, azt nézem, hogy milyen isteni tiszteletek vannak mára bejelentve, mert vasárnap van megint (augustus 8-ka). Azt találok, hogy délelőtt 8—10 finn, 10¹/₂—12 svéd nyelven; délután 2—4 finn, s 4—5 svéd nyelven. Tehát isteni tisztelet ugyan annyiszor van finn mint svéd nyelven: de az eddigi tapasztalás után ítélve azt merném állítani, hogy a finn nyelvű hívek

legalább úgy állanak a svéd nyelvüekhez, mint három a kettőhöz. Ámde a kereskedő és iparos emberek inkább svédek mint finnek; azok pedig sokkal szivesebben olvassák még a Gartenlaube-t és Fliegende Blätter-t is, mint finn hírlapot.

Reggelizés után a finn isteni tiszteletre menék. A nagy templom tornyos oldalához nagy kőlépcsőn mehetni fel. Innen nézve a nagyszerű épület, az csakugyan jeles hatást gyakorol. A torony vastag, négyszeges alakja túl emelkedik az egyház középső hajóján; azután hirtelen nyolczszegüvé vékonyodik, s ezen alakja, a szemmérték szerint, a négyszeges vastag résznek egy harmadányira nyúlik fel. A réz tető is nem nyúlánk, hanem izmos alaku. — Az egyházat az ajtatos finn gyülekezet egészen megtölti vala. Az orgona, mint ilyen épülethez illő, nagy, és külső alakja tetsző. Inkább csak az áboi finn gyülekezetet látni, mintsem magam épülni akarván, ámbár az éneklés után jöttem be, a hitszónoklás végét nem várám meg, hanem kimenék, még egyszer a Porthan emlékét megszemlélni, melynek látásával nem telhettem meg.

Azután a városban járkálék. Az Aura folyón két kőhid van; a folyó partjai metszett kövekkel vannak kirakva; a víz nem tiszta színű. A város utczáji többnyire igenesek, s a nagy tűz ólta kőházakból állanak, melyek egy és két emeletesek; de sok földszinti is van. Az épületek közt a gymnasium tűnik ki, egy kétemeletes, nagyon csinos külsejű és új ízlés szerinti lapos tetejű épület. Hosszu

oldalán 21, rövidebb oldalán 11 ablaka van, miről jókora nagyságát lehet képzelni. Al- és felgymnasium van itt, végzett tanítványai az egyetemre mehetnek. Tanárai, tanítóji és segéd-tanítóji elég számosan vannak; jelesen van hat lector és egy segéd-(gymnásiumi segéd), hat tanító és öt segéd-tanító. A tantárgyak közt a görög, latin, svéd, francia, német és orosz nyelveket találom a finn nyelven kívül.

Minthogy itt azt említettem meg, hogy az åboi gymnasiumról az egyetemre mehetnek a tanítványok, helyén van a többi gymnasiumot is előszámlálni, a melyek végzett tanítványait fölveszi az egyetem. S ha mellé teszem, hogy az 1865—1866 iskolai évben melyik gymnasium hány tanítványt küldött az egyetemre, avval egyúttal a gymnasiumok népeségét is kimutatom.

A nevezett évben tehát

az åboi gymnasiumból	35	tanítvány,
a borgåiból	18	„
a helsingforszi lyceumból	10	„
a jyvaskyläi gymnasiumból	5	„
a kuopioiból	26	„
a tavasztehusziból	17	„
a vászaiból	39	„
a viborgiból	11	„

méne az egyetemre. *) A finn gymnasiumok közt a tisztán finn nyelvü jyvaskyläinek legkevesebb

---

*) Redogörelse för Kejsrerliga Alexanders-Universitetets i Finland förvaltning och verksamhet. 1866. — A 17. lapon.

végzett tanítványa vala 1866-ban: ámde azt is tudjuk, hogy az csak 1859-ben támadott.

Åbo az első finn püspökségnek székhelye volt; 1850 ólta érsek czímű az ide való evangélikus püspök. Az åboi káptalan most, az állami almanák szerint, az érseken kívül (Bergenheim Edvárd) egy káptalani prépostból (Renvall Torsten), prépostból és öt tagból, két jegyzőből és egy segéd-jegyzőből áll. Ezek teszik a consistoriumot. Legtöbbje tanároskodik is a gymnásiumban. A káptalani prépost egyszersmind az åboi fő lelkész (kirkkoherra), ki mellett három lelkész, mint káplán működik. Várbeli lelkész is van.

Åboban most egy tartományi kormányzáság és egy udvari törvényszék tartják hivatalos székeiket; a város tehát, ámbár nem többé az ország fővárosa, mégis a finn városok közt ma is Helszingsforsz után első helyen áll. Lakosainak száma, mint már másutt említettem, 1805-ben 11,300, 1840-ben 13,140, 1850-ben 17,178, 1860-ban 17,870, s 1865-ben 18,109 lakosa volt. *) —

Az Aura folyó szigetek közt vész el úgy szólván, mert a városból nem lehet a tengert látni. A szigetek kedves mulatókkal kínálkoznak, kivált Run-sala sziget, mely tölgyfájiról is híres, Hirvisalo (szarvas-sziget) stb. Kis gőzhajók hordják ide-oda a mulatókat. Ilyen kirándulásból térvén vissza, a

---

*) Renseignements sur la Population de Finlande. A 11. lapon.

vár előtt szállánk ki, hogy megnézzük, a mennyire látható. A várbeli lelkész, Lindman úr, szíves vala körülvezetni.

A vár is most fegyenczek tanyája, a lánczok csörgése tehát nem idézheti fel a múlt idők képeit, p. o. János herczeg idejéből, a ki nejével, a jagel-lói Katalinnal, itt tartá udvarát egy ideig (lásd a 19. lapot), vagy Brahe Péter idejéből, a ki 1640 tájban kormányozgatá Finnországot. Egy szoba maradt meg régi alakjában, a melyben a szerencsétlen és örült XIV. Erik király, János bátyja, fogva ült, mielőtt Svédországba vitték. Az újkornak gyászos jeleneteihez az 1867—68. nagy éhség tartozik. Mikor az ország legnagyobb részében mindenféle kenyérpótlékkal tengeté életét nemcsak épen a szegény, hanem vagyonosabb ember is: a vétkekért elitélt fegyenczek tiszta gabona-kenyeret esznek vala. Megérdemlik-e azok ezt a jótéteményt? kérdezők az illetők, s a fegyenczek számára is olyan kenyeret sütének, a melyben kevés liszten kívül bizonyos ehető moh és fenyüfa-haj teszi a pótlékot. E kenyér-féle nagy halandóságot okozza a foglyok közt. Lindman úr mutata egy darabkát abból a kenyérből, melyet emlékül el is hoztunk onnan.

A várnak alacsonyabb, régibb része, az, melyet bizonyosan a hódítás elején, 1157-ben, vagy a következő években alapítának a svédek, hogy vele biztosítsák az új tartományt, s a keletkező új keresztyén egyházat. Mert az Aura folyóban köte ki 1157-ben IX. vagy szent Erik serege, a mely Finn-

ország meghódítására evezett volt Svédországból ide, magával hozván szent Henriket upszealai püspököt is, a ki a finnek megtérítése és az új egyház megalapítása által utóbb *Å* szentek közzé számíltatott, s az új keresztyén Finnországnak véd-szentjévé lett (lásd a 17. lapot). Hihető, hogy ott, a hol a vár épült, köte ki a hódító és térítő sereg. E hely tehát nagyon nevezetes a finnekre nézve; valamint általában Åbo városa is fő nevezetességü a finn történelemben.

A városnak finn neve Turku (ragozva Turussa, Turusta, Turkuhun = Turkuban, Turkuból, Turkuba). De a turku szó is svéd, *torg*, mi vásárt jelent. Szinte bizonyos, hogy az Aura folyó torkolatjánál már a hódítás előtti időben svéd kereskedő telep szállott volt meg, mely a finnekkel kereskedést üzött, s ezek közt a *torg* vagy vásár név már akkor ismeretes vala. E név a hódítás után keletkezett városon is maradt, ámbár magok a svédek azt Åbo-nak nevezték. *) S valamint az Åbo városnak Turku (*torg* = vásár) neve a keresztyén hódítás előtti korból való emlék, úgy a Kupitsa kút, a melyet tegnap, a város ellenkező végén, láttunk, a keresztyén kornak legelső hajnalát örökíti meg.

---

*) *Abo* folyó-lakost teszen; az *Å* vagy *aa* szó folyót jelent nemcsak a skandináv, hanem a többi német nyelvben is; *bo* pedig fészket, lakást teszen; *Å-bo* tehát folyó-lakást, vagy folyó melletti lakást is tehetne.

Minden országban, a hol két vagy több nyelv és nemzetiség találkozik, sok helynév más más a különböző nyelv szerint. Ezt tehát nemcsak Finn- és Magyarországon, hanem egyebütt is tapasztaljuk. Nagyobb figyelemre méltó az, hogy a magyar és finn helynevek kétféle ragokat vesznek fel a hol? honnan? hová? kérdésre. A magyar nyelv p. o. így mondja: Pozsonyban, Pozsonyból, Pozsonyba, s Pesten, Pestről, Pestre. Nem ugyan hang szerint, de jelentés szerint hasonló kétféle ragokkal teszi azt a finn nyelv is, p. o. Turussa (Åboban), Turusta (Åboból), Turukhun (Åboba) s Tampereella (Tammerforszban), Tampereelta (Tammerforszból), Tamperehen (Tammerforszba). A *h—n* ragon kívül, a mely mindég az illető szónak magánhangzóját veszi fel (mint: Turku-hun, Tampere-hen), hol kérdésre vagy *ssa* (*ssä*) vagy *lla* (*llä*), honnan kérdésre pedig vagy *sta* (*stä*) vagy *lta* (*ltä*) ragok állanak, mint a magyarban *ba* (*be*) és *ból* (*ből*), vagy *n* és *ról* (*ről*). A két nyelv ezen valóban különös eljárását még avval is kitünteti, hogy azt csak a hazai helyneveknél alkalmazza, a külföldieket mind, kivétel nélkül, *ban* = *ssa*, *ból* = *sta*, ragokkal fejezén ki. —

A finn Turku vagy Åbo város története szinte Finnország története is azon egész idő alatt, melyben az egyházi és politikai főhatóságnak széke vala. A várból (finnül linna) indult ki a hódítás, az egyszerűs mind biztosította is azt. A vár közelében pedig a város is épült; a magyar város vagy város név

legjobban fejezi ki azt, hogy nálunk is vár volt a városnak eredete vagy fészke. Az első században ugyan nem nagy szerepü vala a keletkező Åbo városa, mert a püspöki egyház és a püspöki temető Räntämäki-ben volt. A Turku név először 1198-ban kerül elő, a mikor az oroszok a hämeiek és karjalaiak pusztító támadásait megtorolván a várost fölégették. De I. Magnus püspök alatt 1252-ben kezdék az åboi püspöki vagy főházat építeni, mely azután 1300-ban meg is lett. Most ide tevék a püspöki széket, s az óta Åbo Finnországnak fővárosa, s a finn egyházi és állami életnek szíve. Középkori legszebb virágzása Hemming († 1367), II. Magnus († 1452) és III. Magnus († 1500) püspökök kormánya alatt divatozék; Åbo legéjszakiabb foka vala a középkori papi és hűbéri világnak. Utolsó katolikus püspöke, Kurki (Kurek) Arvid, azon szomorú időben él vala, midőn a dán Keresztély király mind Stockholmban mind Åboban vérontás által igyekvék hatalmát megerősíteni, s ellenében Vásza Gusztáv alapítá meg a svéd függetlenséget és a hitváltozást.

A reformatio megsemmisítvén a papi uralkodást, azon fénynek is véget vete, a mely ávval járt volt, s a reformált Åbo eleinte nem ére föl a katolikus Åboval. De az új szellem új intézeteket szólíta elő lassankint, s ezek közt az akadémiának vagy egyetemnek alapítása fő nyomosságu Åbora nézve. Azon fényszerető svéd kornak hű képét adja az ünnepély, a melylyel az egyetemet meg-

nyitották; az egyetemnek kezdő mivolta pedig Finnország akkori állapotjának felel meg.

Tudjuk, hogy leginkább Brahe Péter indítványára történt az åboi egyetem megnyitása (lásd a 21. lapot), melyet egyébiránt már Gusztáv Adolf tervezett volt. Miután a svéd állami tanács 1640. tavaszutó hava 26-kán az egyetem alapítását elhatározta volt, „hogy legyen az erények és tudományok műhelye, a finn Nagyfejedelemség tiszteletére és dicsőségére“, a megnyitás napjára az egész országon isteni tiszteletet rendelének. Az előző napon, nyárelő hava 14-kén trombita szó hirdeté ki Åbo városában az ünnepélyt. A következő napon Rothovius püspök, ki az új egyetemnek alkanczellárja lesz, a kinevezett tanárok és a város előkelői lakosok kíséretében az Aurán hajón mene ki a városból a várba Brahe Péter kormányzóért. Innen a menet következő rendben indula meg: Elöl tizenhét trombitás és dobos; ezek után a nemesség marsalja, követve harmincz nemes által, kik koruk szerint sorakozva, ketten-ketten menének, legelő az ifjabbak; azután a kormányzó udvarmestere, a ki után az egyetem jelvényeit, mindegyiket más-más személy, vivék, úgymint a kulcsokat, a rector magnificus köpenyét, a pecsétet, az anyakönyvet s két ezüst botot; következék maga a kormányzó, a kit hat-hat csatlós kísér vala jobbról balról; most jöve Rothovius püspök, és a leendő rector, Peträus Aeschillus, utánok egy tiszt, ki az egyetem alapító oklevelét viszi vala, s a többi tíz tanár, ketten-

ketten lépve; utoljára következének három osztályban a papok, hivatalosok, a viborgi és livországi követek. A sorokat lovasok képezék, a melyek közt a menet, a vár ágyuinak szakadatlan lövései közben halada. Az Aura kikötő helyére érkezvén, az egész menet a fellobogózott hajókra szálla; a lovasok a parton menének a város felé. Kiszállván a hajókból, a menet az előbbi renddel az egyetemi épülethez vonúla, a hol a szabad téren bársony színű szőnyegek bevonta szószék és padok valának elkészítve. A zene elhallgatván Brahe fellépe a szószékre s svéd nyelven az egyetem nagy jelentőségét adá elő Finnországra nézve, s hogy ez halálával tartozik azért az Istennek és a királynénak. Erre a dékán felolvasá az alapító oklevelet, s a kormányzó a királyné nevében megnyitottnak jelenté ki az egyetemet, azután Rothovius püspökhöz, mint az egyetem alkanczellárjához fordúlván latin beszéddel nyujtá neki által az egyetem jelvényeit, s jó szerencsét kívánván az egyetemnek, a jelenvalókat magához ebédre hívá a várba délutáni 4 órakor. Brahe beszéde után Rothovius béiktatá a rectort hivatalába, reá öltvén a veres köpenyeget, s általadván neki az egyetem jelvényeit. Most zene és ének közbejöttével még Peträus rector és theologiai tanár, meg Wexionius történeti tanár beszéllének, s azután az egész gyülekezet a templomba mene, a hol a püspök prédikált. Az isteni tisztelet után a templom előtt felállított ágyúk kezdének

dörögni, mintha a halottakat is fel akarták volna költeni. *)

A megnyitó pompa az akkori svéd hatalom jelensége vala: de az egyetem maga a finn társadalmi szegénységet tükrözteté vissza. Két fűtetlen teremben folya a tanítás; könyvtár vagy egyéb gyűjteménynek teljes híja; könyvnyomda vagy könyvkereskedés egy sem vala egész Finnországban. Meg van itt (a 21. lapon) mondva, hogy az egyetemi consistorium az első nyomdát 1642-ben szerzé Åboba. Horn Krisztina, Torsten özvegye, a férje által Jutiában elzsákmányolt könyvtárt, mely 900 kötetből áll vala, 1646-ban az egyetemnek ajándékozván, némileg segíté a nagy könyv-inségen. Azomban a kezdetben szegény intézet jeles tanárai által hamar birre kapott; már a megnyitás utáni évben 300 deákja vala.

Ámbár az első tanárok svédek voltak, a finn tudomány is megérezé az új időnek hatását. Agricola óta szinte száz év múlt már el, s az egész biblia nem vala még finn nyelvre fordítva. E kiáltó szükség kipótlásával 1638-ban Petræus, Stodius, Hoffmann és Favorinus tanárokat és lelkészeket bízák meg. Petræus, ki aztán az egyetem első rectora lón, született svéd volt ugyan, de már tíz évig hivataloskodván Finnországban, a finn nyelvet megtanulta s igen buzgó művelőjévé vált. A négy ki-

---

*) Finland framstält i Teckningar. Helsingfors, 1845. A 84., 85. lapon.

nevezett férfi szorgalmasan hozzá látván a bibliafordításhoz, az teljesen 1642-ben jelent meg Stockholmban. *) Petræus, mint tudjuk, 1649-ben az első finn nyelvtant is kiadta (l. a 163. lapot). Ezentúl tehát Åbo nemcsak a politikai kormánynak, hanem a tudományos életnek is székhelye Finnországra nézve, míg e század első tizede végén az ország az orosz czárok kormánya alá kerül, mi a politikai helyzetet megváltoztatta.

Åbo, az ország délnyugati végében, Svédország felé néz, a melyre az Åland szigetek szinte híd gyanánt szolgálnak. Míg Finnország a svéd koronát uralja, Åbo legtermészetesebb fővárosa neki. De azon pillanatban, melyben a politikai főhatalom Stockholmból Pétervárra ment által, a Stockholm felé mutató Åbo nem maradhatta többé fővárosnak. Helzingforsz lépe helyébe. Azomban az egyetem ott van még Åbóban, s miért nem maradhatna ott azután is? Egy nagy szerencsétlenség tüzes, de tagadó választ ad a kérdésre.

1827. őszelő hava 4-kén kedd vala. Szokottnál csendesebb a város, a melynek utczáin az egyetemi deákság nem mozog, mert a nyári szünidő tart még. A nap lágymeleg, az ég szürkés; éjszakan nyugati szellő mozgatja az egyetemi kert fájinak leveleit, a melyek még zöldek. Este van, épen kilenczet üt az óra, midőn a fő egyház tornyában

---

*) Egy újabb, s mint a cím mondja, a héber és görög eredeti szerint kijavított kiadást Gezelius János eszközlé Åbóban 1685-ben.

félre kezdik verni a harangot, mert egy mészáros háza ég. A tűz mindjárt eleinte oly hatalmas, hogy egy óra alatt hamuvá égett az az utcza, a melyben kiütött volt; mert akkor a városnak leges legnagyobb része csupa fa házakból áll vala. Tíz órakor az addig gyenge szél irtóztató szélvészszé válik, s a lángokat utczáról utczára hordja. Emberi segítség mitsem tehet. A fő egyház és tornya, az egyetemi épület könyvtárustul és mindenestül, szóval az egész város, igen kevés kivétellel, a tűzvész martalékjává lett. Åbo sokszor égett, de soha sem szenvedé annyit, mint most. *) A város újra felépült, szebben mint valaha volt; szabály szerint kőházak támadtak a régi faházak helyett. Hogy milyenek voltak azok, mutatják azon utczának maradék házai, a melyen a Kupitsa kúthoz mentünk. De bár mily okos és tevékeny is a szorgalom, a mely a leégett város helyett újat, szebbet és bátor-ságosabbat épít, a tűz által elemésztett irodalmi és tudományos készületet, okmányokat nem lehet helyrehozni. A következő évben, 1828-ban, magát az egyetemet is Helszingsforszba tevék által. Ez óta tehát Åbo, bár régi hírére nézve örökké első városa marad is az országnak, mai jelentősége szerint Helszingsforsznak kénytelen engedni, s a második helyre alább szállani.

---

*) A tűzvészt elevenen leírja a sokszor idézett Finland framstáldt i Teckningar. A 69. 70. lapon.

„Åbo, Finnországnak anyja, régólta özvegyül él. Fejéből kiesett az uralkodás koronája, homlokán homályossá lett a tudomány fénye; nem hallik többé ott a fő hatóság parancsa, nem a tanárok csendes, mély oktatása, nem a deákok riadó öröme. Minden ott halk és szótalan. Åbo most özvegy.“

„De 1864 ősze hava 9-kén örvendetes álmod láta. Åbo ünnepiesen van felöltözve, utcájain nagy népsokaság tolong; az ország hatalmasai, az egyetem tanárai, és örömtől sugárzó ifjúság lepik nyilvános tereit. Tüzes beszédek hatnak a szívre, ünnepies dalok zengenek. Jaj szegény özvegy! Az elmúlt idő nem tér vissza, — még is kedves az ifjúság álma!“

Az idézett szókkal Porthan emlékét leleplező és felszentelő ünnepély leírását nyitja meg a „Maiden ja Merien takaa“ című folyóirat 1864-ki folyamának 18-ik száma. S azon szók nem csak Åbo városának állapotját, hanem a finnek érzelmét is iránta híven tükrözik vissza. Övé marad mindég a dicsőség, hogy sok századon keresztül az ország igazgató, egyházi és tudományos vezére vala; őt illeti meg a fény, melyet Porthannak nemzeties kitüntetése reája is vet.

Porthant úgy tekintik, mint a finn történelmi tudomány felköltőjét és buzgó művelőjét, a ki tudományos munkálkodása által, akár mint egyetemi tanár, akár mint író a szuomi nemzetiség vezérlő csillagává lett, s a boldogabb új kort sikeresen előkészítette. 1858-ban munkájainak összegyűjtését és

válogatott kiadásban való közrebocsátását határozá el a Finn irodalmi Társaság. Az elfogadott terv szerint az új kiadásban helye lesz mind azon munkának, a melyet Porthan vagy maga írt, vagy közrehatása és kisebb nagyobb segítsége mellett akadémiai „felelők“ (respondenter) készítettek. *) Ámde

---

*) A tervezett öt kötetbe következő című munkák és értekezések jutnak:

Pauli Juusten Chronicon Episcoporum Finlandensium, adnotationibus et sylloge Monumentorum illustratum;

De Poesi Fennica;

Historia Bibliothecae Reg. Academiae Aboënsis;

Narratio Pauli Juusten de legatione sua Russica;

Historiola Concionum sacrarum Fennicarum;

De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica;

De Birkarlis;

De antiqua gente Quenorum;

De fama magiae Fennis attributa;

De imperio Hermanrici Ostrogothorum regis;

Historia Borgoae, urbis Nylandiae;

Observationes circa Historiam decimarum ecclesiasticarum in Svecia;

De anno suscepti ab Erico Sancto imperii et expeditionis in Fenniam motae;

De expeditione Joannis I-mi Svercheridae in Livoniam;

De dignitate Jarlorum in Svecia;

De praecipuis dialectis linguae Fennicae;

Observationes circa historiam denarii Petrini in Svecia. —

Anmärkingar rörande Finska folkets läge och tillstånd vid den tiden, när det först lades under Svenska kronans vissa och varaktiga välde. (= Észrevételek a finn nép helyzetéről és állapotjáról azon időben, midőn először a svéd koronának bizonos és tartós hatalma alá került);

a jeles ember emlékezetét nemcsak munkájának újabb kiadásával, hanem egy emlék-szobor felállításával is meg akarták örökíteni. Az elkészült szobor leleplezése a nevezett napon történék, mely a finn nemzetnek igazán örömnapja volt.

Délelőtti 10 órakor a Finn irodalmi Társaság képviselői, a városnak hivatalnokai, s a hány ember csak beléért, a régi akadémiai épület teremébe gyülekezének, a hol Lönnrot, mint az irodalmi Társaság elnöke, finn nyelven szóla a gyülekezethez. Porthan érdemei tudva és el is vannak ismerve, úgymond, mégsem könnyü azokat kifejezni. Ha hős lett volna, a ki országokat meghódított, népet legyőzött, vagy hazáját az idegen megtámadás ellen védelmezte volna, nem kellene más, mint megmutatni a csatahelyeket, a hol talán még látni lehetne a véres nyomokat. Ha országló vagy új tárlmányok felfedezője lett volna, tetteit vagy munkáit lehetne felmutatni, s mondani: íme ezt a jót ő általa nyertük. Ámde Porthan érdeme szellemi természetü, azt tehát szellemileg kell felfogni és meg-

Undersökning om de nationer, hörande till Finska folkstammen, hvilka i den äldre Nordiska historien omtalas = (Vizsgálat azon nemzetekről, a melyek a finn néptörzshöz tartoznak, s a melyekről a régibb éjszaki történelem szól);

Försök att upplysa Kon. Alfreds geografiska beskrifning öfver Europeiska norden = (Kísérlet azon földrajzi leírásnak felvilágosítására, melyet Alfred király az európai éjszacról adott). — A gyűjtemény I. és II. kötetében foglalt Chronicon Episcoporum a finn történelemnek legjelesebb forrásos munkája.

becsülni. A finn nép az előtt Svédországgal volt egyesülve. Ezen egyesülés neki a keresztyén hitet, a szabad törvényt és a míveltséget hozta ugyan, de általok majd elvesztette nemzeti létét. A szülék legbuzgóbb igyekezete vala, gyermekeiket a svéd nyelvre taníttatni, s hogy őket még a név se emlékeztesse az alacsony finn eredetre, azt is elváltottatták. Mint köszönhetjük meg tehát eléggé annak a férfinak azt, hogy abban az időben nem szégyenli vala finnságát, sőt inkább mind saját honfiai mind a külföldieket reá bírta, hogy tiszteljék a szuomi népet, és ösmerjék el, hogy a Mindenhatónak kegyelme által nekünk is van egy zugunk a föld kerekiségén, a hol nemzetül lehetünk. Porthan költötte fel és terjesztette azt a gondolatot, hogy finn ember mívelt nem lehet, a ki a maga nyelvét nem tudja.

Mégis, bármint buzgólkodott a finn nyelvért, Porthan nem írt finnül, hanem latinul vagy svédül. Mert a finn nyelv azon időben még gyakorlatlan volt egyébire, mint csak a köznapi ügyekre, s mert azt ezekben is nagyon kevés mívelt ember érti vala. — Előszámlálván munkájit, életrajzát avval végzé Lönnrot: Isten csodálatosan megsegíti azt, a ki híven működik! *) —

---

*) A finn közmondás, a melyre Lönnrot czéloz, így szól:
 Tee työtä uskollisesti,
 Jumala auttaa ihmeellisesti. Az az:
 Tedd munkádat híven,
 segít Isten csudásan.

Lönnrot után Cygnaeus szónokola, s azon pillanatban, midőn elvégezte beszédét, lehulla a lepel az emlékszoborról, s vagy kétszáz énekes reákezdé a Runeberg svéd dalát „Vårt Land“ = országunk, s utána Ahlqvist finn dalát: „Nouse, lennä, Suomen kieli“ = Indúlj, repülj, szuomi nyelvünk!“ mely két dal itt az, mi nálunk a „Hazádnak rendületlenül!“ *)

Ha visszagondolunk Finnország történelmére, s mai állapotját egy képben állítjuk szemünk elé, Lönnrottal együtt mondhatjuk: Isten csudálatosan megsegíti azt, a ki híven működik.

Két törzs, a hämei vagy jami (tavaszi), meg a karjalai, az ország déli részein terjeszkedik, s mindegyike éjszak felé nyúlik. A két törzsöt nem egyesíti semmi állami kapocs, hanem csak a természeti ösztön, a mely a közös eredetből származik, de a mely gyakran haragban lobban fel, mint testvérek közt szokott történni. — Az ország nyugat-éjszaki tájain, a Botniai öböl fenekének mindkét partján azomban már a IX. században egy Kainu nevű nép vált volt ismeretessé, melyet a régi skandinávok qvenir-nek neveznek. A qven szó nőt, asszonyt jelent a skandináv nyelvben **), s íme a krónikások sokat tudnak az „asszonyok földéről“ (terra feminarum) beszélni, s a régi görög írók

*) Maiden ja Merien takaa. 1864-ki folyam, 139, 140. lapján.

***) A skandináv quen az angolban queen, s ott most királynét teszen. Az angol tehát asszonynak nevezi a királynét.

amazonjait a Botniai öböl éjszaki földjein látjuk mintegy feltámadni. A kainu nép már némi állami szerkezetre jutott, mert királyai mind a skandinávok, mind a karjalaiak ellen hadakozának. Utóbb megszűnik híre; de ma is meg van emléke a Kainu tartományban (Kainun maa), melynek városa Ka-jaani, Lönnrot orvosi hivataloskodásának helye volt.

A kainubeliek (kainulaiset) előtt és mellett a lappok terjedtek el, kik a mai Svédországban Jämtlandig, vagy ennél is délebbre értek le, Finnországban pedig talán mindenütt el voltak terjedve, mit legalább sok helynév bizonyít. A lappoktól nemcsak a skandinávok és kainubéliek, hanem a hämeiek és karjalaiak is adót hajtának be; ők tehát mind inkább visszahuzódnak a legéjszakiabb vidékekre, legelőjüket pedig és vadászó meg halászó helyeiket az utánok nyomuló délebb skandinávok és finnek foglalák el, s foglalgatják mai napig. Mégis vannak még lappok, s a lapp nyelvet nemcsak számos ajtatos könyvből és bibliai fordításokból, hanem eredeti lapp mesékből és mondákból is meg lehet tanulni. A hatalmas kainu nép pedig egészen elenyészett volna, mind a mellett, hogy a Kainu-tartomány ma is meg van, mert a mai kainulaiak, vagy kainubéliek tiszta finn nyelvűek! De már ez a körülmény is annak lehet bizonyosága, hogy a régi kainulaiak finn nyelvűek voltak. Történeti hírök, úgy látszik, akkor és az által enyészett el, hogy a svéd hódítás délfelől kezdé az országot elfoglalni, s éjszak felé haladván, nem más,

csak finn nyelvű népet talált, a lappokat kivéve. A kainulaiak tehát finn nyelvűek voltak; mit egyéb-iránt az is bizonyíthat, hogy a norvégiék, a kiknek hajdan legtöbb bajuk volt velek, vagy, mint nevezni szokták, a qvenekkel, mai napig qveneknek nevezik a finneket.

A finn vagy fenn név, mint a görög és latin írókból is tudjuk, hajdan ismeretes volt a régi skandinávoknál és germánoknál. A népnevek is egyik népről a másikra költöznek, míg azután valahol megragadnak, vagy el is vesznek, ha nem marad számokra nép, a melyre reá szállhatnak. Így költözött sokáig a skyth, a hun név; így a finn és eszt név is: a két előbbi már elveszett, a két utóbbi meg tudott valahol ragadni, s megvan máig. A régi skandinávok és germánok finn névvel szokták volt nevezni azokat a népeket, a melyeket éjszak felé találtak, akármilyen nyelvűek voltak is. Nagyon csalatkoznánk tehát, ha a Ptolemaeus és Tacitus finneit a mai finnek elődjének tartanók. Hasonlóképen a régi skandinávok eszteknek (aist, eist = ost = kelet) nevezték azokat, a kik nekik kelet felé, akár a Finn tengeröböltől éjszakra, akár délre laktak vala. Így támadt a tavaszt név is a taf-eist-ből, azaz taf-est. De azért nagyon csalatkoznánk, ha a mai esztekben a Tacitus aesteinek utódjait vélnők találni. — Az aist, eist, ost névnek okát és értelmét tudjuk; a finnét nem tudjuk bizonyosan.

A skandinávok a finn nevet eleinte azokra a lappokra ruházták, a kik a skandináv félszigeten laktak, s a kiknek földjüket finn-mörk-nek tartják vala. Finn mörkből lett azután Finn mark = finn föld. Lassanként a finn név mind azokra a népekre is ragadt, a melyeket most legtágabb jelentésben finneknek hívunk (lappok, finnek, esztek, livek, csudok stb.).

Még a saját, szuom, szum név is csak idő folytában terjedt a finn törzsökökre. A lapp, mint láttuk, szinte szabme embernek nevezi magát (sabmelas); a szabme azonos a szuomival. A finnek közt a tavasziak viselték vala először a szum nevet, mely az orosz krónikákban fordul elő. Ezekkel a szumiakkal vagy szuomiakkal közlekedtek először a svédek is; azok közt keletkezék a finn keresztyénség és műveltség. A mint azután a svéd hatalom és a keresztyénség a közföldi tavasziakra és a karjalaiakra kiterjedt, s a finn törzsök egy politikai egészszé olvadnak össze, a szuomi név is általánossá lett. Azomban, úgy látszik, az egész hämei vagy jami törzsből ismeretes volt, mert a régi eszteknel is előfordult, p. o. Szómelinda, azaz szuomi vár. Most a tulajdonképi Finnország Suomen maa (szuom vagy szóm föld), és annak lakosai suomenlainen (szuomlai, vagy szómlai) nevének.

A nép-nevek, s az azokról lett ország-nevek jelentései sokszor homályosak. Nem tudjuk, mit jelent a finn vagy fenn szó: azonképen nem tudjuk, mit teszen a suomi szó. De a kik mindent tudni

akarnak, s mindent tudhatni is vélnek, a suomi szót suo = mocsár és maa = föld-szókból fejtették ki, s ezen magyarázat sok, kivált régibb könyvekben található. Helytelen szófejtés és magyarázat ez. *)

De akármit jelentsen is a suomi szó, most nekünk a finn népet jelenti, a mely, mint általában valamennyi nagyobb nép, több törzsből alakult, mindegyiknek sajátosságait és természeti adományait egyesítvén magában. A finn irodalmi nyelv és finn műveltség közös birtokává lett mindnyájának, s a finn nemzetiség fája, mely gyökereit egy dús emlékezetű és hagyományú múltba ereszti, abból szíván legnemesebb életnedvét, terebélyessé válik, s virágjait tisztelni és szeretni fogja, ki látni akarja és érteni bírja.

Finnország és a finn nemzetiség jelene örvendetes, örvendetesebb mint ismeretes történelmének bármely szakasza. Mert habár a XVII. században a stolbovai békekötés után XI. Károly haláláig (1617—1697), mely időben a svéd hatalom túlsúlya az európai éjszakon, s szinte kirekesztő uralkodása a Balttenger tartományain békét és nyugodalmat szerze Finnországnak is; s habár akkor az egyetem

---

*) A suo és maa-ból suonmaa, nem suomaa keletkeznék; de a suomaából nem válhatnék suomi. Ezt azonban csak a finn nyelv tudásával lehet megérteni. Azonban a lapp sabme szó azt mutatja, hogy az *m* a szótőhöz tartozik, tehát a suomi szót nem lehet így: suo-mi, hanem így kell taglalni: suom-i, s ezt már minden ember megértheti. Tehát a suo-maa-ból való megfejtés alaptalan.

alapítása és az egyházi életnek jobb lábra állítása által az ország művelődése fejlődni kezdte: a finn szellem, a finn nemzetiség és tudomány mégis alig érzett fel, annál kevesebbé bírt eszméltre jutni, vagy éppen öntudatosan intézkedni. Az éjszaki nagy háború pedig, a nagy vész (iso viha, lásd a 22. lapot), majdnem megsemmisítette az ország minden életerejét, legalább olyan elalélttá tette, hogy csak alig térhetett magához. S ha az åboi békekötés után (1743-ban) meg is pihenhetett, új eszmélkedése csak fájdalmas lehetne, mert a Kymi folyóig terjedő fele az orosz hatalom alá került volt. A ketté szakadt Finnország részei két ellenkező, a svéd és orosz hatalom kezeiben, oly távol valának az együttes és nemzeties élettől, hogy még Porthan és más lelkesültek működése is, saját meggyőződésök szerint, inkább csak egészséget szinlő, s a halált megelőző, hogysesem a pezsdülő életet jelentő tünemény vala; mint a leáldozó nap is biborfényt szokott a tájékra vetni, mielőtt reá az éjtszaka leple borúl.

E század elején az egész ország az orosz uralkodás alá kerülén, ez a rég elfoglalt viborgi részt is visszabocsátá mintegy, azaz a többi Finnországhoz csatolá. I. Sándor czár tisztelé a közte és az új ország közt létesült egyezkedést, miniszterei pedig, kivált Rumjanczov, a nemzeti tudományt is előmozdíták. Miklós czár nem szereté ugyan hatalmának legkisebb korlátozásait sem: de ő is tisztelé a fennálló viszonyokat, a finn nemzetiség ébre-

dését pedig nem gátolta. Az ország anyagi jóléte fejlődvén, annak szellemi öntudata is erősebbé válik; s az mind a multat mind a jelent álthatván, jótékonyabban hat a finn nemzetiségre. Ez pedig oly kincsekkel gazdagodik meg, a melyek kitűnő helyre teszik méltóvá az európai tudományban. Igazán a protestáns míveltebb finnség a kalevalai runók, a kanteletari énekek stb. által, a melyeknek legeslegnagyobb részét a keleti egyházhoz tartozó, régiebb időtől fogva az orosz hatalom alatt élt, s szinte most fölfedezett finnek közt találták fel, oly váratlanul jutott a legbecsesebb szellemi birtokhoz, mint csak regényekben szoktak európai szegények az Indiában elhalt dúsgazdag rokonaik öröksége által hirtelen meggazdagodni. De ha ezek sokszor nem érdemlik meg a váratlan szerencsét: a finn nemzet méltó a szellemi birtokra, melyet maga keresett fel, s legjobban is használ.

II. Sándor czár az ország politikai létét annyira fel engedte támasztani, s azt a finn nyelvnek országossá tétele által annyira nemzetivé tette, hogy Finnország és a finn nemzet most olyan állapotban van, milyenben az előtt soha sem volt. Finnországnak és a finn nemzetnek nem lehet más óhajtása, mint hogy sokáig, hogy századokig tartson mostani helyzete, a mely minden anyagi és szellemi fejlődést eszközölhet, mire csak képes.

Ámde jövőben az orosz szellem akar a czárok által, vagy ha kell, a czárok ellen uralkodni, mert,

a mint a Szamarin könyvéből tudjuk (I. 85., 103.), nem akarja a csárok intézködéseit elfogadni, s maga körül önálló jogokat elismerni és tisztelni. Szamarin Finnország ellen is fog írni, azaz, az orosz szellem követeléseit Finnország ellen is kifejezni. Az orosz szellem tehát a finn műveltségnek is irigye, mint általában az európai műveltségnek ellenese.

Szomorú a jövendő, ha az orosz szellem, a vallásos és nemzetiségi vakbuzgóság által ösztönzött nagy orosz tömeg, kerül uralkodásra. Egyesekben, a csárookban és megbizottjaikban, lehet és volt is mérséklet, mert azok tudják, hogy:

Nincs oly szegény, ki nem tudna segíteni,
s nincs oly gazdag, ki nem szorúlna segítségre; *)

egyesekben, a csárookban és megbizottjaikban, bölcsesség is lehet és volt: de vakbuzgó tömegben soha nincs mérséklet, soha nincs bölcsesség; az, ha egyszer felindult, addig pusztít, míg maga nem pusztúl. S az orosz vakbuzgó szellemtől nekünk is nagy okunk van félni; nekünk is vigyáznunk kell, hogy hatása ne terjedjen köztünk. —

Európában nincsenek, kik nyelvi rokonságnál fogva inkább érdekelhetnék a magyart, mint a finnek és esztek. De ha érdeklésre az nem volna elég, bizony a közös veszedelem bírhatna reá, hogy kiváló figyelemmel kísérjük őket, sőt hogy tőlök

---

*) Ei niin köyhä, joka ei toista auttaa,
eikä niin rikasta, joka ei apua tarvitse.

tanuljunk elbizakodás nélkül bízni és munkálkodni.
Mert igaza van a finn közmondásnak, mely szerint:

Az erkölcs ki-ki akaratjában,
egészség Isten hatalmában. *)

---

*) Tapa kunki tahdossansa,
terveys Jumalan kädessä.

VIII.

Stockholm. Upsala. Göteborg.

(Nyugtalan tenger. Stockholmban régi ösmerős vár minket és szállásra segít. Stockholm fekvése; részei; lakossága. Jarl Birger alapította. A királyi vár; a várhegy. III. Gusztáv szobra. Miklós egyháza. Skeppsbro. XIV. Károly szobra. Riddarhuset. Riddarholmi egyház. Gusztáv Adolf-tér és szobor. XII. Károly szobra. Nemzeti Muzzeum. Lappok. Országos levéltár. Svéd pénz. Djurgard. Drottningholm. Gripsholm. — Svédország történelmi földrajza. Götek és Sveak. Upsala; upsalai egyetem; főegyháza; Linné; egyetemi könyvtár. Fűvészkert. Gamla Upsala. Skokloster. Sigtuna. Vízi közlekedés a Balt- és az Éjszaki tengerek közt. Utazó társaság. Göta-csatorna; Gróf Platen. Vetter tava. Jönköping. Herrljunga. Venersborg. Trollhätta. Hajózás a Göta-elfen. Göteborg. Gusztáv Adolf-szobra. Berszerker bírkózók. Göteborg fejlődő nevezetessége. Háborgó tenger. Halmstadt. Helsingborg. Helsingör. Szép dán part. Kopenhágába való érkezés.)

A Viborg nevű finn gőzhajón úszunk Åboból Stockholm felé.*) A tenger nem csendes; az Åland

---

*) A svéd hangok kiejtésére nézve jegyezze meg az olvasó, hogy å = ó, ellenben o inkább u mint o, tehát Åbo-t ejtsd: óbu; y többnyire ü, csak néhány esetben ö. — Dj csak

szigetek irányában szinte hánykolódni kezdte. A fodros habok dél felől görögnek, s némelye a hajó fedélzetére is fecskendi tajtékját. Nem sokára kellemetlenné válik a hajó himbálása; a gyengébb gyomru utasok képén az az érzés látszik meg, a melyen csak addig nevet az ember, míg maga nem érzi. Egymás után eltünedeznek az asszonyok, tántorodva kelnek fel, majd hirtelen sietve rohannának, ha lehetne; a tapasztaltabb tengeri utasok karon fogják, lesegítik, a hol a szobaleányok veszik által, a kik már tudják, mi kell. A ki még fenn van, az olyan egyenesen néz egy irányba, leginkább a hajó orrára, mintha kormányozná a hajót. Ez azonban egyre dolgozik, nem hajtva a szélre és a duzzogó habokra. De a borús ég beéri egy kis harmatesővel, mely hamar elszalad felettünk. Mert egy jókora híves eső majdnem türhetlenné változtatta volna a fedélzeten való himbálást. Így

j, p. o. djur; állat, ejtsd: jur; — f a szó elején mint a magyar f, de a szó végén mint v; így fv is = v; — g az e, i, y előtt mint j; k az e, i, y előtt mint cs, p. o. kedja = csedja láncz, kil = csil ék, kyрка = csőrka egyház, Kirche, Norrköping = Norcsöping város neve; sj és sk is = magyar s, p. o. Sjögrén = Sögrén, sjö = ső tó, skepp = sepp hajó, Schiff; skilling = schilling; tj és stj = cs, p. o. tjära = csära, kátrány, Theer, stb.

A névhatározó, vagy articulus n (der, die) és t (das), a szók végére kerül, p. o. bro híd, bron a híd; torg vásárhely, torget a vásárhely; többes számban ne és na, p. o. broar hidak, broarna a hidak. Ezen kis észrevételre már eddig is többször szükségünk volt.

is elég sokáig tarta az alkalmatlanság. A svéd partokhoz közeledvén a hajó, a tenger habjai elcsendesedének, s annak híre, hogy Stockholm a legszebb tájképek egyike, neki bátorítá a szenvedőket is. A mint a szigetek tömkelegébe értünk, mely között vagy megett Stockholm van, mindnyájan fenn valának már és gyönyörködének a környék alakjain. Nem sokára tornyok és nagy épületek tünedeznek ki a szigetek megől, a melyeken palotaféle épületek, s szép kertek látszanak; már ott van a királyi vár is, a melyre mindjárt reá ismer az idegen; jobbra a Vadaskert szépségei, balra egy hegyre felfutó város-rész, s előttünk a királyi várral együtt a város szíve mutatkozik. Ilyen tájképet nem látunk még, a kik se Nápolyt se Konstantinápolyt nem ismerjük. A kikötőben sok a horgonyozó gőzös és vitorlás; de a mi hajónk egyre megyen, míg szinte a királyi vár előtt parthoz köt. Azon sok ember és kocsi várja az érkezőket. A kocsik, lovak, kocsisok nem mutatják az oroszos külsőt, a melyet Rigától fogva Åboig mindenütt találtunk; a váró emberek úgy is mindenütt egyenlő ruhájuk. A hajó megállapodván, a parton lesőket vizsgálgattam, ha talállok-e köztök valakit, a ki talán minket vár. Mert egyszer egy svéd fiatal utazó Pesten hosszabb ideig való tartózkodtában, s innen a keletre tett utazásából visszatérvén, megint gyakran szíves vala meglátogatni; Stockholmból is néhányszor levéllel keresett volt fel. Annak tehát Helzingforszból jelentettem, hogy Stockholmba is szán-

dékozom, azt kérdezvén, ha vajjon ott tölti-e a nyarat? Egyébiránt Lindström úr, mint az első stockholmi „Nya dagligt Allehanda“ című politikai lapnak szerkesztője, alkalmasint itthon van, úgy okoskodom vala, mikor szemlére vevém az embe-
reket. Mert ha őt szerencsés véletlen ide hozta volna, s ha szállásra segítene, nagyon jól esnék ma.

Fiatalnak ismertem Lindström urat Pesten, az emlékezetembeli alakját keresém tehát a sokaságban. — Az az ember ott Lindström lehetne, ha oly öreg nem volna, gondolám magamban, egy őszfejú urra szegezvén szememet, ki, úgy látszik vala, engemet is több ízben megnéze, mintha nem tudná, jól lát-e? Végre nevemet kiáltja a hajó felé: csakugyan Lindström az öreg úr, ki hasonló okoskodással kételkedék felőlem. Valóban örültem neki, mert ma különösen fáradt lévén, nagyon szívesen átengedők magunkat a baráti gondoskodásnak.

A partra lépván, Lindström úr nejét és annak hűgát mutatá be nekünk, kik pestiek, de a kikhez most van először szerencsénk. Lindströmné szívesen beszél magyarúl, a régi ösmeretséghez az új járulván hozzá, úgy érezzük magunkat, mintha nem is idegen partra szálltunk volna. Két úri kocsi és liberias kocsis áll elő; azon csudálkozom, hogy Lindström barátom ilyen fogatokat tart; de ha telik, miért ne tartson? Egyébiránt szinte csupa liberias kocsist látok; a jövők-menők is olyanok; bérkocsis-féle, mint Pesten, vagy Bécsben vasúti pályaudvaroknál és kikötő partokon szoktunk látni, alig mu-

tatkozik. A stockholmiak, úgy gondolom vala, különb fényüzést mutatnak, mint a pestiek, a kiket szigorú gazdáknak nem tart senki: azomban más ország más szokás. Csalatkozásom hamar elmúlt. A szép kocsik, nagy lovak és liberiás kocsisok mind „fiakerek“.

A királyi vár alatt el egy hídra s onnan egy térre hajtván, melyen Gusztáv Ádolf lovas-szobra áll, az ismeretes Rydberg fogadó mellett a számunkra kivett szállásra menénk, a hol hamar elhelyezkedénk.

A Gusztáv Ádolf torgon, azaz téren (torg = vásár) vagyunk. A tér keleti oldalán a színház, nyugati oldalán egy királyi palota (Arfprinsens Palats = Erbprinzens Palast), jobbra mellettünk a Rydberg fogadó, dél felé a köhíd, s azontúl a királyi vár; szállásunk helye tehát lehető szép. Nyolcz napig szándékozván itt maradni, nem is sietve, hanem kényelmeskedve látunk ahhoz, a mit itt tenni akarunk.

A Mosebacke-ra fölmenve, s onnan mintegy madármagasságból nézve a várost, annak közép-pontját a tulajdonképi belváros (staden = a város) és a Riddarholm (lovag-sziget) teszik. Az a hely, a honnan szemléljük a szép tájképet, a Södermalm, azaz déli külváros, mely hegyháton épült. Södermalm egy nyitható híd által van kapcsolatban a belvárossal; a híd pedig a Saltsjö (sós víz, tulajdonképen sós tó = Salzsee) és a Mälar egybekötőjén van, melyet Söderströmnek (déli folyó) ne-

veznek. A Balttenger benyúló öblei sós víz, a bel-földi tavak ellenében; tehát a Mälár-tó édes víz. A Mälár-tó nyugatról, a Sós víz pedig keletről ölelik a belvárost és a Riddarholmot; s a két víznek összeérő karjait délen és éjszakon, folyóknak nevezik; azért van déli folyó (Söderström) és éjszaki folyó (Norrström). A Ridderholm is sziget, melyet hasonlóképen egy híd kapcsol a belvároshoz.

Balfelé a Mäláron túl Kungsholm (király-sziget) van, mely a nyugat-éjszaki külváros. Mellette a Norrmalm (éjszaki külváros) terjed, a melyet az éjszaki folyón átvivő híd, a Norrbro (éjszaki híd) kapcsol össze a belvárossal. A Norrmalmhoz a Blasiholm (Balázssziget), a Skeppsholm (Hajósziget) és a Kastelholm (Kastélysziget) tartoznak. A Blasiholm nem is sziget többé; a két sziget is hidak által van hozzá csatolva. A Norrmalm mellett kelet felé a Ladugårdsland van, mely az éjszak-keleti külvárost teszi. Ennek neve azt mutatja, hogy hajdan a marhatartásra volt szánva, mert ladu csürt, pajtát, ladugård majort, marhaállást jelent; Magnus királyt (1278—1290) azért nevezik Ladulás-nak (pajta-lakatnak), mert törvény által a köznépet az erőszakos fosztogatások ellen biztosította.

Ha visszatérünk állásunkhoz, a Södermalmot határozó sós vizen túl a Djurgård (Vadas kert) van, melynek partjait a legnyájasabb szép épületek és kertek lepik; azokon túl erdő gyönyörköd-teti a szemet. A Vadaskert a stockholmiak és az idegenek nyári mulatójok.

Stockholm tehát öt részből áll: a belvárosból, melyhez a Riddarholm is tartozik; a Norrmalmból, vagy éjszaki külvárosból; Ladugårdslandból, mely éjszak-keleten van; Kungsholmból nyugat-éjszakon és Södermalmból vagy déli külvárosból. Mindössze nyolcz egyházi községe van. A belvárosban a Miklós-egyház, a Ridderholm egyháza, azután egy német és egy finn egyház vannak. Az egyházak lelkeszei a városi consistoriumot teszik, mely az upsalai érsek alatt áll. A város lakossága (1865-ben) 133,361 lélek, kik majd mindnyájan az országos evang. luterános egyházhoz tartoznak, mert katolikus csak 319, református 50, s zsidó 613 volt. —

Stockholmot Jarl Birger 1255-ben az által kezdé építeni, hogy a Balttenger felől a Mälärba való bójárást egy erősség által elrekesztette, tehát a Mälär és a sós víz közti szigetet biztosította. Jarl Birger, mint tudjuk, Tavasztehusznak építője is, s a tavaszi finneknek hódítója (lásd a 18-ik lapot); a sziget biztosítását pedig az ellenséges oroszok és karjalaiak hadjárata tette szükségessé, a kik 1188-ban a Mälärba törtek, s Sigtunát, az akkori fővárost, mely a Mälärnak éjszaki ága mellett van mai napig, fölperzselték volt. Az új erősségben épült azután a királyi vár is, melynek falait a Balttenger habjai mosták vala, mielőtt t. i. földtöltések által a sziget alját nem nagyobbították. E várban Birger fija, Valdemár király kezdé lakni; s ez ólta Stockholm székváros. A régi vár helyett, a melyben Vásza, Gusztáv, Gusztáv Adolf, Krisztina

stb. királyok laktak volt, 1697-ben a mostanit kezdék építeni, mely sok félbeszakadás után csak 1754-ben készült el; sőt az Oroszlánhát csak 1824—1834-ben lett meg.

Akárhonnán nézed a várost, a királyi vár mindig a tájképnek kiváló pontját teszi: az utazó tehát bizonyosan azt szemléli meg először, de azután is akár mikor. Én legalább még sehol szembetünőbb és tetszőbb lakóépületet nem láttam. Az épület egy nagy négyszöget képez, melynek lapos tetjét kőkarzat futja körül, s minden oldala más-más nevezetességgel bír. A négy szögleten szárnyépületek vannak, melyek magassága a főépület második ablak-során tulig ér fel. Ennek pedig három magos és két alacsony ablaksora van, az egyik alacsony sor földszint fut el, a második az első és második magos sor között van.

Az éjszaki oldalon, a mely a Norrbro (éjszaki híd) felé néz, az Oroszlán-hát (Lejonbacke = Löwenterrasse) épült, egy czikázva felvezető kőkarzatos lépcső, a melynek középső szögletein, magos kő-alapon, bronz oroszlánok fekszenek; innen az Oroszlánhát neve. E lépcső a kapuba viszen, melynek két oldalán nyolcz-nyolcz oszlopja van; kívül a kapu szemöldöke felett, a svéd czímer (három korona) tündöklök.

A nyugati oldalt tíz kő karyatid és kilencz öntött medaillon díszíti I. Gusztávtól fogva XI. Károlyig. Az arkádot négy rakott faloszlop, s a belső

kapu boltját tizenhat kő- és négy rakott faloszlop hordozza.

A keleti oldal egyenlő a nyugatival. Az a kikötőre fordul, a melyről oly szép látványt nyujt a vár. Itt a két szárnyépület közt egy fás és virágos udvar van, a Logård (hiúz-udvar), melyben hajdan vadakat tartottak vala. Ezen Logård, a kikötőrül tekintve, magas kőfalon fekszik, a melyre egy szép kőlépcső vezet fel.

A déli oldal a várhegyre néz (Slottsbacke), melynek kapuját négy nagy oszlop s azok felett hadi jelvények díszítik.

A várhegy maga egy nem épen szabályos tér. Azt fent egy obeliszk, s alant III. Gusztáv szobra díszítik. Az obeliszkot III. Gusztáv annak emlékezetére akarta felállítani, hogy a stockholmiak az 1788—90-ki orosz háború alatt hűségesen viselték magokat. A királynak hirtelen közbe jött halála után csak 1800-ban IV. Gusztáv alatt készült el.

A III. Gusztáv szobrát pedig a stockholmi polgárság állította fel azon a helyen, a hol a király az orosz háborúból visszatérvén, a szárazra lépett. Félkörü lépcső vezet fel a szoborhoz; a király áll és a vár felé tekint.

A várhegy nyugati oldalán a Miklós, vagy a nagy egyház van, mely Stockholmnak legrégebb fő temploma. Keleti homlokán, egy nagy rézlapon, egy aranyos betűjű hosszú latin felirat elbeszéli, hogy az egyházat Jarl Birger királyi helyettes (prorex) 1264-ben kezdte építeni; hogy a gyakori pusztító

tűzvészek nem bántották; hogy 1567-ben és 1595-ben a villám csapott belé; hogy I. Gusztáv 1527-ben a katolikus isteni tisztelettől elvette, és átalváltoztatta; hogy Fridrik király a magos tornyot építette hozzá (1736—1743) stb. — Déli oldalán a térnek, a királyi vár kapujával szemközt, a főhelytartónak háza áll, melyet Tessin, a királyi vár építője († 1728), magának építe. Kivülről nem mutat valami különöst, de előcsarnoka és belső udvara gyönyörű perspektívájáról híres. A helytartó lakásának ablakaiból nézhetvén meg, nagyon élvezők az olasz építészet eme remekjét.

A finn egyház, a mely hasonlóképen a várhegyen van, kicsi és nem mutat semmi nevezetességet. Az egyház lelkészével egyszer ebédnél találkozáim, s hallám, hogy a finn község inkább hanyatló mint virágzó állapotban van. Az előtt számosabb lehetett, míg Finnország a svéd korona alá tartozott vala.

A királyi vártól a déli folyóig, vagy is a Mälar és a tenger déli összefolyásáig szép a házsor és a kőpart, melyet Skeppsbro-nak = hajóhidnak neveznek, a hol a kereskedésnek legelevenebb mozgalma van. A déli összefolyáshoz közel, a Károly János téren, XIV. Károly Jánosnak lovagszobra áll, melyet Stockholm legszebb szobrának tartanak. Fogelberg mintázta, Münchenben öntötték 1852-ben, s itt 1854-ben leplezték le. Négy foku gránit lépcső viszen a szobornak fehér márvány aljához, melynek

nyugati oldalán azt olvashatni, hogy XIV. Károlynak I. Oszkár állította. *) —

A Riddarhustorg-on (Lovagház-tér) I. Gusztáv szobra van. Ezen (Vásza) Gusztáv 1560-ban halt meg, mint tudjuk (l. a 19. lapot); kétszáz évvel azután 1760-ban a nemesség ezt a szobrot határozá neki állítani, mit a felirat is elbeszél. („Gustavo Ericsi, patriae, libertatis, religionis vindici, ex nobili civi optimo regi, post bina secula posuit ordo equestris 1773.“) A borostyánkoszorus fejü, uszó köpenyü alak, mely jobb kezében királyi botot tart, a királyi vár felé lép, mintha a lovagi házból jövéen ki oda menne.

A Riddarhus (Lovag-ház) réz tetejét 12 szobor diszíti, s mind a négy oldalán latin felirat van. A térre forduló oldalán ez áll: *Consilio atque sapientia, claris majorum exemplis, animis et felicibus armis.* — Oxenstjerna Axel vette volt ezt a helyet a lovagháznak, melyet mindjárt építeni kezdének,

---

*) Ezen XIV. Károly János a volt francia marsal Bernadotte, kit a svéd országgyűlés 1810-ben XIII. Károly utódjának nyilatkoztatá ki, XIII. Károly pedig III. Gusztáv öcsce lévén, ennek fija, IV. Gusztáv, helyébe ült volt a királyi székbe 1809-ben. Bernadotte, a Károly János nevet vevén fel, mint XIV. Károly 1818—1844-ig uralkodék. Fija I. Oszkar 1844—1849-ig vala király. Most ennek fija, XV. Károly uralkodik, egy az emberek közzé vegyülni szokott király, a ki rajzolni, festeni, sőt írni is szeret. Barna képü, mint nagyatyja, a kinek a szobor szerint nagyon délies képe volt. A lovas-szobor a város felé van fordítva, mintha Södermalmból jönne.

de csak 1670-ben fejezének be. Sok emlék csatlakozik e házhoz. A bizottsági teremben 41 nemeségi marsalnak képe van, a kik 1627-től fogva 1809-ig az országgyűlésben elnököltek, Levenhaupt Károly Emil kivételével, a ki az 1741-ki szerencsétlen hadakozás miatt Finnországban (lásd a 23. lapot) a rendek bizottsága által halálra ítéltetett 1743-ban. Az ülés teremében azon marsalok képei vannak, a kik 1810-től fogva vitték az elnöklést, vagy a szószólást. Megemlítettük már (a 123. lapon), hogy a svéd rendi alkotmány az 1866-ki riksdagsordning által meg van szüntetve, minél fogva az újabb időben nincs meg a nemességnek azon politikai szerepe, a mely addig volt. Egyébiránt a svéd riddarhus és annak szerkezete a finn lovagháznak példája és mintája.

A Riddarhus teréről egy csinos kőhid a Riddarholmra (Lovag-sziget) vezet, a melyen a riddarholmi egyház, a maga tornyával, leginkább szembe tűnik. Az egyház előtti téren Jarl Birger szobra áll. A pánczélos és köpenyeges alak mintegy hegyről szemléli a keletkező várost. A szobrot 1854-ben leplezik le. — Az egyház tornya legmagasabb Stockholmban. Tűzvész után, melyet az 1835. jul. 28-kán lecsapott villám okozott volt, hegyes tőr alaku teteje 1839-ben készült öntött vasból. Az egyháznak és kápolnáinak leégett teteji a volt alakban ujítottak meg. A gót stílu egyház a magas toronyhoz képest alacsony, s a hozzá ragasztott kápolnák, melyek megannyi sír-boltok, nem nagyon illenek

hozzá. Egyébiránt ezen egyház épen temető kápolnáji által nevezetes. Nem tartanak benne isteni tiszteletet; az egyház tehát most inkább csak nemzeti emlékek gyűjteménye. A szerafim lovagok*) czimerei, s a csatákban nyert győzelmi jelek, mint zászlók, lobogók, dobok stb. díszesítik azt. Itt nyugosznak Svédország legnagyobb királyainak tetemei, I. Gusztávét kivéve, a melyek az upsalai dómban vannak. Az egyház kő padozatja is csupa sír-kő.

Asziget Kedja-skär (Láncz-sziget) nevü vala**), midőn Ladulás Magnus (Pajtalakat M.) 1278—1285. a szürke barátok számára kolostort és templomot építte, a melyekről Gråmunkeholm (= szürke barátok szigete) nevet kapott. I. Gusztáv a szerzet jószágát elfoglalván, a kolostor pusztulásnak indula; az egyházat azomban helyrehozák és fentarták. Miután a másik parton a lovagház felépült, a szürke barátok szigete ismét Lovagszigetre változtatá el nevét, a melynek egyháza most svéd mausoleum.

Déli oldalán, legközelebb az oltárhoz, a Gusztáv-féle temető-kápolna van, a mely 1633-ban azon helyen épült, melyet Gusztáv Ádolf magának temető helyéül kijelölt volt, mielőtt a németországi hábo-

---

*) A szerafim rend 1748-ban alapítva, legfőbb a svéd öt rend között. A rendi láncz 11 arany szerafim fejből és azoknak hat-hat szárnyából áll.

**) Lánczszigetnek azért hitták, mert láncz által volt a Mälár éjszaki folyama elrekesztve.

rúba elindult. 1832 ólta egy zöld márvány-koporsóban nyugosznak a híres király tetemei. A koporsót III. Gusztáv az atyja számára készítette volt Olaszországban, de XIV. Károly János, Gusztáv Adolf tetemeinek száná, a melyek már az előtt itt voltak eltemetve. Azt beszélnek, hogy 1774-ben, midőn az itt levő koporsókat kinyitották és a holt tetemeteket megszemlélték, a királynak képét majdnem változatlanak és a róla festett arczképhez hasonlítónak találák.

A Gusztáv-kápolnával szemközt az éjszaki oldalon a Károly-kápolna van. X. Károly már 1665-ben akara építéséhez fogni, de valóban csak 1686-ban kezdének belé. XII. Károly idejében nem folytathaták; de 1729—1745 befejezék. A kápolnában fekete márvány-koporsóban XII. Károly koporsója fekszik; két oldalán zöld márvány-koporsókban Ulrika Eleonora, XII. Károly húga és férje, I. Fridrik tetemei nyugosznak. Lent a sírboltban X. Károly, XI. Károly és mások koporsóji látszanak.

A mostan uralkodó család számára a Gusztáv-kápolna mellett készült a temetőhely, a melyben XIV. Károly Jánosnak nagyszerű porphyr koporsója van, a melyet méltán megcsudálnak.

Mind déli mind éjszaki oldalain az egyháznak más-más híres svéd, p. o. a Banér, Torstenson stb. családoknak sírboltjai láthatók.

A főoltár mellett, jobbra és balra Ladulás Magnus és VIII. Károly tetem-nélküli (xenotaphium)

koporsóji vannak, a melyeket III. János tétetett oda. Az oltár melletti déli szögletben pedig egy 12 részre hasadt követ mutatnak, a melyről azt beszéli a monda, hogy Grip Bo Jonsson hatalmas úr († 1386) Nilsson Károlyt, ámbár ide a szürke barátok egyházába menekült volt, az oltár előtt tizenkét darabra vagdalá. A megöltnek tetemeit itt temették el: de íme a sír-kő 12 darabra hasada. Grip emlékezetét különösen Gripsholmban fogjuk még találni.

A Norrbro, mely a kisebbik és nagyobbik északi folyón gránitkőből van építve, s a királyi vár felől a Gusztáv Adolf-térre vezet, a város legszebb és legelevenebb pontja. Kelet felé a hídról két széles gránit lépcső vezet le az úgynevezett Strömparter-re (folyó kertjébe), mely félkörű kőpart által körülvett mulató kert, egy hídboltban készített cukrász- és kávéházzal, mit itt conditoriának neveznek. Ez a közönségnek kedves mulató és találkozó helye, a melyhez a sok apró gőzhajó mindenfelől hordja a vendégeket. — A híd nyugati oldalán egy csinos bazár-épület van.

A Norrbro-ról érkezvén, mint már mondtam, bal kéz felé egy királyi palota, jobb kéz felé a színház, a szemközti házban a nagy Rydberg fogadó, s a tér közepén Gusztáv Adolf lovas-szobra vannak. A helyrajz szerint a pesti lánczhíd tere hasonlítana hozzá, a melyen, Budáról jövén az ember, balkeze felől az Akademia helyén a királyi palotát, a gabonacsarnok helyén a színházat, a Nákó-ház helyett a Rydberg-fogadót, az éktelen királyi domb helyén

pedig a lovas szobrot lehetne gondolni. Csakhogy itt Stockholmban a királyi palota és a színház annyira megfelelnek egymásnak, a mennyre Pesten az Akademia és a kereskedelmi épület nem illenek össze. A lovasszobor a vár felé van fordítva; a király bal kezével a gyeplőt, jobb kezében egy rövid parancsbotot tart. A svéd zöld márványaljnak keleti és nyugati oldalán négy híres vezérének: Torstenson, Wrangel, Banér és Königsmark arc képei vannak. A szobrot valamint a tér keleti oldalában lévő színházat is III. Gusztáv készítette. —

A színház felirata: „Gustavus III. patriis musis.“ A nevezett király nagy kedvellője vala a színháznak és a színészetnek; maga is írta szindarabokat, s igazgatója az előadási készüléket. Legboldogabb óráját a színházban tölté. De itt találá Ankerström golyója is 1792. marczius hava 16-kán éjféltkor. A báléj ismeretes operának tárgya. Julius és augustus havaiban nem játszanak benne.

A legújabb szobor, melyet tavál (1868-ban) az országos közönség adakozásaiból állítottak, XII. Károlyt dicsőíti. Az ismeretes nagy gombu kabátos alak nagy száru csizmájában, délre fordul; emelkedő bal keze Oroszország felé mutat. Különös az, hogy sokszor a nép azt a fejedelmet tiszteli legjobban, a ki legtöbbet ártott neki. XII. Károly legnépszerűbb király Svédországban, népszerűbb Gusztáv Adolfnál is: pedig makacs szeszélyessége s az uralkodói bölcseséggel való nem-gondolása döntötte le

az országot arról a magasságról, a melyre Gusztáv Adolf emelte volt. —

Az éjszaki folyónál (Norrström) kezdő egyik utcza, a Drottning-gata (királyné-utcza) legszebb és leghosszabb nemcsak Norrmalmban, hanem egész Stockholmban. Ebben van többi közt a Wettenskaps-Academiens hus (a tudományos akadémia háza) is, a melynek régibb és újabb híres tagjai közül csak Linné, Berzelius, Retzius, Nilsson neveit kell megemlíteni, hogy felfogjuk európai jelentőségét.*)

---

*) Linné Károly (1707—1778) egy szegény evang. papnak fija, a természeti tudomány, különösen a fűvészet nagy híré tudósa. Wexiöben tanulván s a növényekre fordítván idejét, nem szeretik vala, úgy hogy az atyja csizmadiaságra adta, míg egy orvos felismervén benne a tudományos tehetséget, a lundi egyetemre segíté. Méltán mondja róla a svéd vers:

Hvad van Linné, då han i Wexiö gick,
och hans Linnaea odöpt stod i skogen? =

mi volt Linné, midön Wexiöben jár, s az ő Linnaeája (borealis) kereszteletlenül áll vala az erdőben? —

Berzelius is egy evang. káplán fija (1779—1848) az újkori leghíresebb vegyészei egyike.

Retzius (1796—1860) híres anatómus, természettudós és ethnographus, a kinek ethnographiai osztályozását legjobbnak tekinti a jelen kor. E szerint az emberi nem a koponya vagy a fej alakjánál fogva hosszú vagy rövid fejü (dolichocephal vagy brachycephal) osztályt tenne, s mindegyike vagy előre nyúló vagy függőleges fogakkal (prognath vagy orthognath) volna.

Nilsson Sven (1787-ben született) híres zoologus és egyzersmind a történelmet előzőtt (préhistorique) régiségek buvára. Mint ilyen adta ki Skandinaviska Nordens Urinvånare = (des skandinavischen Nordens Ureinwohner), melynek második kiadását németre és francziára fordították.

Ezekre és más nevekre büszke lehet Svédország, a mely tisztelni és becsülni is tudja érdemeiket. A Linné halálát a svéd király az országgyűlés megnyitásakor ezen szókkal említé meg: „Egy férfit vesztettünk el, a ki hírével a világot bétöltötte, s a kire Svédország örökké büszke lehet, hogy fiai közzé tartozott. Upsala pedig sokáig emlegetni fogja, mennyivel tartozik annak, ki a Linné nevet viselte.“ A király parancsára egy érempénzt verének a következő felirattal: Upsaliae die 10 januarii 1778; rege jubente. — Berzeliusnak 1858-ban egy szobrot állítanak, s a teret róla Berzelius-kertnek (Berzelii park) nevezik. — Hasonlóképen Retziusnak is 1867-ben a Carolinum előtt, melyben ő az anatomia és physiologia tanára volt, egy bronz mellszobrot szentelének. — Nilsson még él, s egyik elnöke vala a régiségvizsgálók gyűlésének Koppenhágában, a melyben én is részt vehettem. — Az akadémia gyűjteményei között a zoológiai érdekele leginkább, a melyben a svéd madarak, s általában az éjszaki tengerek madarai kitűnnek.

A Blasiholmon, szinte szemközt a királyi várral, az új Nemzeti Múzeum van, melyet Stüler rajza szerint 1850-ben kezdének építeni, s mely némileg az építésznek egy másik művére, a magyar akadémiai épületre is, emlékeztet. A kapu melletti fülkékben Tessin és Sergel, két híres svéd építész és szobrász márvány-szobrai állanak; az épület homlokán féldombor művekben Ehrenstrahl és Fogelberg szobrászok, Linné, Tegnér, Wallin és Berzelius

láthatók. A muzeumi gyűjtemények közt leginkább az úgynevezett kőkori régiségekhez vonzódom. Azokat ily számmal és rendben összeállítva nem láttam volt még; egyébiránt az is igaz, hogy Stockholmban és Koppenhágában vannak legjobban rendezve.

Nemcsak tanuságos, hanem valóban felette érdekes is látni, hogy az emberek szorgalma a legdurvább és legegyszerűbb kő eszköztől fogva, a mely csak az emberi ökölnök súlyát és erejét fokozza, mint emelkedett fel lassankint művészetre, a mely a szükséges eszközöket szépekké is bírta tenni. A másik fő tanuság szerintem az, hogy ezen nagy gyűjtemény szemlélete, a leletek tapasztalásával felvilágosítva, világosan az emberi társadalom kezdő fejlődését is mutatja, a mely a munkafelosztást teszi fel. Az eszközök szépsége azt hirdeti nekünk, hogy már a kőkorban, t. i. azon időben, midőn a vasnak, a réznek hasznát még nem ismerik vala, s midőn nemcsak a kalapács, hanem a nyíl, a fűrész, a tű is stb. kőből való még, az emberek foglalatossága némileg külön-külön részekre volt felosztva, minél fogva más ember mást készítete, s ki-ki azért tökéletességre fejtheté ki a mesterségét. Minthogy pedig néhol nagy rakással, a készülés minden szakából, találtak ilyen eszközöket, e tapasztalás műhelyekre mutat, a hol az emberek kő-eszközök gyártásával foglalkozának.

A stockholmi kő régiségek mind Svédországból valók; azok tehát a skandináv lakosok ősrégi

műiparának emlékei. Kő eszközöket mindenütt találunk, azok mindenütt az emberiség legrégebb emlékei. Ámde föl lehet, sőt föl is kell tenni, hogy a nemzetek különbségei már a régiebb korban is megvoltak; s bizonyosan illető eszközeik által vannak kifejezve. Azok felfogására tehát a különböző országokban talált kő eszközöket külön szükséges összegyűjteni. Mert ha majd külön-külön lehet tanulmányozni, akkor ki fog tetszeni, hogy a különböző országok kő emlékei miben egyeznek, miben különböznek egymástól. Ha ellenben mindenféle országok leleteit összehalmozzák, a tanulmányozás nehezebb és bizonytalanabb sikerü.

A „Nya dagligt Allehanda“ számaiban Cajanus Ágoston egy cikksort közöl vala „Våra nomader“ = a mi nomádjaink, melyet azután külön is kiadott, s mely az olvasókat a jelenből a kőkorba vezeti vissza. A cikksor a közfigyelmet a szegény lappokra fordítja, a kiket az újabb intézkedések, ha idejében változás nem történik, el fognak pusztítani, miből haszna nem lesz senkinek, kára pedig az országnak bizonyosan lesz. *)

---

*) Våra Nomader, framställning med en blick på nybygges-väsendet i Lappmarken, af Aug. Cajanus. Stockholm, 1870. = A mi nomádjaink, előterjesztő rajz a lappmarkbeli új megszállásra való tekintettel. — A szerzőnek előszava a Botniai öböl éjszak-nyugati hajlatában lévő Lule helységben költ 1869. nov. 15. A szerző tehát ismeri a lappokat, a kik között, úgy látszik, él, s a kiknek multját és jelen állapotját gondosan tanulmányozza. Kivánatos volna, hogy a svéd országgyűlés pártfogásba fogadja, s igazságos törvénnyel segítsen rajtuk.

A svéd tudósok és régiségbuvárok egyező ítélete szerint, a lappok hajdan Svédország déli részeiben is el voltak terjedve; még Smålandban is vannak helynevek, melyek a lappok emlékezetét fentartják. Azon időben némi társadalmi szerkezetben, saját fejedelmek alatt éltek vala, a kiket a régi iszlandi mondák meg-megemlítenek. Életmódjuk szerint vadászok (halászok) valának. Később mind jobban éjszak felé szorulván, a rénszarvas *) lón házi állatjuk, s az úgynevezett nyájörző (nomád) életmódra fordulának. — Az új megszállók lehetlenné teszik a rénszarvas tartását, s ha ez kipusztúl, a szegény lapp nem lehet többé nomád ott, a hol más házi állat nem igen tenyészhet. —

A lappokban Svédország egy rég elmúlt időnek élő maradványait bírja: az országos levéltárban nagyobb gonddal őrzik az elmúlt történetek írott emlékeit. Stockholmtól igen messze vannak a lappok, nem kis dolog oda menni látogatóba: de az országos levéltár itt a szomszéd házban őriztetik, abba igen könnyű bemenni, ámbár tudom, hogy könyv- és levél-tár nem nézni, hanem kutatni

---

*) A rén-szarvast mi iram-szarvasnak nevezzük, a német Renn-thier után. A régi skandináv nyelvben, ha nem csatlakozom, hrein volt neve, most a svédben ren (rén): de e szó más, mint ränna = rennen, rohanni, sietni. A német közszokás, melyet elhagyogatnak, a rént félreértésből renn szóval fejezte ki, mí meg ezt tudva fordítottuk. Hagyjuk mink is el, s nevezzük rén-szarvasnak.

valók. Azomban megnézem a helyiségeket, meg a szekrények és kötetek felíratait, vezérszavait; látom, hogy Németország városainak is külön-külön osztályai vannak; mert Svédország a XVII. század folytában mindenható vala éjszaki és közép Európában. Egy egész sor kötetet látok azokból a levelekből, melyeket a svéd követ Bécsből 1670—1690-ig küldött a stockholmi udvarnak; ezeket forgatom is egy keveset, s úgy találom, hogy sokat szedhetne belőlük a történelemírás, mi az eseményeket felvilágosítaná. Tudván, hogy az erdélyi fejedelmek a svéd királyok szövetségesei voltak, s hogy II. Rákóczy Györgynek szerencsétlen lengyel hadjárata is X. Károly ösztönzésére történt, az Erdélyországot illető oklevelek után tudakozódám. S ím azokból keveset, s nem is egyhamar, találhatának a levéltár tisztjei; úgymint: *)

Katalin fejedelemné levelét Fejérvárról 1629. jul. 26-kán, a melyben fejedelmi férjének, Bethlen Gábornak, halálát és temetését jelenti;

Oxenstjernának I. Rákóczy Györgyhez Osnabrukban 1644. jul. 25-kén írt levelét, a melyben a svéd kanczellár tudósítja a fejedelmet, hogy kívánságát közölte a szövetségeseikkel, s a melyben felszólítja, hogy ha a Münsterben és Osnabrukban leendő tanácskozásokon el akarna érni valamit, je-

---

*) A levelek következő jegyű csomókban vannak: Ungarn und Siebenbürgen 10. — Förhandlingen mellen Sverige och Siebenbürgen, 22. — Siebenbürgen. 6+1.

lentse ki neki („quodsi placuerit Serenitati Vestrae interesse Sui status futuris hic et Monasterii tractatibus committere, operam dabimus ne quid in nobis desideretur“). Az is kitetszik a levélből, hogy Rákóczy márczius 28-kán Vargyas által (per Joannem Daniel de Vargyas) küldött volt levelet Oxenstjernának.

Rákóczy Zsigmondnak („datum Sespurgi“) 1646. febr. 27-én Károly Gusztávhoz, Gusztáv Adolf sógora fiájához, irt levelét, a melyben jelenti, hogy a török felől nyugodalom van, s viszontag hírt kér Németország felől.

II. Rákóczy Györgynek, Fehérvárott 1650. jul. 25-kén ugyancsak Károly Gusztávhoz küldött levele, a melyben az iránt fejezi ki óhajását, hogy fentarthassa és folytathassa a barátságos viszonyt, a melyet atyja Károly Gusztávval kötött volt (quam cum Serenissima Vestra Dilectione Serenissimus princeps Dominus noster parens, gloriosae memoriae coluit). — Ez a Károly Gusztáv, Krisztina után, 1654-ben X. Károly nevén lőn svéd király, ki azután Rákóczyt a lengyel háborúba keverte.

Stockholmból a vizen való járást minden irányba igen sok apró gőzhajó eszközli, a melyek egynéhány öre-ért viszik az embert. A vízi közlekedés tehát igen nagy itt. — Az utasnak első dolga mindenütt, megismerni a folyó pénzzel. A svéd köz forgalomban a riksdaler (= Reichsthaler)

az egység, mint nálunk a forint. A riksdaler 100 öre-re oszlik; az öre tehát a svéd kispénz. Egy riksdaler csak $141\frac{1}{2}$ francia centime-t, vagy ugyanannyi finn penni-t (kis pénzt) érvén, az mintegy 57 krajczárunk; ennél fogva az öre kevéssel több egy fél krajczárnál.

Az ezüst-pénzdarabok 4 tallérosok, = 2 frt. 28 kr.; 2 tallérosok = 1 frt. 14 kr.; 1 tallérosok = 100 öre = 57 kr.; $\frac{1}{2}$ tallérosok = 50 öre = $28\frac{1}{2}$ kr.; $\frac{1}{4}$ tallérosok = 25 öre = $14\frac{1}{4}$ kr.; $\frac{1}{10}$ tallérosok = 10 öre = 5,7 kr. Apró ezüst pénzdarabok is vannak tehát. — A réz-pénzdarabok az öre-k.

Az ezüst- és rézpénzdarabokon kívül nagyon sok bankjegy is forog; jöllehet az ezüst tallérosok jóval nagyobb mennyiségben járnak közkézen, mint nálunk az ezüst pénz. A sokféle bankjegy feltetstett. Egyszer vagy 150 forintunkat svéd pénzre váltván fel, azt svéd bankjegyekben kaptam. Színre és nyomtatásra nézve különbözők lévén azok, közelebről nézém meg, s méltónak találám följegyezni, hogy a kis öszvegben következő bankok jegyeiből találtam:

Sveriges riktes ständers bank (svéd birodalmi rendek bankja);

Stockholm enskilda bank (stockholmi magánbank);

Gotlands enskilda bank. Visby (a Gotland szigetbeli magán-bank, Visbyben);

Enskilda banken i Venersborg (magán-bank Venersborgban);

Enskilda industri bank i Norrköping (Norrköpingi magán-ipar-bank);

Sundvali enskilda bank;

Östergötlands enskilda bank, Linköping. (Östergötland tartománybeli magán-bank, mely Linköpingben van);

Örebro enskilda bank.

Ha a véletlen egy kis öszvegbe annyiféle bankjegyet nem hoz egybe, talán nem is figyeltem volna e körülményre. De úgy megtudtam, hogy az országban vagy 12 magán-bank van, mert Göteborgban és másutt is van ilyen. Pedig Stockholmon és Göteborgon kívül a többi svéd város mind kicsi.—

Itt lehet tehát a magán-bankok hasznát és kárát megfigyelni. Erre azomban se alkalmam, se időm nem vala. Kérdéseimre azt hallám, hogy sokan károsnak tartják; hogy a sokféle bankjegy miatt kiszivárogná az ezüst pénz az országból: de miért, hogyan? az nem lett előttem világossá. Egyébiránt a nyolczféle bankjegyekkel azt a tapasztalást tehettem, hogy mindegyike teljes névértékben jár, tehát mind ezüst riksdaler-ekre váltható fel. —

A Djurgard (vadas kert) a legszebb, legváltozatosabb hely Stockholm közelében, a hol a városhoz kötött emberek magán-lakokban töltik a nyarat, vagy a számos és valóban díszes fogadókbá és mulatókbá ebédelni meg vacsorálni járnak ki; mert a kis gőzösök szakadatlanul közlekednek a

város és a vadaskert között. Hasselbacke a legismeretesebb mulató és fogadó.

Mindenütt a nyilvános helyeken a kiváló tisztaságon kívül az evő ivó készlet finomsága is kitűnik. Tálak, korsók, tányérok igen ékesek, csinosak; az üveg köszörült, mintha csupa kristály volna; villa, kanál olyan, mintha valóságos ezüst volna. Ezen külső csínra és ízlésre nézve nemcsak Stockholmot, hanem a többi svéd városokat is dicsérni kell, a melyekbe jutottunk. Általában pedig az európai éjszak, a mennyire tapasztalásom a Balt-tenger vidékeit érhettem, mind az emberek külső megjelenésére, mind a háztartási készületekre nézve, nem hogy alantabban állana közép vagy a német Európánál, sőt azt bizonyosan felülmúlja.

A Byström-villa is a Djurgard szépségeihez tartozik. A Byström nevet gyakran emlegetik Stockholmban és környékén. Ő és Sergel Svédország híres szobrászai közzé tartoznak; Byström ez utóbbinak tanítványa. Legtöbb idejét Rómában tölté; de 1838—1844-ig hazájában mulata, s akkor építteté magának ezt a gyönyörű villát, a mely most gyűjteményei s elragadtató kilátása miatt nyitva áll az idegenek előtt. A kilátásra nézve Mosebacke-vel vetélkedik a villa, sőt azt még felül is múlja. Mert az előtérben lévő sós-víz (a mint itt mondják), mintegy befoglalja a tájképet, a melyben Mosebacke is ragyog a belváros mellett.

A Djurgard természetes szépségeit a tengernek számos kis öble, és a legszebb fák közötti

sétányok teszik, a melyekhez színház és más mutatványos helyek csatlakoznak. Egyik kellemes ponton Bellmann mellszobra áll, melyet Byström készített. Bellmann stockholmi születés (1740—1795), s Svédországnak egyik legnagyobb és legnépszerűbb költője, a ki víg kedvében sokszor egész éjszakán végig énekle elragadt hallgatók előtt, mind verset mind nótát rögtönözvén. Azt mondják, hogy nem egy kitűnő rögtönzése soha sem került papírra, hanem eltűnt a lelkes pillanattal együtt, a mely születte volt. Mellszobrát 1829. jul. 26-kán állíták fel, s e nap az ólta a stockholmiak ünnepnapjává lett. —

Általában a Mälar partjai és szigetei, valamint a tenger öblei és szigetei is, melyek nem mindenütt laposok, teszik Stockholm környékének díszét. A természetet az ember szorgalma és művészete még jelesbbé tette, úgy hogy itt érdekesbnél érdekesebb kirándulásokat tehetni mind szárazon, mind vizen.

A Mälarnak egyik közelvaló szigetén, a Lofö-n (Lof szigeten), a királyi mulató vár Drottningholm (királyné szigete) van, mely nevet azólta visel a sziget, hogy itt III. János neje, s Jagello Katalin, magának házat építtetett. Azután X. Károly özvegye Eleonora részint mocsáros, részint sziklás helyen, Tessin rajza szerint, tömérdek költséggel vár-kastélyt és kertet teremtete, a melyben utóbb III. Gusztáv is mulatni szerete, a ki színházat is tart vala. Megnézésre méltók a sok szép szoba, a melyekben jeles művészek képei vannak; a nagy angol

kert, s a III. Gusztáv anyja, Lovisa Ulrika, által építtetett sinai mulató kastély, mely félkört képez, s melyet négy pavillon környékez. A sinai kastélynak külseje és belseje sinai ízlésű.

Távolabb van Mariefred kis város, s mellette Gripsholm-vár. Grip Bo Jonsson, a kit már a Riddarholmi egyház egyik emlékénel megemlítettünk, ezt is bírta volt, mely róla neveztetik Gripsholmnak (Grip szigetének). Később a vászai nemzetségé lett, s I. Gusztáv építteté a mostani várat, iszonyú falaival, a melyek alul 12—14 lábnyi, felül 8—12 lábnyi vastagok. A négy szegleten négy torony van. Az egész téglapépület. Azt az építtető el nem gondolhatta volt, hogy két fija, János és Erik, e várnak lesznek foglyai. A gyanakodó Erik t. i. öccsét, Jánost, mint hazaárulót íteltetvén el, itt 1563—1567 tartá fogva. János neje, Katalin, itt szülé Zsigmondot, ki 1600-ban a svéd koronát elveszté, s mint lengyel király hala meg 1630-ban. János fogsága tisztességes vala; ellenben irtózat az, melyben azután János a letett bátyját, XIV. Eriket, miután már az áboi várban is ült volt, őrizteté. Az a torony közepében egy kalitkaféle kis szoba. Tömérdek vasrudakkal biztosított négy apró ablaka van, a melynek csak egyikéből lehet kis darab eget látni; a padolat gyalulatlan deszkából áll. A szoba körül folyosó van, a melyben az örök fel s alá járhattak. A vas ajtón belül még fa ajtó vala, a melynek lyukán nyujták bé az ételeket. Azomban Erik nem itt, hanem Örbyhusban halt

meg méreg által. — IV. Gusztávot is, a ki 1809-ben vesztette el királyi székét, itt őrizték családjával együtt, míg az országból kivihették.

Azomban Gripsholm vigságnak is vala helye III. Gusztáv alatt, a ki az egyik toronyban fényes színházat tartta, melyben az általa írt darabokat először szokták adni.

Legújabb időben Károly János és Oskár egy jeles arczképek gyűjteménye által tevék neveztessé, a mely 161 szobában van elrendelve. Az ember valóban elfárad, míg lépcsőkön fel és le keresztül jár a sok szobán. Figyelmem többi közt Jarl Birger, Tilly, Gallas, Maria Stuart, Gusztáv Ádolf, Brahe Ema (ki nem csak azért érdekes, hogy Gusztáv Ádolf fiatal szeretetével bírt, hanem kiváló szépsége, a melyet, arczképei után ítélve, mint öreg matróna is megtartott, s magasztos jelleme által is tiszteletessé lett), Krisztina, Gusztáv Ádolf leánya, Banér, Vrangel, Torstenson, Oxenstjerna Axel, Svedenborg, Linné stb. arczképeit jegyzette meg. A Svedenborgé egy könyvvel van festve, a melyen ezt olvassuk: *Apocalypsis revelata, in qua deteguntur arcana, quae ipsi prædicta sunt, = a Jelenések megfejtése, a melyben a neki jósold titkok föl vannak fedezve.* *)

---

*) Svedenborg Emmanuel (1688—1772) híres tudós, ki sok tudományos munkát írván, 1747 után isteni sugallatból, mint erősen meg vala győződve, ada ki sok könyvet, melyek

Svédország, történelmi földrajza szerint, három részből áll: Götalandból, Svealandból és Norrlandból (Göt-, Szvea- és Éjszaki föld).

Götalandnak (Göta Rike = Götország) következő tíz tartománya van: Östergötland, Vestergötland, Småland, Blekinge, Skåne (Schonen) Halland, Bohuslän, Dalsland és két sziget: Öland és Gotland. Két nagy tó, Svédországnak legnagyobb tavai, a Vener és Vetter, jellemzi Götalandot. Legéjszakiabbnyugati tartománya a tenger mentiben Bohuslän, mellette van Dalsland a Vener tó nyugati felén; a Vener és Vetter tavak közt Vestergötland van, melyet nyugat-dél felé, a tenger partján hosszúra elnyúló Halland ér; Östergötland a Vetter-tó keleti felén van; alatta dél felé Småland terjed. Skåne*) a svéd félszigetnek kifutó déli csucsát, Blekinge pedig annak délnyugati visszahuzódó parti tartományát teszi. — Gotland szigetén Visby város van, mely a Hansza kereskedésben oly nagy jelentőségű vala.

Svealand (Svea Rike = Szveaország) tartományai: a Balttengerbe dülő Upland, Södermanland,

---

közt első helyen áll: Arcana coelestia, quae in scriptura sacra verbo domini sunt detecta. London, 1749—1756. Svédországból Londonba menvén, ott meg is halt. Íratai inkább Angliában, mintsem Svédországban találtak hívőkre.

*) Skåne-tól származik a Skandinavia név. Avia, gótban avi, ó skandinávban ey, mai svédben ö szigetet jelent. A régiek sokáig szigetnek tartották volt Skandináviát. Jordanis, mint láttuk (I, 359.), Scandza szigetének nevezi.

a Mälartótól délre, Nerike, mely Södermanlandtól nyugatra terjed, Vestmanland, Vermland és Dalar, mely Dalekarlia *) névvel ismeretes.

Norrland tartományai: Gestrikland, Helsingland, Medelpad, Ångermanland, Herjeådala, Jemtland, Vesterbotnia és Lappmark.

A Götarike, Svearike szók is azt mutatják, hogy két uralkodó népcsapatból alakult a mostani svéd nemzet. A göt-ök (gaut-ok) az ország déli részeit s a dán szigeteket foglalták volt el. Ezek súlypontja a támadó dán királyságnak jutván, a melyhez a félsziget déli része (Blekinge, Skåne) sokáig tartozott, s a melynek keresztyén székhelye is Lund vala: benn az országban a szveák elsőségét kénytelenek elismerni, a kik a Mälär tó körül terjeszkedtek volt. A közös pogány szentséget Upsalában **) tisztelik, mely aztán királyi székvárossá lett. Mert az upsalai király lassankint hatalma alá vetvén az apróbb főnököket, a leendő Svédországot teremté. Olof Skötekonung (Schoss-könig, Öl-király), 1000 tájban veszi fel a keresztséget; s az idősebb Inge (1080—1112) égeti el az upsalai pogány templomot vagy szentséget. De a keresztyénség

---

*) Dal völgy, németül Thal, dalar völgyek; karl ember, férfi, németül Kerl; dalkarl tehát völgyi ember, völgyben lakó ember.

**) Upsala vagy Uppsala azt jelenti, hogy magas (upp = föl), terem (Sal = terem), felház. Az uppsal tehát mint szentség az, mi a magyar egy-ház = szent ház.

még azután is küzd a pogánysággal, míg IX. vagy Szent Erik alatt, ki Finnországnak első hódítója is, teljesen győz. —

Stockholmból Upsalába vasút viszen már; a kirándulás oda vasúton, s vissza gőzhajón, nem lesz kellemetlen. Egy szombaton tehát oda sieténk.

A vidék, a melyen által megyen a vasút, némileg ahhoz hasonlít, mely Åbo előtt van, csakhogy népesebb, s a látható helységek és épületek nagyobb vagyonszágnak tanúji. Városi nép is mindenütt több van mint Finnországban. E tekintetben olyan viszonyt lát az utazó Svéd- és Finnország között, milyet Austria és Magyarország közt tapasztalunk, azon különbséggel mind a mellett, hogy Finnországban a köz utak és a külső rend nem alább valók a svédországbelieknél.

Upsalába érkezvén, egy temetésnek levénk tanúji. Egy fiatal író, a kinek, mint hallottuk, tudósító cikkeit Spanyolországból kiváló érdekekkel olvasta volt a svéd közönség, s a kit általában nagy figyelemre méltónak tartottak, Stockholmból az upsalai vidékre, rokonait látogatni menvén, s egy tavon halászván, szerencsétlenül vízbe fult. Mint az upsalai egyetemnek volt tanítványa, s egyik deák osztálynak tagja, az egyetemi közönség is, a mely a nyári szünidőben összegyűlhetett, részt vőn a temetésen. Egy fiatal jeles lelkész-szónok is érkezett Stockholmból azon a vonalon, mely minket hozott ide.

Az upsalai egyetemet idősbik Sture Sten 1476-ban alapította; a lundi egyetem csak 1668-ban keletkezett. A két svéd egyetem közt tehát az upsalai a régibb, de gazdagabb, híresebb és népesebb is. Az upsalai deákság tartományi osztályokra oszlik, melyeket natióknak neveznek. Ilyen van tizenhárom: a stockholmi, uplandi, gestriklandi és helsingi, östgötai, vestgötai, södermanlandi és nerikei, vestmanlandi, dalai, smålandi, göteborgi, kalmari, norrlandi, gotlandi.

Az uplandi natióhoz tartozván a halott, annak házához gyülekezék a halotti kíséret. A ház a Linné lakása megett van, a melynek kertjében egy Byström által készített mellszobra áll. Míg a tulsó házban az illetők (mind fekete frakban és magas tetejű fekete kalapban) egybesereglének, mí a Linné kertjében sétálunk vala. Kivonulván a kíséret a deák házból, mí menénk belé, azt kissé szemügyre venni. A ház földszinti, nagyon terjedelmes, sok szobájú, igen tisztán tartott. Vannak zongorás szoba, nagy mulató és gyülesező terem, könyvtár, olvasó szobák, tekeasztal stb. Közel hozzá egy más deákosztálynak háza van, külsejéről itélve, hasonló nagyságu. Ha netalán minden osztály, vagy natió ilyen házzal bír, ezekben nagy tőke van befektetve, s az egyetemi tanulóknak igen kényelmes találkozó helyei vannak. *)

---

*) Minden osztálynak vagy nationak felügyelője egy tanár; tanárok és adjunctok vagy segédtanárok tiszteletbeli tagjai

Azután mi is követők a halottas menetet a temetőre, a hol szép éneket hallánk, melyet megérez az ember, ha nem érti is az ének nyelvét. A stockholmi szónok nagy hatással beszélt, mit a hallgatók arcaiból, nem a beszéd gondolatjaiból értettünk. —

Upsalában a fő egyház és a vár tűnnek fel leginkább. Az egyház Svédországnak legnagyobb és legszebb temploma. Azt 1287-ben kezdék építeni s csak 1435-ben fejezék be. Upsala is hajdan leginkább faházakból állván, benne igen sokat és sokszor pusztított a tűzvész. Az 1702-ki után, mely

---

szoktak lenni. Félévenként két gondnokot és egy könyvtárnokot választanak: minden nationak tehát külön pénztára van, a melybe minden tag járandóságát fizeti. A nemzet- vagy deák-osztály seniorokra, juniorokra és recentiorokra oszlik. Minden egyetemi félévre bizottságot is választanak, a mely az egyetemi ifjúságot képviseli. Komoly tanácskozásokra, zene- és táncz-mulatságokra más nemzeteket is hínak meg; szóval az upsalai deákok igen víg életet élnek. Négy hangu énekők híres, melyet mi a temetésnél hallottunk. —

Az egyetem vagyona tetemes. Upsalai házain és malmán kívül 386 telke van, a melyekből 275-öt Gusztáv Adolf adományozott neki; van 5 fűrész, 7 örlő malma; 18 egyházi községnek koronai tizede is neki jár; tőkéje 450,000 tallérnyi, s évenként az államtól 40,500 tallért húz. Jövedelme 9500 tonna gabona, s 125,000 tallér készpénzben, mi együtt legalább 225,000 tallért teszen. (A tonna gabonát 11½ riksdalra becsülve.) — A tanárok száma 29; theologiai 4, juridicai 4, medicai 4, philosophiai 17; adjunct van 20, minden szakban 3, s a philosophiaiban 11; docens van 33. Nyelv- és egyéb mester 7. — Az egyetemi deákok száma rendszeren 1350.

az egyházat is nagyon rongálta volt, a 180 lábnyi magas két toronyra vas laternákat készítenek, melyek a többihez nem illenek; az előtt két hegyes s 400 lábnyi magas torony volt. Egyébiránt az egyház kívül belül nagy hatása. Az éjszaki és nyugati kapuk megtartották régi pompájokat; azok felett gömbölyü szép ablakok vannak. Az épületnek három hajója van; a középső magasabb a két oldalhajónál, azért vannak felül külön ablakai. Huszonnégy szabadon álló oszlop tartja a hajót és a karzatot. Az oltár, mely a loreto-beli jezsuita templom oltárának utánözása; a dombor művekkel ékesített szószék; az orgona, melynek 40 registere van, mind szépek. Az oltár mellett jobbra IX. vagy Sz. Erik (Finnország hódítója, † 1160), az ország volt véd-szentjének, ezüst koporsója van. I. Gusztáv sírja az oltár megett van. A falakon kisebb nagyobb festmények Gusztáv életéből ábrázolnak jeleneteket. III. János sír-kápolnájában kararai márvány-émlék van; abban a kápolnában a jagellói Katalin is el van temetve. A sok más sírok közt Banér sírjára teszik figyelmessé az idegent, minthogy abban a Linné emléke van, ezen felirattal: „Carolo a Linné Botanicorum principi, amici et discipuli. 1798“ (Linné Károlynak a fűvészek fejedelmének, barátjai és tanítványai). De Linné tetemei az orgona-karzat alatt vannak eltéve. Legtöbb upsalai érsek is itt nyugszik, köztök Petri Lőrincz, Svédország reformátora. Hajdan itt koronázták meg a királyokat; Ulrika Leonora koronázása volt az utolsó 1719-ben.

Az egyetem új könyvtára (*Carolina rediviva*) 1841-ben készült el XIV. Károly alatt. A könyvtár mellett egy nagy kertes sétány van, melyet Odenlund-nak (Oden, vagy Odin ligetjének) neveznek, a régi isten emlékezetére. Abban XIV. Károly egy obeliszket állított fel, Gusztáv Adolf tiszteletére, a ki az egyetemnek legnagyobb jóltevője volt. A könyvtári épület előtt 1853 óta XIV. Károlynak mellszobra is áll. Maga a könyvtár Svédországnak legnagyobb könyvgyűjteménye. Abban van a híres „*Codex argenteus*“ = ezüst könyv, mert tömör ezüst táblákba van kötve. Ez Ulfila gót nyelvű fordítása a IV. századból, mely a négy evangéliumot foglalja magában. 188 levélből áll. Biborszinü hártján ezüst betűkkel van írva. Az írás már nagyon barnás. E rendkívül becses ereklyét, *) természetesen, üveg alatt tartják. A „*Dialogus creaturarum moralizatus*“ 1483-ból első svéd nyomtatvány.

A könyvtár megett a fűvészkert van, melynek épületei nagyszerűek. A nagy auditoriumban, mely felülről kapja a világosságot, Linné márvány szobra áll, melyet hasonlóképen Byström készített.

---

*) Az új európai nyelvek legrégebb emléke ezen gót fordítás. A maga nemében egyetlen könyvet a harmincz éves háborúban a svédek Prágában zsákmányolák el, s Krisztina királyné (II. Gusztáv leánya és utódja) tudós könyvtárnokának, Vossiusnak, ajándékozá. Ennek örökösaitől 400 ezüst talléron vevé meg de la Gardie, az egyetem kancellárja, s békötetvén, a mint most van, az egyetemnek ajándékozá. — Legjelesebb kiadása Uppström „*Codex argenteus*, Upsala 1854—1857.“

A fűvészkertben és a narancsos házban szívesen tekint szélylyel a kíváncsiság, a mely a tudományhoz nem ért ugyan, de a mely annál készebb a nagy szellemek hatását kicsinységekből is megérezni.

A vár közel van a könyvtárhoz egy jókora dombon. Az épület hosszukás, két toronnyal. — I. Gusztáv kezdé 1548-ban építeni „styrbiskop“-nak (Steurbischof), azaz püspök fékezőjének, hogy vele az upsalai érseket zabolázza. A vár udvarán I. Gusztávnak öntött mellszobra áll. Innen messzire érő kilátás van az alatta elterülő Upsalára és a vidékre.

A város a Fyris folyó két partján fekszik, mely a Mälartó egyik éjszaki ágába foly, s melyen a Stockholmból érkező gőzhajók egész a városba jöhetnek fel. A város lakossága csak 11,000, abban tehát a tanárok és a deákság az előkelő osztályt teszik. Az utczák többnyire egyenesek és a kocsik számára gömbölyü kavicsokkal vannak kövezve. Sok még a fa ház most is. A kertek és sétányok magos fáikkal kellemes külsőt ruháznak a városra. Van egy nagy mulató kert is olyan készületekkel, milyeneket itt nem is gondolna az ember. A város nevezetességei közzé egy nagy forrás is tartozik, a sz. Erik kútja, a melyből inni kell, de jó is a víz.

Egyetemi szünidő lévén, nemcsak a deákok, hanem a tanárok is el vannak széledve. Azomban Lindström barátunk, ki az upsalai rándulást

intézte, a könyvtárnoki tisztén kívül egy fiatal svéd tudóst, Richert Márton Birger-t,*) szerze körünkbe, s ezekkel együtt hajtánk Gamla Upsalába.

Gamla Upsala, azaz Ó-Upsala, Sigtuna után a pogány svéd királyok székhelye, a hol a híres pogány templom, vagyis áldozó hely volt. Két jó kocsival oda egy olyan lapos és terjedelmes mezőket mutató vidéken által, melyet régen láttunk. El sem mulaszták mondani társaink, hogy az Upland tartomány általában, s ezen vidék különösen Svédország legtermékenyebb részeihez számítható. Két órai hajtás után Gamla Upsalába érünk, mely most csak falu. Régies egyháza a régi pogány templom helyére volna építve, de annak se kívül se belül sehol legkisebb nyoma nem látszik meg. Az egyház mellett, mely a falucska szélén áll, három (60⁰ magas és 232⁰ átmérőjű) nagy domb van, melyeket kungshögar, azaz királyi domboknak, de Thor, Oden és Frej dombjainak is neveznek, mintha eme három fő pogány istennek lettek volna szentelve. Svédország legnagyobb sírdombjai, a melyek eredetét nem tudja a monda. Mellettök egy negyedik, valamivel alacsonyabb, a tingshög = törvényszéki domb van, a melyen a pogány időben az évenként tartott allhärjarting (országgyűlés) alkalmával a király

---

*) A Richert szót úgy ejtik, hogy Rikket-et hall a fül. Emléklül hoztam tőle: Bidrag till läran om de konsonantiska Ljudlagarna i öldre och nyare språk. = Adalék a consonansi hangtörvények tanához régibb és újabb nyelvekben. Uppsala 1866. —

széke szokott állani, míg a domb körül a nép vala, összegyülekezve. I. Gusztáv is e dombról szóla az uplandi parasztokhoz.

Tehát Thor, Oden és Frej pogány istenek emlékezete csatlakozik a három nagy dombhoz; s miután ezekre felmentünk volt, a közel lévő kis fogadóból kihozák az Oden kürtjét, a melyből mézsert kell inni, hasonlóképen a régiség emlékezetére. A kürtre be van vésve, hogy melyik király mikor ivott belőle. A kürt egy jó nagy ökörszarvból való. A régiség ismerőji azomban, úgy hiszem, a Jászberényben látható Lehel kürtjének adnák az elsőséget. Mi meg az új kornak romlott emberei, a mézsert megízlelvén kávé-t és a mézsernél szeszesebb italt is kérünk.

Egy éjszakát töltvén Upsalában, a Fyrisen feljáró gőzhajóra ülénk s a keskeny folyón úszánk lefelé, — mely vigyázó hajózást parancsol, míg a Mälarnak ide felnyúló ágába szakad. A parti vidék regényes; a mulató helyek sem hibáznak, s Lindström nem egy deákos kalandot beszélt egyetemikorából, a melyben az upsalai jó kedv és pajkosság szerepelt. Skokloster, a Mälar-ág nyugati partján, Svédországban legszebb magán lakásnak tartatik; ott kiszállunk, hogy megnézzük.

Skokloster a régi időben a Folkung nemzetségnek (a melyből való Jarl Birger) birtoka volt, azután kolostor lett, innen neve Sko-kloster. A zárdát eltörölvén I. Gusztáv azt királyi birtokká tevő, melyet azután II. Gusztáv, vagy Gusztáv

Adolf, Vrangel Hermannak ajándékozta, kinek fija Vrangel Károly Gusztáv, a harmincz éves háborúban elhíresedett svéd hadvezér itt született. Ez a Vrangel vezér a Németországban tett zsákmányból építé a mostani várat; mert hiven követte volt atyja tanácsát, ki azt mondta neki: Fiam, végyj, a mennyit bírsz, mert „som tar, han har“, azaz, a ki vesz, annak lesz. — Vrangel Károly leánya gróf Brahe Miklós nejévé válván, a vár a Brahe család birtoka lőn, s még most is azé.

A négy emeletű vár egy nagy négyszöget képez, mindegyik szögletében egy tornya van; tehát udvara is négyszöges. Az előcsarnok boltozatja nyolcz fehér márvány-oszlopon nyugszik, melyeket Krisztina királyné Vrangelnak ajándékozott volt, de a melyeket a reductiókor Brahe Miklós mégis 18,000 ezüst talléron vala kénytelen megváltani.*) A lépcsők és folyosók festményei vagy műbecsöknél vagy felirataiknál fogva érdekesek. A szobákban igen sok arczkép és másféle kép van; a falak becses szőnyegekkel vannak bevonva. Különösen az első emeletben a királyi terem (Kungssal) nevezetes nemcsak fényes mennyezetéről, hanem a szekré-

*) A svéd reductio a koronától elidegenített jószágokat visszafoglalgatá. Már I. Gusztáv a zárdákat eltörölvén, s a feles egyházi birtokokat elvevén, vagy 20,000 telket foglala vissza. Az 1681-ki reductio, melyet XI. Károly foganatosított, a későbbi királyi adományokat szerzé vissza a koronának. Ezen reductio érte tehát Skoklostert is, melyet Brahe csak más birtokainak átengedése által tarthatott meg. Az oszlopokat is meg kellett váltania. — Lásd I., 53 stb. lapjait is.

nyekben tartott műkincsekről és ritkaságokról is, melyeket Vrangel Németországban harácsolts össze, igazolván atyja tanácsának helyességét, hogy: a ki vesz, annak lesz. Egy nagy könyvtár, térképek, matematikai és astronomiai szerszámok stb. hét szobát töltenek be. A fegyvertár a felsőbb szobákban sokféle fegyvert, puskát, mell- és testvérteket foglal magában. A vár inkább muzeum mintsem lakóház, a melynek fentartása bizony költséges lehet, s azért becsületére válik a Brahe családnak.

A vár kertje is, a melyben egy emlék, gyönyörű fa-sorok vannak, nagy gondosságot mutat. Skokloster igazán a XVII. századbeli hatalmas Svédországnak egyik diszes emléke, s alig is fér a mi századunk iparos szűkebb körülményeinkbe.

Skoklosterből ismét gőzhajón folytatók utunkat Stockholm felé. Jó idő mulva baloldalon egy új város vagy falu házai közül nagy romok tűnnek ki. Ez Sigtuna svéd városok legrégebbje, ámbár jelenben szinte legkisebbike is, mert alig van 500 lakosa. A monda szerint, Oden Signildsbergben alapította volna székhelyét; de miután azt a norvég király, Szent Olof Heraldsson, 1007-ben, elröntotta, a svéd Olof Skötkonung (öl-király) ide Sigtunába tévé által székhelyét. A szónak jelentése Sig városa (tuna, angolban town = város; itt több városnévben fordul elő a tuna szó, mint Eskiltuna, Ultuna, közel Upsalához. Hätuna,*) mi meg ide van

---

*) Hätuna emlékezetéhez a Hätunalek = Hätunajáték, csatlakozik. A svéd királyi családok tagjai közt gyakran nagy

közel, Färentuna egy mälari szigeten Stockholm mellett), — ez meg, hogy Sig városa, továbbá azt bizonyítja, hogy már megvolt, midőn az öl-király Olof abba tevé által királyszékét. 1188-ban a Mälaron benyomuló novgorodiak, kareliak és esztek (kurok?) elpusztították, s a svéd királyok Gamla Upsalába menének lakni. Tudjuk, hogy Gamla Upsalából Upsalába, innen meg az újdön alapított Stockholmba költözött a királyi szék; s ezólta Stockholm növekedett, de a két Upsala, s még inkább Sigtuna hanyatlott, a melyben négy templomnak romjai láthatók. Ezek a hajóruól nézve is érdekesek, mert az utazó tudja, hogy Gamla Upsala, Sigtuna milyen nevezetesek a régi Svéd történelemben, a melyre a mondai alkonyatnak kétes, s azért is regényes világossága borúl. Ezen az úton, a melyen most Stockholm felé haladunk, jártak régen a vikingek a mälari kapun ki a Balttengerbe, a hol nyitva áll vala előttök a világ, kelet, éjszak és délfelé: ámde ugyanezen az úton, s azon a mälari kapun törtek be a vikingek ellenségei is, míg Stockholm alapítása be nem rekesztette a kaput.

Akármikor s akárhonnan térünk vissza, a Riddarholm egyházát, s majdan a királyi várat

---

erőszakoskodások dulának. A Vásza vagy I. Gusztáv fiai XIV. Erik és III. János viszonyait több ízben meg kellett említeni. 1306-ban Erik és Valdemar Hätunában fogták meg Birger bátyjukat, s arra kényszeríték, hogy több jogot engedjen nekik. Ez a ravasz tett a Hätunajáték. A király viszontag megfogatá két öcscsét, s a Nyköpíngi várban éhen hagyta veszni.

mindannyiszor oly érzéssel pillantjuk meg, mintha most látnók először.

Tovább is időztünk már itt, mint szándékozunk volt, pedig Kopenhágában e hó 26-kán gyűlnek össze az őskornak vizsgálóji, a kik gyűlésén részt akarok venni. Elbucsúzánk tehát stockholmi barátjainktól is, a kik annyi szivességgel valának irántunk, a mennyit nem viszonzhatnánk Pesten, bár hogy igyekeznénk is. Mert nagyon kevés az, mit Budapest és vidéke mutathat az idegennek; Visegrád nem Gripsholm, nem is Skokloster, s Vác nem Upsala; a Mälar tavat meg a Balttengert pedig és szigeteiket, öbleiket, soha semmi művészet vagy ipar nem bővílheti oda, a hol nincsenek.

Stockholmból Kopenhágába két úton mehetni, mind a kettő ajánlható magunkféle utasoknak. Az egyik Stockholmból gőzhajón a Vettertóba Jonköpingig, s innen vasúton Malmöbe viszen, a honnan rövid a tengeri út Kopenhágába. A másik Jonköpingig ugyanaz, de innen azután hasonlóképen vasúton Falköpingbe és Venersborgba a Vener tó téli csúcsán, Venersborgból pedig a Götaelfen Göteborgba, azután tengeren viszen Kopenhágába. Ez a másik út hosszabb ugyan, de változatosabb; azért ezt választók. Egyébiránt mind a két útnak első fele a híres Östgöta-vonal, mely a Balttengert a Vettertóval köti össze Motalánál. Svédországnak egyik büszkesége t. i. a vízi közlekedés az éjszaki

és a Balt tengerek között, mely Göteborgnál kezdődvén a Götaelfen Venersborgba, s a Vener tavon Sjötorpig viszen, a hol a Göta-csatornának nyugati vonala kezdődik, mely Rödesundig tart. Rödesundból a Vetter tavon megyen által az irány Motaláig, a hol, mint mondtuk, az Östgöta, vagyis a Göta-csatornának keleti vonala kezdődik, s Memig tart a Balttenger egyik öblénél.

Stockholmban Lerch pétervári kalauzunk is meglepett volt, a ki hasonlóképen Kopenhágába utazik a tudós gyűlésre. Tagja szeretne lenni társaságunknak, mit nagy örömmel fogadunk. Azomban a riddarholmi parton, a hol a gőzhajóra ülünk, Lerch urat nem találjuk, s mí nála nélkül hagyjuk el Stockholmot és búcsuzó ismerőseinket.

A meddig csak lehet, a távozó vidéken és városon nyugszik szemünk; egy-egy ismeretes tárgy, mely elvonul mellettünk, szinte nagyobbítja sajnálkozásunkat. De hamar változik a jelenet, újság tolja fel magát, s az utazó megint arra fordul, mi előtte áll, s mit más-más követ szakadatlanúl. A Mälartó Söder-telje irányában a tengernek egy benyuló keskeny nyelvével kapcsolódik össze. Itt este lesz, beáll az éjszaka, a hajó tengeren fog menni, míg a Göta-csatorna keleti vonalába ér: mí meg fáradtak vagyunk, szívesen engedjük magunkat a csendes álomnak.

Reggel, a midőn a hajó fedélzetére mentünk, már Söderköping felé haladunk vala, melynek tornyai és kitetsző épületei közel állanak. Azt tudjuk,

hogy Söderköping hajdan, a XIII. században, Svédországnak legnagyobb városa vala; most jelentéktelen; két ezer lakosa sincs. Arra is emlékezünk, hogy nem járunk többé a Svea-rike-ben, hanem a Göta-rike-ben vagyunk, még pedig Östra Gotlandban.

Tegnap este alig értünk volt reá figyelni az utazó társaságra, kivált hogy Lerch úr elmaradását sajnáltuk, a melyet meg nem foghattunk vala. Most már kíváncsiak vagyunk tudni, kikkel utazunk; úgy is lassu a csatornán való hajózás, melyet gyakran gyaloglással is félbe lehet szakasztani. Mert zsilip és csukó itt is fordul elő, mi előttünk, a kik a Saimacsatornán utaztunk, nem ismeretlen; de annak java még majd azután következik a Götaelfen. — Az utazó társaságban egy halkan és csendesen beszéllő svéd orvos van, ki úgy látszik, hivatalos dologban megyen Motalába vagy Vadstenába. Ez magánosan levén, leghamarább kezd velünk társalogni. — Ott van egy uppsalai fiatal tanár, ki kétnapos új nejével rokonaihoz utazik, talán búcsúzni, mert Franciaországba készülnek. E két ember annyira érdekes egymásnak, hogy mi többiek hajóstul is elenyészhetnénk, nem vennék észre. Kár volna megzavarni, s tőlük valamit kérdezni. Ők maguk mitsem kérdeznek senkitől, mert mindent tudnak, a mit csak óhajtanak tudni. — Amott van egy csoportka, köztök öregebb is, ki mentor-e vagy társ, nem lehet tudni. Az este is vígak voltak, az éneklés sem ismeretlen előttük;

ma reggel is a kávé előtt vagy után a jó svéd puncsot izlelik. Fennszóval nevetnek. A legfiatalabb köztök olyan magos, hogy a hajó fedélzetén is hajlottan jár, mintha félne, nehogy feje a felhőbe ütközzék, a mely épen oszlik vala felettünk, s jó időt jósol. Vajjon elért-e a hosszú fiatal ember a hajókabinbeli ágyban, nem tudom, talán le sem feküdt. Ők németek és poroszok. Az ebédnél velünk is megismerkednek. A nagy fiatal, a ki a svéd nyelvet töri, mert minden erővel meg akarja tanulni, Gabelentz nevű, a híres altenburgi tudós Gabelentz*) fija, s mindenféle nyelvet tud, mint atyja. Magyarul is ért, sőt beszél is valamit, tartózkodván Magyar- és Erdélyországban is; most különösen a japan nyelvvvel foglalatatos. Egyébiránt törvényszéki tiszt, mint társa és az idősbik úr, ki törvényszéki elnök Mindenben. Szóval, a porosz urak porosz jogászok. De e jogászok nemcsak Schillert és Göthét, Horatiust és Virgiliust ismerik,

---

*) Hans Conon von der Gabelentz (a „von der Gabelentz“ különbözik „Gablentz“-től, mely név nálunk a tábornok által ismeretesebb). Von der Gabelentz János Konon nyelvtudományánál fogva híres. Írt a sinai, mongol, finn, [gót stb. nyelvekről], p. o. „Éléments de la grammaire mandschoue“ Altenburg, 1833; a „Se-schu, Schu-king és Schi-king“ sinai könyvek mandsu fordítását, és hozzávaló mandszú szótárt 1864-ben ada ki; ő az, ki legelsőben ismertette meg a mordvin nyelvet „Grammatik der mordvinischen Sprache“; — írt „Grundzüge der Syrjäni-schen Grammatik“ 1841; — Löbe-vel együtt Ulfila-t latin fordításban szótárral és nyelvtannal adta ki Lipcsében 1836—1846. stb.

hanem Homerost és Sophoclest is. Az idézetek, sőt a szavалások is, ha kell, csak úgy ömlenek belőlök. A fiatal épen sokféléit is tud. Azt hiszem, mert az ismeretes porosz fegyelem mást nem is enged gyanítanunk, hogy a jogtudományi dolgokban sem járatlanok, mert Poroszországban régólta nem a hivatal keresi az embert, hanem az emberek keresik a hivatalt, s ugyancsak tanulnia kell, a ki meg akarja találni. — Tehát itt sem vagyunk rosszul az utazó társasággal. Az öregebb úr majd igen kedves társunkká is lett Kopenhágáig; később pedig Mindenben oly barátsággal és előzékenységgel fogada, hogy a „porta Vestphalica“, Bückeburg és vidéke kedves emlékezetben maradt nálunk.

A közben a Boren tóból a Motala vidékére érünk, a hol a csukók a hajó menetelét tartóztatják, a szép vidék pedig a gyaloglást annál inkább ajánlja. Itt a Motalai gépgyári telep van, melyet a Göta-csatorna társasága alapított 1822-ben, s a mely most a legnagyobb gépgyár Svédországban, különösen gőzhajók építésére nézve. Közel oda, egy nyár- és szil-fákkal beárnyékolt helyen, vas ráccsal kerített tér van, s abban Platen gróf sírja, melyet a gyalogló utasok el nem mulasztanak megnézni. Egy fekvő kő és annak felirata jelöli a sírt. Egy másik emlék fíja sírján áll. Platen neve úgy van a Göta-csatornához kötve, mint Széchenyi neve a pesti lánczhiđhoz. Az a terv, hogy a Balttengert a Vetter tóval össze kellene kapcsolni, már a XVI. században sem vala új, sőt I. Gusztáv az Éjszaki

tengernek a Balttengerrel való összeköttetésére is gondolt volt. IX. Károly alatt Venersborgnál egy csatornát, a Károly árkát, XII. Károly alatt pedig Trollhättában a Polhem zsilipjét is építék: de a költség híja miatt elakadt minden, s csak 1793—1800-ban épült a trollhättai csatorna. Platen gróf 1806-ban újra felfogá a két tenger összekötésének tervét, s annak valószínűsítésére egész életét szentelé (meghalt 1829-ben). Egy társaság alakult a csatornai művek építésére, minek költsége, az első terv szerint, csak harmadfél millió tallér lett volna. De a valószínű költség 13.384,280 tallérra ment, mihez a társaság 4.771,800 tallért, a többit pedig az állam adta. Az egész munka 1832-ben készülvén el, lelkes előmozdítója, Platen, nem láthatta befejezését. A hálás utókor tiszteli emlékezetét, és az utas meg-megnézi a csendes helyet, a hol tetei a fiaié mellett nyugosznak.

Mi Motaláig folytatók a gyaloglást. Motala egy új helység a csatorna éjszaki partján, a hol az a Vetter tó öblébe, a Vårvikbe ér. 1823-ban kezdett épülni, tehát ennek a vizi közlekedésnek köszöni létét. Motalában társaságunk egy része más irányba fordúla; az ifjú Gabelentz is itt hagyta el, a többi két porosz bíró velünk maradván, a kik a Vetter tavon Jönköping-ig szándékoznak menni.

A Mälaren tótól fogva idáig is a Roxen, Boren tavakon hajókázván, Svédországnak ezen részét nem találók kevesebb tavasnak mint Finnországot; sőt a Vetter nagyobb is azon tavaknál, a

melyeket amott láttunk. Igen mélynek mondják a Vettert (420 lábnyira!), nem ritkán zavargónak is, minél fogva veszélyes a hajózás rajta. Gőzösünk nagyon csendesen halada, mert jó az idő. Már homályosodni kezdte, midőn a hajó Vadstenában part-hoz köte rövid időre. A tó itt a várfalat mossa, melyet Vetttersborgnak neveznek, s melyet I. Gusztáv (1545—1552) építt. A vár épnek látszik, most magtárnak szolgál. Messzibbre egy vastag kőtorony, valamint más tornyok is látszanak; jele, hogy Vadstena hajdan nevezetesebb vala, mint most, mikor lakossága legfeljebb 3000-et teszen. Mí azomban se az új várost se a réginek maradványait nem nézhetjük meg, mert hajónk, rövid pihenés után, tovább mene.

Nem sokára az Ombergre fordúla a már szinte álmos figyelem. A hegy, bár nem magas (574' a Vetter színe felett), mégis e lapos vidéken nevezetesség, s a svéd utasok nagy érdekléssel beszéllenek róla. Az Omberg után csak Grenna volna még, a hol a hajó szinte megáll, de az utasok véleménye szerint nem érdemli meg az ébrenléttet, s mí szívesen fogadóok a nekünk is kedves tanácsot, s lefekvénk. —

Jönköping a Vettertónak déli csúcsán a mí hajónk célja. Korán reggel elhagyók azt, s megnezők a még alvó várost, mert innen vasúton megyünk majd Falköping felé. A város igen kellemes, itt-ott majdnem nagyszerű külsőt mutat. Templom, városháza, egy nagy fogadó tekintélyes épü-

letek. Egy a Vetter tóba épült kőtöltésen, a melynek végén egy világító torony van, egy terjedelmes kikötőhöz érni; úgy látszik, mintha nem száraz földi tónál, hanem tengernél volna az ember. Vagy egy-két óráig sétálván a városban, a kőtöltésen, s mindig azt reménylve, hogy Stockholmban maradt társunk talán itt vár bennünket, a vasúti pályaudvarra menénk, a hol a második porosz hivatalnok is elhagyta, a ki a Malmöbe menő vonalon dél felé siet, míg mi a Falköpingbe*) indulandó vonatra váltánk jegyeket, a törvényszéki elnök ezentúl szorosán hozzánk csatlakozván.

A vonattal egy húzomban Falköpingbe és Herrljungába menénk, a hol a Venersborgba induló vonatot meg kelle várunk. Herrljungának vidéke kopár; itt (aug. 23.) vége volt már az aratásnak. Délután indulván el, korán érünk Venersborgba, mely város a Venertónak déli csúcsán, a Göta-elf (Götafolyó) és a Vassbotten-tó közt épült. A Vassbotten tavon egy igen hosszú kőhid van építve, melyben egy nyitható rész van az átjáró hajók számára.

A város kicsi (mintegy 3800 lakosa van), de van nagy új gymnasiuma, nyomdája, vannak egyéb

---

*) A köping szó (olv. csöping) sok városnévben fordul elő. Kōpa (kaufen) vásárolni, venni; köping vásárlás, azután vásárhely, mezőváros. A mai kōpa, köping hajdan kauppa, kaupung volt; ez utolsó a finn nyelvbe ment által, hol kaupunki a város.

szükséges intézetei; a forgalom pedig jókora lehet, mit e körülményből gyaníthatni, hogy a „Venersborg Posten“ hirlap aug. 23-kai számában e cím alatt: Angbåts-lägenheter från Venersborg (gőzhajók alkalmatosságai Venersborgból) 14-féle gőzhajónak menetrendjét találtam, mely hajók Göteborg és Stockholm meg más svéd városok közt járnak. A lap szerkesztő-kiadója Svedborg úr egyszersmind gymnasiumi tanár lévén, szívesen vala nekünk az új iskolai épületet mutatni, a melyben most, a jövő hó elején, kezdődnek a tanítások. A város egyháza mellett nagy fás tér van, s azontúl áll az épület, melynek nagysága és berendezése a városbeliek nemcsak tehetségét, hanem helyes gondolkodását is tanúsítja. Svédországban, az után itélve, a mit láttam, iskolákról és fogházakról gondoskodnak leginkább, kitetsző nagy új iskolai épületeket, és nagy új fogházakat sok helyütt lehet látni. S ha mindenütt úgy vannak berendezve az iskolák, mint Venersborgban, s ha a fogházak mindenütt olyanok, mint a stockholmi, mely a magánrendszert követi: valóban nem kimélik a költséget.

Más nap reggel a hosszú hídon általmenvén, a tónak túlsó felén lévő hegyre menénk fel, a hol a Venertóra és vidékére nagy kilátás van. Itt a Venernek nyugati partja hegyes, keleti partja lapos. A tónak nagy víztükre az enyésző láthatárig nyulik el; a város, mint a tükör markolatja, úgy fénylik a reggeli nap sugaraiban. Mulató hely az, a honnan a tájképet nézzük; a szokott svéd tiszta-

ságot és kényelmet ajánlja a vendégnek, a ki gyönyörködni jó fel, de enni-inni is akar. Vonakodva hagyók el a helyet, s visszatérve a fogadóba, a mely előtt már a kocsik állottak, tovább menénk.

Venersborgból t. i. nem hajón, hanem kocsikon sieténk Trollhättába, hogy ma (aug. 24-kén) és holnap reggel mulathassunk ott, míg a gőzös utól ér. Utunk erdős vidéken viszen által Trollhättába.

Már régen hallik a zúgás, mikor a kocsik a szép trollhättai fogadó előtt megállanak. Alig hogy szobákat nyitottak nekünk s behordták poggyászaikat, mindjárt kisieténk a vízzuhatagokhoz. Az első zuhatag a Gullö-fall*) (Gullö-szakadás). A Gull nevű erdős sziget kétfelé osztja a rohanó vizet, mely itt 26 lábnyi magasságról zuhan le. Sokkal nagyobb és vadabb a második zuhatag, a Toppö-fall (Toppö-szakadás), mely a Topp sziklás szigetről neveztetik. Ez is két felé osztja a folyót, mely itt 44 lábnyi mélységre rohan. A folyó balpartjáról — mert a fogadó és a sok fűrész és más épületek ezen a parton állanak — egy ingó hid viszen a szigetre. 25 öre-t fizet az ember, hogy általmehessen rajta; a pénz a helybeli iskola javára van szánva. A szigeten azután bizton és kényelemmel bámulja a néző a merevülő sziklákat és az

---

*) A ö szó (hajdan avia, avi, lásd a 354. lap jegyzetét) szigetet jelent; Gull-ö tehát Gull sziget, mint az alább következő Töpp-ö = Topp sziget.

összeszoruló víztömeget, mely vad dühvel és kábitó dörgéssel rohan a mélységbe, a melyből felforr, mintha bosszúvágy felháborodásra ösztönözné. Az a láthatatlan erő, a mely a tajtékozó habokat egymás után és soha meg nem szakadva taszítja a bömbölő mélységbe, látszólag a némán nézőt is megragadja, hogy ez szinte vissza-vissza kapja magát. — Azután következik a Stampströmsfall, a mely mellett a Polhem zsilipje van, melynek roppant kőfalai közt kis víz szakad még nagyobb mélységbe, mint a Toppö-szakadás. A negyedik a Helvetesfall (pokoli zuhatag), mely azonban nem akkora mint a Toppö-fall.

A Venertavat 24 kisebb-nagyobb folyó táplálja, s egyedül a Götaelf önti ki vizeit az Éjszaki tengerbe. A víztömeg azon a hegyen törvén keresztül, a mely délfelől környékezi a tavat, képezi a vízszakadásokat, melyeket Trollhättának neveznek. A név a régi emberek bámuló csudálkozását fejezi ki, mert az boszorkány kalapját, vagy mások szerint boszorkány baját jelenti.*) A Trollhätta tehát

---

*) Troll = bűbajos, boszorkány; hätta bizonytalan jelentésű, mert a kalap hatt, nem hätta. „Sok tudós megkísérelte már kutató tehetségét annak kitalálásában, mi lehete oka a Trollhätta zuhatag világhírű nevének. Leginkább két vélemény mellé sorakoznak. Az egyik szerint a név boszorkány fejkötőt vagy kalapot jelentene, ámbár senki sem mondhatja meg, hogy mi kapcsolat van a név és a felséges zuhatag között. Másik szerint a hätta szó a régi nyelvben bajt, veszedelmet jelentett volna, s a zuhatag neve a helynek bajos voltát fejezné

nem egy zuhatag, hanem a zuhatagok sora, melyek együtt 112 lábnyira szállanak alá. A négyen kívül még több is van, míg a folyó elcsendesedvén nyugottan kezdi folytatni útját a tengerig.

A kik az Imatrát is látták, összehasonlítást szeretnek tenni az Imatra és Trollhätta között, mert a víztömegre és a vad regényességre nézve hasonlók is egymáshoz. De a trollhättai zuhatagok nagyobb mélységbe rohannak; s hogy az ember a legnagyobbat egy szigeten, a szakadás közepéből nézheti, az még nagyobb benyomást teszen.

Sokáig mulatván a különböző helyeken csak későn térénk vissza a fogadóba, a hol a folytonos zúgás mintegy a látott képek jelenvoltát földézi.

Másnap reggel a Venersborgbul érkező gőzö-sön menvén tovább, megint legyaloglánc a zuhatagokhoz, mert a hajó leszállását a zsilipek és csukók segítségével, melyek itt a kelet felé forduló csatornában a zuhatagok eséseinek megfelelnek,

---

ki nemcsak közönséges, de búbajos emberekre nézve is. De akár mint van is a dolog, annyi bizonyos, hogy a Trollhättának nagyszerű természetét a pogány időtül fogva híres csuda gyanánt nézik.“ (Sverige framstältt i taflor, af Joh. Aug. Berg. Göteborg = Svédország képekben előadva; — a trollhättai kép előtt.) — A szerző nem mondja meg, hogy kik értelmezték a hätta szót veszedelemnek vagy bajnak; sem azt nem mondja, hogy a szó mely régi nyelvben jelenti azt. Mi tudjuk, hogy finnül hätä bajt, szorultságot teszen: a Trollhätta tehát annyi volna-e, mint: noidan hätä = boszorkánybaj? — Az (a 344. lapon) idézett Cajanus a hätta szót a lapp häute-ből magyarázza, mi vizesést jelentene; de talán csalatkozik.

nem akartuk megnézni, minthogy alább is több lesz még ilyen. Tehát a jelesebb pontokon még egyszer bámulók a természeti erők eme csudálatos játékát, melynek emlékezetét annál hívebb színekbe foglalja az ember, mennél többször nézi.

A zsilipek és csukók, a melyeket azután látánk, jóval nagyobbak, s nagyobb emeléseket és leszállásokat eszközölnek, mint a Saima csatornabeliek. A hajó menetele nem gyors; az utazó sokáig és kényelmesen nézegetheti a Göta-elf partjait, melyek sok helyütt nagyon szépek. A kikiszállás és gyaloglás pedig, mert az ember még jobban fölkeresheti az érdekes helyeket, csak neveli a mulatságot. Hozzájárul a miveltségnek tetsző képe, a melyet mindenütt a parti épületeken találunk. A Lilla Edet (kis Edet) vidékén van a legutolsó és igen szép zuhatag; környéke is lehető kedves benyomást teszen.

Azontúl jobban és akadály nélkül halad a hajó. Az idő tiszta; úgy látszik, erre nem járt anynyi eső, mint az ország keleti oldalán, Stockholm körül, a hol gyakran megáztunk. Eszembe juttat egy stockholmi úrnak nyilatkozása is, a ki, midőn egyszer az esős időről beszéltem, hogy talán megárt a dús aratásnak, azt felelére: Svédországnak oly változatos a fekvése, hogy nem nagyon tartunk az egyféle időjárástul. A Vetter és Vener tavak köze nem szenvedett az esőzéstől, a mennyiben a gőzkocsiról, s a Herrljungai mulatás és sétálás alatt tapasztaltak után lehete itélni. — A hajón többi közt

egy kereskedő ember is van, a ki, mint mondá, a magyarországi dohánykereskedéssel is kísérletet tett volt a régibb időben, mikor a dohány még nem vala egyedárúság czikke. Azt gondolván, hogy a magyar dohánynyal nyerni lehet Svédországban, nagyon csalatkozék. A sok közlekedési és rendőrségi baj miatt vesztesége lőn. Vajjon most is ugyanazon akadályok megvannak-e még, nem tudja — én meg nem mondhatám az ellenkezőt; — de úgy látom vala, emberemnek nem volna kedve új kísérletre. A magyar borok jóságát nem győzi dicsérni; ott járt a jelesebb bortermesztő helyeken; mindeütt jó a bor, úgymond, helyben; de ha kihozzuk onnan, nem lehet vele boldogulni. — Nem ez-e az általános és rég hallott panasz a magyar borokra? Reményleni kell, hogy nem sokára helytelenné válik.

Kongelf mellett két ágra oszlik a folyó; a mí hajónk a bal ágban halad mind jobban laposodó partok közt, de sok szép épület mellett el. Nem sokára szélesedik a folyó, s Göteborg tetszik föl, mely megett egy hegyen várféle erősség látszik, melyet Lejonetnek (= az oroszán, Löwenschanze) neveznek. Balfelé is egy magas hegyen más várféle épület mutatkozik. A víz mind szélesebbé válik, a hajók mind számosabban tűnnek elő, a kikötő pedig olyan népes, a melyet se Pétervárott se Stockholmban nem láttunk. A kikötő körüli tér és ház-sora nagy városbeli jelenségek. A kikötőrül egy nagy utczába ér az ember, melynek

közepét hajókázható csatorna metszi által, s a melynek belső végiben a Göta-Källare (Göta-pincze) nevű nagyszerű fogadóban találunk szállást.

Délután lévén, még szélylyel nézünk a városban. Az utcát, a melybe idejöttünk, és most vagyunk, a Stora Hamnen (nagy kikötő). Valóban szép és nagyszerű útca. A csatorna mind éjszaki mind déli oldalán kiépült fényes házsorok futnak el; az útca tiszta, a csatorna partjai faragott kővel vannak kirakva; a rajta épült hidak hasonlóképen kőboltosak, s oly ékes készületűek, mintha szappanból volnának faragva. A látványt még szebbé teszik a csatornabeli hajók és a két sziget, a melyek egyikén kert és mulató ház van. Az útca közepén a Gustav Adolfs torg-on (Gusztáv Adolf vásártere) a nagy királynak szobrát látjuk. Álló helyzetben, tollas kalap a fejében, magos lovag-csizma a lábán, balkezét csipőjére téve, jobb kezét kissé előre tartva, a csatorna felé néz az alak. Ezt is Fogelberg mintázta, Münchenben öntötték, s 1854-ben leplezték le. Azt olvassuk róla, hogy azon hajó, a mely Hamburgból Göteborgba hozta, Helgolandnál hajótörést szenvedte. A helgolandiak kifogák a szobrot a tengerből, s a part joga szerint övék lévén az, a göteborgiaktól oly magas árt követelének, melyet azok nem akartak fizetni, hanem inkább újra öntették a szobrot. Nagyon felsülvén így a helgolandiak, olcsón adák oda brémai műkedvelőknek, a kik azt városuknak ajándékozták. A göteborgi szobornak hasonmása tehát Brémában áll.

A Gustav Adolfs torg azomban még a városháza, mely balfelé befogja a teret, s az új börze-épület által, a mely a szobor háta megett van, tűnik ki. A városháza mellett egy templom van, a melynek tornya, a főtemplom tornyával együtt, leginkább kitetszik.

A fő utcát több utca metszi keresztül, melyek mind egyenesek. A kőhidak egyaránt szépek. Tisztaság mindenütt. Azt mondaná az ember, hogy az egész város a múlt napokban készült el, s most fel van mosva és megtörülve.

Távolabb kifelé egy új színházat látunk, mely kívülről fényes épület (1856—59 készült el). A színház mellett egy sétány van, s ott áll az a szobor, a melyet, mint tudjuk, az utolsó nagy párisi kiállításon sokat emlegettek. Két berszerker*) élethalálra birkózik egymással; testök egy szíjjal van összekapcsolva, hogy el sem ereszhessék egymást. Mindegyike fél kezében kést markol, melyet társának testébe akar döfni, másik kezével meg amannak késes kezét fogja, azt magától eltávolítani igyekeztvén. Ezen kétféle erőködés, szóval a testek derekainak elhajlása, lábaiknak neki vetése, görcsös

---

*) Berszerkr a skandináv monda szerint egy oly erős és bátor hős volt, hogy pánczél és sisak nélkül járt ütközetbe (ber csupas, szerkr pánczél); tizenkét fija is oly mérges vitéz vala. Innen a német Berserkerwuth vad és vak vitézséget jelent. Hasonlóképen a monda szerint a kettős viadalt a régi skandinávok összekapcsolt testtel szokták vinni, mint a szobor ábrázolja.

kezeiknek mozdulata, s dühös képeik arczvonásai oly megkapóan vannak kifejezve, hogy igazán irtó-zatos gyönyörrel nézi az ember; mert a művészetben való gyönyör szinte valóvá teszi azt, a mitől borzadni kell. A hatást még a szobor aljának oldalain lévő féldombor művek fokozzák, melyek a birkózást megelőző és követő jeleneteket ábrázolják. Ketten t. i. egy leányt szeretnek, ki csak azé lehet a ki élve marad; a leány szívesen elhárítaná a kitörő haragot, de nem bírja, s végre is két halottat kénytelen siratni.

A szobrot sokan csudálták volt Párisban, de csak a göteborgi kereskedők fizették meg, s öntve állíttatták fel ide.

A Kungspark — szép sétány — mellett a kertészeti társaságnak kertje nagyon méltó a megszemlélésre. Terjedelmes virágházai, a melyekben némely virág épen legszebb pompájában áll vala, a szabadban lévő ágyak, az utak, gyepek, fák, bokrok, mind azt mutatják, hogy se gondban se költségben nincs hiány.

Miután a városban és a városon kívül annyit jártunk volna, hogy némi fogalmat szerezhettünk magunknak külsejéről, még a Lejonet-re menénk fel, a honnan nemcsak a várost, hanem vidékét is szemlélhettük.

Göteborg (németül Gothenburg) egészen új városnak látszik, jóllehet városháza, melyet Tessin rajza szerint már 1670-ben kezdék építeni, s más épületei az utolsó két századból valók. Rendes

épülésére nézve szebbnek tartják Stockholmnál. A mai Göteborgot 1618-ban Gusztáv Adolf alapította, aki észrevette volt, hogy e hely alkalmasabb, mint más, a hol addig keletkeztek volt városok, melyeket azért az új Göteborg hamar felül is múlt. Kereskedése már az előtt nagyra nőtt, mégis a Stockholmhöz képest csekély vala; mert még 1820 tájban azt szokták vala mondani: Ha Svédország kereskedését 13 részre osztják, abból Stockholmra 7, Göteborgra 2, s a többi svéd városra együtt véve 4 rész jut. Most pedig annyira változtak a viszonyok Göteborg javára, miszerint ha Stockholmnak még 7 része van, Göteborg bizonyosan már 5-re kapott fel, s nem sokára utól fogja érni a fővárost.

Lakosságára nézve is Göteborg a második svéd város. 1805-ben 12,490, 1865-ben pedig már 43,346 lelke volt, s a terjedelmes külvárosok lakosságával együtt bizonyosan 50,000-en felül áll. —

Másnap reggel az Ellida nevű gőzösön Kopenhága felé indulánk. Alig értünk ki a kikötőből, tapasztalni lehete, hogy a szél eléggé felkavarja a Skager-Rak*) hullámait; a hajózásban jártasabb emberek pedig azt is látják, hogy hajónk igen keskeny, s azért könnyebben hanyódik. A szél inkább a hajónak oldalába mint orrába ütközik, a habok tehát mérgebben zúdultak fel ellenünk, kik nyugottan néz-

---

*) Az Éjszaki tengernek azon része, amely a Norvég- és Svéd ország öblét képezi, Skager-Rak; továbbá a Jütia és a Svédpartok közti része Kattegat.

hetők a szép játékot. Mert nem lehet nem szépnek nevezni azt a mozgalmasságot, a melyet mindenütt lát a szem, a merre fordul, s a melyből a fodros habok mint fejr sörények emelkednek ki, s futnak felénk. Ezek ám, úgy gondolám, a régi görög Poseidon, vagy a latin Neptunus lovai, a melyek még jobban is ugrálhatnának, ha Aeolus jól megabrakolná. Szerencsénkre a szél fuvása mintha nem nevedkednék, hanem egyenlő volna. Mind a mellett azok, a kik már Stockholmba mentünkben rosszul érezték magokat, most, az erősebb hánykolódásban, még kevesbbé bátorkodának megküzdeni avval, a mit nehéz elfojtani. Legjobb ilyenkor lefekünni. Tehát a kabinba vonúl, a ki fennmaradni nem bír. Egyébiránt a hajózás történeteiben rossz hírűek a Skager Rak és a Kattegat, mert sok hajó szerencsétlenül jár itt. Nékem ugyan nincs tengerészeti tapasztalásom, de azt hiszem, gőzhajó a szélvészben is könnyebben boldogul, mint vitorlás.

A svéd part rendesen nem távozik tőlünk, de nem biztató; többnyire rémítően kopárnak látszik; a kopárság pedig azt a képzeletet költi fel az emberben, hogy a szélnek hazája. Az utazókkal sem lehet nagyon beszélgetni, kiki magával levén elfoglalva. Mert ha fel is áll az ember, szélylyel vetett lábbal ott merevedik, míg egyik fél keze a kalapot, másik fél keze a köpenyeget vagy kendőt fogja. Ha pedig járkálni akarna, még nagyobb ügyesség és talán még több kéz is kellene: tehát ismét leül, mert az biztosabb.

Így tarta ez mindig. Este felé Halmstadtban köte ki a hajó, a hol hosszabb ideig fog mulatni. Szívesen partra szállánk mindnyájan. Halmstadt Halland tartománybeli kis város. De azért nagy Tivolija, azaz közkertje van, mulató és étkező házakkal; oda megyen a társaság egy része, s mi vele megyünk. Egy kiérdemült svéd hajós kapitány lesz társunk, ki többi közt elbeszéli, hogy egyszer Gibraltarból mi hosszú idő alatt bírta ide hozni hajóját. Idő-barnította képü alacsony ember, a kit alig tartunk ötvenesnek, pedig hetvenen túl van. Jól beszéll németül, azért is könnyebb vele, mint másokkal társalkodnunk. Úgy tetszik nekem, hogy a mostani utazó társaság inkább az angolban mint a francziában jártas; nyilván azért, mert itt nagyobb a kereskedelmi közlekedés az angolokkal, mintsem a francziákkal.

A halmstadti épületek közt legelőször is egy új iskolaház tűnik szemünkbe, mikor a Tivoli felé megyünk. A Tivoli-kert nagy; vannak fás dombjai, vannak tavai, sík száraz részei, a melyeken virágok és bokrok díszlenek, és oly selymes fű nő, mint csak ilyen helyeken lehet.

A sétálás jól esik annak, a kit a hajózási rosszullét nem gyengített el annyira, hogy inkább az ülést óhajtja, mint a járkálást. Már setét vala, midőn visszatértünk a hajóra, hol kabineinkben lefekvénk.

Másnap reggel, napfelköltekor, Helsingborgban valánk. Itt elhagyók a ringató svéd hajót, s a

Hamletre, egy dán hajóra, menénk által. A reggeli idő csendes, a híves ég tiszta. Összeszedvén a poggyászt, s a másik hajóra vitetvén, a kikötői nagy építéseket, a tengerbe hosszan benyúló kőpartot, az előttünk mutatkozó, s úgy látszik, még szendergő várost, melynek tornyait a napsugár fényesíti, s a tengernek tulsó partján, a felkelő nap ellenében ragyogó nagyobb szerű épületek képét szemlélgetjük. Mert a tengerszoros torkában vagyunk, melyet Sund-nak vagy Öresund-nak neveznek. A két szemközti part annyira közeledik egymásfelé, hogy a gyengébb szem is kiveheti a tulsó épületeket, kivált ha úgy, mint most, a napsugarakat felfogják.

A Hamlet nem sokára elhagyá a Helsingborgi kikötőt, s a dán part felé tartá. Jóllehet a Sund hajjai nem kisebbek, mint a nyílt tengeréi, — mert itt szél nélkül is erős vízfolyás van — a Hamlet nem tántorog; a megrémült utasok is künn maradnak, élvezve a szép látványt. Mert Kronborg ékes vára és Helsingör, mint Poussin-nek egy tájképe, úgy tűnnek a gyönyörködő szembe. Vitorlás hajók jönnek-mennek, mintha tengeri országúton volnánk, a mint valóban azon is vagyunk. A helsingöri kikötőben tartózkodunk kis ideig, utasok szállnak ki és be; reá érünk nézni a parti épületeket, a mozgó embereket. Talán a reggeli napos idő teszi, hogy az egészre némi ünnepiesség ömlik: de ember, állat, épület, ruha, szerszám, külső dísz vagy onosságot és műveltséget mutat.

A part hosszában haladunk tovább. Ha a svéd part kietlen, kopár volt: a dán part egy kertnek látszik, a melyben az ékes házak egymást érik, oly szakadatlanul következnek az épületek. A hol összesűrűdnek, és torony is emelkedik ki, ott város vagy falu van, haugyan ezek itt különböznek egymástól, s ott több hajó is áll vagy jár. Így tart az folyvást, míg még sűrűbben mutatkoznak a hajók, s a háttérben tornyok látszanak berkeszteni útunkat. Ez Kopenhága. Jobbra-balra erősségek úsznak felénk; öreg nagy hajók, talán régi hadi hajók, tétlenül hevernek, mint alvó kúvaszok; most árboczok erdeje közzé jutunk, a kopenhágai kikötőben vagyunk, a melyből egy szép tér, az Annæ Plads, a városba vezet.

IX.

Kopenhága. Az őskor vizsgálóji.

(Az őskor vizsgálójinak gyűlése. A történelmet előző régiségek tudománya Dániában és Svédországban keletkezett. A gyűlés megnyitása. Worsaae. Madvig. Westergaard. Oppert Gyula. — Kopenhágának leírása. Ünnepestes előadás a színházban. Thorwaldsen és a thorwaldseni muzeum. IV. Keresztély. Rosenborg. Christiansborg. Az éjszakai régiségek muzeuma. A kő, vas és bronz korok jellemzése. Az ethnographiai muzeum. Kirándulás Sölagerbe; kjökken-mödding. Kirándulás Helsingörbe; jättestue; Fredriksborg; Kronborg; Maria-lyst. — A kőkor emberei mifélék voltak? Az emberi-nem koponyák és nyelvek szerinti különbsége. A kő-korban több fajta tűnik elő, tehát a turán nyelvűek nem előzték meg az árja nyelvűeket. Skandináviának ős lakosai lappok és finnek. A finnek a vas használatát és az írást nem a skandináv germánoktól tanulták el. — Egy kopenhágai közép-iskola. Utazás Lundba. Kopenhágából Lübekába.)

Kopenhágában nyárutó hava 27-kétől fogva őszelő-hava 3-káig az őskor vizsgálóji gyűlést tartanak. Tudom, hogy az Európának legtöbb országaiból összesereglett tudósok ott lesznek; lesznek bizonyosan olyanok is, kik bár nem szaktudósok,

de érdeklődnek a vizsgálatok eredményei iránt. Habár tehát nem állhatok is mint „régész“ a gyűlés tagjai közzé, még sem akarom a felette kedvező alkalmat elszalasztani.

Alig hogy a Bredgade (= Breitegasse, széles utca) egyik fogadjában, a Phoenixben, szállást fogadtunk, azonnal sieték az egyetem épületébe, magamat beíratni. Az előbb ide érkezett Lerch úr vala kísérőm, ki az utakat már ismeri, s a kivel mindjárt Kopenhágába érkeztünk után találkoztunk volt. Ő t. i. elkésvén a hajóról, vasúton indult el, mely a Södermanland és Nerike tartományain által a Vetter és Vener tavak közén Falköpingbe és Jönköpingbe, innen pedig egyenesen Lundba és Malmöbe viszen, a honnan rövid tengeri út hozza az embert Kopenhágába.

Lefizetvén a tagsági díjt, s evvel a vizsgálók közzé fel lévén fogadva, azon iratokat is kezemhez vevém, a melyeket a gyűlés tagjainak számára (pour MM. les membres du Congrès) nyomattak ki. A gyűlés programjából örömmel megtudám, hogy a gyűlés negyedik napjára egy kirándulás Sölagerbe, egy kjökkenmöddinghez van tervezve; az ülések befejezése után pedig, őszelő-hava 5-kére Helsingörbe lesz kis utazás, melyen egy dolment vagy jätte stue-tis meglátogatnak. A második irat Kopenhágát ismerteti meg, s egy térképet közöl, melynek egyik lapján a város rajza van, másikán pedig Seeland (Sjælland) kelet-éjszaki része, melyen a kirándulások történnek. Egy harmadik könyvecske a néprajzi és

régiségi muzeumokat (les musées ethnographiques et archéologiques de Copenhague) írja le, melyek látogatásait bizonyos meghatározott időben az illető örök és felügyelők magyarázata mellett, a programma kiteszi, de melyeket a gyűlés tartama alatt szabadon és akármikor meglátogathatnak a beírt tagok. Ezt a könyvecskét a „Képes kalauz“ *) fel is világosítja, mely szép rajzainál és képeinél fogva maradandó becsű, s a melynek kalauzolása mellett én is némi haszonnal fogom a gyűjteményeket meg-megnézni. Ezután Lerch úr elvezete még azon találkozási helyre, hol a gyűlés tagjai mindenféle hírlapot és tudományos folyóiratot olvashatnak, s hol tág teremek vannak társas ebédekre és egyéb összejövetelekre.

A gyűlés ünnepélyes megnyitása egy óraker lévén, az előleges tájékozás után az egyetembe menék vissza, a melynek díszteremében tartják majd az összes üléseket is, míg a szak- vagy osztályülések és magán tanácskozások ugyanazon épület más-más helyiségeiben lesznek.

Az egyetem épületje a Boldogasszony egyházával (Fruekirke = Frauenkirche) van szemközt. A kopenhágai egyetem 1479-ben alapított, s épülete az 1807-ki égés után nyerte a mai alakot. Két felül kő lépcsők vezetnek a bejáráshoz, mely egy előcsarnokba nyit. Ebből a díszterembe mehetni, s

---

*) Guide illustré du Musée des Antiquités du Nord à Copenhague. Par C. Engelhardt. Copenhague. 1868.

lépcsők visznek az épület felsőbb osztályaiba. A díszterembeli feljárás mellett Apollo és Minerva márvány-szobrai vannak; az előcsarnokot fali festmények is díszítik.

Az ünnepélyes terem nagy és ékes. Középe táján a két szemközti falnál nagyobb és kisebb emelvények vannak. A terem közepén a gyűlés elnöksége számára asztal és székek állanak. A gyűlekezők ünnepélyes ruhában jelennek meg, a tudósokon is egyenruha és érdemjelek ragyognak. A bejáróval szemközti ajtó nyílik meg, s azon a király és fija, a királyné és menyé, udvari hölgyek és udvari urak lépnek be. A király és fija fekete frakban és magos tetejű kalapot kézben tartva az asztal előtti székekre ülnek; a királyné és menyé pedig az udvari hölgyekkel együtt a tágasabb emelvényen foglalnak helyet.

Mert a király, IX. Keresztély, az éjszakai régészeti társaságnak elnöke, s mint ilyen ezen nemzetközi gyűlésnek protectora. Elődje, VII. Friderik is, nagy érdeklődéssel vala a régiségek iránt, mit az ő neve alatt kiadott íratja is tanúsít. *) A királynak jelenléte tehát a gyűlés ünnepélyes megnyitásán szinte több, mint csak bók, melyet itt-ott szűkeségesnek tartanak a tudomány és annak emberei iránt. A gyűlésnek tulajdonképi elnöke Worsaae állami tanácsos, a régiségi és néprajzi muzeum

---

*) Sur la construction des Salles des Géants. Par S. M. le roi Frédéric VII de Danemark. Copenhague, 1857.

igazgatója, s az éjszaki régészeti társaság alelnöke, kinek nagy érdemei vannak a tudomány fejlesztésében, melynek most negyedik nemzetközi gyűlése kezdetik.

Dániában és Svédországban, részint azért, hogy az iszlandi nyelvben és irodalomban az úgynevezett skandináv régi korról legbővebb és legHITELESEBB maradványok találhatók fel, részint azért is, hogy ott több régiséget ástak ki, melyek a figyelmet ösztönzik vala, korábban mint másutt ébredt az igyekezet, a maradványokból fejteni meg a régi kornak eseményeit, melyekről az ismeretes történelem mit sem tud. Így keletkezett a történelem előtti, vagy az azt előzőtt régiségek fogalma (*antiquité préhistorique*), mely leginkább Thomsen, Nilsson, Forshammer, Steenstrup, Worsaae stb. nyomozásai által gazdagodott meg, s vált tudománynyá. A történelmet előző régiségek tudománya tehát leginkább a dán és svéd tudósok igyekezetei által támadt, mint az egybehasonlító, vagy történelmi nyelvtudomány a németekéi, s mint a geologia és a palaeontologia (a kihalt állatokról való tudomány) a francziák és angolok kutatásai által fejlett ki. A palaeontológiához természetesen az ember-fajnak legrégebb nyomai is tartoznak. De ha a történelmet megelőzőtt emberek léte, a geológiával együtt járó palaeontologia által válik kétségtelenné: azon emberek mivolta egyedül a szorosan vett régiségek vagyis az emberi kéz által előhozott művek maradványaiból és a régi nyelvekből fejthető meg,

melyeket az egybehasonlító nyelvtudomány felvilágosít. Látjuk tehát, hogy a legújabb tudományok mind földünknek, mind az azt lakó vagy lakott emberek, állatok, növények legrégebbi mivoltát és történeteit akarják előállítani és megfejtetni, — mi minden országnak nemcsak tudósait, hanem általában öszves műveltjeit nagyon érdekli.

A Skandináviában keletkező tudomány természetesen másutt is rokonszenvre talála, s az olasz természet-vizsgálók gyűlésén Spezziában 1865-ben egy osztály a végett alakult, hogy különös figyelmet fordítson a történelem előtti régiségekre. Ott szülemlett az a gondolat is, egy minden évben más-más országban tartandó, s azért nemzetközinek (international) nevezhető gyűlésről, s hogy az első Neufchatelben (Neuenburg) fogják tartani. Svájc-országot azért választák az első találkozásra, mert ott a fölfedezett czölöpfalvak egy új és nagyon bő alkalmat nyújtanak a régi kor embereinek és mivoltuk tanulmányozására. *) A második ilyen nem-

*) 1854-ben a víznek rendkívüli apadásában a zürchi tóban ásások történvén, az iszap alatt egy hamvas hulladékból álló réteget, s abban nyers agyagsuprokat, kő, szaru és faszerszámokat és levert czölöpök sorait találtak. A szorgosabb nyomozás kimutató, hogy őskori emberek lakóhelyei voltak ott, kik már a marhatartást és földművelést üzték vala, de bár mi okból is, a tavakban czölöpökre rakták kunyhóikat. Azólta másutt is, nemcsak Svájcországban, hanem majdnem mindenütt Európában találtak ilyen vízben épült falvak nyomaira. Azokban összeszedett szerszámok stb. egész gyűjteményeket képeznek. A czölöp-falvak vagy a czölöp-épületek (Pfahlbauten) tehát sok új anyagot szolgáltatnak a régiség tudományának.

zetközi gyűlés 1867-ben Párisban, s a harmadik 1868-ban Londonban volt, hol a következő évbeli gyűlést Kopenhágában határozták tartani, azon ország fővárosában, melyben az új tudománynak forrásai vannak. —

A királynak és kísérelőjének megjelente után felül a karzaton nemzeti ének zendüle meg, mely alkalmas vala a pillanat ünnepélyességét emelni. Az ének után Worsaae francia nyelven üdvözlé a gyűlést, melyre annyiféle országból siettek ide,*) s megnyitottnak jelenté ki az ülést. Ha nem csatlakozom, Quatrefages viszonzá néhány szóval az üdvözlöt és a kitünő fogadást, melyben az idegenek részesültek. Az ülést új éneklés rekeszté be.

Egy estveli tanácskozásban a vezető elnököket és jegyzőket nevezék ki. Az elnökök a svéd Nilsson, ezen tudománynak kitünő nestora, ki már 82 éves, Quatrefages, Vogt Károly stb. Úgy vevém észre, hogy Vogt sokak előtt nem rokonszenves ember. Én inkább néma néző, mintsem munkában részes lévén, az embereket és óhatatlan vágyaikat az előtérbe juthatni, azon független figyelemmel

---

*) A közzétett tudósítás szerint a gyűlés tagjai valának: 7 angol, 1 belga, 226 dán, 1 finn, 26 francia, 1 magyar, 3 németalföldi, 17 németországi, 9 norvégi, 6 orosz, 2 rumén vagy oláh, 2 svájci, 6 svéd, összesen 337. — A megnyitási ünnepélyre a táviroda némely üdvözlöt is hozza különböző országokból, Romániából kettőt, egyet Bukarestből, egy mást Galaczból. Úgy látszik vala, hogy a rumének közt van legtöbb „régész“.

szemléletém, mely annyira mulatságos és egyszerűsmind alkalmas a jellemek kitudására; — miben azonban csalódhatik is a szemlélő. Szívesen is megengedem, hogy csalatkoztam, midőn egy vagy más német tudósból azon örömet gondoltam kisugározva látni, hogy féltette a theológiát: mert szerinte tudatlanság állítani, hogy isten teremtette a világot; ellemben mély természettudományi bölcsesség azt állítani, hogy a véletlen hozott elő mindent, a mi van; legnagyobb bölcsesség pedig azt mondani, hogy a világ maga magát teremtette. Örültem azonban az alkalomnak, mely sok emberrel ismertetett meg, kiket a nélkül talán nem igen láthattam volna. A dán jeles tudósok közül Madvigot és Westergaardot említem meg. Madvig az újkornak legjelesebb philologusai és kritikusai közzé tartozik, ki többi közt a Ciceroi és Liviusi szövegek kiigazításában elismert tekintély, s a kinek latin grammatikáját mindenütt becsülik. — Westergaard mint szanszkrit tudós áll nagy tiszteletben; de mint az ékalaku írás egyik megfejtője is érdemet szerzett magának, mert ő kísérte először megolvasni az ékíratok azon osztályát, melyet mediainak neveznek, s mely a turán nyelvnek és népnek legrégebb tanuságos emléke. *) Minthogy az új kor-

---

*) On the deciphering of the second Achaemenian or Median species of arrowheaded writing; by N. L. Westergaard. = Az ékalaku írás második achaemeniai vagy mediai fajnak megfejtéséről. — A „Mémoires et Antiquaires du Nord“-ban 1845.

nak egyik fő igyekezete, lehetőleg felkutatni a régiségeket, s minthogy a külföldi tudomány a magyar nyelvet a turán nyelvek nagy osztályához sorozza: nekünk is kötelességünk volna az ékirati emlékeket tanulmányozni, de arra nem ér reá senki nálunk, hol még a legközelebb rokon nyelvek tanulását is némi szánakozással nézik. Annál inkább megérdemli a mi tiszteletünket Westergaard, hogy a tanulási anyagot hozzáférhetővé tette. S ebben a tekintetben Oppertet is meg kell említeni, ki mesopotamiai kutatásai által lett híressé, melyek a régi turán nyelvet és népet nem is várt világosságba ígérlik helyezni. Oppert t. i. részint már bécizonyította, részint még bővebben igazolni fogja, hogy egy turán nyelvű nép ültette volt az első műveltséget az Eufratesz és Tigrisz mellékein, s annak képes írásából fejlődött volna ki az ékirás, melyet előbb a reá következő ninivei és babyloni sémiei (Nebukadnezar), s azután ezektől a perzsák (Kyros) fogadtak el.*) A Nebukadnezar és Kyros nevei legjobban emlékeztethetik az olvasót azon népekre és korokra, melyek ott a régi turán világra következtek. — Madvig egy erős, csontos, magát érező alak, ki nem restellé nagy érdemcsillagát a mellén viselni, mikor vele egy volt dán ministernél ebédtem. Westergaard lágy jelleműnek látszik, s oly

---

*) Oppert Gyula többet magával, a francia kormány költségén 1851—1854-ig Mesopotamiában kutatott. „Expédition de Mésopotamie“ Paris, 1859.

szerénynek, mint 17 éves leányka. Tudományával más ember oly szelet támasztana, hogy vele egy kopenhágai szélalmot is lehetne hajtani. *) — Oppert azon fényképen, melyet a kjökkenmödding mellett a rakásra gyűlt tudósokról lekaptak, az első sorban látszik meg a kalapácsot vállán tartó Vogt mellett. — De hagyjuk abban a személyek jellemzését, melyben sok csalódás lehet, s tekintsük a várost, melyben mindannyian elérnek most.

Kopenhága (Kjöbenhavn **) még a XII. század közepe táján csekély halászfalu vala, melynek közelében Absalon püspök egy várat, Axel-huus, (Absalon háza), építtete, mely azután a faluval együtt a Roeskildei (ejtsd : rós killei) püspök birtokává

---

*) Kopenhága bástyájin a nagy szélalmok mindjárt szembetűnek.

**) Kjöbenhavn = vásárrév; mert kjöbe vásárolni, venni, s havn rév, kikötő. — A dán nyelv nagyon hasonlít a svédhez, melylyel s az alig különböző norvéggel a skandináv nyelvet teszi. Két szembetűnő sajátága különbözteti meg azt a rokon némettől, az, hogy a határozó articulust a szó végére veti, mint a svédnél láttuk, p. o. dreng fiu, inas, drengen a fiu; trä (trae) fa, träet a fa; — s az, hogy az igének szenvedő alakja van, p. o. jeg (olv. jej), elsker szeretek, jeg elsker szerettem. Egyébiránt a dán lágyabb a svédnél; így a svéd köpa venni, dánban kjöbe; a svéd gata útcza, dánban gade, a svéd torg vásárhely, tér, dánban torv stb. — Az írásra nézve meg lehet jegyezni, hogy aa = ó, mint a svéd å; továbbá ae, oe csak hosszu a, o, nem ä, ö, mit æ-vel és ø-vel fejeznek ki.

lön. Saxo Grammaticus, *) az említett püspök író-deákja, urbs Absalonica-nak, portus mercatorum-nak és castrum de Hafnia-nak nevezi, miből a Kjöbenhavn névnek eredete világossá lesz. A falu először 1254-ben nyere városi kiváltságot; a XIV. században királyi várossá, s 1443-ban királyi lakóhelylyé lön, s azóta annak is maradt.

Most Kopenhága mintegy a skandináv tudománynak és művészetnek fő városa. Egyeteme, melynek sok híres tanára volt és van (Madvigot, Westergaardot, Steenstrupot itt neveztem meg; a régiebbek közül Raskot volt alkalmunk, mint a finn nyelvtudománynak is előmozdítóját, megemlíteni), 1478 óta áll fenn. Tudományos társasága 1742-ben alakult, s abban olvasá 1769-ben Sajnovics sokat emlegetett Demonstratio-ját; az éjszaki régiség-tudománynak társasága 1825-ben alakult, leginkább Thomsen, Rafn, Finn-Magnusen, Petersen igyekezetei által, kik mindnyájan híres tudósok. — Thorwaldsen pedig annyira fölemelte Kopenhágát, hogy a művészetre nézve az éjszaki városok közt első helyen áll. A dán kereskedésnek és hajókázásnak

---

*) Saxo Grammaticus a régi dán történetírók leghiresebbje, roeskildei prépost, kit Absalon püspök sok nyomos ügygyel biza meg, többi közt Párisban is 1161-ben. Absalon lundi érsekké válván (mert tudjuk, hogy Svédországnak déli része Dániához tartozott volt, s csak az 1635-ki békekötés által szakítottatott el ettől), tehát Absalon mint lundi érsek, Saxo-t a dán történetek megírására ösztönzé, melyet 1186-ig leírt. Saxo 1204-ben halt meg, s a roeskildei egyházban van eltemetve.

is központja, mit már onnan is gyanítani lehet, mert a dán szigeteken nincs város, mely távolról is úgy versenyezhetne vele, mint Göteborg Stockholmmal. Az új korban szomorú hírűvé lett az angolok 1801-ben nyert tengerészeti győzedelme, s az 1807-ki bombázása által, mely őszelő-hó 2—5-én szorongatá a várost, abban sok épületet, köztök a Boldogasszony egyházát is, romba döntvén.

Kopenhága lakosai most 182,000-en fölül vannak, kik között 800 katolikus, 600 reformatus, 3000 zsidó; a többi luterános.

Két toronyból lehet a várost és környékét megsejmelni, a Megváltónk egyházáéból (Vor Frelsers kirk), melyre kívülről felfutó csigalépcső vezet fel, s a Kerek toronyból (Rund taarn), melyben belül egy kavicszal beterített széles feljárás van, mint a velencei Campanilében. A Kerek torony és a Campanile mégis abban különbözök, hogy amaz kerek s ez négyszegű, s azután, hogy amannak fent sík padolatos teteje (Plateform) van, melyen a néző szabadon sétálhat, ez pedig hegyes tetővel végződik. A Kerek torony tehát egy roppant hengerhez hasonlít, melynek alsó és felső vége látzólag egyenlő kerületű. Mí a Kerek-toronyba menvén fel, onnan több ízben szemléltettük a várost, mindannyiszor sok néző között. Az előtt csillagvizsgáló-torony volt.

A tulajdonképi, vagy belváros kőfallal és bástyákkal van megkerítve; kisebb részét kelet felé

egy tenger-szalag választja el, mert az Amager szigetén van, melynek éjszaki csúcsa a városhoz van csatolva. Ez a tengerszalag olyan, mint Buda-Pest között a Duna. Felső vagy éjszaki végén a Toldbod (Zoll-Bude = vám-ház) van, mely nyitható híddal foglalja által a vizet, ott van a hajók állomása is (Flaadens Leie = Flotten-Lager); ezen kívül van még két hídja, a Knippels-bro (dorong-híd) és a Lange-bro (hosszú-híd).

A Toldbodtól éjszak felé, tehát a város éjszaki végén Fridrik-rév erőssége (Citadellet Fredrikshavn), attól nyugat felé a Rosenborg tetszik ki, a nagy Rosenborg kerttel. Dél felé a terjedelmes Christiansborg látszik meg, mellette a Thorwaldsen muzeuma, megette a Prindsens Palads (= királyi palotája); s a Christiansborg előtti úgy nevezett Slots pladsen = vár-tértől jobbra a különös alaku tőzsde van, melynek tornya két egymásba fonódó kígyó alaku. Meg kell még az Amalienborgot említeni, mely négy palotából áll, melyek együttvéve egy nyolczszegletű teret foglalnak körül. A bástyákon a nagy épületű szelmalmok tetszenek föl. —

A városnak legnagyobb tere a Kongens Nytorv (= Königs-Neumarkt, királyi újter), melyre sok utca vezet, s melynek közepében, fák között, V. Keresztélynek lovas-szobra áll. A tér déli oldalán van a színház, melyben őszelő-hava 1-sőjén az új fejedelmi házaspár tiszteletére fényes balletjátékot adának elő, — különben a színházban a három

nyári hónap alatt nincsenek előadások. A régészeti gyűlés tagjai belépti-jegyet kapván, én is részese valék a fényes jelenetnek, s tanúja a dán hazafias lelkesedésnek. A korona-örökös, Fridrik, nem régen az előtt nőül vette volt a svéd királynak leányát — mely házasság mind oda által Svédországban, mind itt Dániában igen népszerű —, s az új fejedelmi asszony ez alkalommal lépe először a közönség elé. A színházi előadás tehát azt a nyilvános bémutatást ünnepelé; a színházban egyedül meghívottak jelenhettek meg. S ezek mindnyájan díszruhában valának, még a tudós gyűlés legeslegtöbb tagja is, mert köztök kicsoda nem legalább udvari tanácsos? A francziák, olaszok, oroszok, oláhok, németek talán kivétel nélkül ilyen vagy olyan külső díszben ragyognának, alig ha én tulságosan nem tüntem volna ki az egyszerű fekete frakban, ha egy-két angol és svájcz, ezek közt Vogt is, nem osztozik velem az érdemjel- és czim-nélküliségben. Ámde a dán katonai és polgári méltóságok, alsóbb és felsőbb tiszték, s a dán női világ, melyet az udvari illem a meghívásra érdemesített volt, mind aranytól és becses kövektől tündöklének. Fényesen kivilágított nagy színházban egy ilyen ünnepies közönség nem is utolsó látványság, kivált ha nem csak hivatalos, de belső szives öröm is ragyog ki a szemekből, mint most. Mert a dán nép igazán ragaszkodik a királyi családhoz. — A színházban az első és második páholysorok közén dán költők és híres színészek arc-

képei láthatók, köztök Oehlenschlägeré,*) kinek ülő szobrát az Anna terén látja az idegen, ki gőzhajón érkezik Kopenhágába.

Midőn „a legmagasabb uraságok“ beléptek, hurrá-k fakadának ki, s az egész felállott közönség eléneklé az alkalomra írt és kiosztott éneket, melynek első verse így szól:

Det Jubelraab, der klang
 Nys gjennem hele Norden
 Fra Fjeld og Skov og Vang,
 En trofast Gjenlyd finde skal,
 O høie Par, herinde
 I danske Musers Hal.

(Az örömhang, mely elzengett — minap az egész éjszakon — hegyek-, berek- és rétekről — az hű visszhangot leljen — oh magas pár, im ide benn — dán muzsák hajlokában.)

A ballet-játék „la Valkyrie“ a VIII. század elejéből Ebfogu Haraldnak (Harald Hildetand) vitéz halálát festi a mondahíres brávallai csatában, s a reá következő temetését. —

Kopenhágának legnagyobb nevezetessége a Thorwaldsen muzeuma. Thorwaldsen Albert Bertalan (1770—1844) híres szobrász, tengeren született Iszland és Kopenhága közt, s a városban neveltek. A művészeti akademiában kitűnően, Reventlov

---

*) Oehlenschläger (1779—1850) a német irodalomban is nagyon isméretes költő és író. Munkájának legújabb kiadása „Poetiske Skrifter“ 32 kötetben. Kopenhága, 1857—1865.

minister pártfogása mellett 1796-ban Rómába jutta, hol többi közt Canova szobrász él vala. A Jason-szobor által ismeretessé válván, később Nagy Sándor győzelmes bévonulása európai hírvé tevé, melyet a dán király a Christiansborg számára márványban készíttetett. Most egymás után következének művei, mint a Lucerni oroszán stb. Midőn 1819-ben Németországon által tért hazájába, mindenütt nagy kitüntetéssel fogadák, kivált Kopenhágában, hol az akkor készülő Boldogasszony egyháza számára nemcsak plasticus ékességet, hanem Krisztus, a 12 apostol, és a keresztelő melletti angyal híres márvány-szobrai részint maga készíté, részint felügyelete alatt tanítványai által készítteté. Varsóban, Krakkóban és másutt is vannak művei. Rómában élvén azután, 1838-ban ismét Kopenhágába jöve, hol ezentul haláláig élt, mert egy muzeumot akart alapítani, melyben valamennyi műve, vagy eredetiben vagy másolatban együtt legyen. Az hazafias adakozásokból keletkezővén, a művész halála után 1846-ban nyílt meg a közönség számára.

Az épület hosszas négyszeg, egy nyílt udvarral, melyben Thorwaldsen sírja van. Az előcsarnokon és folyosókon kívül, földszint és az emeletben 42 szobája van, melyekben Thorwaldsen művei fel vannak állítva, valamint képei, könyvei és művészeti gyűjteményei is. Szobrászati műveinek száma igen nagy; 200 basrelief, 100 mellszobor, 15 arczképi szobor, 60 szobor a görög és keresztyén vi-

lágból, 10 sír- emlék. Az úgynevezett Krisztus-teremben a Boldogasszony egyháza szobrának másolatai vannak együtt. Az előcsarnokban VII. Pius emléke, Poniatovszky, Gutenberg, Nagy Sándor bévonulása Babyioniába állanak. — Ez a muzeum a tudós gyűlés kedvéért minden nap nyitva lévén, igen kényelmesen gyönyörködhetünk benne. A Krisztus-terembeli másolatokat pedig a Boldogasszony egyházában eredetiben is csudálhatók. Ezek közt Krisztus, a keresztelő melletti angyal és Pál apostol tetszenek leginkább. Thorwaldsen ezen műveinél fogva a Frue-kirk (Boldogasszony egyháza) talán első protestans templom Európában. —

A mult századok királyai közül IV. Keresztély (uralkod. 1588—1648) legnépszerűbb, ámbár nem volt szerencsés a harminczéves háborúban, mely alatt többször megváltoztatá politikáját, előbb a német protestánsokat védelmezvén II. Ferdinánd és a katolikus liga seregei ellen, azután a győző svédektől való féltében ismét a francia udvarral és III. Ferdinánddal szövetekezvén, mi által okot szolgáltatá Torstensonnak betörésére 1643-ban, ki hirtelen Morvaországból neki fordúla, s a dán sereget megsemmisité. Az 1645-ki békekötés, melyet Bromsebro-ban kötöttek, megfosztá Dániát Jempteland és Herjedalen-tól, továbbá Gotland és Oesel szigeteitől, s a svédek által fizetni szokott tengerszorosi vámtól (Sundzoll). De IV. Keresztély sokat építe, a norvég főváros, Christiania is, neki köszöni eredetét — s Kopenhágában mindenütt találhatni em-

lékezetére. A Kerek-torony, Rosenborg, Christiansborg stb. az ő építései.

A háromtornyú Rosenborg, mely a nagy Rosenborg have (kert) mellett áll, most mintegy a középkornak muzeuma, melyben IV. Keresztélytól fogva idő szerint fel vannak állítva az arany, ezüst, becseskö művek, szerszámok, butorok, fegyverek, edények; s mely némileg a drezdai Zöld bolthoz hasonlít.

Az igen nagy Christiansborg a Thorwaldsen-muzeum mellett van. Az 1794-ki égés után ismét megépülvén most kívülről a homlokon Thorwaldsennek négy basreliefjét, s a fülkékben öntött alakokat mutat, melyek részint Thorwaldsentől, részint Bissentől valók. A képgyűjtemény (Malerie-Samling) német-alföldi képírók műveivel nagyon gazdag. A Christiansborg lovag-teremében megvendéglél egyszer a király a régiség-vizsgálókat. Vagy kétszáz teríték várta a vendégeket, kik között az egész királyi család foglala helyet. Az ebéd alatt a királyi zenekar mindenféle nemzeti dalokat játsza, mintegy a vendégek tiszteletére. A király a gyűlés tagjaira köszönté a poharat, mire a gyűlés köszönetét az öreg Nilsson fejezé ki. Asztalbontás után a fogadási teremben Worsaae bemutatá az idegeneket a királynak, ki nyájas vala mindegyikkel néhány szót váltani. A király még fiatalas külsejű, szép karcsu ember. Együtt látván az idegeneket és a dánokat, úgy tetszék nekem, mintha az utób-

biak az előbbieknél általában nagyobbak és szebbek volnának. —

A Christiansborg megett a Prindsen Palads (királyi palotája) van, melyben a gyűlés tagjait leginkább érdeklő gyűjtemények, úgymint az északi régiségek, s az ethnographiai (néprajzi) muzeum láthatók.

Az északi régiségek muzeuma a 19 tereben van felállítva; legjelesebb a világon, mint sokan vélik, s felette nyomos a skandináv műveltség történelmére nézve. Osztályait így sorozza elő a Képes kalauz: kőkori, bronzkori, vaskori, középkori, újkori.

A kőkor és a bronzkor kezdeteit nem tudják még megalapítani; de következő módon jellemezik:

Dániában az emberi iparnak legeslegrégibb nyomai olyan népet mutatnak, mely kovából és csontból készíté szerszámaikat és fegyvereit; melynek életmódja halászat és vadászat vala, egyetlen házi állatja a kutya lévén; mely eledelét főzé vagy süté, s agyagból durva edényeket készíté. A kőkorken-möddingekben (konyhahulladék dombjai) található eme kezdetleges műveltség legtöbb nyomait. — Azomban a kő-korban is fokozatot lehet észrevenni, a durva kőbeli és a simított kőbeli között, melyeket a durva és a simított szók jellemeznek. A kő-szerszámokat néhol nagy mennyiségben és a készülés különböző állapotjában lehet találni,

mi már némi munka-felosztásra mutat, mert ott műhelyek lehettek, a melyekben az emberek nemcsak a magok, hanem mások hasznára is készítenek szerszámokat. Kőszőrű és simító kövek fordulnak elő, melyekkel az életlen vagy kicsorbult nyilakat, baltákat, késeket, fűrészeket stb. élesíték. Jutiában egy helyütt kis fa ládában vagy 4000 gyantakő-gyöngyöt találtak, mi gyanta-kő kereskedését teszen föl. — A temetés abban a korban kő sírokban történt, melyek rendszeren nagy kőlappal vannak beborítva, s melyekhez alacsony hosszú bejárás vagy folyosó vezet. A kőkor jellemzéséhez az emberhús-evés is tartozik. Azt a félig megszenesedett és hosszában felhasított csontszárok világosan bizonyítják. Akkor t. i. a csontok veleje, úgy látszik, nagyon kedvelt zsír volt, mert a velő a vajféléket is pótolja vala. A szárból kihasítás által szedék ki a velőt. Az ilyen kihasított csontok mindenütt emberkézre mutatnak, mert a vad állatok rendszeren csak a csontok végeit bírják lerágni, de a száratok illetlenül hagyják; annál kevesbbé hasíthatnák ki. A kihasított embercsontok tehát világos bizonyossága annak, hogy kiszedték azokból a velőt. A talált nyomokból az is kitetszik, hogy vagy a sír beszentelésekor, vagy áldozatkor ölték le embereket, s azokból ettek is.

A bronzkornak ismérve a bronz, egy réz-ötvény, a melybe 10 rész ón vegyült. A szerszámok, fegyverek ebből az ötvényből valók; azokat az arany néha bőven ékesíti; de az ezüst és

vas még ismeretlen vala. A bronz szerszámok, fegyverek készítése az által van korlátozva, hogy az összeforrasztást nem ismerték. A holtak eltakarítása kétféle: fa avagy kő koporsókba tették, vagy elégették, az égett maradványokat állatbőrbe vagy gyapjúszővetbe takarván. Mert e korban már gyapjúszővetek, kendők valának. Ennek miveltsége valamint az azt jellemző réz és ón idegen eredetü. De a szerszámokat, fegyvereket otthon készíték, mit azoknak ékesítése bizonyít, mely vonalokból áll, de soha nem mutat növény- vagy állatképeket.

A vas kornak ismerve a vas, a melyből a fegyverek, szerszámok készülnek, s a melyhez az ezüst is járul. Dániában a Krisztus utáni III-dik század közepe táján lesz közönségesse a vas használata. Evvel tehát egy új, a bronzkortól különböző miveltség áll be. A gyapju szövetek nagyon finomak; a szerszámok, fegyverek ékesítései valódi vagy képzelt állatokat és növényeket ábrázolnak. Helyesen készült sajkák fordulnak elő; a ló mint húzó és lovagló házi állat tűnik elő. Ezen kor őrzötte meg a legelső, legrégebb betűírás nyomait is Skandináviában; a vas használata tehát az írás használatával együtt járt.

A Képes Kalaúz szerint, a talált régiségek nem mutatnak átmenetelt a bronz korból a vas korba. Az öntött kardot hirtelen a legékesebben kovácsolt vas kard váltja fel. Azt kell tehát gondolni, hogy vagy egy idegen, mívelt nép költözött be, magával

hozván a vas használatát; vagy a vas fegyvereket és szerszámokat idegen földről hozták be. De ha az utóbbit is feltesszük, a dán szigeteken mindennütt található számos sír azt bizonyítja, hogy az azokat készítő és használó nép már állandó lakhelyekhez szokott, s nem vala többé költözködő. Ama kornak vallási fogalmait nem ismerjük; de azon szokásból, melynél fogva a kincsek és fegyverek egy részét a holtakhoz temették, azt lehet kihozni, hogy azoknak használatát a síron túli életben is lehetőnek tartják vala.

A vaskort három szakaszra osztják. Az első szakasz mintegy 250—450-ig tart. Ezt a sírokban talált római pénzek jellemzik, a melyek Kr. u. 63—217 évekből valók. A vaskornak ezen szakaszában tehát a skandináv népek a rómaiakkal közvetett vagy közvetlen kapcsolatban valának.

A második szakasz mintegy a 450—700 évekbe tartozik. Ezt a byzantin pénzek, a melyek az V. és VI. századból valók, s az arany lemezek és ékességek jellemzik. Ezen szakasz folytában Dánia a kelettel vala közvetett vagy közvetlen kapcsolatban, s úgy jutottak ide a byzantin pénzek, mint az előbbi szakaszban a rómaiak. Dániában csak 1000 tájban kezdének pénzt verni; addig tehát arany-ezüst gyűrűk és darabok jártak volt pénz gyanánt, a mennyiben az idegen pénz a forgalmat nem elégíthette ki.

A harmadik szakasz a 700—1030 évekbe tehető, az tehát a keresztyénség befogadásáig tart.

Ez a vikingek*), azaz a tengeri martalócok, vagy királyok (See-Könige) kora, amelyben a skandináv nép, a normann név alatt, rettenetes vala Európában; s Rurik és társai Oroszországot is kezdék alapítani (862-ben). Ezt a kort többi közt az arab vagy kufik pénzek és keleti ékességek jellemzik, a melyek Skandináviának legalább közvetett összeköttetését bizonyítják a mohamedán világgal; mert a normannok a Földközi tengeren is kalózolván sokféleképen érintkezének az épen akkor Európára áltcsapó iszlami népekkel. A fegyvereken új ékességek tűnnek elő, tekergődző sárkányok, s egyéb inkább barbár mint szép diszítések.

A középkori és újkori régiségekről nem teszek itt említést.

Az ethnographiai vagy néprajzi muzeum 36 teremben van elrendezve, s három osztályra oszlik. Az első osztályban olyan népek fegyverei, szerszámai, ruháji stb. vannak, a melyek a fémet nem ismerik. Ez az osztály öt teremet foglal el, a melyekben az európai történelem régiségei; továbbá Ázsiának, Áfrikának, Amerikának régiségei láthatók. — A második osztály huszonegy teremben azon népeknek szerszámain, fegyvereit stb. mutatja, a melyek a fémet ismerik, de irodalomra

---

*) Viking a mai dán nyelvben is tengeri martalóc, de tengeri hős is. A viking szó tehát nem abból a vik-ből származik, mely tengeri öblöt jelent, mint I. 35. lapon gondoltam, hanem más vik-ből, a melylyel a német Weich-bild = város erőssége, is kapcsolatban van.

nem tehettek szert. — A harmadik osztály végre a japánokat, sinaiakat, keleti indiabelieket, perzsákat, arabokat, törököket, tehát azokat a népeket ismer-teti, a melyek nemcsak a fémeket ismerik, hanem irodalmat is teremtettek. — Ezen rövid jegyzetből látja az olvasó, hogy mily becses és tanúságos le-het a két muzeum.

Visszafordulván az éjszaki régiségek muzeu-mára, látjuk, hogy a skandináv tudósok a vasnak feltünését a skandináv tartományokban Kr. u. 250 tájába helyezik; akkor kezdődik tehát ott a törté-nelmi idő. Ennélfogva a skandináv kő- és bronz-korok az ottani történelem előtti időbe jutnak. Hogy a kő-, bronz- és vas-korok a különböző országok-ban, teszem déli Európában, jóval korábban kezdőd-tek, mint Skandináviában, magában érthető, s az ismeretes történelemből is tudva van.

A dán szigetekben történt kiásások és fölfede-zések egy más igen nevezetes dolgot is hoztak napfényre. Azokon a szigeteken t. i. háromféle fa-növényzet következett egymásután. Az első fa-nem fenyű volt, s a kőkor a fenyűfával egy idejű. A fenyvek előtti korból, tehát a fenyveket meg-előző növények korából, nincsenek ott emberi maradványok: úgy látszik tehát, hogy akkor, mi-kor a fenyű terjeszkedett, az ember is lakni kezdé a szigeteket.

A fenyű elenyészvén a tölgyfa kezdte ott ural-kodni, s akkor áll be a bronzkor is. Ebben az embernek nemcsak kutyája, hanem juha, ökre,

kecskéje, disznója, sőt lova is van; a szarvasmarha és a ló azomban kicsi fajú, gyenge.

A tölgy után a bikk következik a dán szigeteken, s az még most is tart; Seelandon, a dán sziget legnagyobbikán, a legrégebb és legszebb bikk-erdők vannak. A bikkkel a vaskor áll be, s az ember már be is fogja a lovat; a szántás-vetés kezdődik, sőt mint láttuk, a legrégebb rún írás is most tűnik elő. Roppant haladást tesz hát az ember, a ki ezennel a történelem világába lép.

A régiség vizsgálójának gyűlései egymásután érdekesnél érdekesbet hozának elő, a minek előhozogatása messze vinne. Szorítkozom tehát a két nagy kirándulásra, melyekben részt vettünk.

Csötörtökön, azaz őszelő hó 30-kán Sölagerbe indulva az egész gyűlés s a kik hozzá csatlakoztak. Reggel a pályaudvarra gyülekezvén, vasúton Roeskilde-be menénk. A vidék a nagy műveltség jelenségeit mutatja, mely általában Seelandban látható.

Roeskilde (ejtsd: Rósz-kill, Rósz forrása) most kis város, mintegy 5000 lakossal. Egyetlen nagy utcája lobogókkal vala fölékesítve, a melyen gyalog menénk a kikötőbe, a hol egy gőzhajó várt reánk. A várost 970 vagy 980-ban Kékfogu Harald (Harald Blaaland) kezdé építeni; 1443-ig a királyok széke, s a XI—XVI. századig a püspökök és érsekek széke is volt, tehát Dániának igen jeles városa, míg Kopenhága lassankint felvirágzott: 22

egyháza és kolostora volt. Nevezetes az 1658 febr. 26-ai békekötés által is, mely a Halland, Skåne, Blekinge, Bohuslän tartományokat Svédországnak engedé által, sőt még Drontheim-ot, Bornholm szigetét, s a Rügen szigetén lévő dán birtokot is, a melyekből Drontheimot és Bornholm szigetét a Kopenhágai békekötés 1660-ban visszaszerzé Dániának. Láttuk, hogy már IV. Keresztély a Bromsebro-i békekötés által (1645-ben) kénytelen vala némely részeket Svédországnak által adni; fíját III. Fridriket (uralkodék 1648—1670) a Roeskildei békekötés egészen kiszorítá a Skandináv félsziget legtermékenyebb, déli tartományaiból, csak Norvégiát hagyván meg, mely 1814-ben egyesítették Svédországgal.

Roeskildének régi dicsőségéből a dóm-egyház van meg, melyet Szent Knut építe 1047—1084-ig, s mely egész Dániának leghiresebb dómja. Ezt azonban most nem nézők meg, mert a társaság a gőzhajóra siette, a mely hasonlóképen fel vala lobogózva.

Roeskilde egy róla nevezett tengerér, fjord, (Roeskilde-fjord) déli végében épült, mely ér az Íse öblnek keleti ága. — Roeskilde tehát, fekvésére nézve Sigtunához, a régi svéd fővároshoz, hasonlít, a Mälar keletéjszaki ágán. Mind a két hely alkalmas volt a tengeri kalózok, vagy vikingek vállalataira, melyek az első svea és dán királyok idejében folytak. — Mi most azon az úton hajózáunk éjszak felé, a melyen a vikingek és dán hódítók jártak ki merész kalandjaikra.

Lynäs helységénél, mely közel van a tengerhez, szállánk ki a hajóból, a melyen addig a társaság magát egy igen bő és husos reggelivel megerősítette volt, s a kész kocsikra ülván Sölager felé hajtánk. A dán parasztok kocsijai és lovai alkalmasint bármely országeival versenyezhetnek. A víg társaság learatott mezőkön által és csinos falusi lakok mellett elhaladván, a kitüzött helyre érkezék, melyet az előre idejött Steenstrup kiszemelt volt. — Egy kigyózó gyepes, elég magas és meredek part huzódik el, mintha egy hajdani tónak partja volna; az egész part egy kjökken-mödding, azaz konyha-hulladék dombja. A gyepnek egy része le volt véve, hogy a hulladékot lássuk. — Erre most mindnyájan, négy kéz-láb is, felmászánk, s ki darabka fával, ki késsel vagy kalapácscsal ásni kezdé a gyengén összeüledett rakást, mely homokos földdel vegyített kagylókból áll, s ezek közt mindenféle felhasított csontot, de kivált sok kova-hasábot rejt. E kisebb-nagyobb kova hasábok kés és másféle szerszám-alakuak, többnyire durvák, a kőkornak legrégibb idejéből valók. Itt volt tehát a hajdani embereknek valamely tanyája, a kiknek egyéb közt csiga vala az eledele. Hányan és meddig tartózkodhattak ilyen helyen, hogy a „konyhai hulladék“ akkora halmakra gyűlhetett, melyeket sok, igen sok századnak egyengető sulya nyom?

Egy sátor alatt, a gyep lefejtése alkalmával megtalált kőszerszámok stb. ki lévén rakva, kiki a

maga találmányait azokhoz is hasonlíthatá, hogy több tanúságot nyerjen.

Miután eleget áskáltunk, az idő is telvén, megint a kocsikra ülénk s visszamenénk a hajóra. Alig hogy el voltunk helyezve, a terített asztalokhoz nyulánk, és a francia borokhoz, a melyekből nem kevés fogyott. Nem egy öreges komoly fejen ki-begörcsülve ül a kalap, mintegy azt jelentvén, hogy csak neki van baja, de a fej ép, a melyet takar. A szép délutáni nap hanyatlik vala, midőn a dán tagok a hajó hidjára felállván, énekelni kezdenek, megmutatván nekünk, hogy a szép dán dalokat szépen tudják énekelni. Szinte sötét vala már, midőn a gőzös bennünket a Roeskildei partra kitett.

Most a dóm-egyházba menénk, a melynek két nagy tornya régen, mint hajónk kalauza, úgy közeledett vala felénk. Az egyház ablakain a belső kivilágítás tetszék ki, mi különös látvány a homályban. A mint az ajtón belépénk, az orgona szólala meg, hatalmasan hullámzó hangjaival megtöltvén a téres magas egyházat. Kevés ember szemlélheté megilletődés nélkül a régi buzgóságnak e nagyszerű emlékét, a melyben 30 király és királyné, és sok nemesnek és tudósnak tetemei nyúgosznak, ezek közt a Saxo Grammaticuséi is. Engem kivált a Margitta (1353—1412) fejér márvány-koporsója érdekle, mely a férjének, VIII. Hakonnak, hasonló koporsója mellett áll. Margitta 1397-ben a Kalmári unio által a dán, norvég és svéd országokat

úgy akarta egyesíteni, hogy egy uralkodót tisztelvén mindegyik ország a saját törvényeit megtartsa, s csak a külső ellenségek irányában egy hatalmas országot tegyenek. A Kalmári uniónak nem volt állandósága: bezzeg most szívesen emlegetik a skandináv egységet, s még szívesebben válsítanak, ha lehetne.

Az egyházból a gőzkocsikra menvén, csak éjfél előtt érénk vissza Kopenhágába.

Nem kevesbbé mulatságos és érdekes vala a második kirándulás Helsingörbe, mely őszele hava 5-kén történt. A vasút éjszaki irányba vivé a társaságot Frederiksborg felé, a hol megállapodván, kocsikon menénk egy régi sírhoz, melyet jätte-stue = óriás szobájának neveznek. Ilyen sok helyütt van itt; a mostani királynak elődje, VII. Fridrik, mint tudjuk, leírta azokat. *) Az, a melyhez most sieténk, egy dombos helyen egy nagy kő-lap által van jelölve, mely igazán óriási nagyságu. — Ennek oda helyezése roppant erőbe kerülhetett a kőkori népnek, a mely a vasat nem ismervén, a nyilalón vagy emeltyűn kívül valami nevezetre méltó gépeket nem alkalmazhata. A kő-lap a sír nyílásán fekszik, még pedig úgy, hogy kellő közepét valami támasz egyensúlyban tartja, minélfogva kis nyomás könnyen megbillentheti. A nagy kő tehát mint egy óriási gomba, mely igen rövid szárán mozog, úgy fekszik egy jó lábnyi magasság-

---

*) Sur la construction des Salles des Géants.

ban a föld felett. Alája is lehet nézni itt-ott, de nem láthatni be a sírba, se a támaszt nem lehet kivenni, mert a világosság nem fér nagy kerületű kő alá. Szabálytalan négyszögben nagy kövek, melyek élre vannak állítva, kő-kerítést képeznek. Ezt a sírt nem ásták még ki a vizsgálók, hanem úgy hagyják, a mint van.

Az előbb már, úgy látszik, készület lévén téve a társaság elfogadására, a vidékről is sok néző gyüle össze, s holmi csecsebecsék, fényképek vására keletkezett mindjárt. Mí a sírt minden oldalról megnézhvén, a nagy követ gyakran megis billegtetvén, mintha ez által rejtező titkát ki lehetne tudnunk, a terített asztaloknál foglalánk helyet, s óriási étvágygyal látánk egy villás reggelihez, a melyet bajosan élveztek valaha azon emberek, a kik a sír építésével bizonyosan jobban és többször megéheztek, mint mí, kik csak nézni jöttünk. Jól lakván, a franczia borokat is illendően megtisztelvén, a gőzkocsikra menénk vissza, s a közel Fredriksborgba hajtánk, mely ide látszik.

Fredriksborg egy pompás királyi nyári lak volt az előtt, de 1859-ben kiége, s abban egy nagy becsü ritka gyűjtemény veszett el. A vár legnagyobb részben helyre van hozva, a templom is annyira van, hogy benne isteni tiszteletet tarthatnának. A vár egy tóban áll; falait tehát víz mossa, s hídon által juthatni csak belé. Állományok lévén mindenütt, a vár belső rendezése nem igen látható még, de a templom, a mely az épületnek egy szár-

nyát képezi, jól látható, s azt meg kell csudálni. Legszebb új római, vagy renaissance stilben épült az. Bolthajtásának ívei gazdagon, de válogató izléssel meg vannak aranyozva, s az egész bolthajtásos mennyezet, valamint a templom falai képekkel ki vannak töltve. Alul a székek, fent a körülfutó karzat, az orgona, szó-szék a legszebb fa munkával mintegy fa-mozaikkal kirakvák. E templomot úgy látszik nekem, a protestáns egyházas művészet remekjének tartották volt, s azért az egész ország lelkesedése adakozásra egyesült, hogy megint a régi fényben, és mód szerint álljon helyre. A famozaikot az orgonára rakja vala a művész, mi tehát a festett és gyantázott tölgyfa darabokat megnézhetők, a melyekből az ékesítés áll. Ennél fényesebb protestáns egyházat nem láttam.

A várból egy gyönyörű bükkfa erdőn által, melyet itt parknak neveznek, IV. Keresztély építette kis erdei várba menénk, a melynek butorai-ból, képeiből az építőnek kora és ízlése tetszik ki. A feliratok, a melyek az alacsony ajtók felett láthatók, német nyelven vallásos mondatokat fejeznek ki.

Ismét a gőzkocsikba ülven Helsingörbe hájtánk, s innen, ki kocsin ki gyalog Kronborg-ba menénk, a tengerszoros torkának azon várába, melynek a tengerre forduló oldalát a kelő nap fényében látók, midőn a svéd partról ide felé jöttünk. E vár 1577—1588-ban a tengerszoros őrzésére épült s a szund-vám szedésében 1857-ig annyiban

szerepelt, hogy innen vigyázták és olvasták meg az átmenő hajókat, a melyek a Helsingöri vámházban vámot tartoztak fizetni. A dán király t. i. mint a Szundnak, a kis és nagy Beltnek ura, legrégibb időktől fogva szedett vámot a kereskedői hajóktól, mely vám az 1839—53 években, úgy mondják, 54 millió dán tallért ($\frac{2}{3}$ porosz tallért) tett. Az itt említett Bromsebro-i békekötés 1645-ben fölmentette volt ugyan Svédországot a Szundi vámtól, de a Frederiksborgi békekötés 1720-ban ismét visszaszerze azt. A szundi vámot tehát valamennyi ország kereskedő hajóji fizették, míg 1848-ban az amerikai Egyesült államok kormánya kinyilatkoztatá, hogy azt többé nem fogja fizettetni. Dánia tehát annak megszüntetésére alkudozni kezdte a kormányokkal, s a vám 1857-ben $31\frac{1}{5}$ millió dán tallérnyi váltáság mellett szünt meg, melyet a kormányok különböző arányban fizettek, p. o. Nagybritannia $10\frac{1}{8}$, Oroszország $9\frac{3}{4}$, Poroszország $4\frac{1}{2}$, Németalföld, Francia- és Svédországok egyenkint $1\frac{2}{5}$, Éjszak-Amerika csak $\frac{7}{10}$ millió dán tallért stb., mely összegek az illető országok kereskedését tüntetik ki a Balti tartományokban.

A vár egyházába menvén egy kar-éneket hal-lánk, az orgona kísérete mellett. Az egyház falai, szószéke és ülőszékei fa faragványokkal ékesek.

A vár részeinek megtekintése után ennek igen téres nagy lapos tetejére menénk fel, a honnan igazán felséges, talán maga nemében egyetlen kilátás van. A tengeri szorosnak torka, mint tudjuk, nem

széles; alant is jól meglátszik a tulsó parton lévő svéd város, Helsingborg. *) Innen a várnak lapos tetejéről a tulsó part egészen kitarul, s a tengeri szoros éjszakra és délre elláthatatlan messzeségben nyúlik el, mint valami óriási folyó. A tájképet csudálatosan széppé és elevenné tevék az elvonuló hajók, melyek között a vitorlások, mint nagy szárnyu uszó madarak, csendes méltóságban haladnak, ki éjszak ki dél felé. Az előttünk szokatlan jelenetet — mert sehol ilyen magasságról nem nézhetünk eddig tengeri tájképet — még a költői emlékezés is dicsőíti. Hamlet története Helsingörben foly le, s atyjának szelleme a vár előtti emelt téren jelenik meg neki. — Nem tudom, vajjon Shakespeare itt volt-e Dániában: de a dán mesés történetet alkalmasabb helyre nem igen tehette volna. Hol is jelennék meg hamarább és biztosabban, mint itt, a holtak alakja, mely képzeletünkben lakik, kivált éjtszaka idején?

„Thou com'st in such a questionable shape,
That I will speak to thee; I'll call thee, Hamlet,
King, father, royal Dane: O answer me,
Let me not burst in ignorance, but tell!“

Te oly kérdéses alakban jelensz meg,
Hogy szólnom kell veled. Én Hamlet szólítlak,
Király, atyám, fejedelmi dán: felelj!
Ne hagyj tudatlanságban vesznem; szóljál! —

---

*) Tudván, hogy Svédországnak déli tartományai a Bromsebroi és Roeskildei békekötésekig (1645. és 1658.) a dánok

Hogy Hamlet kedvéért az angol utazók ide szeretnek járni, azt gondolhatjuk, ha a dán kalauzok nem is mondanák. Egyéb látható emlék nem elégítheti ki az angol kíváncsiságot, mint a Maria-lysti udvaron egy felírástalan oszlop, melyről azt állítják a mutatók, hogy Hamlet sírját jelzi. Azolta, hogy ezt kitalálták, egy „miss“ sem mulasztja el emlékezetében vagy emlékkönyvében följegyezni, hogy látta a Hamlet sírját.

Egyébiránt jó kedvű társaságunknak a Hamlet sírja nem elég régi, az történelem-előző régiségeket hajhász; előtte tehát a „jättestue“, az óriási szoba érdekesebb mint akár Hamlet, akár Romeo és Julia sírjai, ha ez utóbbiakét is ide hoznák Veronából. —

Délután vala, s mi, ámbár az óriási sírnál szinte óriási étvágygyal ettünk volt, mégis új vágygyal sieténk a közel Marialystbe (Mária-kéj, Marien Lust), mely hasonlóképen királyi mulató vár volt, s most fürdő. Itt a társaság számára egy nagy szin vala előkészítve, melyben a Helsingör városa meg fogja vendégelni. A karzaton zene szól vala, míg lent a hosszú asztalok körül az ízes ételek és borok fogyának. Jó kedve levén a társaságnak, az elnökség, jelesen Worsaae, azt az indítványt tevé, hogy miután a tudós vitatkozásokban és a nyomtatott értesítőben a franczia nyelv van elfogadva, a

---

birtokában voltak, belátjuk, hogy addig Kronborg és Helsingborg egy kézben lévén, csakugyan kapusai lehettek a tengeri szorosnak.

nemzeti egyenlőség elvét legalább itt ismerjük el, s a hány nemzetbeli vendég jelen van, ugyanannyi nyelven hadd halljunk pohár-köszöntést. Nagy örömmel fogadák az indítványt, kivált a dánok és francziák, kiknek így alkalmuk lesz olyan nyelvek hangjait is hallani, melyek külömben nem igen tévednek hozzájuk. Elkezdődék a mulatság. „La parole est à Mr. tel“ a szó X-et illeti, kiáltá az elnök, s fölemelkedék egy lengyel, kinek lengyel hangjai, úgy látszik, nem tetszének, ámbár a francziára fordított köszöntés vég szavait: „szeressük egymást“ nagyon megtapsolák. — „A szó X-et illeti!“ Felállá egy oláh, s deákos oláh nyelven mondá el köszöntőjét, melyet a tudósok félig megértettek, a francziák és olaszok pedig szinte magokénak mondhattak. — Most következik az orosz. A felszólított avval szabadkozék francziául, hogy szívesen elmond akármilyen hosszút orosz nyelven, mert azt leginkább szereti, ha csak egy ember van is a társaságban, ki ezt: bon jour! oroszul mondhatja. Én körülbelül tudván ezt tótul elmondani, nem mertem orosznak adni ki, minthogy a jelen volt lengyelek hallgatának, kikről fel lehet vala tennem, hogy többet tudnak oroszul; s így senki sem teljesítheté a kívánságot. Az orosz tehát francziául mondá el köszöntőjét. Evvel már meg volt szegve az imént szabott törvény, s Vogt teljesen felfordítá, kit mint svájcz vendéget szólított volt az elnök. Vogtnak nincs nemzeti nyelve, úgymond; a németek kétszer is kiutasították, azok nem ismerik

őt magokénak, a svájci nyelv meg olyan, milyenek, utánozván és tulozván a svájcziak kiejtését, a hallgatók nagy nevetése közben bemutatá. Ő tehát a nemzetközi nyelven, a franczián beszéll. — Ez meg különösen a norvégiaknak nem tetszék, kik a nemzetiség eszméjét nagyra becsülik. Hallánk is még norvég felköszöntést, de azután a mulatság a franczia közönyösségben laposodék el. Azért a társaság víg marada végig, míg a visszatérésre kelle gondolni, mert már setétedni kezdett.

Nagyon érdekes kérdés, hogy a kőkor emberei mifélék voltak? E kérdés a párisi nemzetközi gyűlést is foglalatoskodtatá. Megemlékezvén a Retzius rendszerére (l. a 341. lapot), melynél fogva az emberi koponyák vagy hosszukások (dolichocephalok), vagy rövidek, azaz gömbölyük (brachycephalok) volnának, s mindegyik osztály ismét vagy előrenyúlt, vagy függőleges állkapczákkal különböznek egymástól, mi szerint az emberi nem vagy

hosszukás fejű és függőleges állkapczájú, meg
 hosszukás fejű és előrenyúlt állkapczájú; vagy
 gömbölyü fejű és függőleges állkapczájú, meg
 gömbölyü fejű és előrenyúlt állkapczájú:

a kőkor emberei tehát melyikéhez tartoztak e négy emberi fajnak? Erre a párisi gyűlésen a fölfedezett koponyák gondos egybehasonlításából azt a feleletet adhatták, hogy a kőkorban már vegyest, hosszú és

gömbölyü fejü emberek éltek vala,*) sőt hogy az árja népnek béköltözése előtt a hosszufejűség uralkodott is Európa némely vidékein. Ezen állítás nyomosságát fel lehet fognunk, ha tudjuk, hogy az egybehasonlító nyelvtudomány az ind-európai (szanszkrit, perzsa, görög, latin, német, szláv) nyelvek rokonságát, vagyis közös eredetét világosan bebizonyítván, ezen nyelveknek Európába való beköltözését is bizonyossá tette volt. Ebből mintegy magától folyt, hogy az árja népek megjelente előtt Európában egy más, nem árja, hanem, mint nevezni szokták, turán nyelvü faj uralkodott. — A történelmet előző régiségek vizsgálatából a kőkornak léte s Retzius embertani nyomozásai által a koponyák külömbsege tudományos ténynyé válván: az általánosan elfogadott következmény az lett, hogy a kőkornak népe vagy népei gömbölyü fejűek, és turán vagy nem-flexiv nyelvűek voltak, melyeket azután a hosszukás fejűek és flexiv nyelvűek vagy kiirtottak, vagy részint a hegyekre, részint a legtávolabb éjszakra szorítottak, mint a baszkokat, kik a Pyrenaeusok közt, s mint a finneket, kik Európa végső tájain birtak csak megmaradni. Ezen általános theoriát egyedül a magyarok és törökök látszottak megczáfolni: de arra nézve is észrevették volt, hogy a törökök szemlátomást hanyatlanak, s

---

*) Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques. Compte rendu de la 2-me Session. Paris, 1867. — Paris, 1868. — Különösen Broca értekezése a 367—409. lapon.

nem-egy könyvben van megírva, hogy a magyarokat is az oláhok meg szlávok el fogják enyésztetni, ha ki nem kergetik Európából. — Ezt az egész nagy theoriát romba dönté a kőkorbéli koponyák részletesebb és teljesebb összehasonlítása, mely megmutatja, hogy az ind-európai hódítók nem hozták be Európába a hosszufejűséget: sőt megfordítva egy tisztán ilyen fejű emberek közzé Angliában ők vitték be a gömbölyüfejűséget. *) A baszkok koponyáji is hosszukások. A régészek tehát közvetve czáfolják meg azt a felfogást, hogy Európában az úgynevezett ind-európai nyelveket a turán (finn, magyar, török-féle) nyelvek megelőzték volna; mi-ből az is világossá lesz, hogy a finn-ugor, török stb. nyelvek az ind-európai vagy árja nyelvekkel egykoruak, — a kor szót inkább geologiai, mintsem közönséges jelentésben vévén.

Az érdekes általános kérdés Skandináviában még tanuságosabbá válik, mert annak őskori népeit világosabban láthatjuk. Bizonyos t. i. hogy Skandináviában a germán faj nem eredeti; az is bizonyos, hogy a beköltözött germánok ott más népeket találának. Azt lehet és kell is kérdezni: vajjon a

---

*) „Loin que les conquérants indo-européens aient introduit la dolichocéphalie en Angleterre, au milieu d'une population jusqu'alors exclusivement brachycéphale, ce sont eux au contraire qui y ont introduit la brachycéphalie au milieu d'une population jusqu'alors exclusivement dolichocéphale.“
Ugyanott a 378. lapon.

germánok a kőkorbán, vagy később költöztek-e be oda? azaz, a béköltöző germánok kő-szerszámok és kő-fegyverek, vagy pedig már bronz-fegyverek használatával foglaltak-e helyet és lakást Skandináviában? — Mind a dán régészek, mind különösen a svéd Nilsson azt állítják, hogy a bronz-szerszámok és fegyverek a phönikeiek által származtak először Skandináviába: tehát a germánok béköltözése, vagy a bronz elterjedésével egykoru, vagy még a kőkorbán történt, bizonyos lévén, hogy a bronzot nem ők hozták be magokkal. Továbbá, ha a dán tudósok véleménye áll, melyhez, úgy látszik, nem férhet kétség, hogy Dániában a vas-szerszámok és fegyverek a Kr. utáni III. század közepében kaptak fel: azt kell gondolnunk, hogy a skandináv félszigeten is csak azon időben vált ismeretessé a vas. S minthogy Dániában a bronzkorból nincs fokoza-
tos átmenet a vaskorba, hanem egyszerre tűnnek elő a legfinomabban készült vas fegyverek: az is bizonyossá lesz, hogy Skandináviában nem a germánok találták ki a vas készítését, hanem azt is eleinte külföldről hozták be.

Nilsson szerint a skandináv félszigeten a germánokat azok előzték meg, kiket a monda és hagyomány törpéknek és óriásoknak nevez. A törpék lappok, úgymond Nilsson, az óriások jotunok. A lappok eleinte vadászok voltak, s némi társadalmi szervezetben éltek, mert a norvég mondák lapp fejedelmekről is tudnak. Később mind éjszakiabbra szorulván, nem bizonyos mikor, nomád életre téré-

nek, úgymond Nilsson, — mit egyébiránt a rénszarvas tett szükségessé. A jotunok finnek, Nilsson szerint; óriási híröket a lappok költötték volt, mely azután a skandináv-germánok között is elterjedett, mert ezeknél jotun, többes számban jotnar, annyit teszen, mint jätte, jättar, azaz óriás. A götek, kik az első germán lakosok a skandináv félszigeten, sokféle viszonyban éltek a jotunokkal, kiktől, Nilsson véleménye szerint, vallási fogalmakat is kölcsönzének. —

Ezeknél fogva a finn nyelvü népek közül a lappok és jotunok értek először Skandinaviába, s talán nem családokunk, ha „alítjuk“, hogy a lappok a kő-korba, a jotunok meg a bronz-korba valók. A jotunok, úgy látszik, a kainulaiak (kvenek) nevébe tűnnek el, kik álhidalják azt az ürt, mely a finnek történelem előtti és történelmi kora között tátong. Nem kicsi annak valószínűsége is, hogy a finnek mondájiban emlegetett hiite nép (hiisi, hiidet) a skandináv mondák jotunaival azonos.

Nilsson szerint a skandináv germánok utócsapatja a Mälar környékén letelepedő szveák, kik az Odin hitet hozták magokkal, a vaskor elején kezdetek volna terjeszkedni. *) S minthogy Skan-

---

*) Peu à peu la péninsule scandinave reçut sa forme actuelle, ses limites et le peuple qui l'habite encore, peuple dont la dernière branche arrivée fut celle des Svears (Svearna) apportant le culte odinique du Valhall. Mais ces temps appartiennent à l'âge du fer. — Les habitants primitifs de la Scandinavie. I, 313.

dináviában a vas-szerszámok előtünésével az írás nyomai is mutatkoznak: igazán ott a történelmi kor is a szveákkal, a vassal és írással együtt kezd hajnalodni. — Vajjon a mostani finnek eleji a vas használatával együtt az írást is a skandináv germánoktól tanulták-e el, vagy ők más úton és más kapun által léptek-e a történelem színére?

A keleti Szibéria hegyeitől fogva a skandináv hegységig a szó-hagyomány a fémek első feldolgozását csúd népnek tulajdonítja. Mi e csúd nép, azt a hagyomány nem tudja; de annyi bizonyos, hogy a szlávtság elterjedése előtt lakta volt azokat a nagy térségeket, s hogy nem is germán. Úgyde abból az következik, hogy a mondai csúd nép finn-ugor, vagy ennek valami régibb törzse. Mert minden ősi nép mondáji egy régibb népről is tudnak, mely az újabbat megelőzte; így a finnek a hiite népről, a vogulok nemcsak istenfiakról, hanem óriásokról is mesélnek, kik a mostani közönséges emberek előtt éltek volt. A csúd nép az első bányász nép lévén ott, azt kell gondolnunk, hogy a réznek, vasnak készítését és feldolgozását a régi finnek gyakorolták vala. S ezt a svéd hagyomány is támogatja, mely a legrégebb bányák fölfedezését finneknek tulajdonítja, p. o. a faluni rézbányákét, a salai ezüst bányáét, melynek neve is finn volna, mert sala finnül titok; ott mai napig egy régi aknát finn grufvá-nak (Finnengrube) neveznek. *) Azt is említettük már

*) Zur Metallkunde der alten Finnen und andern tschudischen Völkern. Sjögren's Werke. I, 628.

(a 151. lapon), hogy a skandináv, tehát svéd, norvég, iszland mondák a régi finneket, mint híres bűvészeket és kovácsokat magasztalják, kiknek fegyvereit nagyon becsülik vala. Mind ebből azt lehet kiokoskodni, hogy a finnek a vassal való bánást nem a skandináv-germánoktól tanulták el. Ugyan ezt bizonyítja a Kalevala is, mely a vas eredetét megénekeli, s Ilmarinen-ben egy Vulcanus-hirű kovácsot tisztel. Az, hogy a finn rauta = vas szó, idegen lehet, valamint a kulta = arany szó bizonyosan germán, nem bizonyíthatja az ellenkezőt, mert egyes szókat könnyen és sokszor elejtenek a nyelvek, s fogadnak helyökbe idegeneket. De már a magyar arany, ezüst, réz, vas, ón szók világosnál világosabban bizonyítják, hogy az ugor népek az érczek ismeretét se a szlávoktól se a germánoktól nem vették, hanem saját uton jutottak hozzá, mind a mellett, hogy a magyar nyelvben is a kovács, kovácsol szók szláv eredetűek, s az ércz szó német.

A kovács helyett alkalmasint az ötvös divatozott valaha, melyet a későbbi szokás az arany- és ezüst-mívesre szorított. Az öt szó azonos a finn uut szóval; mind a kettő 'érczet forrasztani' jelent; ötvös tehát eredetileg vas-, ezüstforrasztót teszen, valamint ma is a finn így mondja: seppä uutaa rautaa = a kovács vasat forraszt. Lehet, nagy merészség azt állítani, de én úgy gondolom, a magyar és finn öt, uut szók még a vas előtti korból valók, s az ötvös a régiségnek becses tanúja, mint a finn kasari vaski, mi eredetileg ka-

zár vasat teszen, de a mostani nyelvszokás szerint sárga rezet jelent. A finn vaski most t. i. réz, de bizonyos előttem, hogy azonos a magyar vas szóval, s hogy a jelentés változása is mintegy az átlmenetet jelöli a rézkorból a vaskorba.

Szóval, a finn-ugor népek az érczek ismeretét és feldolgozását nem tanulták el a szlávoktól és germánoktól. Ugyan azt kell az írásról is mondani, mert azt egyik finn-ugor nyelv sem fejezi ki szláv vagy német szóval. (Magyarul ír, finnül kirj, vogu-lul kanz stb.)

A finn-ugor nyelvü népeket valamikor nagy szellemi hatás kaphatta meg, mikor a hetes számrendszerrel a tizedesre tértek (lásd I, 346—349). Vajjon nem ezen hatás ismértette-e meg velök a vasat és az írást is? De mikor ezen hatás őket érte, a régi közösség már oszló félben vala, külön útra fordulván a finnség, különre az ugorság. Mind ez és több is a történelem előtti korban történt; de vagy ebből is újra megsejtjük, mi nagy érdekü a történelem-előtti homálynak földelítése.

Kopenhágai tartózkodásunk alatt Pio és Wimmer urak szívességét sok ízben tapasztalók. Nemcsak kísérőink valának a kirándulásokban, hanem benn a városban is annyiszor mennyiszor segítének, mi az idegennek jól esik, ki hamar szeret végezni, mert mindég siet. Pio egy magán-gymnasiumnak igazgatója, némileg tulajdonosa lévén, az alkalmat

nyujta nekem, a kopenhágai közép iskolákkal is némileg megismérkedni.

Kopenhágában királyi gymnasiumok vannak; de minthogy egy-egy osztályba 30 tanítványnál többet nem fogadnak el, mert ezt a számot is sokalják már, nem fér azokba minden ifju, ki a közép-tanodai oktatást kívánja. A királyi gymnasiumok mellett tehát helye van sok magán-gymnasiumoknak, melyek azomban országos felügyelet alatt állanak, s hasonlóképen mint amazok, az egyetemre és polytechnikumra bocsáthatják tanítványaikat. Eből látjuk, hogy itt a gymnasium és reáliskola egybe is lehet kapcsolva. Ilyen egybekapcsolt intézet az is, mely Pio keze alatt van.

Neve Borgerdydskole (= Bürger-Tugend-schule), mert egy társaság alapítá 1786-ban, melynek neve Selskabet for Borgerdyd (= Gesellschaft für Bürgertugend, azaz a polgári erényt előmozdító társaság) vala, s mely több virágzó intézetet alkota. Közel van fogadónkhoz, meg is látogatám. A mostani igazgató-tulajdonos már az előtt tanítgatott volt abban, míg 1864-ben a kormány gyámolításával egy hosszabb ideig tartó tudományos utazásra indúla Görögországba, mert az új görög nyelv számára az egyetemnél egy tanszéket szándékoztak vala állítani, mi azomban a legújabb dán háború következtében elmaradt, mert most szűkösködik a kormány. *)

*) Tudományos utazásának némi eredménye gyanánt kiadá Pio »Konjugationen i Nygräsk« = az újgörög conjugatio.

Az iskola, az előkészítő osztályon kívül 9 osztályból áll, melyek egy éviiek, csak az utolsó, a kilenczedik, két évi. Az előkészítő osztályban hetenkint 12 órát szánnak az anyanyelvnek (modersmaal), 4-et a számvetésnek, 5-öt az írásnak, 3-at a testgyakorlásnak, 2-öt az éneknek és zenének; = 24 órát.

Az első osztályban 2 órát a vallásnak, 8-at az anyanyelvnek, 2-öt a földrajznak, 4-et a számvetésnek, 4-et az írásnak, 3-at a testgyakorlásnak, 2-öt az éneknek és zenének; = 25 órát.

A második osztályban a vallás 2 óra, az anyanyelv 5, a francia 3, történelem 2, földrajz 2, számvetés 3, természetrajz 1, írás 4, rajzolás 2, testgyakorlás 3, ének és zene 2; = 29 óra.

A harmadik osztályban a vallás 2 óra, anyanyelv 5, német 3, francia 3, történelem 2, földrajz 2, számvetés 3, természetrajz 2, írás 3, rajzolás 2, testgyakorlás 3, ének és zene 2; = 31 óra.

A negyedik osztályban vallás 2 óra, anyanyelv 4, német 3, francia 3, történelem 2, földrajz 2, számvetés 3, rajzolás 2, testgyakorlás 3, zene és ének 2; = 30 óra.

I. Az ötödik osztályban vallás 1, anyanyelv 3, német 2, francia 3, latin 8, történelem 2,

---

1865; s „Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland. Af Jean Pio“ 1866 = nyelvi emlékezések egy görögországi utazásból. Ebben két népmesét közöl az új görög nyelven, s szó-tárral stb.-vel fejt meg.

földrajz 1, matematika 3, számvetés 3, természetrajz 2, írás 1, rajzolás 1, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 34 óra.

Az ötödik (reál) osztályban vallás 1, anyanyelv 4, német 2, francia 3, angol 3, történelem 2, földrajz 1, matematika 4, számvetés 4, természetrajz 2, természettan 2, írás 1, rajzolás 2, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 35 óra.

II. A hatodik osztályban vallás 1, anyanyelv 3, német 2, francia 2, latin 7, görög 5, történelem 2, földrajz 2, matematika 4, számvetés 1, természetrajz 2, írás 1, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 36 óra.

A hatodik (reál) osztályban vallás 1, anyanyelv 4, német 3, francia 2, angol 3, történelem 2, földrajz 2, matematika 6, számvetés 1, természetrajz 2, természettan 2, írás 1, rajzolás 2, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 35 óra.

III. A hetedik osztályban vallás 2, anyanyelv 2, német 2, francia 3, latin 7, görög 6, történelem 2, földrajz 2, matematika 4, természettan 2, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 36 óra.

A hetedik (reál) osztályban vallás 2, anyanyelv 2, német 3, francia 3, történelem 2, földrajz 2, matematika 6, számvetés 1, természetrajz 2, írás 1, rajzolás 2, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 35 óra.

IV. A nyolczadik osztályban vallás 3, anyanyelv 3, német 3, francia 4, latin 7, görög 5,

történelem 2, földrajz 2, matematika 3, természetrajz 2, testgyakorlás 2, ének és zene 2; = 36 óra.

A nyolczadik (reál) osztályban anyanyelv 2, német 4, francia 4, angol 3, történelem 3, földrajz 2, matematika 7, számvetés 2, természetrajz 2, természettan 2, rajzolás 2, testgyakorlás 2, zene és ének 2; = 35 óra.

V. A kilenczedik osztály első évében: vallás 2, anyanyelv 3, német 1, francia 1, angol 2, latin 8, görög 5, történelem 3, matematika 6, természettan 2; = 33 óra.

VI. A kilenczedik osztály második évében: vallás 1, anyanyelv 2, francia 1, angol 1, latin 9, görög 6, történelem 3, matematika 7, természettan 2; = 32 óra.

Érdekes látni, mint egyesítik itt a reáltanodát a gymnasiummal; s mind a kettőt a polgáriskolával. Az egyesítés azomban nem összeolvasztás, hanem csak egy név alá rendelés. Az elemi tanítás az előkészítő és első osztályban foly. A 2-ik, 3-ik és 4-ik osztályokban már némileg polgáriskola van, mert az anyanyelven kívül a francia és német nyelvet is tanítják.

Az ötödik osztálylyal kezdődik a gymnasium és a reáltanoda. Az első hat évig tart, legalább 6 éven által tanítják a latint összesen 46 órában, a görögöt meg 5 éven által összesen 27 órában hetenkint. A reáltanoda négy évig tart, melyben a latint és görögöt nem tanítják, de ott a németen és franczián kívül az angolt is találjuk; s a mathe-

matikának több órát engednek, mint a gymnasiumban, mely azt azomban a 9-ik osztály két évében tanítja bővebben. Tehát valamennyi gymnasiumi és reál osztály külön van.

Az óraszám igen nagy; a tanítványok tulajdonképen az iskolában dolgoznak és tanulnak; öt-hat óráig vannak ott egy huzomban, de gyakori félbeszakító pihenéssel; mert a dél nem választja két felé a tanítást és tanulást, minthogy déleste tartják az ebédet.

A tandíj nagy. Az előkészítő osztályban havonkint 3 rigsdaler 2 mark (3 frt. 56 kr., tehát tíz hónapra 35 frt. 60kr.); — az első osztályban havonkint 4 rigsdaler 2 mark (tíz hónapra 48 frt. 70 kr.); — a következő hat osztályban havonkint 5 riksd. 2 m. (tíz hónapra 56 frt. 25 kr.); — a két utolsó osztályban havonkint 7 rigsd. 2 m. (tehát tíz hónapra 78 frt. 75 kr.). *) De vannak alapítványok által biztosított szabad helyek is; van egy királyi szabad hely (Kongelige Friplads), van egy Moltke-alapítványbeli stb. — A tanítók száma 28, kik között van ki 33, 27, 26, 23, 20, 18, 13, 9, 8, 6, 5, 4 órát tanít; mert a tanítási órák száma szerint kapják meg a fizetést, mely csekély. Kopenhágában igen nagy azok száma, kik képesek és akarnak is tanítani, azért a tanítási díj nagyon mér-

---

*) A dán pénz rigsdaler, mely 6 márkát vagy 16 silinget teszen. Egy rigsdaler $112\frac{1}{2}$ osztrák krajczár, azaz 1 frt. $12\frac{1}{2}$ kr.

sékelt. Ezen adatokat az 1869-ki értesítőből vettem, s azért hitelesek. *)

Wimmer (így ejtik Vimmér) is a Pio intézetében görögöt, latint és dán tanít. Az ó-skandináv nyelvvel és irodalommal is foglalkozik; egy munkán dolgozik vala, mely azolta meg is jelent. **)

Minthogy a Pio intézete az egyetemre és polytechnikumra bocsáthatja ki a jól készült tanítványokat, az okvetetlen összehangzásban van a királyi és a többi középiskolákkal mind a tanítási rendszerre, mind a fizetésekre nézve. Az tehát alkalmas képét nyújtja a dán középiskolának.

Kopenhágában és környékén a mulató helyek sem hiányzanak. A nyugati kapun (Vesterport) kimenvén a Vesterbro-gade-ba (nyugati kapu utcája), s abból a Fredriksberg-allée-ba ér az ember, a mely Fredriksbergbe viszen egy királyi mulató várhoz, melynek kertje valamint a mellette lévő állati kert a sétálásnak kedves helyei. Az említett

---

*) Indbydelsesskrift til de offentlige Aarsprøver i Borgerdydskolen i Köbenhavn i Juni og Juli 1869. Udgivet af Jean Pio, Skolens Forstander. Köbenhavn, 1869 = Meghívás a nyilvános évi vizsgálatokra a „Polgárereny-iskolában stb.“

**) Oldnordisk Formlære til brug ved Undervisning og Selfstudium; s Oldnordisk Læsebog med tilhørende Ordsamling; af Ludv. F. A. Wimmer. Köbenhavn, 1870. = Ó-skandináv alaktan tanítási és öntanulási használatra; — ilyen olvasókönyv, szótárral.

kapun kiérve azomban még közelebb mulató helyre is találunk, a Tivolira, mely talán Kopenhágának elsősege e nemben. Pénteken estvére volt bejelentve a Tivoli mulatsága, melyre mink is elmenénk.

A nyomtatott programm nemcsak a mulatságok rendjét és sorát, hanem a Tivolinak keletkezését és célját is közli. Lesz tehát félkilenczkor színi előadás, melyben megnevezett tánczosnők ket-tős tánczot járnak; 9-kor lesz circus; 10-kor megint színi előadás, még pedig néma-játék (pantomime); 11-kor újra circus; 12-kor tűzijáték és kivilágítás. S mind ez 45 centime-ért vagy 20 krajczárért.

Mert a Tivolinak alapítója, Carstensen György hajóskapitány, azt az eszmét akarta valósítani, hogy Kopenhágának olyan találkozási és mulató helye legyen, a hová szegény és gazdag egyaránt járhas-son és jobbféle multságban vehessen részt. A Tivoli keletkezését 1843-ban az akkori király, VIII. Keresztély is elősegíté, s az most olyan mulató, melyet a négy nyári hónap alatt mintegy fél millió ember látogat, s a mely a részvényesek költségeit illendően megtéríti.

A Tivoli kert gyönyörű nagy fákkal díszlik, mint általában Kopenhága és környéke, sőt mint az egész nagy dán sziget, Seeland (Sjælland*); tavak és szigetek, bokrok és gyeppek váltják fel egymást.

---

*) Föltetszik a dán név Sjælland, mely szószerint inkább Seeleland, mint Seeland; mert Sjal = Seele, lélek, ső vagy have pedig = See, Meer.

Színházak, körházak s mindenféle zenei előadásokra szánt helyiségek, evő és ivó házak, valamint a testi erőt gyakorló játékok bőven kínálkoznak. — Súlyos csapásokat hallunk, oda közeledünk s egy izmos karu dán katonát látunk, ki vas pőrölyvel egy bikahomlok alakú vas tuskóba vas éket hajt be; az ütés erejét egy kiugró vas karika mutatja ki. A katonán után más fiatal ember fogja a vas pőrölyt, s megkísérli, ha mélyebbre bírja-e behajtani a vas éket. — Ott egy zene-társaság játszik. Egy harmadik helyen a színpad alatt a színészi előadást nézik és nevetik. Negyedik, ötödik helyen esznek, isznak; amott távolabb más zenetársaság mulatja a hallgatókat. A tavakon sajkák járnak. A nép nagy, az ide-oda hullámozás néhol megtorlódik: de az emberek rendkívül módosok; egymást megvárják, egymásnak kitérnek a legnagyobb előzékenységgel. A sokaság külseje is nagyon tisztességes, mintha inkább vagyonos, mintsem szegényes emberek gyűltek volna ide. Azt a külső csínosságot egyébiránt mindenütt és mindenkor látja az idegen; arra nézve Kopenhága Stockholmot is felülmúlja, Pestet pedig hasonlítani sem lehet hozzája. Az utczákon és téreken bajosan lehet itt részegeket és rongyosokat látni.

Éjfélkor a tűzijáték ragyogóvá teszi a kivilágított helyeket. Némely sziget palotát vagy egyházat ábrázol, melynek színes fénye a vízben tükröződik vissza; tündér hidak visznek egyikről a másikra. S a különböző helyen más-más alak fénylik

a zöld fák között vagy a tavak vizein. Nem emlékezem, hogy életemben nagyobb szerű vagy szebb tűzijátékot láttam volna. —

Kopenhágából a gőzhajó két óra alatt viszi az embert a svéd partra Malmöbe, a honnan a vasúton Stockholmig mehetni. Mi tehát Malmöt és Lundot látogatjuk meg; a csinos Anna-térről megyünk a gőzösre, a mely délelőtt viszen által, s délután hoz majd vissza. A hajós-kapitány, a ki németül jól beszél, olyan otthonos ezen az úton, mint az omnibus kocsisa, ki csak a pályaudvar és a fogadó közt hordja az utasokat. A kis gőzös az Amager és Saltholm szigetek miatt nem megyen igenes irányban a svéd part felé, hanem éjszakra kiöblösödő ívet ír le. Úti társunk egy lundi magántanár, vagy docens.

A malmöi kikötőből azonnal a pályaudvarra sietünk, s a vasúton hamar eljutunk Lundba, a hol uti társunk lesz kalauzunk. Lund (1865) 9437 lakost számlál, egy püspöknek és egyetemnek széke, mely utóbbi Svédországnak második egyeteme. Lund, mint tudjuk, ligetet jelent; ezen név is azt mutatja, hogy Lund hajdanában a Skåne (Schonen) tartományra nézve vallásos középpont volt. A középkori latinság Londinum Gothorumnak szokta volt nevezni, megkülönböztetésül a Londinum Anglorum-tól vagy is az angol Lundtól, melyet London-nak nevezünk.

A régi Lundot már 920-ban zsákmányolák ki a vikingek. A keresztyénség befogadása után püs-

pöke, s 1104 óta érseke volt, kinek egyházi hatósága alá nemcsak Dánia, hanem Norvégia- és Svédország is tartozik vala. Néha a dán királyok is itt laktak. Lund tehát sokáig Dániának s így egész Skandináviának is legnagyobb városa, melyben a fő egyházon kívül 22 egyház és 7 kolostor volt. Mint Roeskilde a szigeten, úgy itt Lund a dán hatalomnak széke, míg Kopenhága felül nem múlja mind a kettőt. Háborúi viszonyok és III. Keresztély (1533—1559), ki a reformatiót elfogadta, semmisített meg Lundnak régi dicsőségét. Az érsekség 1536-ban szűnt meg, a kolostorokat és templomokat leronták, úgy hogy most csak a fő egyház áll fenn. — 1658-ban, mint láttuk, Dánia kénytelen volt Skåne, Blekinge, Halland stb. tartományokat Svédországnak engedni által; azóta tehát Lund svéd város.

1668-ban a svéd kormány az egyetemet alapította; s a lundi evangélikus püspök pedig, az upsalai érsek után, Svédországnak leggazdagabb püspöke volt legújabb időkig.

Leginkább szembe tűnik a fő egyház, oda irányozzuk tehát lépteinket. Az 1145-ben készült el, s legnevezetesebb keresztyén épületnek tartják egész Skandináviában. Nem vagyok képes összehasonlítást tenni az upsalai, roeskildei és lundi főegyházak közt, de az első nagyobb hatást tett volt reám, mint az utolsó, lehet azért is, mert a lundiban építenek vala, úgy hogy az állományok miatt nem lehet egész mivoltában felfogni; a roeskildeit

pedig esti kivilágításban láttam, mely kivételes fényben mutatá. A bolthajtás és ivei 19 oszlopon nyugszanak, melyek két sort tesznek. Az orgonát, mely 1836-ban elkészült, legnagyobbnak tartják Svédországban. Az egyháznak nyugatfelé két egyenlőtlen tornya van. Keleti része alatt egy kriptá van, mely maga egy templommal felér, mert 126 láb hosszú, 86 láb széles s 14 láb magas. Bolthajtása 6 rakott oszlopon (pilléren) és 18 vékony oszlopon nyugszik; a világosság 10 ablakon szolgál be. Az éjszaki végiben egy híres kút van, a melynek vizéből innunk kelle. Itt sok érsek van eltemetve; a legnevezetesebb sír- emlék a Birger érseké († 1519), a ki a kút kávéját, s ebből a még fenálló vízvezetékét is építteté több városi kút felé. A monda is helyet talál e kriptában. Egy ember és egy asszony, kinek hátán egy gyermek ül, egy oszlopot ölelnek által; ezek az óriás Finn és felesége. A monda szerint tudniillik az óriás, szent Lőrincznek azon kikötés mellett ígérte volt segítségét az építésnél, hogy az neki a munka elkészülte után, ha az óriás nevét nem tudja megmondani, vagy a napot és holdat, vagy két szemét adja oda. Megkészlővén a munka s a szent ember nagy aggodalomban lévén, mit tegyen, gondolkodva járkála az erdőben. Itt egy óriási nő azt éneklé síró gyermekének: Hallgass, hallgass fiacskám, holnap jó Finn atyuskád, hozza a holdat és napot, vagy a Lőrincz papnak két szemét. Így tudta meg a szent az óriás titkát, min ez annyira neki dühödék, hogy nejével oda szalada; s egy oszlopot öltre fogának, hogy

felfordítsák s az épületet lerontsák. De a szent ember a kereszt jegyét vetvén reájok, mindketten kővé váltak, s im ott állanak mai napig. —

A fő egyház éjszaki terén egy hársfa-liget van, mely sétány. Az egyetem épületei, s az akadémiai egyesület háza mind közel vannak egymáshoz. Az akadémiai egyesület háza új, mert 1848-ban kezdék építeni. Az egyesület (akademiska Föreningen) azért alakult 1830-ban, hogy egyesítse az egyetemi deákságot, mely Upsalában, mint láttuk, natiókra van elosztva. Az egyesületi házban mind mulatságra (színeszeti előadásokra stb.) mind olvasásra szép és kényelmes helyiségek vannak. Athenaeumában mindenféle tudományos folyóiratok és hírlapok olvashatók; Convictoriumában pedig olcsón lehet enni. — Ezen ház és a zoológikus muzeum közötti téren Tegnér Ezsaiás emléke áll, a ki az egyetemenél a görög irodalom tanára volt, s itt költé legszébb műveit. A zoológikus muzeum Retzius András János (a stockholmi Retzius atyjának) hírét örökíti, minthogy gyűjteményét magában foglalja. Abban láttuk a legnagyobb czethal-csontvázat. — Nilsson is a lundi híres tudósok közzé tartozik; gyűjteményei itt vannak.

Az egyetem neve Academia Carolina Gothorum. Tanárainak száma 30, a docensek és segédek száma vagy 20; ha jól vagyok értesülve, a tanárok fizetése 4000 svéd tallér, a segédeké (adjunctusoké) 2000. Az egyetemi deákok száma 400. Úgy

látszik nekem, hogy a természettudományokra fordul itt a legnagyobb igyekezet.

Miután a fűvészkertben is sétáltunk, s a lundi fogadóban ebédeltünk, elhagyók a csendes várost, a melybe a most visszatérő deákok hoznak majd elevenséget.

Malmö sokkal nagyobb mint Lund, az nemcsak a Skåne tartománynak legnevezetesebb városa, hanem általában is kitűnik a svéd városok közt. Lakossága 16,800. Az új kikötő és az ország bel-sejéből ide kifutó vasút nagyon előmozdítják kereskedését. Szélylyel nézván a városban, belé menénk a kitetsző egyházba is, a mely hasonlóképen a nagyobbyszerű templomok közzé tartozik; a XIV. századból való.

Ugyanazon hajón, a melyen általjöttünk volt, estve vissza is térénk Kopenhágába, a hol másnap a Helsingöri kiránduláshoz csatlakozánk, a melyet leírtam.

De a Kopenhágai tartózkodásnak is véget kellvén vetni, egy induló gőzhajóra kísérének Pio és Wimmer, s nem épen nagyon csendes tengeren által sietve, másnap reggel Lübekába érénk, s befejezők utazásunkat a Balt-tenger vidékein.

Tárgymutató.

A.

- Åbo II 293—302 306 310
Åboi akademia vagy egyetem
alapítása, szegénysége II
23 307 309
Åboi békekötés II 23
Åboi tűzvész II 311
Åboi vár II 303
Agricola a finn isteneket meg-
említi II 210
Akatzirok I 364
Ahlqvist utazásai és munkáji
II 152, I 217 — üdvözlő
költeménye II 173 — nyári
lakása II 187
Albert (Apeldern) hódító püs-
pök I 40
Alliteratio II 212
Arjalai szövetség II 24
Aratás Finnországban II 289
Argelander csillagász II 295
Arhippa finn énekes II 218
Az arják és turánok egy kor-
beliek II 416
Árszabás a finn posta-fogadó-
sok számára II 255

- Avarok I 365
II. Auguszt lengyel király I 55

B.

- Baer Károly Ernő I 283; —
jubilaeuuma I 286
Baer és Reguly I 289
Balk Hermann I 9
A Balt-tenger nyomossága I 1
A balti tartományok népessége,
nemzetiségei I 57; saját
törvényeik I 103; válságos
helyzetök a multban és je-
lenben I 106 stb.
Báthori István, lengyel király
I 49; buzgó katolikus
I 189
Becker Reinhold, finn tudós
II 164
Bellmann, svéd költő II 351
Bergbomék II 268
Berszkerker II 382
Berzelius II 341
Bjarmaland I 366
Blumberg, a Kalev-monda for-
rásairól I 191

Bobrinszky jelentése az esztek
 egyházi állapotjáról I 179
 Bolgárok I 365
 Boldogasszony egyháza (Frue-
 kirk) Kopenhágában II 405
 Borg Károly II 158
 Brigitta-rom Revall mellett
 I 294
 Bronz-kor II 408
 Byström, szobrász és villája
 Stockholmban II 350

C.

Castrén Mátyás, finn tudós
 I 372, II 73
 Castrénné II 269
 Codex Argenteus II 360
 Collan, finn nyelvtudós II 170
 Connor Bernard I 6
 Constitutiones Livoniae I 51
 Cygnaeus II 150
 Christiansborg II 406
 A császár nevezi ki a finn
 országgyűlés elnökeit s a
 falusi rend jegyzőjét II 114
 Csónakázás a Brigitta-romhoz
 I 298
 Csúd nép II 429
 A czárok temető helye I 417
 Czarszkoje Szelo I 421
 Czimbora, nagyobb, kisebb
 I 32
 Czölőpfalvak II 394

D.

Dán nyelv II 398
 A dán szigetek erdeji a külön-
 böző korokban különbözők
 voltak II 412
 Danczka I 1
 Danneker Krisztusa I 422
 Döbner I 185
 A dóm-iskola Revalban I 279

A dóm-iskolának mai szerke-
 zete I 292
 Donner II 68
 Dorpati kerület I 129
 Dorpati esztek I 163
 Dorpat városa I 130; jobbágysai
 I 154
 Dorpati dóm I 207
 Dorpati egyetem I 207
 Drottningholm II 351
 Düna folyó I 29
 Dünaborg I 26
 Dünamünde I 29, 78

E.

Égetési földmivelés II 260
 Éjszaki régiségek muzeuma
 Kopenhágában II 407
 Éjszaki régiségtudományak
 társasága II 399
 Előhangu rím II 212
 Előhangu rím és gondolat-
 rím az ugor-finn költészet
 sajátja II 228—230
 Emberi fajok II 424
 Emberhús-evés a kő-korban
 II 408
 Az ének feltalálása; eszt monda
 I 319
 Erdő-égetési földmivelés II 94
 Az érczek az ugoroknál II 430
 IX. Erik temető helye II 359
 Eremitage Pétervárott I 413
 Az esztek állapotja hajdan
 I 60
 Eszt énekes- és imádságos
 könyvek I 161
 Az esztek egyházi és iskolai
 viszonyai I 141
 Eszt falusi község I 156
 Eszt hírlapok I 197
 Eszt isteni tisztelet Revalban
 I 272
 Eszt íróú I 193

Eszt irodalom I 190 217
 Eszt nép I 149
 Az eszt parasztok sorsa 1819
 előtt és után I 137
 Az eszt parasztok birtok-jogot
 szereznek I 139
 Eszt regény I 198
 Az esztek régi éve II 184
 Eszt tartomány I 35
 Eszt T. Társaság I 214
 Eszt ünnep I 135 142
 Az esztek és lettek határa I 36
 Az eszt és liv nemesek jogai
 I 56
 Az eszt és liv posták helyes
 volta I 122
 Az eszt és liv tartományok a
 lengyel király alá kerülnek
 I 48
 Ethnographiai muzeum Kopen-
 hágában II 411
 Eurén nyelvtanai és szótára
 II 170
 Az európai népek költözései-
 nek rendje I 363
 Eydkuhnen I 20

F.

Fakereskedés II 3
 Fekete fejek I 32
 A finnek két ága II 15
 A finn adók II 262
 A finn bank II 136
 A finn egyetem állapotja, né-
 pessége II 79
 A finn egyetem deák-osztályai
 II 81
 A finn egyetemi épület II 73
 A finn egyetemen az előadá-
 sok többnyire svéd nyelven
 folynak II 82
 Finn egyetemi könyvtár II 76
 A finn egyetemi tanárok díjai
 II 80

Finn egyház Pétervárott I 384
 A finn egyházak politikai vi-
 szonyai II 100
 A finn éneklés módja II 214
 A finn falusi bíróságok II 98
 A finn falusi birtokok száma
 II 92
 A finn falusi rend II 102, kép-
 viselete II 111
 Finn falusi iskola II 243
 Finn falusi lelkész II 238
 Finn földbirtok és annak kü-
 lömbiségei II 87
 A finn gymnasiumi tanfolyam
 II 65
 Finn gymnasiumok II 301
 A finn hónap-nevek II 180
 Finn hó-talp II 241
 Finn isteni tisztelet II 26
 Finn irodalom II 163
 Finn irodalmi társaság II 161
 165
 Finn irodalmi társaság kelet-
 kezése II 199
 Finn kapitány és hajós le-
 gényiség, de svéd nyelv
 I 374
 A finn költészet eredeti II 226
 A finn közmondások II 165 236
 291
 A finnek mai állapotja II 320
 A finn és magyar helynevek
 különböző ragokat vesznek
 fel II 305
 A finn nép képviselője II 124
 A finn nemesi rend II 100 109
 A „finn“ név II 318
 Finn nevek II 141
 A finn nyelv hivatalossá lesz
 II 106
 Finnország alaptörvényei II 85
 Finnország állapotja multban,
 jelenben, s kétes jövője
 II 221
 Finnország alkotmánya II 99

- Finnország aránylag mivel és népes II 41
 Finn országgyűlések II 103
 Finnország fináncziáji II 125
 Finnország felosztása II 11
 Finnország fekvése, nagysága II 7
 Finnország hegyei II 9
 Finnország hódíttatik II 17
 Finnországban az iparnaktúlkapása bajt szerez II 266
 Finn országgyűlési bizottságok II 116
 Finn országgyűlés berekesztése II 121
 Finnország rendjei II 100 108
 Finn országos kiadások II 129
 Finn országgyűlési rend II 107
 Finnország lappjai II 13
 Finnországban nincs prókátor II 279
 Finnország Oroszország alá kerül II 24
 Finnország pénzügye II 134
 Finnország reformációja II 19
 Finnországban a svéd hivatalos nyelv volt II 105
 Finnország tavai, lápjai II 283
 Finnország vizei II 9
 Finn örököségi és birtoki jog II 280
 Finn és orosz parasztok közti különbség II 60 63
 Finn papi rend II 101, annak képvisellete II 109
 Finn paraszt háború II 276
 Finn paraszt fürdő II 278
 A finnek régi éve II 186
 Finn senatus II 137
 Finn-svéd gazda II 188
 A finn szellem küzdése II 177
 Finntanyások (toppariak) II 259
 Finntartományi bíróságok II 98
 Finn törvény-könyv II 86
 Finn törvényszékek II 97
 Finn Tudom. Társaság II 170
 Finn városi rend II 101, annak képvisellete II 110
 Finn udvari törvényszékek II 98
 A finn-ugor népek hajdani lakása I 354
 Finn kocsisok II 288
 Fredriksborg és egyháza II 418
 III. Fridrik dán király II 414
 Fő kormányzó II 139
 Forsmann vagy Koskinen I 382
- G.**
- Von der Gabelentz II 370
 Gabonát adóba fogadnak el II 263
 Gamla Upsala II 362
 Ganander II 216
 Gazdálkodási rend II 93
 A german nyelvek hatása a finn nyelvekre I 356
 Gondolat-rím (parallelismus) II 212
 Gosztinnoj dvor Pétervárott I 389
 A gót nyelv hatása a finnre I 357
 Göta-csatorna II 368
 Göta-elf II 379
 Göteborg II 381
 Gottlund II 67
 Grammatikai rokonság I 350
 Gripsholm II 352
 I. Gusztáv szobra II 335, sírja II 359
 II. Gusztáv Adolf II 21, lovaszobra II 340, göteborgi szobra II 381
 III. Gusztáv II 23, szobra 333
- H.**
- Hadi pénztár II 132
 Hakmann falusi lakása II 33

Hallenius II 212
 Halmstadt II 386
 Hamlet emléke II 421
 Hapsal I 91
 Hapsali esztek I 92
 Három finn jelesség II 179
 Hätuna-játék II 365
 Hämäläinen birlap II 247
 Helsing II 69
 Helszingforsz II 67, fekvése,
 népessége II 71
 Helsingborg II 386
 Helsingör II 386 419
 Hernhutterek a Balti tartomá-
 nyokban I 169
 Herttua II 30
 A hét napjai II 183
 A hét alvónak napja válságos
 II 192
 Hiite nép talán a jotan nép
 II 428
 Hogyan utazik az ember Eszt-
 és Liv-országban I 119
 Hunok I 362
 Hunugurok I 360
 Hupel Ág. Vilmos I 61—64,
 II 185
 Hurt tanító I 134

I.

Az idegen szók történelmi je-
 lentősége I 389
 Imatra II 43
 Indelning II 96
 Az írás a finn-ugoroknál II
 431
 Isten nyila I 318
 Sz. Izsák egyháza I 386 395
 IV. vagy II. Iván Vasziljevics
 I 25 48
 Jagelloi Ulászló I 23
 Jakab 80 éves öreg a kalev
 mondának tudója I 325
 Jansen és leánya I 194

Második kötet.

Jarl Birger a tavasziak legyő-
 zője II 18 248
 Stockholm alapítója II 331,
 szobra 336
 Jätte-stue II 417
 A jezsuiták Lengyelországban
 I 50
 Jobbágyság a viborgi kerület-
 ben II 32
 Jordanis I 358
 Jotunok II 427
 Juslenius II 212
 Jyvaskyläi iskolák II 65

K.

Kainulaiak II 316, jotunok-e?
 II 428
 Kaisan niemi II 78
 Kalev vagy Kaleva I 322, II 221
 Kalev fíja I 323
 A Kalev fíja ágyai I 324
 A Kalev monda I 260
 A Kaleva emlékei Finnország-
 ban II 275
 A Kalevala eredete II 222 225
 Kalmari unio II 416
 Kangasalai nyakszirt II 256
 Kant I 116
 Kardos vitézek I 41
 IX. Károly II 20
 XII. Károly I 55
 XII. Károly és Nagy Péter I
 426
 XIV. Károly szobra II 334
 II. Katalin egybehasonlító szó-
 tára I 392
 Katonai telkek II 133
 Kaupo liv fő ember I 307
 Képviselők díjazása II 113
 IV. Keresztély II 405
 IX. Keresztély II 392
 Keresztes urak I 43 45
 Ki lehet választó, ki képviselő
 Finnországban? II 112

Kihlakunta II 98, 140
 Kilegunda I 309
 Királyi vár Stockholmban II 332
 Kis háboru=pikku viha II 23
 A kizai parasztok fizetései I 258
 Kjökken-mödding II 407, 415
 Kojt és Amarik I 124
 A kökor jellemzése II 407
 Kőkori régiségek Stockholm-ban II 343
 Komtur I 45
 Königsberg I 10 14
 Kopenhága II 398
 Kopenhágai egyetem II 391 399
 Kopenhágai gymnasium II 432
 Kopenhágai színház II 402
 Kopenhágai T. társaság II 399
 Köping sok svéd városnévben II 374
 Kosch mulató hely Reval mellett I 293
 Koskinen vagy Forsmann I 391, II 155, II 237
 Koszorúzó ünnep II 82
 Középületek és fenntartásuk II 95
 Közlekedési rend Finnországban II 96
 Krisztus hadainak testvérei I 41
 Krohn II 46 222
 Kronborg II 419
 Kronstadt I 379
 Kronstadti kikötő II 2
 Kumo, vagy Kokemäki folyó II 284
 Kunik véleménye a magyarokról I 393
 Kupitsá-kút II 298
 Kúr tartomány I 37
 A kúri hercezség I 48 57
 A kúrok I 58
 Kúti kert Helszingsforszban II 68

Kyrö zuhatagja II 279
 A kyröi pamutgyár II 279

L.

A lappok, Svédország első lakói II 345 427
 Lauritsala II 37
 Lauritsalai finn gazdaság II 38
 Sz. lélek egyháza Revalban I 276
 Lencqvist II 216
 A lengyelek I 13
 Lengyel dissidensek üldözése I 409
 Lengyelorsz. történetei 1572-ig I 21
 Lengyel és orosz közti ellentét I 426
 Lengyel és orosz a hitvallás szerint különbözők I 407
 Lerch I 418
 Lett Henrik I 41 301
 A lettek I 60 304
 Liberum veto I 24
 Liljenstrand, tanár II 263
 Linda a Kalev fijának anyja I 322
 Lindström II 328
 Linné Károly II 359 341
 Litvai nép I 23
 Liuksiala II 257
 A livek I 58 305
 Liv tartomány I 35
 Lönnrot II 197 200 209
 Lönnrot Kalevalája II 217
 A ló az istenek akaratját jelentő ki I 314
 Lovagok háza Helszingsforszban II 77
 Lund=liget, Odenslund II 360
 Lund városa, egyeteme II
 Luoto=saari, sziget II 35
 Luther, eszt lelkész I 275

M.

- Madvig II 396
 Egy magyar asszony egy finn szót megért I 377
 A magyarok hová valók I 366
 A magyarok turk neve I 369
 A magyarnak keletisége I 328
 A magyar nyelv rokonsága I 327, 337 stb.
 A magyar nyelvben sok az idegen szó I 331
 A magyar nyelv is változott I 333 stb.
 Magyar és rokon számnevek I 345
 Maja I 310
 Maleva I 311
 Mantal II 89
 Maria-lyst II 422
 Marienburg I 8
 Maszoviai Konrád és a német rend I 8
 Maxenius II 211
 Megyék (finn) II 146
 Meinhardt első térítő a Dűna mellékein I 39
 Mester úr, vagy tartományi mester I 46
 Meurmann II 258, 261
 Sz. Miklós egyháza Stockholmban II 333
 Miklós egyháza Helszingsforzban II 72
 Miklós-híd Pétervárott I 385
 Mon Repos II 29

N.

- Nagat (bőrpénz) I 311
 Nagy háboru (iso viha) II 22
 Nagy Péter elfoglalja Ingriát, Eszt- és Livországot I 56
 Nagy Péter háza I 417

- Nagy Péter meghódítja a balti tartományokat, de egyesség által veszi hatalmába I 96—100
 Nagy Péter lovas szobra I 398
 " " muzeuma I 416
 Nagy Péter és a sz. zsinat I 166
 Nap hossza Finnországban II 8
 A német rend a poroszok földjén I 9
 A nemzetek anyja a nyelv I 216
 A nemzetek őskorának érdekessége
 Nemzeti muzeum Stockholmban II 342
 Nemzetiségi igények II 31
 Nestor, orosz történetíró I 368
 A Néva balpartján való paloták I 412
 A Néva partjai, szigetei I 381, 401
 Nevetlen újj I 317
 Nevszki prospect I 388
 Nilsson II 341 393 406 427
 Nordmann altengernagy II 50
 Norrbro Stockholmban II 339
 Nystadt békekötés I 102, II 22
 A nyelvkülönbség a különböző származásból lett I 330
 A nyelvben lévő idegen szók a nyelv külső történetihez tartoznak I 331
 A nyelv történetei belsők és külsők I 332
 Nyelvtörvény a finn egyetemi számára II 83
 Nyelviszonyok Finnországban II 104
 Nyestbőr, mint pénz I 312
 A 8-as és 9-es összetett számok II 182

Nyomdák a balti tartományokban I 217
 Nyugtalan tengeri út Stockholmba II 326

O.

Odennek első székhelye II 365
 Oden kürtje II 363
 Ogorok, ugorok = avarok I 365
 Olof Skötekonung II 355
 Onogurok I 360
 Oppert Gyula II 397
 Origines Livoniae sacra et civilis I 301
 Az orosz birodalom finnek közt keletkezik II 16
 Az orosz czár finn nagyfejedelem II 99
 Orosz egyházak épülnek I 183
 Orosz emancipatio II 58
 Orosz ezredes, ki a magyar hadjáratban részt vett I 376
 Orosz külső kegyesség I 382, 383
 Orosz hierarchia a balti tartományokban I 170
 Orosz kocsik és kocsisok I 30
 Orosz korona ékszerei I 416
 Oroszország lakosai hitvallásaik szerint I 402
 Orosz parasztok II 62
 Orosz térítések I 171
 Az örökös szolgaság megszűntetése a balti tartományokban I 63
 Országos levéltár Stockholmban II 347
 Other fölfedező útja I 366

P.

A paraszt földekre nézve Oroszország három zonára osztott II 58

Patkul Reinhold János I 54
 Pavlovszk I 424
 Permi Sz. István II 150
 Pétervár I 381 — épülése I 425
 Pétervárott idegen nevek I 418
 Petraeus Aeschillus II 163 309
 Platen gróf II 371
 Platón érsek I 185
 Plettenberg I 46
 Porosz tartomány I 11
 Porthan Gábor de poesi fenica II 212
 Porthan működése, munkáji, emléke II 297 312
 Postai napló II 193
 Privilegium Sigismundi Augusti I 49
 A punolai gazda a magyar-finn rokonságról tud II 290

R.

Rabbe II 160, 245
 Raszkolnikok I 404
 Régészek nemzetközi gyűlése II 390 stb.
 Reguly és Baer I 288
 A rendek ülései a finn országgyűlésen II 119
 A rendiség, svéd intézet II 122
 Renvall II 170
 Retzius II 325 341
 Reval I 114
 „ birtokai és jövedelmei I 266
 A revali dóm, vagy várhegyi város I 278
 A revali eszt község I 276
 A revali jobbágyok fizetési I 267
 Reval keletkezése, történetei, I 262
 Reval népessége, egyházai I 269 270
 Reval tisztviselői I 265

Riddarholmi egyház II 336
 Riga I 28, egyházai I 33
 Rigai érsekség I 44
 A rigai eszt lelkész I 71
 Riga történetei I 66
 Roeskilde II 413
 A rokon nyelvek nem azonosok
 A rokon nyelvek egy ős nyelvnek elágazásai I 336
 Rosenberg II 406
 Rosendal II 248
 Rossinius I 218
 A roszok vagy oroszok I 368
 Runeberg II 175

s.

Saima-csatorna II 34
 Salzai Herman I 7—9
 Sándor-oszloplegmagkosabb monolith I 399
 II. Sándor cár I 189, az orosz parasztokat felszabadítja II 52
 Satakunta II 283
 Saxo Grammaticus II 399
 Scandza I 359
 Schirren I 81 stb.
 Scythia I 359
 Sigtuna II 366
 Sjögrén II 146
 Skokloster II 363
 Snellmann II 134 160
 Sölager II 413—415
 Stahl I 218
 Steenstrup II 393 415
 Stockholm II 327 stb.
 Stockholmi színház II 340
 Sund II 387
 Sund-vám II 420
 Suomi folyóirat II 166
 Sveaborg II 66
 Svéd adományosok Eszt- és Liv tartományban I 55

Svéd bankjegyek II 349
 Svéd hatás Finnországban II 144
 Svéd katonatartás II 95
 A svéd nyelv a finneknek honos II 145
 Svédország történelmi felosztása II 354
 Svéd pénz II 348
 Svéd reductio I 54, II 22 364
 Svéd uralkodás Eszt- és Liv tartományban I 53
 Svedenborg II 353
 A szakál a finnek közt is divatozik II 195
 Szalma-énekek I 323
 Szamarin orosz író I 84 96
 Szegényi és dologházi pénztár Finnországban II 131
 Szép hereföld II 242
 Szerbek és horvátok költözései I 367
 Szkopczi felekezet I 405
 A szlávok terjedése I 367
 Szökő nap és év II 185
 Szuomi név II 319

T.

Taara I 316
 Talo, telek II 88
 Tammerforsz fekvése, ipara, történetei II 271—274
 A Tannenbergi ütközet I 23
 Tartományi kormányzók II 140
 Tavasztehusz II 244
 Tavasztiak legyőzése II 248—250
 Tavasztiak jelleme II 251
 Telek-vizsgálat II 95
 Telkek és mantalok száma Finnországban II 90
 Téli palota Pétervárott I 415
 Tharapita I 313
 Thorwaldsen II 404
 „ muzeuma II 405

Tivoli Kopenhágában II 438
 Tizenhárom hónapos év II 183
 Topelius II 189
 Tröllhätta II 376
 Tudományos Akadémia Péter-
 várott I 392
 Tuna = angol town = város
 II 365
 Tuoni, Tuonela II 286
 A Turkok I 363
 Turku = Åbo II 304
 Tveri birtokos az orosz emanci-
 patióról II 51
 Tyrväsi egyház II 285

U.

Ukko I 318
 Unio Lengyel- és Litvaország-
 gok közt I 50
 Unio a keleti és nyugati egy-
 házak közt I 403, annak
 megszűnése I 410
 Upsala II 355 stb.
 Upsalai deákok natióji II 357
 „ egyetem II 357
 „ egyetemikönyvtár II 360
 „ fő egyház II 358
 „ fűvészkert 360
 Az upsalai király főhatalomra
 jut II 355
 Upsalai vár II 361
 Utazás Grefve Berg gőzösön II 2
 Utazás módja Finnországban
 II 192
 Utazó társaság az admiralon I 79

V.

II. Valdemár dán király az
 esztek ellen I 261
 Vallási állapot a Balti tarto-
 mányokban I 187

Vallási viszonyok a Nystadti
 béke szerint I 164, s 1747
 után I 169
 Vanemuine társaság Dorpat-
 ban I 135
 Vanemuine I 319
 „ az ének feltalálója I 321
 A vas a finnek közt II 429
 A vas-kor jellemzése, szakai
 II 409—411
 Vásza királyok II 19
 Venersborg II 374
 Vér-eresztés a nevetlen újból
 I 317
 Vetter tava II 373
 Vhael finn grammatikája II 163
 Viborg II 4
 Viborgi finn templom II 25
 Viborgi társaság II 28
 A viborgi kerületben az előtt
 a német nyelv volt hivata-
 los II 145
 Viking I 35, II 411
 Vim = isten I 339
 Visszareformálás Lengyelor-
 számban I 52
 Vogt = advocatus I 45
 Vuoksen folyó II 43

W.

Wallin György II 75
 Walter superintendens I 184
 Wettenskaps Akademi II 341
 Westergaard II 396
 Worsaae II 393 406 422

Z.

Zilliacus II 145
 II. Zsigmond lengyel király
 I 25.

Igazítások.

I.

382. lap. felülr. 13. sor. Miklós h. olv. Sándor.

II.

11. lap. felülr. 15. sor borg h. olv. torg
20. " alulr. 10. " 1597-ben h. olv. 1596-ban.
24. " felülr. 2. " Sprengtporben h. olv. Sprengtporten.
157. " alulr. 4. " kárpát h. olv. kárpáti.
174. " felülr. 4. " szülő h. olv. külső.
174. " alulr. 4. " tárjai h. olv. tarjai.
239. " " 16. " kesznek h. olv. keznek.
272. " " 8. " alapulnak h. olv. lapulnak.

Ráth Mór kiadásai:

B. Eötvös József.

A XIX. század

uralkodó eszméinek befolyása

a z á l l a m r a.

Második átdolgozott kiadás. Két kötet. Előfizetési ára 5 frt.

Bolti ára 6 frt.

Horváth Mihály

kisebb történelmi munkái.

Legdiszesebb nagy 8-rétű 4 kötet.

Ára füzve 13 frt. 60 kr. Ajándék-kiadás szép kötésben

16 frt.

Attila fiai és utódai történelme

a magyarok Európába telepedéseig.

Irta

Thierry Amadé.

A harmadik javított és bővített kiadás szerint fordította

Szabó Károly.

Diszes nagy 8-rét. Ára 3 frt.

Attila történelme.

Irta

Thierry Amadé.

A harmadik javított s bővített kiadás szerint fordította

Szabó Károly.

Diszes nagy 8-rét. Ára 1 frt. 50 kr.

Ráth Mór kiadásai:

Két magyar diplomata a 17-ik századból.

Toldalagi Mihály és Tassy Gáspár követségi naplója.

Közrebocsátja

Salamon Ferencz.

Diszes nagy 8-rét. Ára 2 frt. 80 kr.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem.

Emlékiratai a magyarországi háboruról 1703-tól végeig.

Közlik

Ráth Károly és Thaly Kálmán,

m. tud. akadémiai tagok.

3-ik átdolgozott, s jegyzetekkel, Rákóczy tartózkodási helyeivel, végrendeletével és a bujdosók sírfelirataival bővített jutányos kiadás. A fejedelmi szerző arczképével.

Ára 3 frt. helyett 2 frt. 40 kr.

A magyar királyi szék betöltése,

és a Pragmatica Sanctió története.

Irta

Salamon Ferencz.

Diszes nagy 8-rét. Ára 2 frt.
